

Институт за български език  
„Проф. Любомир Андрейчин” – БАН

**Магдалена Стефанова Абаджиева-Йорданова**

**ПАВЛИКЯНСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVIII ВЕК  
В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Дисертация  
за присъждане на образователната и научната степен „доктор”  
по професионално направление 2.1 – Филология – Български език  
(История на българския език)

Научен ръководител:  
проф. д.ф.н. Марияна Цибранска

София 2017

## **СЪДЪРЖАНИЕ**

### **I. Първа глава. Предмет, обект, цели и задачи на изследването**

#### **1. Петър Ковачев Царски и неговото книжовно наследство: Съдържание на ръкопис НБКМ 778 от 1773 г.**

1.1. Първа част на ръкопис № НБКМ 778

1.2. Втора част на ръкопис № НБКМ 778

1.3. Трета част на ръкопис № НБКМ 778

#### **2. Павликянската книжнина в българската литературна история**

2.1. Периодизация на българската католическа литература. За определението „павликянска книжнина” в българската литературна история

2.2. Католическата литература от втората половина на XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа

2.2.1. Фонетика и правопис

2.2.2. Морфологични и лексикални особености

#### **3. Католическата пропаганда на Балканите XVI-XVII в.**

#### **4. Павликянство. Етимология на името „павликяни”**

#### **5. Предпоставки за възникването на католическата литература на новобългарски език**

### **II. Втора глава. Фонетични и правописни особености на ръкопис НБКМ 778**

#### 1. Общи езикови въпроси

1.1. Илиризъм и илирийски език

1.1.1. Илиризъм

1.1.2. Илирийски език

1.2. Хърватският език до началото на XIX в.

1.3. Защо латиница, а не кирилица?

1.3.1. Чипровска книжовна школа

1.3.2. Илирийските колежи в Италия

1.3.3. Чипровското училище

## 2. Фонетично-правописни особености на ръкопис № 778 на Петър Ковачев Царски

2.1. Италианско правописно влияние

2.2. Хърватско правописно влияние

2.3. Спонтанни фонетични промени

2.3.1. Наследници на етимологическите носови и ерови гласни

2.3.2. Рефлекс на ятовата гласна

2.4. Комбинаторни фонетични промени

2.4.1. Йотация

2.4.2. Депалатализация (затвърдяване)

2.4.3. Вмъкване на протетична йота

2.4.4. Асимилация по беззвучност

2.4.5. Редукция

2.4.6. Дисимилация

2.4.7. Фонемни преходи

2.5. Фонетични явления с оглед на характеристиките на павликянския говор

2.6. Графемите ö и ü

## **III. Трета глава. Характеристика на лексиката**

1. Италианска лексика

1.1. Терминологични въпроси

1.2 Примери за италианизми

2. Хърватизми

2.1. Общи въпроси

2.2. Примери за хърватизми

### 3. Османизми

#### **IV. Четвърта глава. Изводи**

#### **V. Приложение: наборен текст на втората част на ръкопис НБКМ 778**

## **I. Първа глава. Предмет, обект, цели и задачи на изследването**

През последните десетилетия значително нарасна броят на изследванията, посветени на литературата на българите католици (Бехиньова 1975; Георгиев 1971; Георгиев 1973; Иванова 1984; Иванова 1985; Иванова 1989; Иванова 1997 а; Иванова 1997б; Иванова 1998; Иванова 1999а; Иванова 1999б; Илиева 2011; Станчев 1975; Станчев 1981; Станчев 1988; Станчев 1995; Станчев 1998; Цибранска-Костова, Абаджиева 2017; Jerkov 1979; Jerkov 1985; Walczak-Mikołajczakowa 2004 и др.). Това означава, че вече се преодолява схващането, че тя „не играе никаква роля в развитието на цялата литература поради своята изолираност и ограничено разпространение” (История 1962: 402-409).

Още в описа на ръкописите на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” Б. Цонев отбелязва, че павликянските сборници, повечето от които са съставени от българи от павликянски произход, приели католицизма, „заслужават особена проука” (Цонев 1923: 479). Един от основоположниците на т. нар. „павликянска книжнина” е Петър Ковачев Царски (Petar F. Imperiali) (Старобългарска литература 2003: 361), но до този момент образците на неговото творчество, които са достигнали до нас, не са нито издадени, нито обстойно изследвани, макар че вече са публикувани някои наблюдения, които обхващат един или друг аспект от езиковите особености на тези произведения. В своята монография, посветена на литературното дело на българите католици от XVII и XVIII в., Мариола Волчак Миколайчакова представя някои характеристики от идиолекта и на Петър Царски. Поради по-широкия обхват и целите на нейната работа обаче не може да се претендира за абсолютна пълнота и изчерпатеност (Walczak-Mikołajczakowa 2004). През 2015 г. Флорънс Грахам от университета в Охфорд защитава докторска дисертация на тема „Турските заемки в босненски и български францискански текстове” (Graham 2015). Тази научна работа има също голям принос за

разширяването на знанията за езика на литературата на българите католици, в частност на Петър Царски, тъй като представя примери за османизми от два негови сборника, а именно НБКМ 778 и НБКМ 779. И двете посочени издания обаче обхващат малка част от въпросите, свързани с т. нар. павликянска книжнина.

### **Основна цел на изследването**

Основната цел на настоящото изследване е да проучи и да систематизира най-важните езикови особености на т.нар павликянска книжнина, както и да ги разгледа с оглед на тяхното място и роля в историческото развитие на българския език. Тъй като този дял от българската литература е пряко свързан с активната пропаганда на римокатолическата църква в българските земи след XVII в., са разгледани предпоставките от историческа гледна точка, които довеждат до възникването на литературата на българите католици като пресечна точка на различни културни влияния.

### **Обект на изследването**

Обект е ръкопис НБКМ 778 от 1773 г. на Петър Царски, написан на новобългарски език с латински букви.

### **Предмет**

Предмет на настоящото изследване е да се установи мястото на ръкопис НБКМ 778 в развоя на българския език.

### **Методика**

Методът комбинира анализ на диахронните изменения, регистрирани в проучвания текст, с разглеждане на синхронната лингвистична ситуация, отразена в него – от фонетичните и морфологични особености през диалектните черти до проявите на междуезикова интерференция. При описанието на правописната система е приложен графолингвистичният анализ. В раздела за лексиката подходът е от гледна точка на етимологията и семантиката. Използван е също така методът на историческия анализ,

като е разгледана в културно отношение епохата, в която се създава литературата на българите католици. Тази многоаспектност позволява изграждането на една систематична картина на формирането на книжовния език на народна основа в литературата на българите католици от XVIII в.

### **Задачи**

За осъществяването на целите на работата се поставят следните задачи:

- набор на текста в електронен вид и разчитане с индексална текстообработваща програма;
- езикова характеристика на писмения паметник според най-важните негови графико-фонетични, морфологични и лекикални особености.

### **Едиционни принципи**

Цитатите от текста ще се посочват така, както са в самия ръкопис, т.е. с оригиналната латинска графика и означенията на книжовника: знак за пренос [=], ударение [‘], умлаути.

### **Мотивация**

Изборът на ръкописа, обект на настоящата работа, се определя най-вече от факта, че той е най-ранно датираният и достигнал до нас образец от творчеството на Петър Царски, а това, от своя страна, дава възможност за съпоставка с по-късните негови произведения. На второ място, съществен аргумент е съдържанието, което в голямата си част представлява преразказ на Евангелието. Това е основна книга на Светото писание, чийто превод още на старобългарски участва в създаването на норми на книжовния български език и отразява чуждите влияния върху него. Това е универсален текст – еталон за християнската литература. В някои слова в новобългарските дамаскини също има вставки от евангелски цитати, които са предадени като свободен преразказ (Мичева 2015). Публикуването на

цялото съдържание на сборника на Петър Царски ще даде възможност за съпоставки с текстове от новобългарските дамаскини, представляващи преразказани евангелски цитати, което със сигурност ще обогати и допълни знанията ни за развитието на българския език през XVIII в. За сравнение може да се види, че единият от по-късните ръкописи на Петър Царски, този от 1793 г., представлява сборник с кратки поучителни разкази, напр.: I edin, deto sviri na horo, ubigo jedna strela' od nebe, I dusciatamu utidi u Pacalat; Sled smart jevvase na Sveti Cirilli jedin negov ounuka, c kazavamu, ci besce u Pacalat zarad igrata и др.

Не на последно място е важно да се каже, че новобългарски преводи на Евангелието възникват едва през XIX в. Известно е, че през Възраждането се създават такива ръкописи с гръцки букви в южните български земи. Сред тях са Кулакийското евангелие, Кониковското евангелие, Райковският дамаскин и др. (Димитрова 1993: 87 – 99). М. Димитрова пише, че тези текстове нямат целта да наложат местния диалект като книжовен език, „а са израз на потребност от българско четиво в противовес на гръцкото влияние” (Димитрова 1993: 87). „Преводите на диалект приличат по-скоро на близка до народните представи интерпретация на евангелския текст и на Дамаскиновите слова, отколкото на адекватно отразяващ особеностите на оригинала превод, отговарящ на представите за книжовен език с изградена или изграждаща се книжовна норма.” (Димитрова 1993: 87). В своя статия Зл. Куфнерова също разглежда преводите на Евангелието, които възникват в южните и югозападните български земи в началото на XIX в., писани с гръцка азбука (Куфнерова 1987: 211 – 219). Тя изтъква, че езикът на ръкописите е смесица от народен и църковнославянски език, като преобладават характерните особености на първия (Куфнерова 1987: 213). Ръкопис НБКМ 778 е от 1773 г. и предшества преводите, които възникват на народен език

в началото на XIX в., което е съществен аргумент при избора именно на този сборник като основен обект на настоящата работа.

### **1. Петър Ковачев Царски и неговото книжовно наследство: Съдържание на ръкопис НБКМ 778 от 1773 г.**

За Петър Царски се знае твърде малко. Предполага се, че той е роден между 1745 – 1746 г. (Старобългарска литература 2003: 361). От заглавната страница на единия от неговите сборници, а именно 1423 НБКМ от 1793 г., се разбира, че е живял 49 години и е починал на 24. 02. 1795 г. Противоречива остава информацията за неговото рождено място. Най-рано данни за Петър Царски предоставя Г. Гиев в рубриката „Кратки биографии на свещениците българи, родени в Пловдивската епархия, от покръстването на павликяните до днес“, публикувана в Календар „Св. св. Кирил и Методи“ от 1937 г. Оттам става ясно, че книжовникът е роден някъде около Пловдив, но не е дадено точното място. Посочва се, че завършва своето образование в Рим. След завръщането си в родината е апостолически викарий на пловдивската епархия, а от 1794 г. до смъртта си живее и служи в с. Миромир, бившето Давуджово, сега квартал на гр. Хисаря (Гиев 1937: 107).

Доскоро в науката бяха известни четири негови ръкописа: НБКМ 778 от 1773 г., НБКМ 779 от 1780 г., НБКМ 1423 от 1793 г. Четвъртият по последна информация се намира в Рим и е от 1779 г. (Старобългарска литература 2003: 361), но към настоящия момент неговото местоположение е неизвестно (Красимир Станчев – устна информация<sup>1</sup>). Само преди няколко месеца в сбирката на Румънската академия на науките беше идентифициран и оповестен нов за науката ръкопис на Петър Царски. При съставянето на описа на славянските ръкописи той не е включен

---

<sup>1</sup> Тук специално искам да благодаря на проф. Красимир Станчев за помощта по време на специализацията ми в Рим в периода март – май 2014 г.

заради латинската си графика и така дълги години остава неоткрит. По предварителните данни, с които разполагаме, може да се предположи, че става въпрос за препис на НБКМ 779. До този момент нито един от сборниците на Петър Царски не е засвидетелстван в преписи и така румънският ръкопис открива много нови възможности за бъдещи сравнителни изследвания.

Прилагам в табличен вид титулните страници с оригиналната графика на ръкопис НБКМ 779 и РРАН, от които е видно тяхното сходство.

|                                                                      |                                     |                                                                                                                                                                                                 |                                      |                     |                                                                  |           |
|----------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------|---------------------|------------------------------------------------------------------|-----------|
| Iesus Ma=ria Ioseph<br>vam davamsarze                                |                                     | Fa=<br>Len                                                                                                                                                                                      |                                      | Ie=<br>sus          | Iesus Ma=ria Ioseph<br>pomoghne=te mi na cias od<br>mojata smart |           |
|                                                                      |                                     |                                                                                                                                                                                                 | Iesus Ma=<br>ria Ioseph              |                     |                                                                  |           |
| vas=<br>da                                                           |                                     | Casso Iscazovane od Sveto Pismo ubar=nai od<br>Talianski jezik na Balgarski Gospodin Petar<br>Fabri Imperiali na Paula Cercia negov brat na<br>godini od poroxdene Issukrastovo<br><br>MDCCLXXX |                                      |                     |                                                                  | ba=<br>di |
|                                                                      | da izdahni<br>moja=ta<br>du=scia na |                                                                                                                                                                                                 |                                      |                     | vasci raze<br>A=men                                              |           |
| Ma=<br>ka                                                            |                                     |                                                                                                                                                                                                 |                                      |                     |                                                                  | od Gos=   |
| Ceti bratko i hubeve<br>mis=li i tvojat xi=vot<br>upravi da si gotov |                                     |                                                                                                                                                                                                 | podina<br>na=scega<br>Issu=krasta da |                     | Za smart za sad Bo=xi i za<br>Rai nebeski do=veka                |           |
|                                                                      |                                     | Badi<br>zam=an na                                                                                                                                                                               |                                      | nasci=<br>te sar=za |                                                                  |           |

**Таблица 1. Титулна страница на ръкопис НБКМ 779**

|                                      |                            |                                                                                                                                                                            |                                    |            |                                 |           |
|--------------------------------------|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|------------|---------------------------------|-----------|
| Iesus Maria Iosef<br>vam da=vam sar= |                            | Fa<br>Len                                                                                                                                                                  |                                    | Je=<br>sus | ze i du=scia mo<br>ja A=<br>men |           |
|                                      |                            |                                                                                                                                                                            | Iesus Ma=ria<br>Iosef<br>pomoghne= |            |                                 |           |
| vas=<br>da                           |                            | Casso iskazovane<br>Od Sveto Pismo, pis=<br>Sali Gospodin Petar Fabri Imperiali na godini<br>od Poroxdene Issukrastovo 1779.<br>Na Spassa Bum=balov Cercia<br><br>MDCCLXXX |                                    |            |                                 | ba=<br>di |
|                                      | temi na<br>cias od<br>moja |                                                                                                                                                                            |                                    |            | ta sm=art.<br>Am=en             |           |
|                                      |                            |                                                                                                                                                                            |                                    |            |                                 |           |

|                                                                 |               |                           |                 |                                          |
|-----------------------------------------------------------------|---------------|---------------------------|-----------------|------------------------------------------|
| Jesus<br>Ma=ria                                                 |               |                           |                 | Josef<br>da is=                          |
| Maka is=<br>mart od Gospodina<br>nascega<br>Jessu=<br>krasta da |               | dahni mo=<br>jata dusci=a |                 | badi zaman na nasci=<br>te sarza<br>Amen |
|                                                                 | na va=<br>sci |                           | raze. Am=<br>en |                                          |

**Таблица 2. Титулна страница на новооткрития ръкопис в РРАН**

Ръкопис НБКМ 778 се състои от три части в общ обем от 286 стр. На заглавната страница се чете:

J. M. J.

Kniga na Paula Zarov u kojase cetat mlogo Rabote Boxij.

Pissalja D: Petar Imperiali quond:m Fabri na 1773

Оттук със сигурност става ясно, че ръкописът е дело на Петър Имперiali, т.е. на Петър Царски, и е предназначен за Павел Царов, за когото се предполага, че е брат на книжовника.

### **1.1. Първа част на ръкопис НБКМ 778**

От 1 до 52 стр. са поместени последователно християнски поучения към католиците, молитви и песни. Към първите се причисляват следните: Koje' rabote trebe da znaj kristianin Cilek, ako iska da nameri spassenie na onzi svet; Odgovarane za Missa (на латински); Cetir rabote naisetne od cileka, koje' koi ghi misli zaman, duma Duh Sveti ci niscite' da prigresci doveka и др. Тук са изброени и десетте божии заповеди:

1°. As sam Gospodin Boogh tvoj da nemasc drugogo Boga izvam mene.;  
2°. Da ne zemesc Ime Boxi na isprasno.; 3°. Da pocitasc Prasnizi.; 4° Da pocitasc Bascta I Maika.; 5° Da ne ubijesc nikogo.; 6° Da ne prigrascisc Bludno.; 7° Da ne odgradnisc nisceto.; 8° Da ne recesc kriva Martoria.; 9 °Da ne porimnua Cilek na ciuscda xena', ni xena' na ciuscdogo cileka.; 10°. Da ne porimnuasc na ciuscda maka, i stoka.

Посочени са също така и седемте тайнства: *Da znai sedem sacramenti Issukrastovi. Iettoghi. 1°. Krasctenie (кръщение). 2°. Krismanie (миропомазване). 3°. Pricistenie (причастие). 4°. Ispovet (изповед, покаяние). 5°. Sveto maslo (маслосвет). 6°. Red sveti (свещенство, ръкоположение). 7°. Vencillo (брак), както и петте заповеди на църквата: 1°. Da slusciasc Missa kata Nedelia, i drughi prasnizi zapovedni.; 2°. Da postisc golemi posti, i drughi posti zapovedni, I da ne' jadesc messo ni u petak, ni u sabota. 3°. Dase ispovedasc nai malko jednasc na godina, i dase pricistisc za Velikden. 4°. Da ne pravisc svadba u vreme zabraneno. 5°. Da platisc desetine na Cerqua.*

В първата част също така са включени и редица молитви, напр.:

*Dello od Nadevane. Gospodine Boxe moj zascto tisi dobar milostiv, i pravina' deto nemoxe da izmami, as se nadevam da mi dasctesc oproscetene od moji grehi i tvoja milos, i pomosc na tozi svet da stora dobro', i na onzi Rai Nebeski za' radi makke od Issukrasta.*

Тук са и молитвите *Molitva dase kaxe kogasesi konkal* и една, която не е означена със специално заглавие, но започва със следното обръщение: *Pogledni mola ti se Boxe, i milostiv nadnikni kak тази duscia tvoja, za koja Gospodin nasc Issukras ne se ciudil na raze od zli hora da se pridava.* Между тези две молитви е поместено *Smislenie od maka Issukrastova*, в което в 20 точки са описани мъките на Исус на кръста, погребението и възкресението му. Последната точка синтезирано обобщава и извежда смисъла на неговото страдание: *I Ti gospodine Boxe zarad make od tvoja sina imai mila za nas. Bogu fala. Issukras zarad nas slagal se, i sluscial dori da umre. □ Hem da umre na kras sas goleme bolevi.*

В първата част на сборника е също така и молитвата *Litanie od Blaxena Deviza Maria.*

От 27 до 50 страница е поместена „Песен на Блажена девица Мария“, която се определя за най-ранното датирано произведение на павликянската поезия (Станчев 1988: 158).

## **1.2. Втора част на ръкопис НБКМ 778**

От 52 до 253 стр. е поместен разказ за живота на Исус Христос със заглавие *Xivot Issukrastov Isvaden od sveto Vanghielie De se kazova kakoe' storil Issukras na tozi svet, kako mu ucil, i kolko teghlil, i patil dor da mu utarve od robstvo pakleno*. Разделен е на 49 глави, които Петър Царски означава като *поглавия*, напр.: *Poglavje I*. (но се среща изписано и като *Poglavie*), *Poglavje II*. и т.н. Само първата и втората са номерирани с римски цифри, всички останали са с арабски. Представям пълен списък със заглавията на отделните глави на сборника, обект на настоящото изследване:

- *Za kako Gospodin Boogh Issukras stana Cilek. Poglavje I.*
- *Gospodin Boogh prascte Angel Gabriel da ubade na Blaxena Deviza Maria, ci scte da zacine, i da porodi Gospodina nasciega Issukrasta. Pogl. II.*
- *Kak Blaxena deviza Maria utide' da pokledni Sveta Elisabetta neina rodnina, kakse varna doma', I kak Anghel Boxij ubade na Sveti Josefa ci besce zacela Issukrasta. Pogl: 3.*
- *Kakse porodi Issukras. Pogl: 4.*
- *Od obrezanie Issukrastovo. Pogl: 5.*
- *Kak dodoha tri zare' dase poklonat na Issukrasta. Pogl: 6.*
- *Koga' Blaxena D: M: pokloni Issukrasta u Ciergua i Tase precisti. Pogl: 7.*
- *Kak pobeghna Blaxena D: M: na Miscirsko sas Sveti Iosefa od kral Erode, i kak toi posseci sveti mladenzi. Pogl: 8.*

- Kak Issukras od dvanaiset godine ostana u Cierqvata od Jerusalem, i kak Blaxebe D: M: i Sveti Iosef trassehago tri dni, I na tretiet deno nameriha srede knixiovni. Pog: 9.
- Kak Sveti Ivan Krastitel krasti Issukrasta. Po: 10.
- Kak Issukras govica tiriset dni u gorata, i kak diavlatse maci dago izmami da prigrisci. Pogl: 11.
- Kak Sveti Ivan Krastitel stori scehadlik od Issukrasta, i kak Issukras utide' na jedna' svadba, i tuka ubarna vodata na vino. Pogl: 12.
- Kak Issukras zakaci da krasctava. Kak utide na Ierusalem da pravi Velikden, i tuka ispadi od Cerquata alisc verisciete. Kak ubarne jedna' Samaritana. I kak vikna nekoj, i drughi Apostol, i stori mlogo ciudessa. Pogl: 13.
- Kak Issukras zapoveda na vetarat da arnisci, i toigo posluscia; kak ispadi diavlat od dvamina, i kakmuse moliha Gerasenite, dasi izlezi od tehnata zeme' Kakse varna na Cafarnao, i izdravi jedin Cilek bolen, i kak ubarna Sveti Mattea. Pogl: 14.
- Kak Issukras uxive' jedna' Mo=ma' descitere' na Basciat od haurata, detogo vikaha Iairo i izdravi jedna' xena', deto teghlesce majasil, otvori occite na dvamina slepzi, izdravi jedin bolen na jedin ghiol, detogo vikaha Piscina, iskacise pak na berdoto od Tabor, i tuka izbra' dvanaisette Apostole, i setne sleze, i fana da prikazova nahalkat. Pogl: 15.
- Kak Issukras izdravi Hizmekiarinat na Iedin Iuzbascia; uxive' sinat na jedna' Udoviza; i ubarna sveta Maria Madalena. Pogl: 16.
- Kak Issukras izdravi jedin gluh, deto imasce u teloto diavol, i Fariseitego koriha. Kak Issukrastovite rodnine iskaha da go varxiat zascto go sakaha lud, i onezi od Nazaret iskaha da go farlat od jedin bair. Hortuvasce od smar=ta od sveti Ivana Krastitela, i od ciudesseto od pette leba, i dve' ribe. Poglavie 17.

- Kak Fariseite naklopaha Apostolete, zere' jadeha lep sas nemiti raze'. Kak Issukras utarva' jedna' Moma' od diavlat. Kak nahrani cetir hilliadi duscia u jedna' gora' sas sedem somunceta, i malko riba, i kazovatse drughi ciudessa, deto stori Issukras. Poglavie 18.
- Kak Issukras obrece na Sveti Petra kluciuverte od Rai nebeski. Kakse prikaza na bairat od Tabor. Kak zapoveda na Sveti Petra da plati haraciat za nego. Kak praviha Apostolete kauga', illi davia koi scetesce da e' po' golem od teh. Hortuvase od jedna xena', deto besce storila jedin bludni greh; i kak Fariseite, i drughite Cifutte iskaha da sassipat Issukrasta sas kamene. Pogl: 19.
- Kak Issukras izdravi jedin, detose besce rodil slep. Kak izbra' 72. učenizi, i pratighi po' dvamina da priczovat. Kak condissa u casctata od Marta, i Maria, i hortuvasce od jedni ciudessa, deto stori Issukras, i od jedna' prilica, deto rece. Pogl. 20.
- Kak Issukras saxivi Lazara, kak Fariseite, i beli basC Ciufutte storiha Sabor da dadat Issukrasta na smart. Kak utide toi na Ierusalem, i kazovatse mlogo Ciudesse, deto stori po' patet, i hortuvase od alajat, detomu storiha, kato uleze u Ierusalem. Poglavie 21.
- Kak jedni pogane iskaha da vidat Issukrasta. Kak ispadi toi iz Cerquata onezi deto praveha alisc verisc vatre. Kak prokle' amokinata, deto nemasce jemisc. Kakgu koreha za mlogo rabote Cifuttete. I kak pofali Issukras, deto besce dala jedna' Sirota Udoviza na Cerquata. Poglavie 22.
- Issukras hortuva od sadoviscte Boxi, i ubaxdemo dasme gotovi, zeresce neznai koga' scte da bade. Kazovase prilikata od mudrite, i glupavi Devoike, i onazi od kesiite. Kazovase kak odsadiha Cifuttete Issukrasta na smart, i kakgo prodade Iuda. I Apostolete pitat Issukrasta, de' scte' da pravi Pasketo. Poglavie 23.
- Kak Issukras vecere nai setniet patt sas negovitesi Apostole, i kakim umi krakata, Pogl: 24.

- Kak Issukras zadade sveto pricistenie, i ostavi sebesi pod prilikata od leb, i konkase toi, i konka sickite Apostole, pak izlezi sas the, i utide u bahciata, detoja vikaha Getsemano. Poglavie. 25.
- Kak Issukras moli u bahciata, kakse ispoti sas karvavi potove, i rece na Apostolete Petra, Iaca, i Ivana da badejat sas nego na molitvata. Poglavie 26.
- Kak utide Iuda sas mlogo seimene da tutturdisa Issukrasta, kakgu uloviha, i Apostolete pobeghnaha. Poglavie 27.
- Kak zavedoha Issukrasta na Ierusalem, i zacarehagu pred Anna, ta pak pred kaifa. Poglavie 28.
- Kak bediha Issukrasta sa jalangie scehate pred Vladicata Caifa, i pred sickiet divan: i kakmuse prismeha, i cascmeriha. Poglavie 29.
- Kak Sveti Petarse odreci od Issukrasta, i kak Issukrasgu pogledna, i toi osahat izlezi vanca, i placa negovatsi greh. Poglavie 30.
- Kak Sveti Ivan Evanghelista izlezi is Conacat od Vladicata Caifa: kak Blaxena Deviza Maria utide da vidi Sinasi, i kak Iudase popiscmani zascto besce izdal Issukrasta, i ubesisse. Pogl: 31.
- Kak zacareha Issukrasta na Ponzio Pilata, i Pilatogo prati za Kral Eroda. Poglavie 32.
- Kak zacareha Issukrasta na Kral Eroda, de' zasramen bi I rezil storen. Cakgu pak toi isprati na Pilata, i Cifuttete iscaha dase pusni Barabba haidutinm a Issukras dase raspre' na kras. Poglavie 33.
- Kak biha Issukrasta, i turnahamu venez od tarni na glavata. Kakmuse prismeha i rezilgo storiha onezi, detogo bieha, i drughi. Poglavie 34.
- Kak Pilato caza Issukrasta toi udaven u make na Cifutette, i receim: Etto cilekat. Pogl 35.

- Kak odsadi Pilato Issukrasta na smart, i cakgo zacareha na bairat, detogo vicaha Calvario, dago rasprat na kras, i toi samzisi nossi krastat. Poglav: 36
- Kak raspreha Issukrasta na Kras. Poglavie 37.
- Caco zapoveda Pilato dase pisci, i dase turni na krastat nad glavata od Issukrasta. Kakse moli toi za onezi, detogo beha raspreli na kras; i kakse ubarna na nego jedinat haidutin. Poglavie. 38.
- Cak Issukras stori teslim Maikesi na sveti Ivana Evanghelisti: cakse uplaca sas Basctasi zasctogo besce ostavil, i zabravil: cak rece drughi dumi na kras, i nai na setne umre'. Poglavie 39.
- Kakvi ciudne rabotese videha cato umre' Issukras i cakmu probi jedin gredite sas musdrak. Poglavie. 40.
- Cak sneha Issukrastovoto relo od krastat, i dadohai na Blaxena Deviza Maria. Poglavie 41.
- Cak zacopaha Issukrastovoto telo. Poglavie. 42.
- Cak slezi Issukras nad Pacal, i utarva' duscite od nascite parvi bascti. Cak vaskrasna, i utidi da vidi Maikesi. Poglavie 43.
- Cak S: Petar i Ivan utidoha na grobat. Cak Issukrasse prica na S:M:Madalena. Poglavie. 44.
- Cak Issukrasse prica na dvamina Uccenizi negovi, deto utadeha na jedno' selo, detoi vicaha Emmaus. Poglavie 45.
- Cak Issukrasse prica na Apostolete, cato sveti Toma ni besce sas teh, i ulezi macar da beha zatvorini vratata; i cak sled osem dni pakimse prica, i Sveti Toma besce sas teh. Poglavie 46.
- Cakse prica Issukras na jedni od Apostoletesi na moreto od Tiberiade: cak zbra' na Ierusalem sickite Apostole, Uccenizite, Maikesi, i drughi=te dobri xeni, na pret da vaside na nebe. Poglavie 47.
- Kak Issukras vazide na nebe. Poglavie 48.

- Cak dode Duh Sveti na Sveti Apostole. Poglavie 49.

На стр. 55 се открива сигурно доказателство за италианския образец, от който книжовникът превежда:

I od tozi Issukrasta Sin Boxij, i Sin na Maria, as sctase maccia kolko moxia, i kolko sam kadar da uberna xivotat od *Talianski jezik na Balgarski*; sanki dati prikaxia, i dati turna na pred occite kak Issukras e' xivel na tozi svet, sicko deto e' storil, i nai na setne kakse maccil, i umrel zarad nas na kras.

Освен това от цитираното изречение е видно, че Петър Царски има ясното съзнание, че пише на български език. Към настоящия момент все още не е установен образецът, от който е направен преводът. Поради тази причина не може да се каже със сигурност дали текстът е предаден дословно или е преработван и адаптиран в процеса на превода. Подобни произведения, които представляват адаптиран разказ за живота на Исус Христос, базиран на четирите евангелия, са типични за средновековната италианска литература. През 1759 г. например във Венеция, Италия, излиза книга със заглавие „Животът на Исус Христос според четирите евангелия” (*La vita di Gesu Crist tratta dai Quattro evangelj*) от Бернардино ди Монтереул (Bernardino di Montereul). Подобна структура притежава и известното произведение на Св. Бонавентура - *Cento meditazioni di S. Bonaventura sulla vita di Gesu Cristo*. Важно е да се каже, че чрез сборник НБКМ 778 от 1773 г. в българската литература се въвежда непознат до този момент за нея жанр, а именно разказ за живота на Исус Христос, базиран на четирите евангелия.

### **1.3. Трета част на ръкопис НБКМ 778**

Последната (трета) част на сборника на Петър Царски, се състои от католически календар с неподвижните и подвижни празници. Първият е разделен по месеци. Вторият групира празниците на пролетни, летни,

есенни и зимни и е разграфен, така че да ги представя във всяка една от годините между 1777 и 1876 г.

## **2. Павлиянската книжнина в българската литературна история**

Българската католическа литература е отделен дял от българската литература, свързан с Контрареформацията и активното разпространяване на католицизма по българските земи през XVII в. Това определение в изследванията често се използва заедно с друго, а именно: „литература на българите католици”, а между двата термина не се прави разграничение. Така синонимно те са посочени и в енциклопедичния речник на старобългарската литература (Старобългарска литература 2003: 243): „католическа книжнина (литература на българите католици)”. Л. Илиева обаче отбелязва, че по-правилно е тези произведения да се определят като литература, създадена от българи католици (Илиева 2011: 12). Нейното твърдение намира основание в жанровото разнообразие на тази книжнина, която освен от религиозни произведения се представя и от исторически и епистоларни съчинения, и барокова поезия (Старобългарска литература 2003: 244). В своята работа аз възприемам термина „литература на българите католици”, споделяйки мнението на Л. Илиева, че названието „католическа литература/книжнина” не е съвсем точно и създава предпоставки за грешно тълкуване .

Като отделен дял в рамките на литературата на българите католици редица изследователи обособяват т. нар. павлиянска книжнина. В следващите редове ще бъдат разгледани терминологичните аспекти на това название, както и предпоставките, които довеждат до утвърждаването на неговата употреба. Ще бъде даден също така отговор на въпроса доколко тя е уместна.

## 2.1. Периодизация на българската католическа литература. За определението „павликянска книжнина” в българската литературна история

Смята се, че първи публикува данни за литературата на българите католици J. Chr. v. Engel в „Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer” (Halle, 1797-1801), където той помещава „Bogoljubna razmiscljanja od otajstva otkupljenja csovicanskoga” (Рим, 1638) на Петър Богдан Бакшев (Балан 1893: 5).

В „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten” Шафарик споменава същото съчинение на Петър Богдан Бакшев във връзка с отделните влияния върху литературния процес в българските земи, които разглежда, но без да отделя литературата на българите католици от общия процес или да прави опит за нейната периодизация. Всъщност тази творба на Бакшич е единствената на български писател, която Шафарик посочва (Бехиньова 1975: 83), и споделяйки мнението на Енгел, също поставя въпроса за езика, като определя превода на Петър Богдан като направен на народен български език: „...on der römischen Curie geschahen noch im Anfange des XVII. Jahr. Versuche, die Bulgaren zu gewinnen, und diesem Streben verdanken die von P. Bogdan Baksich, Min. Obs. Custos der Bulgarei **in die vulgär-bulgarische Sprache übersetzten** Meditationes S. Bonaventurae (Safarik 1826: 225)”. След това той променя своето предишно мнение и пише, че преводът на Бакшич е на илирийски (Балан 1893: 5).

Говорейки за католическата пропаганда в България, Боян Пенев се спира на литературната дейност на българите католици, като разглежда отделни автори и произведения от XVII и XVIII в., без да прави опит за систематизация и периодизация. Най-подробно Пенев пише за „Абагар” на

Филип Станиславов (Рим, 1651), като дори изброява отделни негови езикови особености и се спира на влиянието от страна на сръбския език (Пенев 1976: 197 – 234).

Пръв поставя въпроса за периодизацията на литературата на българите католици Петър Динеков (Динеков 1980: 287 – 290). Той обособява три отделни дяла, като първият се представя от произведенията, създадени през XVII в.: тези на Петър Богдан Бакшич, Филип Станиславов, Петър Парчевич, Антон Стефанов и др. Във втория дял е поставена литературната дейност, която се развива в емиграция след Чипровското въстание през 1688 г. Тук изпъкват имената на Кръстьо Пейкич, Яков Пеячевич, Франциск Ксавери Пеячевич и др. В третия дял П. Динеков отделя павликянската книжнина (Динеков 1980: 289), като подчертава нейната специфичност в жанрово отношение.

Подобна подялба на българската католическа литература се среща и у други изследователи. Д. Петканова пише: „... един трети момент представлява книжнината на католиците павликяни в България през XVIII в.” (Петканова 1997: 549).

Изследвайки литературата на българите католици, Кр. Станчев обособява два нейни етапа: „Последното явление, на което трябва да се спрем тук, ни отвежда вече към XVIII в. По времето, когато се ражда новобългарската историография и се поставя началото на духовното възраждане в широките мащаби на цялата българска народност, развитието на католическата литература у нас е във втория си етап, обхващащ преди всичко книжнината на католиците от Пловдивско, самоназоваващи се „павликяни” (Станчев 1981: 9).

В Енциклопедичния речник на старобългарската литература не фигурира понятие „павликянска книжнина”, а „павликянска литература” (Старобългарска литература 2003: 343), което, от своя страна, препраща

към „католическа книжнина”, т.е. и тук павликянската книжнина е включена като поддял от литературата на българите католици.

Самото название „павликянска книжнина” е въведено от Любомир Милетич. Той е първият, който изследва и подробно описва бита и обичаите на българските павликяни (Милетич 1903). Л. Милетич посвещава отделна глава на павликянската книжнина, с което всъщност утвърждава употребата на този термин, дава много добра основа за бъдещи изследвания по темата и най-вече включва тези произведения в хода на българското литературно развитие.

Още в самото начало на изложението се пояснява, че името „павликяни” има само историческо значение, тъй като тази част от българското население отдавна е приела католическата вяра, но Милетич предпочита това определение пред другото – българи католици, което е по-ново, все още не се е наложило и е по-дълго за произнасяне:

*„... „българи католици” или „българо-католици”, което наистина от етнографско и верско гледище има повече смисъл, ала и то, като всяко изкуствено сковано име, без съмнение още дълго ще има да се бори за първенство с традиционното име „павликяни”, което и аз предпочетох в тоя си труд, толкова повече, че то е и по-кратко и за това по-сгодно”* (Милетич 1903: 1).

Става ясно, че тук това название е избрано именно защото е традиционно, утвърдено е от историята, макар и да се разбира, че тези българи са ревностни католици и отдавна са загубили връзката си с популярната в миналото ерес. Като разглежда павликянската книжнина, Милетич я поставя в пряка зависимост от павликянския говор, изтъквайки, че поради използването на латиница не е било възможно книжовниците да предадат всички характерни особености на своя местен диалект (Милетич 1903: 229). По-нататък в изложението дори се говори за преводи на павликянски (Милетич 1903: 246). На друго място Милетич казва: „Аз

мислех, че ме изглеждат така зачудено, защото питам за хотел, а то било, защото един чужденец „господин“ знаел да говори „павликенски.“ (Милетич 1896: 42). Следователно Милетич използва определението „павликянска книжнина“ за литературни произведения, писани през XVIII в. от българите католици на павликянско наречие.

Подобно мнение застъпва и полската изследователка Мариола Валчак Миколайчакова. Разлеждайки езика на католическите ни книжовници от втората половина на XVIII в., тя споменава за разнообразието, което характеризира като цяло българската писменост през този период, и за все по-силно налагащата се тенденция да се пише на диалект. Според авторката в онзи исторически момент се създава „католически модел на българския литературен език, който се опира на павликяния говор“ (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 55 – 56).

Яня Йерков също посочва, че Павел Гайдаджийски Дуванлията и Петър Царски създават своята книжнина на павликянски диалект (Jerkov 2006: 94). Въпросът доколко в сборниците на Петър Царски се откриват характерните за павликяния говор особености, ще бъде специално разгледан на друго място.

В „История на българската средновековна литература“ М. Димитрова също отделя по езиков признак литературата на българите католици от XVIII в., като посочва, че тогава „се създава и друг тип българска католическа литература на католиците, бивши павликяни от Пловдивско... написана на народен език“ (История 2009: 752).

К. Телбизов не възприема термина „павликянска книжнина“. Той говори за католически литературни произведения на павликяните католици от Пловдивско и от Дунавския край (Телбизов 1981: 121).

Определението „павликянска литература“ се използва от Св. Игов (Игов 2001: 142 – 146). Той накратко споменава за книжовната дейност на

Петър Царски и Павел Гайдаджийски Дуванлията, като изтъква, че те са работили сред павликяните в Пловдивско.

П. Динеков също употребява названието „павликянска книжнина”, за да обособи като отделен етап в развитието на католическата литература книжовната дейност на „католиците от така наречените павликянски села (главно в Пловдивско)” (Динеков 1980: 289; 1988: 323).

Тук не целя да обхвана и представя абсолютно всички употреби на названието „павликянска книжнина/литература”, а да дам примери, които са достатъчни, за да се направи изводът, че това определение не се използва с еднородно смислово съдържание. Критериите, които отделните изследователи използват, за да обособят в самостоятелен дял произведенията на българските католически книжовници след втората половина на XVIII в., коренно се различават. Под „павликянска книжнина” в българската литературна история се разбира:

1. произведения на български католически книжовници, писани на павликянско наречие или на народен език;
2. произведения на български католически книжовници от павликянски произход;
3. литературни творби, възникнали и разпространяващи се най-вече в павликянските села в Пловдивско.

Тук възниква един съществен въпрос – защо в обхвата на названието „павликянска книжнина/литература” повечето изследователи не включват известната книга „Абагар” на никополския католически епископ Филип Станиславов, издадена в Рим през 1651 г., за която се изтъква, че има пряка връзка с покръстването на павликяните от римокатолическата църква през XVII в. (Кузьминский 1906: 4) и че е предназначена най-вече за същото това население (Попруженко 1905: 236; Грицкат 1985: 39; Цибранска-Костова 2016). Освен това Ф. Станиславов е родом от с. Ореша и е от павликянски произход. Тук няма да се спирам подробно върху „Абагар”.

Само ще отбележа, че това произведение се вписва в литературата на българите католици от XVII в., подсилвайки контрастността на нейната нееднородност, тъй като за разлика от произведенията на Петър Богдан Бакшев и Петър Парчевич, Ф. Станиславов съставя своята книга на кирилица. Освен това, както акцентира и Б. Райков, разпространението на „Абагар“ излиза извън пределите на католическата общност, тъй като в него са включени и апокрифни съчинения, познати и на православните маси (Райков 1966: 282). Моето мнение е, че названието „павликянска книжнина“, въпреки популярността на „Абагар“, е неприложимо към литературата на българите католици от XVII в., тъй като в този период, както подчертах по-горе, произведенията не са еднородни. Голяма част от тях са съставени, за да информират Рим за състоянието на католицизма в българските земи. Така например възникват историографските съчинения на Петър Богдан<sup>2</sup>. От друга страна, се създават произведения, насочени към утвърждаването на католическата вяра в новопокръстеното българско население като „Абагар“ на Филип Станиславов. Също така католическата литература през XVII в. се пише на три езика: латински, италиански и илирийски, и две азбуки: кирилица и латиница, като липсват съчинения на народен език – нещо, което и характерно за литературата на българите католици от XVIII в. и е най-същественият аргумент за нейното отделяне в самостоятелен поддял.

Може да се обобщи, че названието „литература на българите католици“ е съвсем коректно за произведенията от XVII в., тъй като не създава предпоставки за противоречиви тълкувания, макар че обединява в себе си разнородни по език, азбука, предназначение и съдържание творби.

Съвсем по друг начин стои въпросът с определението „павликянска книжнина“, в чиито обхват, както се видя, се пресичат различни гледни точки.

---

<sup>2</sup> Повече за историческите съчинения на Петър Богдан вж. Дуйчев 1939а.

Трябва да бъде преодоляно схващането, че тези произведения се разпространяват само в пределите на пловдивските павликянски села, както пише в Енциклопедичния речник на старобългарската литература: „от 1776 г. Павел Дуванлията е Никополски епископ, но литературната му дейност е свързана само с Пловдивско” (Старобългарска литература 2003: 244). Л. Милетич още през 1905 г. обнародва документи, с които доказва, че Павел Гайдаджийски Дуванлията продължава да пише черковни песни и след оттеглянето си в Букурещ, които са били изпращани на павликяните в Никополско (Милетич 1905: 23).

Грешно е също така мнението, че към т. нар. павликянска книжнина принадлежат единствено автори българи от павликянски произход или родом от павликянските пловдивски села. След 30-те год. на XIX в. такъв тип произведения създава о. Едуардо от Торино, когото Кр. Станчев определя като „водещ павликянски книжовник” (Станчев 1995: 170).

Като най-важна отличителна черта наистина изпъква народният език, на който през XVIII в. Петър Царски и Павел Гайдаджийски Дуванлията създават своите произведения, с които поставят началото на различна по тип книжовна дейност, продължила своето развитие и през XIX в. Важно е да се каже, че именно в областта на езика са най-съществените различия между литературата на българите католици от XVII и XVIII в. Затова според мен се утвърждава и названието „павликянска книжнина”, а именно за да се подчертае народната основа на тези произведения, за които се смята, че носят характерните черти на павликянския говор.

В следващите редове ще изложа и защита своята теза, че терминът „книжовен език на народна основа” (КЕНО), наложил се за означаване на езика на новобългарските дамаскини, е „приложим и към други езикови формации от същия период, които представляват самостоятелни писмени системи, използват характерните за народните говори особености и отразяват тенденцията към демократизация на българския книжовен език”

(Абаджиева 2014: 71). Освен това ще бъдат дадени примери, които доказват, че павликянската книжнина от втората половина на XVIII в. също влиза в обхвата на понятието КЕНО. Би било уместно и може би по-точно, ако тези произведения се обединят под названието „католическа литература на новобългарски език”, затова възприемам това название и в настоящата си работа.

## **2.2. Католическата литература от втората половина на XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа**

XVIII в. е период, в който не само българският книжовен език се развива в посока на доближаване до народния език. Това е време, в което историята на всички славянски народи се бележи от национално възрождение (Кулаковский 1894: 1).

През XVIII в. сръбската литература изживява възход, през който се разпространяват цяла гама книжовни идиоми, като накрая на този период закономерно се задълбочава дебатът за сръбския литературен език (Morabito 2001: 10). Използват се различни книжовни езици – сръпскославянски, народен и рускославянски. Сръпскославянският е сръбска редакция на старобългарския език, който се създава най-напред при Сава Неманич, а след това се доразвива през XV век, когато се утвърждава ресавската книжовна школа. Рускославянският се разпространява активно през първата половина на XVIII в. като последица от въвеждането на руски учебници в сръбските училища. Сръбският народен език на штокавско наречие разширява своя обхват през XVII в., когато сръбската църква активизира контактите си с римската курия. М. Павич пише, че както контрареформацията е реакция на католическата църква, така в резултат на отношенията между православни и католици православната общност също реагира против католическата реформация чрез същите средства, които Римската курия използва, за да наложи

католицизма. Оттук се налага и употребата на народния език в църквата и в книжнината при сърбите през XVII и XVIII век, тъй като именно той е основното оръжие, с което Рим разпространява своята вяра на Балканите. При католиците по време на Реформацията народният език увеличава своето разпространение за сметка на латинския език, а конкретно в сръбската книжнина народният език се налага, противопоставяйки се на сакралните езици, а именно гръцкия и сръпскославянския (Павић 1970: 30).

Широкото разпространение на народния език в сръбската литература от XVII и XVIII в. не измества стария сръпскославянски книжовен език, който остава език на религията, език на духовенството. Народният език в сръбските земи, „простият сръбски език, служи на „некнижовните селяни” (Павић 1970: 31). Важно е да се отбележи, че литературата на народен език и в сръбските земи по това време не се отпечатва, а се разпространява само под формата на ръкописна книга, така, както и литературата на българите католици от XVIII в.: „Како је књижевност на народном језику стварана искључиво у практичне сврхе, као писмо, црквена проповед, сакрална драма или поука, као практични водич или забавно штиво пуно хришћанске екзотике у путописима XVII и почетка XVIII века – та књижевност није штампана: остала је до данас у рукописним књигама, које су коришћене по црквама или као приручници ношене на ходочашћа у света места. Тако је тај доста раширен вид књижевне делатности остао сакривен од погледа модерних истраживача, са свим богатствима која је крио, а у свом времену био је веоба брзо потиснут у сенку новоуведеног рускословенског књижевног језика. Увођење рускословенског језика у српску књижевност, под посебних политичким, културним и друштвеним условима тридесетих година XVIII века, значило је покушај истискивања и српскословенског и народног језика из употребе у писаној књижевности.” [Тъй като книжовността на народен език е била създавана единствено с практически цели, каквито са писмената кореспонденция,

църковната проповед, религиозната драма или поученията, практическите ръководства или развлекателните четива, изпъстрени с християнската екзотика на пътеписите от XVII век и началото на XVIII век – тази книжовност не е била печатана: запазена е до днес под формата на ръкописни книги за църковна употреба или като наръчници, използвани при поклонническите пътувания по Светите земи. Така този доста разпространен вид книжовна дейност и цялото ѝ скрито богатство са останали извън фокуса на съвременните изследователи, а за времето на съществуването си бързо са били засенчени от нововъведения руски църковнославянски книжовен език. Въвеждането на руския църковнославянски език в сръбската книжовност по силата на конкретните политически, културни и социални условия през третото десетилетие на XVIII век, е било опит славяносръбският и народният език да бъдат изтласкани от употреба в писмената книжовност.] (Павић 1970: 31).

Езикът на народа постепенно се издига до литературен език като резултат от борбите на славяните, живеещи под силното въздействие на немската култура. Императрица Мария Терезия извърша мащабна образователна реформа, според която в училищата в пределите на Хабсбургската империя се разрешава преподаването на народни езици – напр. през 1747 г. тя издава указ, благодарение на който става възможно преподаването на чешки език заедно с немския в чешките земи<sup>3</sup>.

Видният хърватски книжовник Андрия Качич Миошич (1704 – 1760), развивал дейност в същия период, сам казва, че „пише на език, достъпен за сиромаси, отрудени, за земеделците и овчарите, които не знаят друг, освен своя народен език” (Трайков 2000 : 67).

---

<sup>3</sup> Подробно разглежда развитието на сръбския език в културно-исторически план Розана Морабито. Вж. Морабито 2001.

Така разширяването на употребата на народния език по българските земи всъщност е явление, което намира паралел в литературното развитие и на другите балкански народи.

В историята на българския книжовен език XVIII в. е период, характеризиращ се с разпространението на различни по тип писмени системи. Някои изследователи ги наричат писмени варианти на езика (Куфнерова 1987: 216), но аз възприемам също термина система, тъй като тук става въпрос не за неограничен брой варианти, а за характерни особености, които могат да бъдат групирани и изведени за отделните типове книжовен език, т.е. за определени правила, на които тези типове се подчиняват и функционират като система. Освен че се създават произведения както на традиционния среднобългарски книжовен език, така и на църковнославянски, това разнообразие включва в себе си все по-силното налагане на тенденцията за демократизация на езика и за използването на народния български език (Петканова 1965: 214 – 236) (Куфнерова 1987: 211). Много текстове отразяват в по-малка или в по-голяма степен живите говори. В голяма част от новобългарските дамаскини самите книжовници споделят, че пишат на прост език („на български език по-просто”)<sup>4</sup>. Това дава основание на редица изследователи да говорят за отделен тип писмена система, притежаваща висока степен на обработеност и претендираща за книжовност, изградена върху основата на народния език. Е. Дьомина, една от най-видните изследователки на новобългарските дамаскини, го определя като „книжовен език на народна основа“ (КЕНО) (Демина 1971: 121). Този термин се възприема от голяма част от учените, занимаващи се с езика на българската книжнина от епохата на нашето Предвъзраждане. Тъй като самото определение „книжовен език на народна основа“ се е утвърдило на базата на едно мащабно изследване, посветено на новобългарските дамаскини, в частност

---

<sup>4</sup> Подробен преглед прави Джузепе Дел Агата. вж. Дел Агата 1984.

на Тихонравовския (Демина 1968; Демина 1971; Демина 1985), като пример за КЕНО в повечето случаи се посочват именно тези писмени паметници. Този корпус от текстове трябва да бъде разширен и в него да се включи и католическата литература на новобългарски език от втората половина на XVIII в., която също е пример за КЕНО.

Макар че съществува огромна по обем научна литература, посветена на проблемите за периодизацията на българския книжовен език и първите образци на неговото съвременно състояние<sup>5</sup>, не би могло да не се направи кратък преглед на тези въпроси, тъй като именно в процеса на тяхното дискутиране се налага общоприетият вече термин КЕНО.

Редица българисти и слависти се занимават с това кой период и произведенията на кои книжовници трябва да бъдат приети за начален етап от развитието на съвременния български книжовен език<sup>6</sup> (Цонев 1894; Андрейчин 1955; Андрейчин 1962; Тодоров 1962; Тодоров 1965; Бернщейн 1963; Венедиктов 1965; Демина 1966; Демина 1969; Бернщейн 1979; Фьойе 1985; Велчева 2001 и др.). Нанесени върху оста на времето, различните тези обхващат един доста продължителен период от време – като се започне от новобългарските дамаскини от XVII в., премине се през езика на Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон и се стигне до произведенията на писателите от втората половина на XIX в. – П. Р. Славейков, В. Друмев, Л. Каравелов и др.

Различните гледни точки до известна степен са обусловени от вариативността на критериите, по които е извършена съответната подялба и които дават основание да бъде приет определен период за начален. За Л. Андрейчин периодизацията на българския език трябва да се опира върху отделните етапи от културно-историческото развитие на народа и затова

---

<sup>5</sup> Обстоен преглед на тези проблеми прави Диана Иванова (Иванова 2012). Вж. също и История 1989.

<sup>6</sup> Трябва да се отбележи, че за назоваването на този период от историята на българския език съществува терминологично разнообразие: съвременен български книжовен език, новобългарски книжовен език, национален български книжовен език, съвременен български литературен език, новобългарски национален книжовен език и др.

според него началото на съвременния български книжовен език следва да бъде потърсено в Паисиевата „История славяноболгарская“ (1762), която бележи края на Българското Средновековие и „началото на процеса на създаване на книжовна езикова форма, която има да изпълнява нови задачи и се изгражда и развива именно с оглед към тях“ (Андрейчин 1955: 312)<sup>7</sup>.

Б. Вълчев поставя в центъра на своето изследване образователните възможности. С оглед на това той вижда началото на съвременния български книжовен език в първите години на XIX в. (Вълчев 2009: 101).

Наличието на съвременни езикови особености, близостта на писмения език до говоримия и неговата разбираемост и достъпност са критериите, според които някои изследователи определят дамаскините от XVII в. за най-старите писмени паметници, съставени на новобългарски език. Т.е. понятието „книжовен език на народна основа“ трябва да бъде тълкувано в светлината точно на тези характеристики.

Б. Велчева разграничава два етапа и обосновава тяхното разделяне: ранен новобългарски книжовен език, създаден в началото на XVII в., и съвременен български книжовен език от XIX в., който вече може да бъде наречен литературен или национален (Велчева 1966: 118). По подобен начин конструира своите разсъждения и Е. Дьомина, която също акцентира върху необходимостта да бъдат отделени два периода. Като граница между тях тя поставя 50-те години на XIX в. и определя първия като предистория на съвременния българския литературен език (Демина 1966: 32; Демина 1969: 93). С оглед на неговото изучаване Е. Дьомина поставя като важна задача да бъдат изследвани и описани съхранените и стигнали до нас ръкописи и печатни материали на българската словесност от XVII–XVIII в. и подчертава необходимостта те да бъдат определени според характерните

---

<sup>7</sup> Неправилно според мен Л. Тодоров интерпретира вижданията на Л. Андрейчин за езика на „Рибния буквар“ на Петър Берон (1824 г.). Л. Андрейчин твърди, че това е „първото произведение, в което българският книжовен език става изцяло и последователно народен в своята основа“, а не че Петър Берон е родоначалник на съвременния литературен език, вж. Андрейчин 1964; Тодоров 1965.

им езикови особености (Демина 1985: 37), тъй като отдавна в науката е установено, че в периода XVII–XIX в. по българските земи са били използвани различни по тип писмени системи (Демина 1966: 31; Демина 1969: 90; Минчева 1982: 37; История 1989: 41). Ангелина Минчева, говорейки конкретно за XVIII в., назовава три такива: традиционен среднобългарски литературен език, руско-черковнославянска форма (или т.нар. църковнославянски език) и КЕНО (Минчева 1982: 38 – 39). Определението за КЕНО, както споменах по-горе, принадлежи на Е. Дьомина, която вижда в новобългарските дамаскини един от първите опити за създаване на писмен език на народна основа в епохата след установяването на старобългарския книжовен език (Демина 1973: 119), чието изграждане е било подчинено на същия принцип. Е. Мирчева също възприема този термин, като изтъква заслугата на Е. Дьомина за неговото въвеждане (Мирчева 2001: 261). Трябва да се направи обаче едно важно уточнение за характеристиките на езика, който според изследователите може да бъде определен като КЕНО: не става въпрос просто за писмен модел, силно повлиян от народните говори. Самата Е. Дьомина освен КЕНО разглежда и съществуващ паралелно с него книжовен модел, който представлява писмена фиксация на диалектна реч (Демина 1984: 37). Тя изтъква, че в периода от XVII в. до средата на XIX в. са съществували различни типове писмен език, изграден на основата на живите народни говори (Демина 1966: 31). Всеки един от тях е имал отношение и е изиграл своята роля за формирането на граматичните характеристики на съвременния български език, но най-голяма заслуга за това според Дьомина е имал писменият език на народна основа (Демина 1966: 31). Съществуването на тип писмен език, изграден върху чист диалект и различен от книжовния език на народна основа, аргументира и Б. Велчева, давайки за пример ръкопис № 133 от Църковния музей в София (Велчева 1966: 114). Като характерни особености са посочени липсата на

определени езикови и правописни правила. А. Минчева идентифицира само една форма на КЕНО, но обръща внимание на факта, че през XVIII в., в сравнение с предходното столетие, КЕНО претърпява развитие и се променя. Тя изтъква две посоки, в които това се е случило, а именно: „съотношението на книжно традиционния и народния пласт и диалектната обогатеност на народните елементи“ (Минчева 1982: 40).

След направеното кратко изложение може да се обобщи, че КЕНО е научен термин за означение на езика на новобългарските дамаскини, но подходящ за приложение към други езикови формации от същия период, които представляват самостоятелни писмени системи, използват характерните за народните говори особености и отразяват тенденцията към демократизация на българския книжовен език. КЕНО се отличава от типа писмен език, изграден върху чист диалект, с нормираност, наддиалектност и последователност в употребата на графичните и езиковите средства (Демина 1973: 119; Демина 1985: 11; Велчева 1966: 115; Минчева 1982: 39).

Е. Дьомина обръща внимание на това, че при формирането на новия тип книжовен език е оказала влияние и нормата на традиционния, което се е отразило във възприемането на изразни средства тогава, когато не е било възможно те да бъдат набавени от живата народна реч. В частност това се е случвало най-вече при назоваването на християнски и религиозни понятия (Демина 1985: 66).

В защита на своята теза ще изложа някои характерни черти, даващи основание езикът на литературата на българите католици от XVIII в. да бъде определен като КЕНО.

### 2.2.1. Фонетика и правопис.

2.2.1.1. Новобългарският характер на езика проличава в застъпника на старобългарската голяма носовка, която в сборника се предава с „a“<sup>8</sup>, а не с църковнославянското „y“, например: *da ne porimnuasc na ciuscda maka, i stoka; smislenie od maka Issukrastova; i tokoja pobarai sas tvojata prisveta raka; Sin Boxi Issukras fanaja za rakata, i rece; amase smilovasce bile' mlogo patti od poganete; i po' pattet ghi popita; deto sctat da badat na nebe; emi scteha da badat blagati* (курсив мой).

Като изключение от последователно прокараното правописно правило, „мъдър“ и „мъдри“ се срещат като „mudar“, „mudri“, но тук според мен не наблюдаваме църковнославянизъм, тъй като тази особеност се среща и в западните български говори, от които в ръкописа се откриват и други характерни черти, напр. ятов преглас *ý*>е (*slep, lep, zapovedam, vera, beha* и др.), окончание *-e* при мч. ч. на имена от мъжки род (*kristiane, rodnine, duscmane, apostole, priatele, anghеле* и др.), твърди глаголни окончания за 1 л. ед. и 3 л. мн. ч. сегашно време (*mola, molat, zakolat, teghlat, farlat, razdelat, pomislat, hoda, hodat* и др.), представка „y“ вместо „в“ и предлог „y“ (*kato uleze u Ierusalem, i traghna da ide tei u gradat* и др.).

2.2.1.2. При съчетанията *ър, ъл/ръ, ль* също не личи църковнославянско правописно влияние. В сборника намираме *martav, martavezat, parvi, prast, balgarski, kras, darvo, smartni*.

2.2.1.3. По отношение на правописа, както вече беше казано, се наблюдава последователност. Графичните средства, които Петър Царски използва за предаването на българската реч с латиница, ще бъдат разгледани подробно на друго място.

## 2.2.2. Морфологични и лексикални особености

---

<sup>8</sup> В правописната система на книжовника не съществува специален знак за означаване на звука „ъ“.

2.2.2.1. В областта на морфологията народната основа проличава в липсата на падежни окончания. Привеждам една малка част от текста, за да се добие по-добра представа:

Imasce adet Sveti Iosef jednasc na godinata daide sas Blax: Dev: Maria na Ierusalem da pravat velikden, i zavadeha Issukrasta. I zascto' tozi golem prasn timerajesce sedem dni, knixiovnite imaha adet, da prikazovat kata den na halkat, i prikazovanetoim besce, deto beha rekli Sveti Proroci na Sveta kniga. Namerise jednasc i Blaxena Deviza Maria sas Issukrasta da sluscia kogase prikazovasce, i kato ciu' onezi dumi od Isaia Prorok, deto dumat, ci jedna' devoika scetesce da zacine, i da porodi jedin Sin, deto scetesce damue' Imeto Emanuel, zaradvase tvarde na serzetosi, zere' videsce, ci ta' besce тази devoika tolkos zafalena, i ci makar da besce devoika, besce i Maika Boxia.

2.2.2.2. Замяна на инфинитива с да конструкции:

moxe da iskaxi; iska da ucci, iska da stori, iskam da dam, dotrebova da slezat, scteha da ulezat, trebe da znaj, и др.

2.2.2.3. Употреба на новобългарски окончания по трето спрежение за сегашно време:

verovam, nadevam, milovam, kazovam, posnavam, poklonevam, poklonevam, zaruvam и др.

2.2.2.4. Редовна е употребата на членуваните форми при имената: koisise dostojal da zaradvasc svetat ako ne sas occi od teloto, barem sas occi od verata teise vikasce stopanat na Sveta Elisabetta daimse makni tei grehat и др.

2.2.2.5. Аналитично изразяване на степените за сравнение на прилагателните и наречията с частиците *по* и *най*:

Hortuvaim pak od jedin lep *po'* hubav, *po'* sladak, i *po'* lezetlia od onzi, deto tia trasseha; Sin Boxi Issukras dumasce tei dase vidi *po'* hubeve' kolko besce golema verata na тази xena'; Prikazase pak jedin svedascti oblak, i od

negose ciu' jedin glas od Oza Boga, deto rece: tozie' *nai* dragbiet moi Sin, detosamgo as aressal, nego slusciaite.

2.2.2.6. Личното местоимения за 3. л., ед. ч., м.р. е *мой* (toi), а не *он*: toi besce Vladica, toi besce odredil da umre', toi da stani zar, toi besce jedin golem grescnik, toi sedesce na tarpezata, toi ghi popita drugo. В текста не се среща личното местоимение за ж.р. *тя*.

2.2.2.7. Аналитично изразяване на бъдеще време със спрегнатата форма на спомагателния глагол *ща* + *да* + *сегашно време на спрегаемия глагол*: sctesc dase kaxisc, scte da dode da sadi, sctat da imat, sctat da padnat, sctat dase hranat, sctat da xiveat, sctat da badat, scta' date stora, scte da rece, scte da dode и др.

2.2.2.8. Съюзните думи и наречия с народен произход са редовно срещани в ръкописа на Петър Царски. Ето някои примери от текста:

*Дето* (deto): i sas mlogo salzi, detomu teceha od occite od rados; i tova sctesce da bade jedin ostar nox, deto sctesce da mine'sarzeto na Blaxena D: M.

*Що* (scto): Issukras oscte' na parviet ces sctose' zace'; scto rece tazi duma, osahat muse otvorihа uscite.

*Зере* (zere): da uidissa na koitogo zapitovasce, zere' povice na tezi zapovedi prigrescevat mladite; Ti nedeise grixi zarad tova', zere' tazi rabota se stoji na Duha Svetoga.

*Санки* (sanki): pissanoe' na Sveta Kniga dane ispitovasc Gospodina Boga tvoja: sanki nedeisi ti trassi zloto; ci toi besce Messiat, sanki onzi, deto sickiet svet cekasce da dode.

*Чунки* (ciunki): ama ciunki nemasce habar nicakav od tazi rabota; ama ciunki as ni vida dai takav ni davami rimskata zakon dago sada.

2.2.2.9. Въпросителното местоимение *koi* (кои) служи и като относително местоимение, тази черта е изключително характерна за народните говори: zatova' imasce na Cafarnao jedin Iuzbascia, koi makar da

besce poganin besce jako dobar; koi napusnovasce xenatasi, i zemesce druga, toi tvarde grescesce; i koi moxe' da stori onova', moxe da stori i tova'.

2.2.2.10. В сборника се срещат имена на лица, образувани с характерния за народните говори суфикс *-лия*, който е от турски произход: *mertebelia, borclia, kareslia, akallia, kiimetlia, borclia* и др.

2.2.2.11. Използвани са познати още в старобългарски префикси, но в осъвременен вид:

*Пре-* от *прэ-* – *preberesc, precisti, prebere, presmivat, prejali, preimat, presedat, precisti* и др.

*Вас-* от *въз-* – *vaside, vaskrasna, vaspren* и др.

2.2.2.12. Народната основа проличава и в използването на два суфикса за образуване на съществителни имена

- *ар* – *gospodar*;

- *джия* – *storiteglia, spassiteglia*.

Народната основа на книжовния език на Петър Царски изпъква изключително в областта на лексиката, която ще бъде разгледана подробно в отделна глава. Богато представена е групата на турцизмите. На много места проличават старанието и стремежът текстът да бъде по-разбираем и достъпен. Не са единици случаите, в които книжовни думи се обясняват с диалектизми и турцизми. Тази черта е характерна и за други ръкописи от същия период. Зл. Куфнерова отбелязва, че в преводите на Евангелието от южнобългарските земи, писани с гръцка азбука, често турските думи се обясняват с книжовни, които се поставят в скоби (Куфнерова 1987: 213).

Посочените примери от текстовете ясно показват, че католическата литература от втората половина на XVIII в. се доближава много до езика на новобългарските дамаскини и отразява характерните особености на книжовния език на народна основа като тип писмена система, разпространявана по българските земи в периода XVII–XIX в.

Важно е да се отбележи, че докато езикът на новобългарските дамаскини намира своето съответствие като концепция за демократизация в самия оригинал на Дамаскин Студит – „Съкровище”<sup>9</sup>, тъй като неговият автор пише с нагласата да създаде съчинение, достъпно за народните маси (Dell’Agata 1984: 158), много по-трудно е да се определи откъде идва влиянието на народния език в католическата литература на новобългарски език от втората половина на XVIII в. От една страна, произведенията на Павел Гайдаджийски Дуванлията и Петър Царски са създадени в българска езикова среда и е съвсем закономерно те да следват общото развитие на българската литература в този период. Стана ясно, че влиянието на народния език върху писменото творчество е типично и като цяло за южните славяни през XVIII в. Но все пак специално при Петър Царски може да се търси и пряко влияние от страна на италианските образци, от които той превежда, когато те бъдат открити и със сигурност идентифицирани. Едва тогава ще може да бъде потвърдена със сигурност тезата, че развитието на българската литература през XVIII в. се пресича и с това на италианската литература посредством книжовното дело на българите католици, творили в този период.

От направения преглед става ясно, че произведенията, които създават българските католически книжовници през XVIII в., притежават характеристики, които налагат тяхното обособяване в отделен дял. Във връзка с това е важно да бъдат изяснени предпоставките, които довеждат до възникването на този вид литература. Необходимо е накратко да бъде разгледана католическата пропаганда на Балканите, и най-вече на територията на българските земи, която е пряко свързана със съдбата на българските павликяни.

---

<sup>9</sup> Сборникът Съкровище е отпечатан във Венеция няколко пъти от 1557 до 1558.

### **3. Католическата пропаганда на Балканите XVI – XVII в**

За активна католическа пропаганда сред павликяните по българските земи преди XVI в. не може да се говори, макар че подобни опити са правени и доста преди това. Дуйчев пише, че малко след основаването на францисканския орден през 1209 г. от папа Инокентий III, папа Онорий III изпраща мисионери францисканци в земите на Босна, Сърбия и България, за да премахнат „така наречените еретици” (Дуйчев 1965: 395). Това се случва в периода 1245 – 1291 г. (Милетич 1903: 8). Историческите извори сочат, че през 1366 г. Лудвиг (Унгарски) покорява западнобългарските земи, пленява цар Иван Страцимир и обръща към католическата вяра близо 200 000 души, сред които има и павликяни (Нешев 1978: 72). В. Гюзелев посочва: „В писмо до папата от 1366 г. генералът на францисканския орден Марко от Витербо известява, че най-лесно се приобщавали към католическата вяра манихеите и патарените, т.е. българските богомили.” (Гюзелев 2013: 200).

Опитите за католическо влияние върху павликяните се засилват още повече през втората половина на XVI в. като резултат от проведения в периода 1545 – 1563 г. Тридентски събор, на който са взети важни решения за противодействие на засилващото се протестантство (Ангелов 1994: 171). Този исторически период, втората половина на XVI и първата четвърт на XVII в., е така наречената Контрареформация. Нуждата от единен централен орган, който да ръководи и управлява действията на римската курия, целящи разпространяването и утвърждаването на католицизма, довежда до учредяването на Конгрегацията за разпространение на вярата с була на папа Григорий XV от 6 януари 1622 г. (Ваташки 2009: 20; Дринов 1869: 161; Foïs 1994: 351). Насоката на нейната дейност е ясна още от създаването ѝ, а именно да си възвърне вярващите във всички части на света, където се е установило протестанството, и да донесе светлината на истинската вяра в езическите земи (Guilday 1921: 480): „Suo principale fine

e la propagazione della fide cattolica in tutte le parti del mondo; ma l'opera sua non era totalmente ristretta a questa parte che non mirasse anche a diffondere le lettere, le scienze e la civiltà fra genti ignare, barbare e selvagge; che anzi una cosa aiutava l'altra; perche la fede serviva d'introduzione alla civiltà, e questa a quella.” [Нейната главна цел е била католическата пропаганда в цял свят; нейната задача не е била тясно свързана само с разпространението на литературата, науката и цивилизацията сред незнаещите, варварски и дивашки народи; даже едното е помагало на другото, защото вярата е служила за въвеждането на цивилизацията]. Освен това в устава е обърнато специално внимание на положението на православните народи в пределите на Османската империя и е записано, че римските апостоли трябва да полагат особена грижа и старание за обръщането на тези християни към католицизма (Дринов 1869: 61).

Двата католически ордена, които действат най-активно в пределите на Османската империя в периода XVI – XVII в., са йезуитите и францисканците. Първият е създаден през 1540 г. и основната му цел е именно възвръщането на властта на папата след разрушителните удари на Реформацията. Яня Йерков посочва, че с ордена на йезуитите цел на мисионерите вече не е само проповядването на Евангелието, но и преобразуването на обществото, в което те трябва да служат (Jerkov 2006: 87). През 1609 г. йезуитите се установяват в Константинопол, отварят училища, но тяхната пропаганда в пределите на Османската империя не води до конкретни добри резултати заради поредица от политически интриги, в които йезуитите се замесват (Дринов 1869: 164). По-ефективни сред българите на Балканите са францисканците от основания през XIV в. от унгарския крал Людовиг Велики в южна Унгария клон на босненските францисканци (Милетич 1903: 9). Както отбелязва и Иван Дуйчев, да се изучат рапортите на францисканците за ситуацията по българските земи е достатъчно, за да се извлече основното за влиянието на римокатолическата

църква в България (Дуйчев 1965: 395)<sup>10</sup>. За техния успех допринася освен географската и езиковата близост (Дринов 1869: 166; Милетич 1903: 11; Станимиров 1988: 24). Що се отнася конкретно до павликяните, съществуват данни, че те са имали „някакви смътни предания за Рим и за папата”, казвали са, че зависят от него и че произхождат от римляните (Милетич 1903: 10). В свой доклад Филип Станиславов посочва, че павликяните смятат, че произхождат от латинци от Генуа за разлика от българите, които идват от р. Волга (Ангелов 1994: 177). Това със сигурност благоприятства католическата пропаганда сред тях.

Активизирането на дейността на католическата църква в българските земи през XVII в. започва от Чипровци (Кипровец), рударско селище в Северозападна България, където още през XIII-XIV в. е имало католици. Освен това намираме информация, че в Чипровци са живели и павликяни. Милетич пише: “Имало още двама учители немци, баща и син, по име Байер, и една „даскалица”, Виктория Капетанович, чийто баща бил „павликянин” и то от „кипровчаните (става въпрос за гр. Винга, Банат – б.м.)” (Милетич 1896: 44). Според Н. Милев преди францисканската мисия в края на XVI в. единствените католици по нашите места са дубровнишките търговци и саксонските рудари (Милев 1914: 18), а само първите имали правото да прекосяват българските земи (Иречек 1978: 478). Саксонците се занимавали с рудодобив и населявали рудничарски центрове като Чипровец, Кратово в Македония, Камполунг във Влашко и др. Това е може би най-широко разпространената теза за проникването на католицизма в Чипровци<sup>11</sup> (Дуйчев 1939b: 57; Станимиров 1988: 26). Св. Станимиров пише, че основания за налагането на това предположение дава една релация на Петър Богдан от 1667 г., в която той говори за „турски привилегии” и разрешение за поправката на църквата в Чипровци, дадено

---

<sup>10</sup> Повече за дейността на францисканския орден в българските земи през XIII и XIV в. вж. Дуйчев 1937.

<sup>11</sup> Преглед на различните тези за ранното проникване на католицизма в чипровския край прави Л. Георгиев. Вж. Георгиев 2010 : 79-83.

на саксонски рудари в края на XV в. (Станимиров 1988: 26). Въпреки това въпросът защо точно този град става център на католическата пропаганда в българските земи през XVII в. остава спорен. Интересно предположение аргументира в своя статия Иван Сотиров. Той пише, че саксите напускат Чипровци още през XIV в., а останалата част се претопява в местното население, т.е. от XIV в. нататък населението на града е с чист български етнически състав, следователно през XVI и XVII в. вече не може да се говори за активно присъствие в града на саксонски рудари (Сотиров 1989: 33, 40). Позовавайки се фамилната хроника за произхода на една от най-старите чипровски фамилии, а именно тази на Парчевичите, Сотиров формулира своята теза, че в резултат на спорове за престола в Босна през 1357 г. в българските земи, по-точно в Чипровци, се заселват босненски преселници заедно с обкръжението си от духовници, рудари и занаятчии (Сотиров 1989: 41-42), на които се дължи трайното установяване на католицизма в тази част на българските земи. Важно е тук да се каже, че Сотиров обвързва с това преселение и босненско-хърватското езиково влияние: „С това се обяснява съхранението на чисто славянската топонимия в района и проникването на думи от босненско-хърватското наречие” (Сотиров 1989: 42).

През 1595 г. по времето на понтификата на папа Климент VIII (1592 – 1605) в българските земи пристигат босненски францисканци, предвождани от Петър Злоютрич, наречен още Солинат (Милев 1914: 18; Иречек 1978: 494; Станимиров 1993: 26). „Подтикнати от стремеж към възраждане и тясно единение със западните си единовеци, българските католици изпратили в 1595 г. една депутация в Босна, отдето довели в Чипровец няколко францискански духовници начело с бошняка Петър Соланин или Солинат, наречен тъй по името на града Соли, отдето бил родом.” (Милев 1914: 18). Една от основните задачи, която си поставя бъдещият софийски епископ, е именно покръстването на българските

павликяни, които през първата половина на XVII в. населяват предимно централната част на северните български земи (Йовков 1991: 35; Станимиров 1988: 27). Преди него такъв опит прави монахът Иероним Арсенго в Силистра и Провадия през 1581 г. (Милев 1914: 17). Иван Дуйчев съобщава, че дори преди Тридентския събор (1545 – 1563) Папа Григорий XIII изпраща в българските земи апостолическия визитатор Петър Цедулин, и изказва предположение, че още тогава е взето решение да се действа в посока на привличането на българските павликяни към католицизма (Дуйчев 1939b: 7).

Може да се обобщи, че основните фактори за активното разпространяване на католицизма в българските земи през XVII в. са, от една страна, старото католическо население, предимно около Чипровци, а от друга, българските павликяни, които стават основен обект на пропагандата, която има огромен успех сред тях. Това налага накратко да бъде разгледана историята на павликянството по българските земи.

#### **4. Павликянство. Етимология на името „павликяни”**

Обстоен преглед на различните теории за това откъде произлиза наименованието на павликянското движение прави арменският учен Мелик-Бахсян (Мелик-Бахсян 1955). Названието е пряко свързано с това чии последователи са всъщност павликяните. Според някои изследователи името произхожда от апостол Павел или само от Павел. Други считат, че то се е образувало от сливането на имената Павел и Йоан, синове на манихейката Калиника от Самосата, които станали основоположници на ново еретично движение. Й. Иванов публикува разказ за произхода на павликяните, който се намира в Аджарския български ръкопис с апокрифи от XVII в. Според текста основатели на павликянството са учениците на дявола Паил – Съботин и Шутил, които за измама си присвояват апостолските имена Павел и Йоан (Иванов 1922: 29).

Трети смятат, че павликяните са последователи само на единия син на Калиника, т.е. на Павел, който бил арменец по произход. Така пише и Такела: „Не толкова на основаната секта от Константина Самосатски би следвало да се отдаде името павликяни, колкото на Павла Арменеца, син на манихейката Калиника, който през половината на 7 век станал ревностен възстановител на манихеизма.” (Такела 1894).

Така или иначе, както заключава и самият Мелик-Бахшян, единодушно в науката е прието, че името „павликяни” произлиза от името Павел (Мелик-Бахшян 1955: 173).

Павликянството възниква като еретично движение през втората половина на VII в. в източните погранични територии на Византийската империя, земите на Сирия и Армения, по времето на царуването на византийския император Констанс II (642 – 668) (Йовков 1991: 5; Радева 2015: 39; Матанов 1975: 128). Проникването на павликянството в българските земи започва през средата на VIII в. при император Константин V Копроним, който заселва павликяни в Тракия, за да подсили северозападната граница с България (Милетич 1903: 228; Йовков 1991: 15; Матанов 1975: 130; Иванов 1922: 23), и продължава в следващите векове, като е особено активно през X в. по време на царуването на император Йоан Цимисхий (Брокит 2013: 53). Тук трябва да се каже, че изворите са противоречиви за това дали павликяни или манихеи се заселват в българските земи. Такела пише, че през 970 г. Йоан Цимисхий (969 – 976) заповядва в Пловдивско да се преселят манихеи от Армения (Такела 1894). Това объркване идва от отъждествяването на двете еретични движения в науката, тъй като се смята, че павликянството води своето начало от манихейството (Иванов 1922: 20). Освен това има мнение, че богомилството представлява смесица между павликянството и манихейството. Сведение за това се открива в писмото на патриарх Теофилакт (933 – 956) до българския цар Петър, което се съхранява в

Амброзианската библиотека в Милано, „в което патриархът отговаря на запитванията на българския господар как да постъпи с разпространената ерес в България – богомилството, чието безчестие, както се пояснява в писмото, е манихейство, смесено с павликянство” (Иванов 1922: 24). М. Йовков цитира едно от основните и най-ранни съчинения за павликяните, писано около 870 – 872 г. от Петър Сицилийски, в чието заглавие също двете религиозни течения – павликянство и манихейство, са приравнени. Заглавието е „Полезна история и опровержение на ереста на манихеите, които се наричат павликяни”. В това съчинение, посветено на архиепископа на България (Йовков 1991: 16), авторът предупреждава за намерението на павликяните да изпратят в българските земи свои проповедници (Матанов 1965: 133). Манихейството и павликянството се приемат като една и съща ерес от Кирил Ерусалимски, Георги Амартол, Ана Комнина и др., а редица съвременни изследователи използват термина „манихеи” като събирателно наименование на всички дуалистични ереси (Матанов 1975: 151). Покръстването на България от княз Борис през 865 г. става предпоставка за разпространяването на различни религиозни течения в българските земи и за още по-голямото проникване на павликянството, особено след бунта на болярите и поради опита за възвръщане на езичеството (Иречек 1978: 172-173)<sup>12</sup>.

В своето изследване „The Paulician Hesy” Н. Гарсоян посочва: Interesting though the docetic-dualistic form of Paulicianism may be particularly as a possible explanation of the double doctrinal tradition long observed in the Bogomil church of the Balkans it is both a late development and a profound mutation of the origin Paulician dogma.

Както стана видно, след поредица от исторически събития павликянството се установява стабилно на Балканите и те се превръщат в негова втора родина. Изследователите посочват, че основните центрове са

---

<sup>12</sup> Подробно за павликянството виж Garosian 1967.

Тракия и югозападните български земи (Йовков 1991: 17). Павликяните проникват в днешна Македония по времето на Василий II (976 – 1025) (Матанов 1975: 135). Най-вероятно тези, които населяват впоследствие северните български земи, се преселват от юг. Доказателства за това дават изследванията на говорите на южните и северните павликяни, които потвърждават, че и двата произхождат от по-голямата група на родопските говори (Стойков 1997; Неделчев 1994).

Разполагаме с исторически сведения, че в началото на XIII в. в Пловдив (тогава Филипопол) все още има павликяни. Доказателство за това дава Жофроа дьо Вилардуен, който пише, че след победата на Калоян при Адрианопол на 14 април 1205 г. жителите на Филипопол отиват при българския владетел, за да му се предадат. Една част от тях, както ги нарича Вилардуен, били *Ropelican* (Примов 1948: 147 – 148). Смята се, че това име е латинска транскрипция на думата „павликяни” (Матанов 1975: 141). В своето изследване Б. Примов пише, че названието *ropelican* се среща впоследствие като *ropulicani*, *roblicani*, *publicani* и ако в началото така са били назовавани само павликяните, то впоследствие това име означава като цяло еретици (Примов 1948: 149). Авторът прави заключението: „Под ония *Ropelican*, за които Вилардуен говори, ще трябва да разбираме не само павликяни, а и българското богомилско, а може би и небогомилско население на Филипопол. Това са били тези не гърци, преди всичко българи, по произход жители, които, при напускането на латинския местен владетел, напълно естествено обърнали погледа си към успешно справящата се с латинската опасност българска държава и към нейния постигащ успехи по това време владетел.” (Примов 1948: 150). Населението на Филипопол по онова време е в голямата си част богомилско (Примов 1948: 153). Според Милетич истински павликяни са само заселените от византийските императори сектанти – арменци и сирийци, в Тракия. По-късно православните гърци и българи, придавайки

неласкаво значение на името павликяни, наричат с него сектантите. След време това име, както твърди Л. Милетич, заменя народностното име „българин“ и след падането на България под османско владичество влиза в официална употреба, а името „богомили“, което се употребявало в Тракия, постепенно отстъпва на по-приетото у гърците и турците „павликяни“ (Йовков 1991: 13). Матанов също пише, че името „павликяни“ започва да изразява не само принадлежност към това религиозно течение, но и враждебното отношение на православните българи към тези еретици (Матанов 1975: 150). Тук могат да се направят два съществени извода. Първият е, че името „павликяни“ не означава само носителите на павликянската ерес, а разширявайки обхвата си, то се използва изобщо за назоваването на еретици – било то богомили, манихеи или патарени. Не можем да бъдем сигурни, че еретиците, към които се насочва католическата пропаганда, са само от павликянски произход, поради трудното отделяне на различните ереси и влияния в историческото ни развитие. Очевидно е, че католическата пропаганда използва в своите релации названието „павликяни“ и това налага в историческата ни наука точно този термин, който впоследствие се използва и за означаването на отделен дял от развитието на католическата ни литература. Налагането на названието „павликяни“ не се дължи вероятно на самите бивши еретици. Въпреки че те се разграничават по произход от българите, твърдейки, че произхождат от латинци от Генуа (Ангелов 1994: 177), често определят себе си като българи (*si dicono dall antichita di nationa bulgari*).

Докато през XIII в., както се видя по-горе, павликяните са съсредоточени в южните български земи, век по-късно, т.е. в средата на XIV в., те се изселват на северозапад (Матанов 1975: 142). Като една от причините за това се изтъква превземането на Пловдив през 1364 г. В доклад от 1365 г. на францискански мисионери до техния орден се казва, че за 50 дни в северозападните български земи са покръстени и са приели

католицизма 200 000 души (Георгиев 2010: 78). Сред тях е имало и патарени и манихеи (Йовков 1991: 20), т.е. по това време там вече е имало и павликяни. Важно е да се каже, че католическата литература на новобългарски език не възниква в северните български земи, макар че през XVII в. повечето павликянски села са именно там. В доклад до Рим от 1622 г. Петър Солинат посочва 33 селища, населени с павликяни, между които 24 са в централната част на северните български земи (Йовков 1991: 35).

Всички исторически извори обаче сочат, че през XVIII в. в България тази ерес е вече заличена и не съществува. Голяма част от павликяните приемат католицизма, а останалите стават православни или мохамедани. Въпреки това точно в средата на XVIII в. възниква ново литературно течение, свързано с павликяните, което в българската литературна история е известно като „павликянска книжнина”, а тук, както стана ясно, е възприета формулировката: „литература на българите католици на новобългарски език от XVIII в.”.

## **5. Предпоставки за възникването на литературата на българите католици на новобългарски език през XVIII в.**

Българската католическа литература на новобългарски език възниква в Пловдивско и е пряко свързана с дейността на бившите павликяни, приели впоследствие католицизма. Както се каза по-горе, нейни основоположници са католическите свещеници Петър Царски и Павел Гайдаджийски Дуванлията.

Тук поставям следните въпроси, на които ще се опитам да дам отговор:

1. Защо се появява необходимост от литература, насочена към бившите павликяни, точно през втората половина на XVIII в., когато на практика това население отдавна е приело католицизма?

2. Защо това не се случва в предходния период (XVII в.), когато павликяните активно се покръстват и влизат в редиците на римокатолическата църква?
3. Защо католическата литература на новобългарски език възниква и се разпространява в околностите на Пловдив в средата на XVIII в. при положение, че дори в католическия център Чипровци през XVII в. има павликяни (Йовков 1983: 32 – 39; Сотиров 1989: 39).

На първо място трябва да се разгледа промяната в историческата обстановка в България през XVIII в. Войните между Османската империя и Австрия в края на XVII в., както и избухването на Чипровското въстание през 1688 г., влошават положението на българите католици. Мисионерите, представители на францисканския орден, са преследвани от османската власт, тъй като са подозирани в близки отношения със Запада. Постепенно те се оттеглят окончателно от България. През първата половина на XVIII в. сред южните павликяни почти няма действащи свещеници (Милетич 1903: 146). От 1759 г. Софийско-Пловдивската архиепископия вече не се управлява от архиепископ, а от апостолски викарий. Както отбелязва и Милетич, от втората половина на XVIII в. католическото духовенство в Пловдивско се представлява само от един обикновен свещеник. Това довежда до избледняването на религиозното самосъзнание у павликяните и до възвръщането на някои техни еретически практики (Милетич 1903: 163). Милетич също така изнася данни за павликяните от с. Маринополци, за които пише, че почти са се отказали от християнската си вяра (Милетич 1905: 42). Оттук може да се изведе една от предпоставките за възникването на тази специфична и насочена към тях литература, а именно – нуждата от затвърждаването на католическите ценности, което да предотврати, от своя страна, възвръщането на еретическите вярвания.

На второ място, основна предпоставка е все по-широкото разпространение на книги на народен език, което води началото си от новобългарските дамаскини.

Отговор на въпроса защо тази литература води началото си от селата около Пловдив през XVIII в. дават миграционните процеси на павликянското българско население в този период. Както се каза по-горе, първоначално павликяни се заселват в Тракия още през VIII в. Постепенно те се смесват и претопяват в българското население. През XV – XVI в. ситуацията се променя и се образуват някои павликянски селища по поречието на р. Осъм (Йовков 1991: 30). Очевидно през този период павликяните се преселват активно от Тракия в Северна България. Войните, които води Османската империя в края на XVII в. обаче, както и разгромът на Чипровското въстание от 1688 г., довеждат до оформянето на нови центрове на павликяните. От поречието на р. Осъм те се изселват в четири различни посоки – към Тракия, към Чипровци, към Търново, Провадия и Разград, и във Влашко и Трансилвания (Йовков 1991: 37). Явно в района около Пловдив, Тракия, се създават благоприятни условия за развиването на книжовна дейност. Поне образците на католическата литература от XVIII в., с които разполагаме, са свързани с този регион.

Не на последно място като предпоставка за възникването на тази литература трябва да се посочи езикът. От изворите става ясно, че павликяните не разбират добре чипровското наречие: „Докато западните наши католици се отличават с дълбока привързаност към българските францискани и не веднъж заявяват, че само тях искат за свои свещеници, напротив, павликяните са индиферентни към тях: те в Крайова не ги щат, защото не им разбирали добре „наречието”, „ако и то да е българско” (Ас. Bulg 351) и настояват за отделен свой свещеник и своя черква. И тъй съединението с чипровчаните не е могло да стане, и павликяните най-сетне решили да се изселят на друго място, като се помирили с мисълта, че в

такъв случай ще трябва да се задоволят и с по-малки привилегии от ония, с които били дарени българите в Крайова, Нимник и Брадичен” (Милетич 1987: 344).

За отликите между католиците от Чипровци и павликяните говори и Л. Георгиев, който пише, че по време на католическата емиграция ясно се очертават две основни групи, които се различават по бит. От едната страна са католиците от Чипровския край, а от другата – „павликяните” (Георгиев 2010: 86).

Може да се обобщи, че отликите между чипровските католици и павликяните, сред които най-съществената е тази в езика, водят до създаването на текстове, разбираеми за павликяните, които, както стана ясно, не разбират чипровското наречие.

## **II. Втора глава. Фонетични и правописни особености на ръкопис НБКМ 778**

### **1. Общи езикови въпроси**

Преди да се премине към установяването на конкретните фонетико-правописни особености на ръкопис НБКМ 778 на Петър Царски, трябва да бъде уточнен терминологичният апарат, който ще се използва. В редица езиковедски изследвания при такъв тип анализи се говори за езиците на отделните книжовници (Помагало 1979). Тази употреба е метонимична, защото не става дума за отделни езици, а за отделни езикови особености, и по-точно за такива, които са характерни за произведенията на съответния автор.

Разглеждайки „Абагар” на Филип Станиславов (1651 г., Рим), Лилия Илиева използва термина „идиолект” (Илиева 2011: 187) (от гр. ἰδίος ‘свой, собствен, индивидуален’) текстове – това е личният език на определена личност, отразяващ неговите индивидуални езикови навици (Енциклопедичен речник 1993: 138). Езикът, разбира се, също е както колективно, така и индивидуално средство за общуване, но като такова той се изгражда въз основа на социалното си предназначение. В този смисъл терминът „език” има много по-широк обхват – разграничаваме народен, разговорен, писмен, научен, дори поетически език. Когато трябва да бъдат анализирани езиковите особености в творчеството на конкретен книжовник, по-коректен е терминът идиолект и аз ще използвам именно него в настоящата работа, още повече, че ръкописът, обект на настоящата работа, е от XVIII в., когато писменият български език, отразен в достигналите до нас паметници, е разнообразен и без установена единна и общовалидна книжовна норма.

Петър Царски използва латиницата, но това в никакъв случай не може да бъде основание да се смята, че езикът не е български. Началото на

тази традиция се поставя в предходния XVII век, когато на български език с латиница пишат също и католиците от т. нар. Чипровска книжовна школа<sup>13</sup>, но за това ще стане въпрос малко по-надолу. На страница 55 от ръкописа (НБКМ 778) се чете следното:

*I od tozi Issukrasta Sin Boxij, i Sin na Maria, as sctase maccia kolko moxia, i kolko sam kadar da uberna xivotat od Talianski jezik na **Balgarski**; sanki da ti prikaxia, i da ti turna na pred occite kak Issukras e' xivel na tozi svet, sicko deto e' storil, i nai na setne kakse maccil, i umrel zarad nas na kras.*

От цитираното изречение става ясно, че Петър Царски има ясното съзнание, че пише на български език. Латиницата не е пречка за установяването на езиковите особености на сборника, тъй като книжовникът използва стройна и последователна система за предаване на българската реч.

На второ място, трябва да бъде уточнено откъде е заимстваната правописната система и какви са приликите и отликите с литературата на българите католици от предходния период, т.е. XVII в.

През XVII в. образците на българската католическата литература се създават на три езика: италиански, латински и т.нар. илирийски, който погрешно се отъждествява с хърватския. В редица изследвания, посветени на литературата на българите католици, се среща твърдението, че под илирийски трябва да се разбира хърватски. Така например пише и В. Бехинова: „Творбите на тези автори са писани на латински или на „илирийски”, тоест на хърватски” (Бехинова 1975: 83). Трябва да се изясни какво се разбира под илирийски език в епохата, в която творят активно българите католици, и до каква степен и дали изобщо идиолектът

---

<sup>13</sup> Терминът „Чипровска книжовна школа” е въведен от Карол Телбизов. Вж. Телбизов 1981. Вж. също Селищев, Аф. Абагар. *Slavia*, 1929, VIII, № 2, с. 245 – 247.

на Петър Царски според характеристиките, които притежава, може да бъде причислен към него.

### **1.1. Илиризъм и илирийски език**

Съществува традиция славянските езици да бъдат определяни като „илирийски” и нейното начало е поставено в XVI в. с първите европейски филологически трудове. Още Конрад фон Геснер (1516 – 1565) използва този термин за означаването като цяло на всички славянски езици. Това той прави в своята лингвистична енциклопедия, която се определя и като първата в света (Илиева 2011: 29).

Обстоен преглед на понятието „илирийски език” прави в своето изследване „Илирийският език” и езиковият въпрос сред южните славяни през седемнадесети и осемнадесети век” Микаела Йовин (Jovine 1984). Тя акцентира върху разликата между историческия илирийски език и този, който възниква по време на Възраждането и се използва като понятие от различни историци и филолози на Реформацията и Контрареформацията по отношение на славянската, особено южнославянските среда, и в крайна сметка завършва с лингвистичните теории на илиризма. Негов основоположник е Людевит Гай, който през 1830 г. в книгата си “Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisanja” предлага реформа в хърватската ортография (Енциклопедия 2008: 99). През 1835 г. Л. Гай започва да издава първия национален вестник „Novine hrvatske” на кайкавски диалект, който през 1836 г. се трансформира на новия литературен език под заглавие „Danica ilirska”. Понятията „илирийски”, „илири”, „илиризъм” се използват изключително активно от хърватския народ в борбата с унгарците за национална независимост (Кулаковский 1894: 42-43) и имат пряко отношение към въвеждането на народния хърватски език в училищата. Този въпрос за първи път е поставен от писателя Иван

Кукулевич-Сакцински. На 12 май 1843 г. той произнася първата реч „сеймя”, изречена не на латински, а на жив народен език.

### 1.1.1. Илиризъм

Илиризмът<sup>14</sup> е обществено-политическо и културно движение за възраждане на хърватския народ, като исторически период обхваща годините 1830 – 1848 г. (Кулаковский 1894: 2) и се разпростира в земите на Хърватия, Славония и Далмация (Енциклопедия 2008: 99 – 100). В неговата основа стои идеята за общия илирийски произход на всички славяни – въпрос, който със сигурност е бил повдиган доста преди разцвета на илиризма. Още през 1590 г. бенедектинският абат Лудовико Черва Тубероне (Ludovico Cerva Tuberone) издига идеята за общия руски произход на славяните в противовес на вече наложилата се в италианската историография теза за общия илирийски произход на тези племена: *Inoltre (come Biondo Flavio) Cerva Tuberione (Бел. М) abbraccio la teoria dell „origine russa” di tutti gli slavi nonostante fosse assai diffusa nella storiografia rinascimente l’opinione della origine illirica dei popoli slavi*”. (Goleniščev-Kutuzov 1973: 134). Той съставя *„De Turcarum origine, moribus et rebus gestis commentaries”* (Goleniščev-Kutuzov 1973: 132), в която основната идея е тази за религиозната толерантност. Тубероне смята, че споровете между католици и православни се свеждат единствено до празни вербални диспути.

Това движение възниква като резултат от политиката, водена от наследника на Мария Терезия – Йосиф II, който полага редица усилия да отслаби зависимостта на Австрия от Рим. На 6 март 1784 г. той издава указ, с който разширява разпространението на немския език за сметка на

---

<sup>14</sup> Подробно историческо изследвана на илиризма прави И. И. Лещиловская в книгата си „Илиризм” (Лещиловская 1968). Вж също и Барак 1954, БРЕ 2008.

латинския и го утвърждава като официален, с което засилва опозиционните настроения срещу себе си. И макар че малко преди смъртта си отменя своите вече издадени укази, дава основание за началото на политическата борба между хърватите и унгарците. Едно от нейните основни измерения е въпросът за езиковата независимост. На 7 юни 1791 г. в Загреб излиза постановление да бъде въведено преподаването на „илирийско наречие” във всички гимназии, академии и университети, което поставя всъщност и началото на илирийското движение (Кулаковский 1894 : 10).

Възраждането при хърватите започва значително по-късно в сравнение с това при останалите славянски народи, тъй като още в началото на XII в. те образуват обща държава с унгарците, а това ограничава тяхното самостоятелно политическо и литературно развитие. Илиризъмът е пряко свързан с Френската революция през XVIII в и войните на Наполеон Бонапарт. Представителите на движението издигат лозунга „Велика Илирия”, която да свърже всички южнославянски области, а като първа стъпка за това се изтъква литературно-езиковото обединение на южните славяни. Илиризъмът сплотява редица хърватски писатели и поставя въпроса за единен хърватски литературен език.

### **1.1.2. Илирийски език**

Историческият илирийски език е мъртъв индоевропейски език, който се е говорил в предримско време, V–VII в., от народите, населяващи източното крайбрежие на Адриатическо море, както и югоизточна Италия. „Илирийският език”, който се споменава в историографската традиция на XVII и XVIII век, е славянски. Той не е този, който говорят античните илири, чиито последни следи са заличени със славянските нашествия през VI и VII век. Докато тези племена изчезват от историческата сцена, терминът „Илирик” – използван в римско време за обозначаване на

административната провинция, създадена на илирийска територия – оцелява.

Терминът „илирийски език” добива друго значение и разширява своята употреба в епохата на Контрареформацията, когато Римската църква полага големи усилия за укрепване на своето влияние в различни точки на света, и в частност на Балканите, а усвояването на родните езици на народите, в които се води пропагандата, е било от ключово значение за нейния успех. Основен тласък дава политиката на Рим спрямо протестантите, които активно са насърчавали създаването и разпространението на църковни произведения на народен и разбираем език. Именно заради това Конгрегацията инициира и засилва собствена литературна и езикова дейност, която се състои най-вече в следното:

1. преразглеждане и преработка на глаголическите богослужебни книги;
2. опит за създаване на пропаганден език, разбираем за всички южни славяни;
3. експлоатиране на църковнославянския език като естествен мост между католическите и православните славяни.

Със сигурност са правени опити за създаването на единен южнославянски език, който да улеснява контактите между отделните народи на Балканите и да спомага за утвърждаването на католицизма сред тях (Грицкат 1985: 41). Изучаването на илирийския, т.е. славянския, език заляга като основна дисциплина в създадения от папа Грегорий XIII Илирийски колеж (1580), а преди това е основен предмет в образователните програми на младежите в Римската колегия (Collegio Romano), създадена от Св. Игнацио ди Лойола (S. Ignazio di Loyola), когато той основава ордена на йезуитите (1534). Лойола следва два основни принципа: приемане на преобладаващата европейска култура и положителна, но и критична оценка на същата, което е нужно, за да бъде

културата използвана като инструмент за християнизацията на народите, в които се води католическата пропаганда (Fois 1994: 344). Това включва, от своя страна, и доброто усвояване на родните езици на същите, както самият Лойола пише в своите инструкции. Като резултат католическите мисионери, работещи на Балканите, се концентрират върху създаването на подходяща норма на народен език, който да обслужва южните славяни (Iovine 1984 : 109). Поставя се въпросът за създаването на граматика на илирийския език, която да улесни неговото изучаване. Тази идея води своето начало от доклад, изпратен от Дубровник на Клаудио Акуавива (Claudio Acquaviva), четвъртия приемник на основателя на Римския колеж. В доклада се казва, че илирийският език се говори по цялата територия от „Алпите до Черно море”, а създаването на негова граматика ще бъде много полезно за обучението в колежа в Дубровник (Fois 1994: 346). С нейното съставяне през 1599 г., т.е. 17 години по-късно, е ангажиран хърватският книжовник Бартол Кашич, а като водеща цел за нейното написване се посочва използването ѝ при обучението в илирийската академия към Римската колегия, където през 1600 г. учат трима хървати и двама италианци (Fois 1994 : 347). Граматиката „*Institutionum linguae illyricae*”<sup>15</sup> на Кашич излиза през 1604 г. (Иванова 1997а: 101; Иванова 1989: 305).

Н. Иванова пише, че понятието „илирийски език” включва „извънредно голямо разнообразие от конкретни езикови реализации”, но след това уточнява, че в хърватската практика се обособяват два основни модела (Иванова 1984: 38). Първият е този, който е отразен в граматиката на Б. Кашич, а той, от своя страна, се възпроизвежда и намира отзвук също и в речника на Я. Микаля „*Blago jezika slovinskoga*” (*Thesaurus linguae illyricae*, 1651), както и в речника на йезуита от Пулия Арделио Делла Белла – „*Dizionario italiano-latino-illyrico*” (1728), в чието второ издание (1785) са публикувани „граматични инструкции за илирийския език”

---

<sup>15</sup> Повече за приноса на Б. Кашич и неговата граматика вж. Крония 1952.

(Istruzioni grammaticali della lingua illirica) (Cronia 1952: 27). Чрез този книжовен модел „мисионерите, групирани около Конгрегацията за пропаганда на вярата, се надяват да проникнат сред славяните под османска власт и да постигнат по-резултатно своите верско-пропагандни цели” (Иванова 1989: 305).

Вторият книжовен модел е свързан с ревизията на глаголическите богослужебни книги и тяхното уреждане в съответствие с текста на Вулгата (Иванова 1984: 38), за което голяма заслуга има хърватският книжовник Рафаил Левакович (1590 – 1650)<sup>16</sup>. През 1626 г. Левакович постъпва на служба към Конгрегацията за разпространение на вярата в Рим, където се заема с активна книжовна дейност, в частност със създаването на актуален книжовен репертоар за хърватските глаголаши. Това е пряко свързано с благоразположението, с което Римската църква се отнася към славянското богослужение у католиците през този период (Кулаковский 1909: 10). Левакович е бил натоварен със задачата да изчисти хърватизмите от текстовете на мисала и бревиара и да ги замени с техните църковнославянски съответствия. През 1631 г. издава глогалически мисал – „Missale Romanum Slavonico idiomate” (Missal rimskij va ezik slavenskij), където е отразена тенденцията към русификация на хърватската редакция на старобългарския език. Левакович по рождение говори кайкавския диалект на хърватския език, но в своите трудове използва щокавското наречие за основа на илирийския книжовен модел, който се опитва да наложи (Илиева 2011: 148). С преработката на мисала се занимава и хърватският католически свещеник и задарски архиепископ, Матвей Караман. Той е бил ревностен защитник на идеята за единен църковен славянски език, тъй като според него само по този начин е можела да бъде приета уния с Римската църква от всички славяни. Дотук става ясно, че терминът „илирийски език” основно се свързва с резултатите

---

<sup>16</sup> Повече за Р. Левакович вж. Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, с. 521-522.

от дейността на хърватските книжовници през XVII в., която, от своя страна, е иницирана и подкрепена активно от Римската църква, но това не означава, че „илирийски” се отъждествява с „хърватски”. През XVII и XVIII в. „илирийски език” означава славянски език, а самото прилагателно „илирийски” се използва и за определение на славяните като народ (Iovine 1984: 102). С примери от различни книжовни паметници от периода М. Йовин доказва, че терминът с тези си значения е бил в употреба не само в католическия свят, но и в православния. Например през XVIII в. историкът от Войводина Йован Раич пише в своята история,<sup>17</sup> че илирийският език е просто наречие или диалект на сръбския (Iovine 1984: 104 – 105). Според Кулаковски през XVII в. православните сърби били назовавани „илирийска нация” (Кулаковский 1894: 19).

Някои изследователи твърдят, че илирийският е църковен език на южнославянските католици (Телбизов 1989: 134). Телбизов пише, че илирийският език (наричан и „словенски”, „далматински”), който се използва от българите католици за създаването на книжнина през XVII в., е бил общ култов и църковно-литературен език на южнославянските католици (хървати, босненци, далматинци, словенци), оформил се в процес на продължително развитие на базата на сърбохърватски език, писан с латиница (Телбизов 1981: 122). Не мога да се съглася с това твърдение, защото на т. нар. „илирийски” освен църковни книги се съставят и издават, както стана ясно, и учебни помагала и граматики. Тази практика води своето начало от XVII в., но продължава и през XIX в. През 1850 г. Игнат Берлич съставя граматика на илирийски език, на титулната страница на която е записано: *Gramatik der illirischen sprache, wie folche in den sudslawitchen landern Serbien, Bosnien, Slavonien, Dalmatien, Kroatien und von den Illiriern und Serben in Ungarn und der Vojvodina gesprochen wird*

---

<sup>17</sup> През 1794 г. Йован Раич издава на църковнославянски език съчинението „Исторїа разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ”.

(Berlić 1850). Берлич посочва страните, които според него влизат в езиковия обseg на илирийския език, и това не са само Далмация, Хърватия и Славония, но също още и Сърбия, Босна, Унгария и Войводина, което е поредното доказателство, че под илирийски не се разбира единствено хърватски и това не е определение, което може да се съотнася само с католическите религиозни и книжовни проявления, но също така и с тези на православните южнославянски народи.

Честото приравняване в научната литература на термините „хърватски” и „илирийски” разглежда и М. Йовин, която изказва мнението, че тази синонимна употреба се налага от самите хърватски учени, които използват определението „илирийски”, за да означат своя си език тогава, когато за неговото изписване е използвана латиницата (Iovine 1984: 109). Вероятно чрез посредничеството на хърватската научна литература и редица български учени заимстват становището, че „илирийски” означава „хърватски”, макар че в различни изследвания, които се занимават с книжовна дейност на българските католици, под "илирийски" се разбира освен "хърватски", също и "босненско-хърватски", "сръбски", "сърбо-хърватски," "смесен хърватско-български език," "българо-босненски”, „словенски”, „далматински” и др. Според Д. Петканова илирийският е смесица от хърватски, босненски и български (Петканова 1997: 549). Н. Милев пише: „Друго едно обстоятелство, което трябва да се изтъкне, е това, че българските католишки дейци отъждествявали родния си език с хърватския и навсякъде приказват за „славянски или илирийски” език и тоя език наричат „наш език” (*nostra lingua*), което показва, че не са правили разлика между книжовния български и хърватски език” (Милев 1914: 164).

Знак за равенство между „илирийски” и „хърватски” поставя и Л. Милетич: „Старият Косилков принадлежи на по-старото поколение, от епохата преди 60-те години на този век, когато в винганските училища още се е преподавало по „илирски” (хърватски) учебници, на „илирски” език.

Това е ставало, както е сега вече ясно, по традиция, донесена още от България. Влиянието на хърватския език в говора на тогавашната интелигенция в Винга е било твърде силно. Това влияние аз забележих дори и сега в разговора с стария Косилков. „Но тогава беше поне илирският език, който най-сетне децата в училището скоро усвояваха, а сега у нас всичко се учи, от край до край, само на маджарски”, оплакаха се и двамата.” (Милетич 1896: 43).

Б. Пенев прави едно важно разграничение между писмения и говоримия език на българите католици от XVII в., като уточнява, че „литературният им език е бил една своеобразна смесица от черковнославянски, български и сърбо-хърватски изрази, а говоримият им език е бил чисто български” (Пенев 1976: 204), а на друго място също подчертава, че „трябва да се прави разлика между писмения и говоримия език на българите католици – сърбо-хърватски елемент е съдържал само техният писмен език, а говоримият език на нашите католици е бил чисто български” (Пенев 1976: 209). За католическата литература от XVIII в. на народен език се смята също, че е била под хърватско езиково влияние. „Павликянската поезия се свързва непосредствено с поетическата култура на Дубровник и с поетическата традиция на кайкавските хървати от XVI в. Пряката връзка с италиански образци е малко вероятна, като се има предвид хърватското езиково влияние”, пише Л. Илиева. (Илиева 1982: 243). Кр. Станчев обаче посочва, че „образците и източниците на павликянската поезия [...] са преди всичко италиански” (Станчев 1988 : 158). Според Стойко Стойков илирийският език се използва от българите католици като литературен език, който е своеобразна редакция на сърбо-хърватския (Стойков 1976 : 16, 5). Говорейки за католическата пропаганда в България през XVII и XVIII в. обаче, Б. Пенев никъде не използва определението „илирийски” за езика на католическата литература. Той

например определя превода на Петър Богдан на съчинението на Св. Бонавентура като направено на българо-хърватски език (Пенев 1976: 214).

От горното изложение става ясно, че в българската литературна и езиковедска наука се е наложило най-вече мнението, че илирийският език на българите католици е смесица между български и хърватски. Разбира се, пълно и точно заключение може да бъде направено единствено тогава, когато бъдат анализирани поотделно и съпоставени помежду си всички произведения, образци на българската католическа литература от XVII в., които се определят като отпечатани на илирийски език. Това са: „Meditationes S. Bonaventurae, to yest Bogoglivbna razmiscglianya od otaystva odkupglienya covičanskoga S. Bonaventurae cardinala prenesena v yezik Slovinski, trdom P. O. F. Petra Bogdana Baksichia” (1638), „Blagoskroviscte nebesko Marie Divicze Mayke Boxye. Preneseno po G. F. Petru Bogdanu Baksichiu” (1643) на Петър Богдан Бакшев и „Абагар” на Филип Станиславов (1651) (Иванова 1984: 36, 37), макар че преди това Милетич пише за първото съчинение на Бакшев, че е преведено на хърватски език (Милетич 1903: 15). Тук се създава парадокс, защото „Абагар” се определя и като първо печатно произведение на новобългарски език.

В своя статия Н. Иванова говори за това, че литературата на българите католици от XVII в. по някои характеристики се причислява към „илирийската езикова норма” (Иванова 1998: 102). Дали такава норма съществува и доколко образците на българската католическа литература отговарят на нея, е много сложен и труден за разрешаване въпрос, който изисква българските книжовни образци, които се определят като илирийски, да бъдат съотнесени към общите езикови специфики на цялата южнославянска литература от XVII в., защото стана ясно, че терминът „илирийски” се използва нееднозначно и зад него стоят различните южнославянски езици и техните диалекти. Това ни отдалечава от конкретната задача, а именно да бъде разгледан идиолектът на Петър

Царски. Илирийската книжовна норма в случая ни интересува дотолкова, доколкото да се открият в ръкописа на Царски езикови характеристики, които се срещат и в книжнината на българите католици от предходния XVII в.

Може да се направи заключението, че до голяма степен този южнославянски книжовен модел, за който се казва, че е илирийски, и който прониква в българската езикова територия чрез посредничеството на хърватската книжнина през XVII в. и като резултат от католическата пропаганда, се осъзнава от самото българско население като чужд и притежаващ характеристики, които не са свойствени на българския език. Това става ясно от сведение, посочено от Л. Милетич, за училищното дело в гр. Винга (Банат), където през 40-те години на XVIII в. се заселват две групи българи католици – преселници от Чипровци и павликяни (Георгиев 2010: 89). В началото там, казва Милетич, „поддържали илирските книги в училището, както се е учило във францисканските католишки училища още в България, преди преселението” (Милетич 1896: 45). След време учителят Будур въвежда в училището във Винга българския език: „Будур първ въвел във винганското училище българския език, а покрай това захванал в по-горните отделения да преподава и на маджарски език. Поради тия нововъведения, а особено защото отстранил илирските книги, дошел в стълкновение с францисканите и бил дори наклеветен от тях пред арадския архиепископ. Но Будур успял да се оправдае, и архиепископът одобрил да се преподава на децата на матерния им език” (Милетич 1896: 45). От казаното могат много ясно да се направят два съществени извода. Първият е, че между българския език, който се говори от българското католическо преселническо население в гр. Винга, Банат, и т. нар. илирийски съществуват езикови различия. Това, че българските католически дейци не правят разлика между книжовния български и хърватски не означава, че става въпрос за един и същи език. По-скоро това

сведение на Милетич идва в подкрепа на тезата на Б. Пенев, който казва, че сърбо-хърватски елементи е съдържал само писменият език на българите католици, които в книжовното си наследство се стремят да се приобщат чрез езика към един по-престижен и авторитетен за времето си книжовен модел, подобен на латинския език за западноевропейския свят. Вторият извод е, че т. нар. илирийски език се налага изкуствено от католическите мисионери и е част от тяхната целенасочена политика за приобщаване на населението към лоното на римокатолическата църква – защо иначе отстраняването на илирийските книги от училището във Винга би довело до стълкновения с францисканците?

Важно е да се изясни в какъв контекст и с какво значение българите католици през XVII в. употребяват понятието „илирийски”. От богатата документация и писмата, които те пишат до Рим през XVII в., става ясно, че под определението „илирийски” те разбират най-общо славянски език, а не хърватски. В следващите редове ще бъдат приведени и доказателства за това от самите исторически документи.

Л. Милетич съобщава за рапорт на Хиероним от 1581 г., в който той казва, че посетил „Силистра в Добруджа”, гдето населението говори език „български, сир. илирски” (*il linguaggio e Bulgaro o vero ilirico*) (Милетич 1894: 67). В свое писмо от 6 февруари 1637 г. до Конгрегацията антиварският архиепископ и примас на Сърбия Джордж Бианки казва, че Петър Богдан проповядва в църквата на илирийски език (Документи 1993: 29). В релация до Рим, описвайки църквата в село Железна, самият Петър Богдан съобщава, че там се служи по римски обред, а в празничните дни Посланието и Евангелието се обявяват на илирийски език (Документи 1993: 99). За село Копиловец същият съобщава, че католиците са по произход албанци, но си служат със славянски или илирийски език (Документи 1993: 99). В църквата в това село службата се извършва по римския обред и на латински език, а в празничните дни – на славянски (Документи 1993: 137),

и тъй като нямало почти никакви необходими книги, са изпратени от Светата Конгрегация „градуал за литургиите, които се пеят, един литургийник, хорален молитвеник и кварио, Евангелия и Послания на илирийски език и римски обредник на латински език” (Документи 1993: 281). В друга релация се съобщава отново за църквата в Копиловец, че „един от монасите учи безплатно децата на католиците да четат и да пишат и на закон божи по славянски, т.е. илирийски език, особено ония, които не клонят към свещеничество” (Документи 1993: 282). През 1640 г. в свой доклад до Конгрегацията Петър Богдан докладва за католическото население в Чипровци, като уточнява, че то използва „славянски т.е. илирийски език” (Документи 1993: 106; Милетич 1894: 71). „Църковните служби в църквата в Чипровци се извършват по римския обред и на латински език, но в празничните дни се четат Посланието и Евангелието на илирийски или славянски, както го казват някои” (Документи 1993: 106). Малко по-надолу в същата релация Петър Богдан пише, че в Чипровци католиците са 1600, „по народност славяни, употребяват славянски или илирийски език”. В доклад от 1643 г. до Конгрегацията Петър Богдан обосновава предложението Марко Бандулович да бъде назначен за марцианополски епископ, тъй като „знаел илирийския език, който говорят павликяните” (Милетич 1894: 78). Л. Милетич, описвайки своето посещение в началото на XX в. при българите католици в Седмиградско и Банат, съобщава, че от край време францисканците са въвели четенето на Евангелието на български език: „Че как така – попитах, – нима богослужението се върши на два езика?” – „Не, то си е латинско, но францисканите от старо време бяха въвели да се чете евангелието на български, а също тъй и проповедта и така остана и след като те заминаха” (Милетич 1896: 48). От това следва, че илирийският език, на който според историческите извори от XVII в. се е служило в празничните дни, се възприема от самите българи католици и се употребява в значение на

славянски език, но не и на хърватски. Както стана ясно от цитираните примери, в обсега на това понятие попада и българският език.

Направеният преглед е своеобразно доказателство, че българите католици от XVII в. използват названието „илирийски език” като синоним на „славянски литургически език”, под който разбират престижен, приет от папата и Рим книжовен модел. Това, че го определят по този начин, придобива за тях особено значение и важност в противопоставянето срещу латинския език, който в разглеждания период все още е в широка употреба и се използва в богослужението през всички дни, с изключение само на празничните. В писмата си до Конгрегацията българите католици наричат езика си *nostra lingua* (нашия език) и настояват за свещеници от своя народ (Пенев 1976: 267). Когато вижда, че в Рим не взимат твърде присърце народните български интереси, Филип Станиславов пише, че „да би имал пари, той би отишъл в Полша и в Русия и би намерил свещеници, които да знаят славянски” (Милев 1914: 137; Пенев 1976: 267). Разгледан в тази светлина, проблемът за т. нар. „илирийски” език намира израз не толкова в конкретните му езикови характеристики, доколкото те могат да бъдат еднакви за всички ръкописи, които попадат в обхвата на това понятие. Важното в случая е, че зад израза *nostra lingua* (нашия език) стои желанието на българите католици да запазят своето славянско самосъзнание, противопоставяйки се на латинския език. В този смисъл с литературните произведения, които създават, те се стремят да се впишат в книжовната традиция на славянския католически свят, където най-голям превес в този период има хърватският език.

## **1.2. Хърватският език до началото на XIX в.**

Средновековната хърватска книжовност се създава с използването на три графични системи – текстове с глаголица от XI в., на босанчица

(кирилица) – от XII в., и на латиница – от XIV в.<sup>18</sup> (Братулич, Дамянович 2005: 27).

В първите векове от своя живот на Балканите хърватските светски и църковни сановници, принцове и епископи, пишат на латински (Братулич, Дамянович 2005: 15). На този език е и най-старият исторически хърватски документ - *Trpimirova darovnica* (852). Благодарение на усилията на светите братя Кирил и Методий, хърватите и другите славяни получават свой литературен език и писменост. По този начин в хърватските земи, разположени на границата на славянския свят, се установява латинско-славянски билингвизъм. Латинският продължава да се използва в хърватския кралския двор като език на църковните и светските личности, тъй като той има статут на международен литературен език (Moguš 1995: 15).

Глаголицата е най-старата графика, която се използва от хърватите за съставянето на текстове на хърватски език. Тя е и най-разпространената, тъй като се използва през целите средни векове. Освен това има данни, че хърватските текстове, писани с латиница и кирилица, в голяма степен са преписвани от по-стари ръкописи на глаголица (Братулич, Дамянович 2005: 27). Също така на глаголица е и първата печатна книга на хърватски език – *Misal po zakonu rimskoga dvora* (1483) (Братулич, Дамянович 2005: 332).

Кирилицата започва да се разпространява в хърватските земи от XII в. (Братулич, Дамянович 2005: 30). Тя се среща под различни имена: *argvasko pismo* и *poljčica*, докато през XIX век се означава като *bosanča* или *bosaniica*. Босненската кирилица се използва най-вече в Босна и Дубровник. От XV до XVIII това писмо е в широка употреба от босненските францисканци в ръкописи и печатни издания.

---

<sup>18</sup> Подробно разглежда основните проблеми, свързани с историческото развитие на хърватския език, Иво Банач. Вж. Банач 1984.

Най-старият ръкопис, записан на хърватски език с латинско писмо, е от XIV в. – Шибенска молитва (*šibenska molitva*) (Братулич, Дамянович 2005: 23), а първата отпечатана книга на хърватски език с латиница е *Lekcionar Bernardina Splicanina* (1495) (Братулич, Дамянович 2005: 24). До началото на XIX в. хърватската латиница не е уеднаквена (Maretič 1899: 13) и хърватският език все още не е кодифициран. Маретич отбелязва, че в онези времена е било трудно да бъдат намерени двама души, които да пишат еднакво. Някои фонеме (напр. *č, ž, ć, š*) са били записвани с повече от двайсет различни графични комбинации. Книжовното хърватско възрождане започва през 1835 г. в Загреб и едно от най-важните негови измерения е именно установяването на единен правопис. Дотогава в хърватската средновековна книжнина, както стана ясно, се използват три азбуки.

Латинската азбука по хърватските земи е била основно под две влияния – в южните части под италианско, а в северните – под унгарско (Братулич, Дамянович 2005: 331). Италианското влияние е особено силно и в земите на днешен Дубровник през XVI в. Известно е творчеството на поета Савино де Бобали (*Savino de Bobali*), който пише както на италиански, така и на сърбо-хърватски език (Goleniščev-Kutuzov 1973: 124). *Lo sviluppo di una letteratura in lingua italiana nella Ragusa rinascimentale non soppianta la letteratura in lingua slava (croata). Tutte e due ebbero generi propri: la storia, i trattati scientifici, i dialoghi, le lettere in prosa venivano scritte di solito in italiano (piu raramente in latino); i versi e i lavori teatrali in serbo-croato: pochi furono i poetici preferirono la lingua italiana (Bobali, Caboga, Monaldi) (Goleniščev-Kutuzov 1973: 135)*[Развитието на литература на италиански език във възрожденски Дубровник не се състои само в литературата на славянски (хърватски). И двете са били еднакво представени: историята, научните разработки, диалозите и писмата в проза са били писани

обикновено на италиански (по-рядко на латински); поезията и драмата на сърбо-хърватски: много рядко поезията е предпочитала италианския език].

Италианското влияние, примесено със силното унгарско езиково присъствие, се изтъква като основна причина за непоследователната латинска графика в хърватския литературен език до началото на XIX в. (Moguš 1995: 77).

От горното изложение може да се обобщи, че през XVIII в. в хърватската книжнина не съществува единна графична система, т.е. не може да се говори и за илирийска такава. Както се видя, под „илирийски” в културния писмен обмен на XVII и XVIII в. се разбира най-общо славянски език и като такива се определят писмени паметници както на кирилица, така и на глаголица и латиница.

### **1.3. Защо латиница, а не кирилица?**

Интерес представлява въпросът защо Петър Царски използва латиница, а не кирилица, и до каква степен правописната система, отразена в неговите ръкописи, се вписва в традицията на българската католическа литература.

Както вече се каза, литературата на българите католици възниква като резултат от засилената пропаганда от страна на римската църква по българските земи през XVII в. (Пенев 1930: 259 – 309) и се създава на три езика: италиански, латински и т. нар. илирийски<sup>19</sup>. В началото мисионерите си служат с книги, писани както на кирилица, така и на латиница. И двете графични системи са били явно познати, тъй като още през 1581 г. апостолическият визитатор от Цариград Петър Цедулин пише до българските павликяни в Северна България две писма – едното на босненски език с латиница, а другото – с кирилица (Милетич 1894: 67).

---

<sup>19</sup> Въпреки че по-горе в изложението стана ясно, че под „илирийски” в католическия свят през XVII и XVIII в. се разбира най-общо славянски, аз възприемам това определение с уговорката, че не става въпрос за нормиран и еднороден по своите характеристики език.

Боян Пенев посочва, че сред българското население се разпространяват илирийски книги, печатани в Италия на тези две азбуки (Пенев 1930: 212). Освен това мисионерите използват „ръкописни български евангелия и апостоли, разпространявани между павликяните” (Пенев 1930: 213). За това, че сред павликяните са били в широка употреба стари църковни ръкописни славянски книги, пише и Н. Милев. (Милев 1914: 46). Посещавайки пловдивските павликянски села, Петър Богдан носи със себе си книги с кирилски, а не с латински букви. Той казва, че ги използва, за да убеди по-твърдоглавите еретици, тъй като този тип писменост на тях им е позната (Милетич 1894: 81). През 1666 г. Франческо Соимирович в качеството си на управляващ марцианополската епархия посещава павликяните в ловешкото село Калугерица. За да накара еретиците да се покръстят, Соимирович им чете откъси от „ръкописно славянско четвроевангелие на пергамент” (Милев 1914: 50). Б. Пенев пише, че „според съборните постановления на Софийската епархия, свещениците и проповедниците в България е трябвало да познават добре кирилската азбука и да разбират черковнославянския език” (Пенев 1930: 267).

През XVII в. единственото произведение на българите католици на кирилица е „Абагар” на Филип Станиславов (Рим, 1651) и причината за това трябва да се потърси според мен в специфичното предназначение, което има тази книга. Някои изследователи изказват мнението, че тя е насочена към бившите еретици павликяни и цели да затвърди католическите ценности у това новопокръстено население (Райков 1979: 31). Лилия Илиева оспорва това твърдение, развивайки и доказвайки тезата, че адресат на Абагара е като цяло българският народ (Илиева 2011: 180). Това може да бъде едното обяснение за избора на кирилицата от Филип Станиславов, а именно, че по този начин той прави достъпна книгата си за много по-широк кръг ползватели. На второ място трябва да

се отчете фактът, че кирилицата се е използвала за отпечатване на книги от самата Конгрегация за разпространение на вярата в Рим, т.е. не е било задължително католическата литература за южните славяни да се съставя и печата единствено и само на латиница. Сравнявайки гравюрата от титулната страница с други издания, в която тя също е използвана, Л. Илиева доказва, че Абагарът на Филип Станиславов също е издаден от Конгрегацията за разпространение на вярата, въпреки че в книгата липсва означение за печатница (Илиева 2011: 180). След Реформацията, която въвежда нови европейски езици в служба на християнския култ, Рим препотвърждава официалната си позиция за това на кои езици може да бъде извършвано богослужението, но разрешава разпространението на книги на други езици, в които се разяснява християнското учение. Затова и печатницата на Конгрегацията за разпространение на вярата активно в този период се снабдява с разнообразни графични шрифтове, включително и кирилски (Илиева 2011: 179).

Стана ясно, че първите мисионери по българските земи през XVII в. използват славянски книги, писани както на кирилица, така и на латиница. Също се видя, че през XVII в. един от образците на литературата на българите католици е печатан с кирилица. Въпреки това преобладаваща е латинската графика. Тя се установява като типична за предаването на българския език в литературата на българите католици особено в следващия период през XVIII в. Ето какво пише Милетич: „Няма съмнение, че по стара традиция у павликяните, преди да приемат католичеството, е била в употреба кирилската азбука, което се потвърждава и от докладите на първите католишки мисионери... Затова е щяло да бъде много по-уместно и по-лесно за първите павликянски писатели, да бяха употребили пак кирилицата, ала това трябва да се е смятало тогава от духовното им католишко началство за ерес, та е трябвало да се придържат от латинската азбука” (Милетич 1903: 229 – 230).

Основна причина за налагането на латиницата е фактът, че тя е графика, характерна за западната римокатолическа църква, обратно на кирилицата, типична за православно население. Освен това обаче не трябва да се пренебрегват и мотивите, свързани с образователните средства и практики сред българите католици.

### **1.3.1. Чипровска книжовна школа**

Литературата на българите католици през XVII в. попада под силно хърватско влияние, което се разпространява още с идването на босненските францисканци начело с Петър Солинат през 1595 г. (Документи 1993: 367). От друга страна, хърватското влияние се осъществява и по линия на образованието, тъй като голяма част от българите католици през XVII в. учат в илирийските колежи в Италия.

Именно Чипровци – това планинско градче – се оформя като духовен и просветен център. Освен че се откриват училища, църкви и манастири, като следствие от активната пропаганда възникват редица произведения на български католически книжовници, писани на латински, италиански и илирийски език, въпросът за който вече беше разгледан. Съвсем закономерно в българската литературна история се утвърждава названието „Чипровска книжовна школа” (Телбизов 1981) за означаване на книжовната дейност на българите католици през XVII в., която процъфтява и се развива до разгрома на Чипровското въстание през 1688 г. Открояват се имената на Петър Богдан Бакшев, Петър Парчевич и Филип Станиславов.<sup>20</sup>

Сред най-известните произведения на Петър Богдан е неговата „История на България”, която най-вероятно е отпечатана във Венеция. За

---

<sup>20</sup> Повече за литературата, която през XVII в. създават българите католици, вж. Телбизов 1981, Станчев 1981, Станчев 2012, Walczak-Mikołajczakowa 2004.

съжаление, не е открит все още цялостен екземпляр от това произведение. Б. Димитров публикува първите четири глави от „Историята на София и България”, които открива в том 485 от архива на Ватикана (Димитров 1979: 102 – 108), като представя оригиналния текст на латински и свой превод на съвременен български език. През 1638 г. Петър Богдан издава превода „*Meditationes S. Bonaventurae, to yest Bogoglivbna razmiscglianya od otaystva odkupglienya coviçanskoga S. Bonaventurae cardinala prenesena v yezik Slovinski, trdom P. O. F. Petra Bogdana Baksichia*”, където е публикувано единственото негово стихотворение „За двойната смърт на човека”, а през 1643 г. излиза от печат и „*Blagoskroviscte nebesko Marie Divicze Mayke Voxye. Preneseno po G. F. Petru Bogdanu Baksichiu*”.

През 1651 г. в Рим излиза от печат „Абагар” на Филип Станиславов, това произведение през 1979 г. Б. Райков издава фототипно с предговор (Абагар 1979). Петър Парчевич оставя богато епистолярно наследство, с което въвежда политическата публицистика и автобиографичния жанр в българската литература (Старобългарска литература 2003: 365).

След Чипровското въстание през 1688 г. католическата литература на българите от Чипровци продължава своето развитие извън граница. В гр. Алвинц, Трансилвания, книжовна дейност развива енорийският свещеник Кръстьо Пейкич (Телбизов 1989: 138), който получава преди това своето образование в Рим. Във францисканския манастир в Алвинц е написана История на България от Блазиус Клайнер (1761), История на българската францисканска провинция (1764), Хроника на Алвинцкия български францискански манастир, както и Историята на чипровската чудотворна икона на Св. Богородица от Я. Лир (1747). През 1772 г. е отпечатан илирийският буквар от М. Гроздич (Телбизов 1989: 139). В гр. Дева, Трансилвания, се съставя Хроника на местния български францискански манастир на латински – *Archivum Conventus Devensis ad Beatam Virginem glorioso in coelos assumptam. Anno millessimo septengentessima sexogessimo*

quarto. (Телбизов 1989: 140). Важно е да се каже, че литературата на българите католици, която се развива в емиграция след Чипровското въстание, през XVIII в. следва принципите на произведенията от Чипровската книжовна школа. По същия начин образците се създават предимно на латински и т. нар. илирийски, а липсват произведения на народен български език. Литература на местния български регионален диалект създават българите в Банат през XIX в. и този въпрос заслужава отделно проучване.

### **1.3.2. Илирийските колежи в Италия**

Възникването на такъв тип колежи в Италия е пряко следствие от Тридентския събор, проведен в периода 1545 – 1563 г. Неговата цел е, от една страна, да възроди силата на римокатолическата църква след разрушителните удари на Реформацията и да се противопостави на засилващото се протестанство, а от друга – да разшири влиянието на Рим, завладявайки идеологически нови територии (Радонић 1950: 5), включително и на Балканите. Въпросът за необходимостта от изучаването на местните езици от мисионерите води до издаването на специален декрет от Конгрегацията за разпространение на вярата няколко години по-късно, а именно на 16 октомври 1623 г. (Mois 1994: 351).

За целите на мисионерството се разкриват нови учебни заведения. През 1540 г. йезуитът Игнат Лойола основава в Рим Римската колегия (Collegium Romanum). За много кратко време тя става най-голямото богословско висше учебно заведение. През 1577 г. папа Григорий XIII основава в Рим Гръцка колегия, чиято цел е да обучава православни младежи, които след завръщането си да склоняват своите съотечественици да преминат на страната на римокатолическата църква (Дринов 1869: 160). През 1580 г. същият папа открива в Лорето Илирийски колеж (Радонић

1950: 92; Fois 1994: 347), където още с основаването пристигат 40 възпитаници от „седемте велики и някога честити царства” на юг от Дунава, всред които на първо място е споменато *il Regno di Bulgaria* (Списаревска 1983: 83). През 1627 г. папа Урбан VIII открива в Рим *Collegium Urbanum de propaganda fide*, който подготвя мисионери за онези народи, които до този момент не са имали отделно свое учебно заведение.

След пристигането на босненския францисканец Петър Солинат в България и назначаването му за софийски епископ, в Рим за обучение се изпращат и деца от семействата на бившите павликяни и новопокръстени католици. Данни за това се откриват в релация от 1623 г., в която се казва, че „поради усърдието на софийския епископ, някои синове на павликяни дойдоха в Рим, за да се постараят да получат образование...”. (Списаревска 1983: 83). Сред българските католически дейци, завършили Клементинския колеж в Рим, се открояват имената на Илия Маринов, Петър Богдан, павликянските свещеници о. Станислав от Долно-Лъжани, Антон Батор и др. (Милев 1914: 92; Документи 1993: 35, 367). В свое писмо до Конгрегацията Петър Богдан съобщава за отец Павел, който получава своето образование в Неапол, Италия (Документи 1993: 83). Й. Списаревска привежда данни от документи за редица възпитаници на италиански колежи, семинари и конвенти не само в Рим и Лорето, но и в Болоня, Неапол, Флоренция, Перуджа, Бреша, които развиват оживена просветна дейност в българските земи в първата половина на XVII в. (Списаревска 1994: 85 – 86).

Повечето български католически дейци в началото учат в Илирийската колегия в Лорето (*Collegio Illyrico*), специално създадена за духовните нужди на славянските народи. Колегията се намира под управлението на йезуитите. Папа Урбан VIII толкова обиква католиците в Чипровци, че заповядва всяка година да бъдат изпращани по шестима младежи в Лоретския илирийски колеж (Документи 1993: 136). През 1583

г. учебното заведение се премества от Лорето в Рим, броят на възпитаниците от южнославянските земи се намалява от 40 на 12, а впоследствие заради увеличените средства за издръжка българските младежи биват преместени първоначално в Клементинския колеж, а впоследствие в пансиона към църквата Св. Мария сопра Минерва в Рим (Списаревска 1994: 83 – 84). Възстановяването на колежа в Лорето става по времето на папа Урбан XVIII през 1627 г. (Списаревска 1994: 84), където в същата година пристига за обучение Филип Станиславов, а на следващата година и Петър Парчевич, завършил образованието си като доктор по теология и канонично право (Списаревска 1994: 86, 88).

От кратката биография за Петър Царски, с която разполагаме, знаем, че той също завършва своето образование в Италия, по-точно в Рим (Гиев 1937: 107). Но тъй като там, както стана ясно, има различни учебни заведения, подготвящи младежи от южнославянските земи за мисионери и свещеници, това прави точното определяне на мястото невъзможно.

### **1.3.3. Чипровското училище**

С идването на босненските францисканци през 1595 г. на българска земя бъдещият софийски епископ Петър Солинат поставя началото на учебното дело в Чипровци (Документи 1993: 11). Училището там се основава през 1635 г. Помещава се във францисканския манастир (Телбизов 1989: 56) и просъществува през целия XVII в. (Документи 1993: 275). В него се учат деца, които вече са завършили началното училище (Петканова 1997: 549). Преподава се на латински и т. нар. илирийски. Изучава се философия, логика, теология. Освен това там се използват същите учебници, по които се учи и в босненските францискански училища (Милетич 1894: 77). Голяма част от помагалата са печатани в Италия (Телбизов 1989: 56). Освен това са известни католически училища в Копиловци, Желязна, Трънчевица (Петканова 1997: 549).

Милетич изтъква: „Понеже тогавашните български францискани били все възпитани в Лоретската колегия, гдето се е преподавало на хърватски език, затова и в училищата в България те въвели същия за учебен език, а така също и кирилицата, с която си служили босненските францискани (босненска кирилица). Поради това в техните училища били въведени все хърватски учебници, каквито се били употребявани и в босненските францискански училища. В седствие на туй у чипровските наши католици се въдворил за книжовен език босненско-хърватският ” (Милетич 1903: 15). На друго място Милетич пише: „Те са поддържали илирските книги в училището, както се е учило в францисканските католишки училища още в България, преди преселението” (Милетич 1896: 45). Някои от използваните учебници посочва Г. Нешев: „Програмата застъпвала учебниците, въведени в практиката на босненско-францисканските училища – „Абзук-видняк-словински” от Рафаил Левакович, “Grammaticae Emanuelis Alvari i irica versio”, pistole I evangelie prico svega godista” (Венеция, 1613) от Иван Бандулович и др. подобни пособия.” (Нешев 1978: 105).

За Чипровското училище П. Колендић пише „После пропасти бугарске државе... добар део Бугарске, нарочито западна страна њезина, била је у зони нашег литерарног језика... Да аналогија буде потпуна, занимљиво је напоменути, да су и католици западне Бугарске кроз цео седамнаести век настојали да пишу онаким истим литерарним језиком, какав је био тад у употреби код католичког дела нашег народа!... Као васпитаник римског Климентско колегија, у коме се... одавна утврдила била норма, да је централно, према ондашњем нхвтанњу најрашширеније, босанско наречије најподесаније да буде општим језиком за све Јужне Словене, он је (Бугарин Илија Маринић), и што се језика тиче, потпуно наставио стопама свога предшасника (Петра Злојутрића) и одмах 1625 отворио у Ћипровцу једну добро организирану школу... А у тој школи

предавало се нашим језиком... па је резултат таковог поступка био, да су отац сви писмени католички Бугари, свуда, чак и у пословној преписци, употребљавали наш језик” (Колендић 1927: 67-70) [„След падането на българската държава... голяма част от България, особено западната ѝ част, е била в зоната на нашия книжовен език... За да бъде аналогията пълна, интересно е да се отбележи, че и католиците в западна България през целия седемнадесети век се стремели да пишат на същия онзи книжовен език, който по това време е бил използван от нашата католическа общност!... Като възпитаник на римския Климентов колегиум, в който... отдавна се била утвърдила нормата, че централният, според тогавашните схващания, и най-разпространеният босненски диалект е най-подходящ да бъде общ език за всички южни славяни, по отношение на въпросите, свързани с езика, той (българинът Илия Маринич) изцяло продължава по стъпките на предшествениците си (Петър Злоютрич) и през 1625 година в Чипровци веднага открива добре организирано училище... И в това училище се преподавало на нашия език... в резултат на което оттогава всички грамотни български католици навсякъде, дори и в търговската кореспонденция, използвали нашия език”].

Освен че в училището в Чипровци се преподава на хърватски и латински език, дълго време там са работели хърватски учители. В свой доклад до Конгрегацията Петър Богдан съобщава, че през 1667 г. (повече от 30 години след основаването – б.м.) за учител е назначен хърватинът Иван Ивантич, „вещ по латински, славянски и унгарски език”. „Славянският ще послужи по-добре за образованието на младите, които не знаят друг език освен славянския или илирийския.” (Документи 1993: 275). Именно поради тези причини сърбо-хърватският се установява като книжовен език на българите католици от този период (Милев 1914: 116). Милетич също отбелязва: „Този език е книжовният език на българската

католишка школа в Чипровец и близките ней села католишки, гдето са били основани училища.” (Милетич 1894: 64).

Може да се обобщи, че латиницата се възприема от българите католици най-вече поради тяхната конфесионална принадлежност към римокатолическия свят, в който преобладаващо се използва именно тази графична система. Влиянието на хърватския и италианския език, което се осъществява чрез полученото образование в хърватските колежи в Италия, разпространяването на литература на латиница, в частност хърватски учебници в Чипровското училище – всичко това са фактори, които налагат латиницата като писменост сред българите католици още в XVII в. Противопоставянето между православието и католицизма в славянския свят и борбата за надмощие много ясно може да се открие в ситуацията, която се създава в сръбските земи през XVIII в., където се оформят две книжовни традиции – православно население си служи с църковнославянски език и кирилица, а католическото – с народен език и латиница. През XVIII в. сръбските земи попадат под силно руско влияние. През 1726 г. по покана на сръбския митрополит Мойсей Петрович там пристигат руски учители, организира се руска църковна школа и се набавят много руски книги (Белић 1948: 10 – 11). От 1770 до 1779 г. Мария Терезия прави опит да въведе в училищата в Тамишки Банат простонародния език на латиница като резултат от целенасочената политика на правителството да бъде ограничено разпространението на кирилицата и на църковнославянския език. Напълно възможно е в тази ситуация определението „илирийски” за език да се използва със значение простонароден славянски език като контрапункт на църковнославянския. Ето какво пише А. Белич: „Од 1770 год. па све до 1779 у покушајима да се уреди школско питање у Тамишком Банату, који је у то време био под непосредном политичком управом Аустрије, провлачи се желња аустриских власти да се латиница и простонародни језик, дакле „илирски језик” са

„илирском азбуком”, употребяваном у Славонији, уведу у основне школе Тамиког Баната” (Белић 1948: 16). [„От 1770 г. та чак до 1779 г. в опитите да се уреди училищният въпрос на територията на Тамишки Банат, който по това време се е намирал под прякото политическо управление на Австрия, прозира желанието на австрийската власт латиницата и простонародният език, следователно „илирийският език” с „илирийската азбука”, използвана в Славония, да бъдат въведени в началните училища в Тамишки Банат.”]

Австрийската политика през втората половина на XVIII в. цели да слее в културен план Войводина с Хърватия и Славония. Затова през 1779 г. Мария Терезия издава наредба кирилицата да не се използва в църквата, а в училищата да се въведе простонародния илирийски език и латиницата.

Книжовникът Петър Царски овладява латинската графика със сигурност по време на своето образование в Италия, но едва ли това е единствената причина, поради която в своите ръкописи той предава българския език с латиница. От една страна, по този начин той се вписва в традицията на българската католическа литература, макар че от нея са известни и образци, написани с кирилица. От друга страна, стана ясно, че латиницата се утвърждава като азбуката на славянската католическа литература като цяло, част от която се явява и тази на българите католици от XVII и XVIII в.

## **2. Фонетично-правописни особености на ръкопис № 778 на Петър Царски**

Сравняването на всички правописни и фонетични особености между приетите за илирийски произведения на българската католическа литература и ръкопис № 778 на Петър Царски надхвърля целите на настоящата работа. Затова тук, в процеса на анализа, ще бъдат посочвани някои отлики в подкрепа на твърдението, че литературата, която създават

бившите павликяни през XVIII в., значително се различава от тази от предходния период (XVII в.). Като база за сравнение ще бъде взето произведението: „Meditationes S. Bonaventurae, to yest Bogoglivbna razmiscglianya od otaystva odkupglienya coviçanskoga S. Bonaventurae cardinala prenesena v yezik Slovinski, trdom P. O. F. Petra Bogdana Baksichia” (1638) на Петър Богдан Бакшев, което нататък ще се посочва съкратено като „Meditationes S. Bonaventurae”.

Макар и служейки си с латиница, Петър Царски изгражда стройна и опростена система за предаването на звуковете в българския език, като използва само следните 23 букви:

a, b, v, g, d, e, j, i, x, z, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f, h, c.

В своята графична система Петър Богдан използва графеми и буквени съчетания, които не се срещат в ръкопис № 778 на Петър Царски, напр.: ђ, у, æ, cz.

В следващата таблица са представени буквените знаци и комбинации, които Петър Царски употребява, за да възпроизведе българските думи посредством латинската графика:

| <b>Българска азбука</b> | <b>Латинска азбука</b> | <b>Българска азбука</b> | <b>Латинска азбука</b> |
|-------------------------|------------------------|-------------------------|------------------------|
| А, а                    | A, a                   | О, о                    | O, o                   |
| Б, б                    | B, b                   | П, п                    | P, p                   |
| В, в                    | V, v                   | Р, р                    | R, r                   |
| Г, г                    | G, g/Gh, gh            | С, с                    | S, s                   |
| Д, д                    | D, d                   | Т, т                    | T, t                   |
| Е, е                    | E, e                   | У, у                    | U, u                   |
| /                       | Je/je                  | Ф, ф                    | F, f                   |
| Ж, ж                    | X, x                   | Х, х                    | H, h                   |
| З, з                    | Z, z                   | Ц, ц                    | C, c                   |

| Българска<br>азбука | Латинска<br>азбука | Българска<br>азбука | Латинска<br>азбука |
|---------------------|--------------------|---------------------|--------------------|
| И, и                | I, i               | Ч, ч                | C, c               |
| Й, й                | J, j/I, i          | Ш, ш                | Sc, sc             |
| К, к                | K, k / C, c        | Щ, щ                | Sct, sct           |
| Л, л                | L, l               | Ъ, ъ                | A, a               |
| М, м                | M, m               | Ь, ь                | /                  |
|                     |                    |                     | Iu, iu             |
| Н, н                | N, n               | Ю, ю                | Ju, ju             |
|                     |                    | Я, я                | Ja/ja              |

При предаването на българските думи с латиница Петър Царски използва както транскрипцията, така и транслитерацията. В първия случай се взема под внимание произносителната норма, а при втория – графичния облик на думата (Бояджиев, Тилков 1997: 275).

Транслитерацията се проявява в следните случаи:

- При предаването на звучните шумови съгласни в края на думата не е отразено тяхното обеззвучаване при произнасяне, напр.:
  - б [п] - galab, grob;
  - в [ф] - rev, negov, kakav, hubav, gotov, glupav, martav, prav, davidov, nekakav, krev, milosliv, xiv;
  - д [т] - od, red, plod, sled, zarad, nad, sred, narod, gospod, zapoved, napred, jad, celled;
  - з [с] - az, bez, iz;
  - ж [ш] – не се среща в края на дума.
- В думата *сватба* – в ръкописа се срещат *svadba*, *svadbarete*, *svadbata*, изписани според произносителната норма с озвучаване на *m* в позиция пред звучна шумова съгласна.

В някои случаи обаче обеззвучаването на звучните шумови съгласни в края на думите е отразено и те са изписани с беззвучните си съответствия. В този случай Петър Царски използва транскрипцията, както може да се види от следните примери:

- п [п] *grop, lep*;
- т [т] *napret, stutt, ispovet, nazat, mlat, let* и др.;
- с [с] *as, is, bes, pres* и др.

## 2.1. Италианско правописно влияние

В правописната система на Петър Царски се открива силно влияние от страна на италианския правопис. То се наблюдава в следните буквени комбинации: *c* за означаване на *k*, *cia* - за *ча*, *cio* – за *чо*, *ciu* – за *чу*, *scia* – за *ша*, *scio* – за *шо*, *sciu* – за *шу*, *gia* - за *джа*, *gh* – за *г* пред предни гласни, *gli* за меко *л*, *gn* за меко *н*.

2.1.1. В италианския правопис за означаване на *k* и *ч* се използва една и съща графема, а именно *c*. Пред задните гласни *a*, *u* и *o* тя се чете като *k*, а пред предните *i* и *e* – като *ч*. За да се прочете *k* пред предните гласни, към *c* се добавя *h*, т.е. получава се *ch*. В ръкописа на Петър Царски за означаване на *k* се използва в преобладаващите случаи буквата *k*, но пред задните гласни *a* и *u* се открива също така и *c* по същия начин, по който е в италианския правопис, напр.:

*farcate, Calvario, Luca, zacaciat, cupiha, ocumuscin, publico, ubicale, cuce, Cana, Sinco, Cafarnao, Nicodemo, publicanin, placa, Iscariot, Cananeika, cato, halcat, camene, pricaza, casctata, prilica, Maicasi, docarelo, iscaxi, pacal, doveca, tuca, zacaciat, cal, vicaħa, vanca, pocloni, vicascese, zacare, caicat, razbalnicovasce, nebesco, Marco, recoħa, nicoga, zacon, tolcos, coito, colcose, ocolo, nicoi, zbarcovaha.*

Под влияние на италианския правопис *c* се използва за означаване на *ч* пред предните гласни *i* и *e*, напр.:

occi, ci, iskacise, ucci, rasharcila, maccise, acik, pocitaha, pocitasce, cilek, iskacise, ucisti, cifuttetego, occe, recesc, cerqua, oblecesc, cetir, poces, rece, sablecen, obrecenie, cetesce, cestita, zacela.

Вероятно Петър Царски избира този начин за означаване на *к* и *ч*, за да може да предаде характерната за българския език комбинация *чк*, която липсва в италианския език, напр.: sickiet, sicko, sickite.

За да се прочете *c* като *k* пред предните гласни, книжовникът добавя *h*. Изключение е думата *ciunci*. Получават се комбинациите *chi* [ки] и *che* [ке], които са типични за италианския правопис, напр.:

lechie, berechietni, senchia, Melchior, vechie, pateche.

Тези съчетания се явяват в текста повече като изключения, тъй като, както казах и по-горе, за означаване на звука *к* се използва в повечето случаи графемата *k*.

2.1.2. Буквените комбинации *cia*, *cio*, *ciu*, *scia*, *scio*, *sciu* се предават по правилата на италианския правопис, а именно:

[ча] се изписва с буквената комбинация *cia*, напр.: ciak, nauciat, zacaciat, nauciat, ciarveno, placiat, cialasctissa, ciarvena, ubiciam, ciarsciata, reciat и др.

[чо] се предава с *cio*, напр.: bicciove, kluciovete, zacaciovaha, ciorbagia и др.

[чу] се предава с *ciu*, напр.: ciubanet, ciu, ciulo, ciunki, ciudesa, ciuha, ciudene, ciudni, ciuscda, ciuvai, ciudil, zaciudi, и др.

[ша] се предава с *scia*, напр.: loscia, duscia, sluscia, nascia, sciasctissa, slusciamе, sluscial, umirisciat, utiscial, izvarscia, varsciat и др.

[шо] се предава с буквената комбинация *scio*, напр.: skrisciom, izvarsciova, loscio, poslusciovasce, dovarsciovasce и др.

[шу] се предава с *sciu*, напр.: sciube, sciubelendissat и др.

Това влияние се разпростира и върху буквената комбинация *xia* [жа], напр.: *maxiat*, *rexiat*, *xialba*, *xialeha*, *darxiava*, *kaxia*, *mrexiaata*, *odvarxiat*, *iskaxiat*, *xialnoviti* и др.

2.1.3. Под влияние на италианския правопис *g* пред задните гласни *a*, *o*, *u* се чете като *г*, а пред предните *e* и *i* - като *дж*. За да се прочете *г* пред предните гласни се добавя *h* и се получават комбинациите *ghi* и *ghe*. Съответно, за да се прочете *дж* пред задните гласни, след *g* се изписва *i*. Ето примери от текста:

*gia* [джа]: *angiak*, *agiadissa*. Със същата комбинация се предава съчетанието *джия*, напр.: *ciorbagia*, *temelegia*.

*gi* [джи] и *ge* [дже] пред *e* и *i*: *gellatete*, *gelatin*, *zingir*.

*ghe* [ге]: *anghel*, *ghercek*, *drughe*, *Vanghelie*.

*ghi* [ги]: *drughiet*, *izucighi*, *drughite*, *ghi*.

2.1.4. За меко [л'] Петър Царски използва по италиански образец комбинацията *gli*, а за меко [н'] - *gn*:

- *gli*: *voglia*, *nevoglie*, *nevoglie*, *Nedegliata*, *Storiteglia*, *Spassiteglia*, *beglia*
- *gn*: *robigna*, *boghigna*, *Spagnulska*, *Prorokigna*, *svigne*, *svignete*

Н. Иванова установява аналогично италианско влияние в правописната система на католическия книжовник от XVII в. Петър Богдан при предаването на меко [л'] и [н'] (Иванова 1984: 45).

2.1.5. Двойно *s*

В италианския език *s* между две гласни се чете като *з*. За да се прочете в такава позиция *s* [с], то трябва да бъде изписано двойно. На много места Петър Царски използва именно това означение:

*pissal*, *spassenie*, *messo*, *siromassi*, *kurtulissal*, *lessen*, *uidissa*, *vessel*, *zaciudisse*, *ciudesse* и др.

## 2.2. Хърватско (илирийско) правописно влияние

Предаването на звука [ж] се осъществява единствено посредством графемата х. Н. Иванова установява същата правописна особеност при Петър Богдан и я определя като утвърдена в южнохърватската практика (Иванова 1894: 45). В ръкописа на П. Ковачев срещаме: хена, darxena, boxiata, xivei, darxi, kaxi, sluxba, isпахdesce, blaxeno, uxivevat и др.

## 2.3. Спонтанни фонетични промени

### 2.3.1. Наследници на етимологическите носови и ерови гласни

В епохата, когато Петър Царски създава своя сборник, българският език вече не притежава характерните за старобългарския период носовки, нито специфичните графемии за тяхното писмено означение. Знае се, че още в среднобългарската епоха тези две старобългарски гласни се дефонологизират и до XIII – XIV в. в значителна част от българските говори голямата носовка се превръща в ерова гласна Ъ, а малката – в е (Мирчев 1978: 115). От XV в. по българските земи се разпространява ресавският правопис, при който носовките се заменят с оу и е (Велчева 1985: 144). Тази тенденция следват и новобългарските дамаскини, като напр. в Тихонравовия дамаскин (XVII в.) ж се заменя редовно с Ъ, Ъ или *Љ*, често срещани са примери като *мъка*, *вътрѹ*, *сЉбота*, *мЉдро* и др.

Когато трябва българският говорим език да се предаде с латиница, възникват още повече усложнения в зависимостта между буквения знак и реалната фонема. Такъв е случаят при най-характерната за българския език гласна ъ, за чието означаване Петър Царски не използва специална графема, тъй като няма как да я предаде с латиница. Ако се приеме за вярно твърдението, че езикът на католическата книжнина от втората половина на XVIII в. притежава характерните особености на южния павликянски говор, то в сборника на Петър Царски застъпниците на старобългарските носови и ерови гласни ©, -, ѹ, Ѻ под ударение трябва да съвпадат в задна ерова гласна Ъ. Важно е да се каже, че така е не само в

южния, но и в северния павликянски говор (Неделчев 1994: 57 – 62; Стойков 1994: 137). Милетич пише, че „не са могли първите основатели на народната павликянска книжнина точно да предадат на писмо всички главни фонетични свойщини на народния павликянски говор” и „като нямало знак за звука ъ, който и в павликянското наречие се чува под ударение доста тъмно, писали са *a*” (Милетич 1903: 229). Така на мястото на голямата носовка в сборника на Ковачев в повечето случаи стои буквата *a*, напр.:

- корен - бжд - : bade, badi, badat, bademo, badesc;
- корен -вжз- / -вжж - : vaxe, vaxia, vaxiata, vaxeto;
- корен - вжтр - : vatre;
- корен - гължб - : galabcetata, galab, galabe;
- корен - гжст- : gasta;
- корен - кжд- : kade, sekade, kadeto, nekade;
- корен - кжп - : ukapi;
- корен - кжщ - : kascti, cascta, casctata;
- корен -мжж- : maxie, maxia;
- корен - мжк- / -мжч- : mucenizi, macci, maccisc, macciat (maciat), maka, make, makite, makata;
- корен -пжд- / -пжжд- : ispadeni, ispadi, raspadi, padesc;
- корен -пжт- : patet, patt, patti, pattet, patno, pattuva, patiscia;
- корен -ржк- / -ржч- : raka, rakata, priporucise;
- корен -сжб- : sabota, sabutin;
- корен сжд- / -сжжд- : sadoviscite, sadi, odsaden, odsada, nasadeno, sada, odsadiha, sad, sadete, odsaddime, odsadova, odsadisc odsadisc;
- корен -тжп- : potapka, potapkal, potapkali, potapciat, tapak, potapkovaha, potapcovat.

Почти без изключения застъпникът на *ж* е *a*, но заради латинската графика, която книжовникът използва, и липсата на графема за звука ъ, не

може да се установи с точност неговият гласеж. Но все пак изборът на графема заместител не е без значение, защото показва, че този застъпник е образувал опозиционна двойка именно с *a*, а не с *o*.

Като изключение се срещат думи с корен -блжд- и -мждър-: *bludotiata*, *bludotia*, *bludne*, *bludniza*, *bludna*, *bludno*, *mudar*, *mudri*, *mudra*, при които рефлексът на голямата носовка е *y*. Такива примери обаче се откриват в старобългарски паметници още през XII в. (ССЯ, I: 119; ССЯ, II: 267), и то по цялата българска говорна територия, което означава, че в своя сборник Петър Царски засвидетелства възприетия вече отдавна в българския език рефлекс на голямата носовка в тези корени и не може да се говори в случая за отразяване на някакво чуждо влияние.

Рефлексът на малката носовка навсякъде е *e*, напр.: *pet*, *messso*, *petak*, *gledane*, *lesno*, *ramet* и др. Енклитичното местоимение *se* от *с-* също се изписва като *se*: *deto se*, *neboite se*, *posnaha se*, *pridade se* и др. Тези примери показват, че в идиолекта на Петър Царски застъпниците на двете носовки са имали различно звучене, тъй като за тяхното означаване книжовникът използва различни графемии. Ако приемем, че с *a* за рефлекса на голямата носовка е отразена тъмна ерова гласна ъ, за която няма в латинската графика специална буква, то при рефлекса на - навсякъде в текста последователно се изписва *e*, което води до извода, че тук не се открива очакваното отражение на павликянския говор, където на мястото на малката носовка също трябва да стои тъмна ерова гласна.

По отношение на застъпниците на старите носови гласни ръкописът на Петър Царски не се отличава значително от сборника „Абагар” на Филип Станиславов, образец на литературата на българите католици от XVII в., където *ж* > *y*, *ж* > ъ (но се бележи с *a*) и -> *e* (Иванова 1985: 10). Рефлекс *y* на голямата носовка се наблюдава последователно и в „*Meditationes S. Bonaventurae*” на Петър Богдан Бакшев: *sudim*, *putnik*, *budi*, *zastupnik*, *muke*.

Давайки примери от „Абагар” на Ф. Станиславов, Н. Иванова пише че „в текста се явяват два рефлекса на голямата носовка – у, който е резултат от сърбохърватско влияние, и ъ (означаващ като а), който отразява състоянието на павликянското наречие (Иванова 1985: 10; Стойков 1997: 99). На първо място не може да се приеме толкова безкритично тезата за сърбохърватско влияние, защото в българската езикова територия по отношение на застъпника на голямата носовка съществува група на у-говорите (Стойков 1997: 97 – 88), която обхваща западните български земи, и то точно областта около Чипровци, с която се свързва произходът на католическата книжнина от XVII в. Вторият интересен въпрос е защо Филип Станиславов избира графема *a*, за да означава звука ъ, при положение, че той използва кирилицата, за която тази буква е характерна? Ако наистина по отношение на застъпника на голямата носовка се отразява характерната за павликянския говор тъмна ерова гласна, не е ли по-логично да се употреби именно такава, още повече, че тук латинската графика не представлява пречка, каквато се установи при Петър Царски, който пише с латиница? Твърде вероятно е идиолектът на Ф. Станиславов, както и този на П. Ковачев, да отразяват влияние и от страна на а-говорите със застъпник *a* на мястото на голямата носовка, още повече, че в чисто географско отношение те стоят близо до у-говорите (Стойков 1997: 87), намирайки се като тях отново в западнобългарската езикова територия – Софийско, Ботевградско, Врачанско. За тази цел трябва да се види в кои лексикални корени Ф. Станиславов използва *a* на мястото на голямата носовка и в кои – у, след което тези данни да бъдат сравнени с ръкописа на П. Ковачев и да се направят съответните изводи. Тази задача надхвърля целите на настоящата работа, но поставя един много важен въпрос, който задължително трябва да се разгледа в бъдеще.

Може да се обобщи, че при застъпниците на голямата и малката носовка в ръкописа на Петър Царски не се наблюдават отклонения от характерния за българския език развой в съответния исторически период.

По отношение на застъпниците на старите ерови гласни се наблюдават следните примери:

ъ>е

- в коренни срички – den, cestitto;
- в суфикс -ен: blagosloven, okrunen, uranen, bolen, beden, palen, posveten, dlaxen, laxioven, storen, knixioven, raspren, zatvoren, zabraven, udaven, ispraten, zasramen, odsaden, udaven, oblecen, natvaren, и др.

ъ>а

- в коренни срички: laxia, vanka, tamno, tamninite, tamnini, tamniza и др.
- в суфикс – ък: sladak, petak, natatak и др.
- в членната форма за мъжки род: Duha, svetat, konakat, krastat, vetarat, diavlat, jemisciat, garbat, grehat и др.

Ситуацията при двата ера е идентична с тази при носовките. Споменах, че поради липса на специална графема за означаване на звука ъ, той се предава в ръкописа на Петър Царски с *a*, което прави невъзможно установяването на точния гласеж на застъпника на големия ер. Малкият ер навсякъде е преминал в *e* без изключения. И тук, както и при носовките, рефлексите на двата ера не съвпадат в тъмна ерова гласна, което е отново отклонение от очакваното влияние от страна на павликянския говор.

### 2.3.2. Рефлекс на ятовата гласна

Разглеждайки отделни образци на българската католическа литература от XVII в., Н. Иванова (Иванова 1984; Иванова 1985) установява влияние от страна на сърбо-хърватския език в начина на предаване на старата ятова гласна, която там има три застъпника: *e* (э), *ije* (или *ийе*, *ije*) и *i* (i), спрямо които се различават съответно три говора –

екавски (северо-източен, в това число сърбите в сверен Банат и Бачка), ѝекавски (югозападен, включително Сърбия, Босна, Херцеговина, Далмация и Славония) и икавски (на места в западна Босна и Херцеговина, северна Далмация и отчасти на остров Кърк) (Ляпунов 1924: 36). В „Meditationes S. Bonaventurae” са отразени и трите рефlekса на ятовата гласна, които са характерни за хърватския език (Иванова 1999б: 104).

Важно е да се проследи дали и доколко идиолектът на Петър Царски търпи подобно влияние. За да бъде по-лесна съпоставката, аз ще използвам тук модела на Н. Иванова и ще представя в табличен вид част от установените от нея примери в „Meditationes S. Bonaventurae” на Петър Богдан Бакшев, като дам съответно начина, по който те се срещат в ръкописа на Петър Царски.

|               | Ръкопис № 778 на Петър Царски                                                                                                                    | „Meditationes S. Bonaventurae” на Петър Богдан Бакшев                                                                                                                                                  |
|---------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>běl-:</b>  | bel, beli                                                                                                                                        | - Bielim, priieli<br>bielu, bieley<br>- bel, pribeli                                                                                                                                                   |
| <b>věd-:</b>  | ispovet, ispoveda, ispovedal, ispovedasc, ispovedovaha, Ispovednizi zapovedal, zapovedasce, zapovedat, zapovedai, zapovedi, zapoved, zapovedasce | - dabi mu poviedao, zapoviedio, zapoviedasce, sviedočanstva, zapovieda, sviedočanstvo, sviedok, - pripovidayuchi, propovidanya, svidočbu - svedočanstvo, svedočbu, svedokov, svedočanstva, pripovedati |
| <b>věk-:</b>  | vecni, vecnoga, vecna                                                                                                                            | - viečnu, viečna, viečnoga, viečne, u vieke, viečni, viecnomu, viečnom<br>- u vik, vične, vični<br>- večnoga                                                                                           |
| <b>věr-:</b>  | vera, polovernik, verni, verna, niverni, verata, verovam, poverovala и др.                                                                       |                                                                                                                                                                                                        |
| <b>větr-:</b> | vetarat, vetar.                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                        |
| <b>vrěm-:</b> | vreme, vremeto.                                                                                                                                  |                                                                                                                                                                                                        |

|                |                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>grěh-:</b>  | grehoviti, grehi, greh, grehat, prigresci, grescili, grescenie, grescim, grescnite, grescnik | - Griesih, grieh, griescnikom, griescnike, griehov, griesci, griescnikov<br>- grihov, griscnike, griscnim, griha, griscni<br>- sgrescio, sgrescio, grehota, grescnikov, grescnike, greh, grescnikom, bezgrescna                                                                                                                       |
| <b>děv-:</b>   | Deviza, Devize                                                                               | - dievicze, dieviczo, dievicza<br>- divicza, divicze<br>- deviczu, devičanstvo, devicze                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>děl-:</b>   | rasdele, razdeliha, delat, oddeli                                                            | - diela, dielo, dielovao, dielih, dielom, dielovati, dielu<br>- dela<br>- oddiliti, oddigliena                                                                                                                                                                                                                                        |
| <b>zvězd-:</b> | zvezda, zvezdata                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>kolěn-:</b> | Kolenza, kolenze                                                                             | - kolieni, koliena<br>- kolena                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| <b>krěp-:</b>  | Krepi                                                                                        | - pokriepglienye, pokriepi, krieposti, pokriepise<br>- krepot, krepotnih, pokrepise                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>měst-:</b>  | mesto, mesta, mestoto                                                                        | - miesctaninu, miesto, miescte, miesta, myesta<br>- mesto, meestih,                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>prě-:</b>   | Prisvetamu, precisti, prigresci, prigrescevat, prid                                          | - u napried<br>- prid, naprid, napridak<br>- u napredak, napredovanye, napredovalo yesi, napreduy                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>svět-:</b>  | svetesce, svetlos<br>svet, sveta, sveti, svetat, svetiet, svetoga                            | - svietlo, prosvietlivasce, sviechie, svietlo, svietluyuscte, prosvietleti, svietlemi, svietlomu, svietlosti, prisvietlih<br>- svita, svitu, svit, svita<br>- prosvetglien, prosvetgliena, prosvetgliuye, svetlij<br><br>- svieta, svietu, sviet<br>- svetu Заб. Тези форми не трябва ли да отидат по местата си в горните две групи? |
| <b>slěp-:</b>  | slep, slepez, slepezat, slepi,                                                               | - sliep, zasliepglieni, sliepoto,                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

|                   |                                                                     |                                                                                                                                                                                                |
|-------------------|---------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                   | slepota, slepzi                                                     | slieposti, sliepo<br>- slipost<br>- zaslepglieni                                                                                                                                               |
| <b>směh-:</b>     | prismeha, smehovete                                                 | -smieh, smiescase                                                                                                                                                                              |
| <b>sněg-:</b>     | Snegh                                                               | sniega                                                                                                                                                                                         |
| <b>těl-:</b>      | Telo                                                                | - tiela, tielu, tielo, tielese, tielesnem, tuelesnu<br>- tilom, tilesna<br>- telesna, telesa, telesnom, telove                                                                                 |
| <b>lěz-:</b>      | ulezi, ulezime, ulezoha, ulezat, uleze                              | - ulieze, uliezavasci, uliezao, uliesti, uliezli<br>- ulizavsci<br>- uleze, ulezli, ulezosce, uleze, ulezsci, uzlezi, uzle                                                                     |
| <b>měn-:</b>      | promenevat, promenevaha, promeni,                                   | - promieno, promieniu<br>- promegniena, promena, izmena                                                                                                                                        |
| <b>lěp-:</b>      | Lep                                                                 |                                                                                                                                                                                                |
| <b>clověk</b>     | cilek, cilescko, cilescki, cilescka                                 | Çovieçanskoga, çovieçansku, çovieku, çovieçe, çovieka, çovieçanski, çoviek<br>- çoviçanskomu, çoviçansku, çovik, çovika<br>- çoveçansko, çoveka, çovek, çoveçansku, çloveçanski, çoveku, çovek |
|                   | Ятов рефлекс при глаголи, чиято инфинитилна основа завършва на „ят” |                                                                                                                                                                                                |
| <b>viděti:</b>    | videha, vide, videli, videlo, videla, videl, videh                  | - vidieti<br>- viditi, vidih, vidila, providiti, nenaviditi, viditichiu<br>- videti, nenavideli, videvsci, provideti, vide                                                                     |
| <b>trpěti:</b>    | tarpe                                                               | - tarpiela, tarpieti<br>- tarpiti<br>- trpeti                                                                                                                                                  |
| <b>živěti:</b>    | uxivel, saxivevate, uxiveli, saxivevasce, xivel                     | - xivieti<br>- xivit<br>- xiveti                                                                                                                                                               |
| <b>ogladněti:</b> | ugladne, ugladnel                                                   | Ogladneli                                                                                                                                                                                      |

Прави впечатление, че в идиолекта на Петър Царски основен застъпник на старата ятова гласна е вокалът *e*, независимо от позицията на ударението и характера на следващата сричка. Не се среща йекавизъм, както при Петър Богдан Бакшев, а икавизъм ( $\text{ѣ} > i$ ) се наблюдава само в префикса [пре], за който Н. Иванова отбелязва, че е честа особеност в по-старата дубровнишка литература (Иванова 1984: 52).

По рефлекс на старата ятова гласна идиолектът на Петър Царски може да се причисли както към северния, така и към южния павликянски говор, тъй като екавизмът е особеност и на двата (Неделчев 1994: 62), макар че спрямо диалектното деление на българския език те попадат на изток от ятовия изоглосен пояс.

## **2.4. Комбинаторни фонетични промени**

### **2.4.1. Йотация**

В много думи се наблюдава йотация, означена със съгласната *й* (*j*). Това фонетично явление се среща в средисловие между две гласни, втората от които е *i*, *a* или *e*, както и в краесловие, напр.:

- аје - neznaje, kajemse, znajesce, stajet, pokajeno, zajem, najedno, majeha, zajedno, trajesce, najemat, zakopajesc и др.
- оја - stoja, dostojal, koja, tvojata и др.
- оји - boji, stoji, napoji, moji и др.
- ије - dobije, dobijemo, cije, ubijesc и др.
- оје – koje, tvoje, moje, napojen, svoje, bojesce, stojescce и др.

Йотация е означена и в началото на някои думи, започващи с гласна, напр.: jednasc, jedin, jatak, jemisc, jelkene. Изключение се среща в началото на думата Iesusova.

### **2.4.2. Депалатализация (затвърдяване)**

На много места в текста няма знак за мекост след някои съгласни, които в съвременния българския език в общия случай се смекчават в такива позиции, напр.: *odgovarane, ta, kariat, nea, ubiat, zarat, masto, mastor, bela, bratatamu* и др. Депалатализация се наблюдава често в окончанията на глаголите за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сегашно време:

*hranat, svirat, falat, vidat, karmat, treperat, xiveat, xivea, veselat, poklonat, pravat, zakolat, napalnat, namerat; oddela, molatise, fala, stora, mola, misla, sassipa.*

#### **2.4.3. Вмъкване на протетична йота**

Под влиянието на предната гласна *e* в някои случаи се наблюдава омекчаване на твърди съгласни звукове, стоящи пред нея. Такава асимилационна промяна има в следните примери: *vekie, lekie, dievizi, viecni, Cierqua, liepa, zdravie* и др. Влиянието не е последователно отразено. Срещат се случаи без вмъкната протетична йота, например *veke, zdrave, cerquap, vecni, deviza.*

Не може да се говори за палатализация в следните графични комбинации: *cia, cio, ciu, scia, scio, sciu* и *gia*, тъй като чрез *i* тук не се отбелязва мекост на предходната съгласна. Тези примери бяха разгледани в раздела за италианското правописно влияние, към което принадлежат.

#### **2.4.4. Асимилация по беззвучност**

Най-често срещаната комбинаторна пълна промяна, при която учленението на един звук се приспособява към учленението на друг звук в същата дума, се наблюдава в следните примери от текста: *slatko, istok, iskupat, isprasno, ispraten, ispadnaha, asti, ispadnal, ishrani, kolipka* и др.

Като изключения се срещат следните примери, при които настъпва обеззвучаване, без да има езикови условия за него: *prasnizi, ciuscda, ciuscdogo, zvesdi, ismamise, isleze, rasbra, sretnosc, isvarsci, isbra* и др.

#### 2.4.5. Редукция

Тази фонетична промяна се наблюдава при гласните *o* и *e*, които в неударено положение преминават съответно в *y* и *u*:

o – u: kak gu, upravi, katu, utiscial, utide, gu, kusata, ubiciam, ubicno, ubernali, behagu, ubeghni, utiscle, ubadat, ubicale и др.

e – i: niverni, niscite, po'vicese, siga, odgradnisc, niscata, idim, smaxi, zemim, pocini, stanisc, ostani, pisci, siga sa, xenina, zaciudina, uplascina.

#### 2.4.6. Дисимиляция

Среща се при групата *вн>мн*, напр. при думата *redomnik*, която има сърбохърватски произход – от *redovnik* (RKSS, III, 47), както и при *porimnua* (от *поревнувам* – ставам драг, подражавам) (РБЕ, IV, 207).

Също така се наблюдава разподобяване при групите *мн>мл* – *mlogo*, *св>сл* – *oslobodi*.

#### 2.4.7. Фонемни преходи

Наблюдават се преходи на *e* в *a*, както и на *a* в *e*, напр.:

e – a: vaskrassenie, vladai, via,

a – e: zakaren, uberna, cekaha, desctere, kareli, prasctet, plascte, xedin, dokare и др.

### 2.5. Фонетични явления с оглед на характеристиките на павликянския говор

В науката е прието да се говори за северен и южен павликянски говор. Нено Неделчев смята, че северният павликянски говор е част от павликянската диалектна група, но притежава собствени черти, които го отдалечават от южния павликянския говор. (Неделчев 1994: 42 – 43). Като основен аргумент се изтъква фактът, че северните павликяни в началото на

робството се откъсват от основната група, която населява първоначално предимно южнобългарските земи. Сама по себе си тази теза води до извода, че само една част от това население се изселва на север. Но М. Йовков цитира данни от османските архиви от втората половина на XV в. до средата на XVII, в които се съдържат данни за пребиваването на павликяни в 16 селища, като само едно от тях попада в Тракия и едно в Южна Македония. Всички останали селища на павликяни в този период са в Северна България според данните на М. Йовков, което подлага на съмнение тезата на Н. Неделчев.

Различни учени досега са изследвали рупските говори и са правили опити за тяхната класификация. Л. Милетич например ги разделя на източни (полянски) и западни (родопски) (Милетич 1905: 93). Според Б. Цонев те биват родопски – източни, западни, северни и южни (Цонев 1985: 279). Класификацията, възприета от Ст. Стойков, Ив. Кочев, Н. Неделчев и др., назовава три подгрупи: източни рупски, родопски и западни рупски говори (Стойков 1997: 120 – 143). Тази терминологична делитба се възпроизвежда и досега и остава общоприета. Отдавна е установено, че част от рупско-родопската диалектна група е и павликянският говор, което означава, че са дефинирани и признати характерните за него особености, мотивиращи и обосноваващи отделянето му. Ив. Кочев го определя като един от най-самобитните родопски говори, заедно с шиороколъшкия, златоградския, хвойненския, чепинския и др. (Кочев 1980: 301). Л. Милетич изтъква, че най-специфичната и странна черта на този диалект е преходът на *е* под ударение в *и* напр.: *вѝчер* (вѐчер), *сѝло* (сѐло), *вѝсел* (вѐсел) и др. (Милетич 1903 : 5; Милетич 1910: 4). Това негово наблюдение е резултат от личните впечатления и записи, които българският учен прави през 1898 г. и 1899 г., обикаляйки Пловдив и околните села. Всъщност Милетич първи описва павликянския говор и неговите характерни особености. След публикуването на студията му „Павликянското наречие”

гореспоменатата черта се изтъква навсякъде като типична за този диалект. Изследвайки севернопавликянския говор, Н. Неделчев също установява, че гласежът на *e* под ударение е силно стеснен до *é* или *u*, особено в езика на по-възрастното поколение (Неделчев 1994: 66 – 67). Той единствен след Милетич прави подробни и задълбочени наблюдения върху този родопски диалект<sup>21</sup>, основани на собствени теренни проучвания. Преходът *è>ù* в павликянския говор е споменат и от други езиковеди, сред които Ст. Младенов (Младенов 1979: 91), Л. Селимски (Селимски 1974: 183 – 187) и др.

Важно е да се види доколко характерните особености на павликянския говор присъстват в ръкописите на Петър Царски.

### 2.5.1. Преходът *è>ù*

Л. Милетич установява, че в павликянската литература не е отразен фонемният преход *è>ù*, само че той го отдава на нейната несгодна италианска графика (Милетич 1903: 229), която не позволява да се предадат с точност характерни за павликянския говор особености. Л. Селимски дава няколко примера, доказващи според него, че промяната *è>ù* е отразена в павликянската книжнина. Той се позовава обаче само на публикувани от Л. Милетич текстове, които обхващат периода от втората половина на XVIII до втората половина на XIX в. (Селимски 1974: 186). Като изключим някои безспорни случаи като *dito* (*dùto*) и *tìbe* (*tùbe*), които обаче са единични (много по-често се срещат *dèto* и *tèbe*), остава доста спорен въпросът дали наистина във всички цитирани от Л. Селимски думи е засвидетелстван преходът *è>ù*. Единият пример, който той дава, е *prostìn*, поставяйки ударението върху *i*, макар че в текста на Милетич то е върху *o*, т.е. *pròstin* (*прòстин*). От това къде наистина е бил акцентът, зависи как

---

<sup>21</sup> Павликянският говор, от своя страна, се дели на северен и южен. Макар че северният дял обхваща основно малка територия около гр. Белене, Свищовско, той също по основните си белези се причислява към родопските диалекти.

точно ще бъде определена промяната, защото във от ударение тя ще се тълкува като редукция. В случая няма как да проверим, защото не разполагаме със запазено копие от ръкописа, който Милетич е цитирал<sup>22</sup>, и именно заради това няма как да бъдем сигурни, че преходът е на лице.

Друга спорна дума е *preime*, която според Селимски е променена форма на *приеме*<sup>23</sup> и отново отразява преход на  $\text{è} > \text{ù}$ . Според мен обаче в случая става дума по-скоро за префигирана форма на глагола *имам*, т.е. *пре-имам*, а не за 3 л., ед. ч., сег. вр. на *приема*. Намираме *преимам* в Българския етимологичен речник със значение „препускам, бързам”. В езика на павликянската книжнина тя се среща често, обаче в смисъл на *приемам*, напр.: „zere’ na mesto da preimet Issukrstata, scteha sled pet dni dago rasprat na kras da umre”<sup>24</sup>, „Или дрипавите там само ходат? Богати там не преимет ли?”<sup>25</sup>. Връщайки се отново на изброените от Л. Селимски примери за отразен преход  $\text{è} > \text{ù}$  в ръкописите – образци на павликянската книжнина, мога да обобщя, че като цяло той се опира на ограничен материал, без да взима под внимание езика, отразен в оригиналните сборници, с които днес разполагаме.

Изучавайки езика на литературата на българите католици от XVIII в., полската изследователка М. Валчак-Миколайчакова също отбелязва, че *e* под ударение много рядко е предадено в ръкописите с *и* и че в такава позиция фигурира знакът за *e*. Тя дава обаче следните примери, които свидетелстват според нея за преход  $\text{è} > \text{ù}$ : *rici*, вм. *reci*, *da umrim*, вм. *da umrem*, *пахахina*, вм. *пахахена*<sup>26</sup> (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 151). Според мен те също са доста спорни, твърде възможно е отново да се касае за редукция на *e* в извънакцентна позиция.

---

<sup>22</sup> Текстът е публикуван в „Нашите павликяни”, СбНУ, т. XIX, С., 1903, стр. 170 – 171.

<sup>23</sup> За формите *preime* и *prostín* вж. Селимски 2017.

<sup>24</sup> Примерът е от ръкопис № 778 (НБКМ) на Петър Ковачев Царски от 1773 г.

<sup>25</sup> Цитираният пример е от павликянски сборник с приказки от XIX в., описан от Милетич в „Нашите павликяни”, СбНУ, т. XIX, 1903 г., стр. 277.

<sup>26</sup> В езика на павликянската книжнина *х* се използва за означаване на кирилско *ж*, т.е. в случая примерите трябва да се четат „нажажина” и „нажажена”.

Не може по мое мнение да бъде прието твърдението на Л. Милетич, че изтъкваният като характерен за павликянското наречие преход  $\text{è} > \text{ù}$  не е отразен в ръкописите на павликянската книжнина „заради несгодната италианска графика”, тъй като в случая става дума за транслитерация на две гласни, които съществуват както в кирилицата, така и в латиницата, т.е. използваната правописна система напълно позволява маркирането на промяната, ако тя е съществувала наистина. Най-вероятно в случая става въпрос за невъзможността за предаване на частично стесненото *e*, което бележим с *é*, но това не променя направения по-горе извод. Ако гласежът на гласната *e* под ударение е бил по-близък до *и*, то неминуемо това щеше да бъде отбелязвано в текстовете и графиката няма как да представлява пречка.

Книжовникът едва ли би пренебрегнал отбелязването на промяната  $\text{è} > \text{ù}$ , ако тя е била свойствена за неговата реч. Но все пак съществува и вероятност Петър Царски съзнателно да е избягвал отразяването на диалектни черти, опитвайки се да се разграничи от всекидневния език, без да губи възможността да бъде разбираем. Последователно в ръкопис № 778 на Петър Царски срещаме *e* под ударение (от стб. -, *e*, *ь*), напр.:

- $\text{è}$  от стб. -: *pogledai* (поглѐдай), *gleda* (глѐда), *gledane* (глѐдане), *govedata* (говѐдата), *govedoto* (говѐдото), *petak* (пѐтък), *xedni* (жѐдни), *xedin* (жѐдин), *cesto* (чѐсто), *pet* (пѐт) и др.
- $\text{è}$  от стб. *â*: *deset* (дѐсет), *mene* (мѐне), *tebe* (тѐбе), *negovi* (нѐгови), *negova* (нѐгова), *perel* (пѐпел), *veselo* (вѐсело), *selo* (сѐло), *cetir* (чѐтир), *sces* (шес (т) и др.
- $\text{è}$  от стб. *ÿ*: *den* (ден), *venez* (венѐц), *lesno* (лѐсно) и др.

Изнесените примери определено са в подкрепа на твърдението, че типичното за павликянския говор „икане”, описано от българските езиковеди и диалектолози, е късен процес и не е било характерно за неговите носители през втората половина на XVIII в., ако, разбира се,

допускаме, че образците на павликянската книжнина би трябвало да го отразяват.

### 2.5.2. Преходът о>у

Не е отразен характерният за павликянския говор преход на ударено *о* в *у*: *mlogo, onzi, storiese, apostole, stoka, posti, bolnizi, robje, molisc, sadoviscte, plod, utrobe, poces, tvojata* и др.

## 2.6. Графемите *ö* и *ü*

Особен интерес представляват две графемите, които Петър използва предимно в османизми. Това са знаците *ö* и *ü*.

Най-голямото езиково изследване на българската католическа литература от XVIII в. принадлежи на полската авторка Мариола Валчак-Миколайчакова, която обаче не забелязва графемите *ö* и *ü* в ръкопис № 778 на Петър Царски (Walczak-Mikołajczakowa 2004), най-вероятно защото нейното изследване е комплексно и в него са включени съвсем малко части от разглеждания от мен сборник. За да станат по-ясни употребите на тези две графемите, ще представя извадка от абсолютно всички лексеми в сборника, в които те се срещат:

|                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|--------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p><b>Ghiücno</b></p> <p>От осм. <i>güc</i> ► мъка</p>       | <p>Sveti Zakaria. Blaxena Deviza Maria stori tozi patt se na kraka i teghli to=zi zahmet da stori jedin hair, sanki da po=gledni rodninatasi, i dai sluguva; i sic=ko, deto teghli, lekoise vide', i stori; zere' na dobrite sicko, deto pravat, i teghlat za' milos Boxia, leko, i lesnoimse pravi; a na zlite sickoimse pravi macno, tesc=ko, <b>ghiücno</b>.</p>   |
| <p><b>Sünet</b></p> <p>От осм. <i>sünnet</i> ► обрязване</p> | <p>Tova' reza=ne, illi <b>sünet</b> besce jedin derman, de=to Gospod besce dal na deda Abrama, i na sickiet negov koren, i besce zapo=vedal dago zemat sicki, daimse makni tei grehat od Deda Adama;</p> <p>Sünetat pak bescego zapovedal Gospodin Boogh na Evreite, netokoci da=imse mahni grehat od Deda Adama sas nego, emijosc dasa belli, i daghii poznat od</p> |

|                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                 | drughite hora, deto ne beha sünetlia.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>Türlie</b><br>От осм. түрлү ►<br>род, вид, сорт                                              | Poznaha ci toi besce Spassitel od Svetat, i makar da besce cilek, besce i Gospod, i kato na Boga i Cilek poklonihamu tri <b>türlie</b> _darbe, sanki zlato, tamjan, i Mur.                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>Düzen</b><br>От düzen ►<br>инструменти,<br>сечива; ред,<br>порядък.                          | <p>Zatova' osahat stana, i fana da fascte <b>düzen</b>, i dase gotvi za patt, sabudi, Issu=kras krasta, zego, prigarnago, i traghnahe sas golema xialba, zere' videsce ci be=sce zakacilo dase izvarschiova onova', deto besce i Sveti Simeone kazal, koga pokloni Issukrasta u Cierqua Boxia na negovite raze.</p> <p>Sciasctissase diavlat kogamu odgovare Issukras tei, ama pakse ne ostavi da nagotvi drughi <b>düzen</b>, dase macci da=nogo izmami.</p> |
| <b>Müsceferë'</b><br>От müsaferet ► сбор<br>на угощение, на<br>приказка.                        | Sas togozi Issukras sto=ri jedna' nosc golemo <b>müsceferë'</b> , i iskazamu goleme rabote, i nai mlogo od Krascteneto, i kolko besce potrebno, ci bes nei nemoxesce cilek da nameri Spassenie.                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>Müxde</b><br>От müjde ►<br>Дар на вестител на<br>нещо радостно,<br>радостна вест,<br>новина. | Tetgo srescnaha negovite hizmekiari, deto ideha, damu dadat habar, ci Sinmu besce iz=dravil, i da zemat <b>müxdeto</b> : popitaghi toi, na ki sahat besce po' nehajal Sinmu, i vi=de', ci besce tamam na onzi sahat, koga' Issukrasmu besce rekal, dasi idi, zere' Sinmu xivejesce: zatova' poverova toi, i sickieta negova kascta' na Issukrasta.                                                                                                            |
| <b>Sürek</b><br>От sürek ►<br>стадо                                                             | Pasesce tamam tam jedin <b>sürek</b> od svigne, deto makar dane jadeha Evrei=te, jadeha poganete, deto beha srede teh. Zatova' rekoha diavlete na Issukras=ta: akomo ispaxdesc od tezi hora, dai=mo barem izin, da ulezime u tezi svi=gre.                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>Düscekat</b><br>От döşek ►<br>Долна постелка за<br>легло                                     | I kato tamam Issukras prikazovasce, etto ci dodoha cetvoriza, deto noseha jedin sa=kat na <b>düscekat</b> mu, i iskaha dago za=nessat na Issukrasta, dago izdravi, a=ma od golem halk nemoxeha da ule=zat u kasctata, zatova' kacihase go=re, i odkrihaja, i sas vaxia' spusnaha sakatiet pred Issukrasta, i toi kato vi=de' verata od onezi hora, i golemiet ha=ir, deto beha storili, rece na sakatiet: nadeise Sinko, citisa prosteni grehove=te.          |

|                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ghiumrük</b><br>От gümrük ► МИТО                                                                      | Tozi besce publicanin, sanki scte' da rece, na escke=re' grehovit; Tumuzovat zanajat besce da izvaxde haraciat, i <b>ghiumrükat</b> de=to cifuttete od Ierusalem plascteha na Rimskiet zar, zere' onova' gra=discte besce tehno, i darxeha tuka je=din pascia, deto redesce gradisceteto.                                                                                                                                   |
| Zakluceno<br>Заключено                                                                                   | Niscte' pak Issu=kras nasciata molitva da e' dalghie, i od mlogo dumi, deto ne pravat faida' nikak=va, i zatovamu naucci kolajat, kakda mo=lim Boga, i tuka zadade Occe nasciat, molit=va golema, i nai hubava od sickite, deto sekoj cilek scto' stighni da dobiei akal, i da razbire, trebe daja znaj, i dlaxen e' daja znai, zere' u nease darxi <b>zakluceno</b> sicko, deto moxe, i trebe dase pita na Gospodina Boga. |
| Ghiüclendissa se<br>От gülünmek<br>► подигравам се,<br>смея се                                           | Agata cato ciu' tazi rabota <b>ghiüclendissa se</b> tvarde, i pometnase, i nesc=te' vechie damu prosti borciat, emigo ulovi, i zapre' u tamniza, i dademu goleme make dor varni sicko do' dokato.                                                                                                                                                                                                                           |
| Plüna<br>Плюна                                                                                           | Smilovase Issukras da izdravi tozi slepez, zatova' <b>plüna</b> na zemeta, napra=vi malco cal, ze' i namazamu occite, pak=mu zapoveda da ide dase umiena jedna' cesme', detoja vicaha Siloe.                                                                                                                                                                                                                                |
| Kiürezi<br>Кюреци                                                                                        | Ama' Issukrasgo pribra', i prica=zamuse, i toimuse pocloni, i setne, kak du=mat jedni knixiovni, stana Svetez, i vica=scese Celidonio, i catu vaside Issukras na nebem cifuttetego turnaha u jedin kaik bes jelkene, ibes <b>kiürezi</b> zajedno sas Sveta Ma=ria Madalena, Sveti Lazara nein brat i Sve=ta Marta neina Sestra'...                                                                                          |
| Giumür<br>От cümhür/cumhur<br>► тълпа, множество<br>хора                                                 | Vicahago duscman, losc cilek, <b>giumür</b> bascia, laxioven prorok, deto mami halcat.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Örnek<br>Осм. Örnek ►<br>образец, модел;<br>среща се два пъти<br>изписана и като<br>jornek и като jurnek | Nescte' Duh Sveti da ostani skrito, i dase ne cini po'sickiet svet jedin tei hubav <b>örnek</b> , detomo ostavi Blaxena D:M: sas nei=noto slagane : emi iska da go pisci Sveti Luca Evanghelista kak sledi...                                                                                                                                                                                                               |
| Öfketo<br>От yufka ► сушени<br>тестени кори                                                              | I koga' pakse upravi, i utakmi sicko, varnase na kralstvotosi, i na pattet izvadisi malko <b>öfketo</b> , i jadat sas onezi od Tarso, i zapali im mlogo ghemie :                                                                                                                                                                                                                                                            |
| österdissovasce                                                                                          | zere' Issukras oscte' na parviet ces sctose' zace' u Maikesi ima' jedna' boxia' mudros, ciunki besce cilek i                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |

|                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-----------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                   | Boogh , i sas taza mudros, deto ima' na parviet ces od negovoto zacetie, umresina kras: emi trebe dase razbirat tezi dumi inak, sanki ci Issukras onazi mudros, de=toghi <b>österdissovasce</b> na onezi rabote                                                                                                                                                               |
| Hökium<br>От hokum<br>► изречение | Sled taza rabota utidoha pre' ne=go sickite glavi Evraiske, i popitahago sas kakav <b>hökium</b> besce storil toi taza rabota; i ako Gospodgo besce pratil, daim dade' nekoj miscian.                                                                                                                                                                                         |
| Ghiöl<br>Гьол                     | I traghna pak Issu=kras od Cafarnao, i utide na Ierusalem, dase nameri tam za pasketo. Imasce togava na Ierusalem jedin <b>ghiöl</b> , de=togo vikaha Piscina                                                                                                                                                                                                                 |
| Öileise<br>От öyle ► така е       | beha nagotvili Seimene dago ulovat, i dago zaprat u tamniza kato Assia na' zarat. Ama Issukras, deto posnavasce izmamata, poiska jedno' od zarskite dukati, detose davasce za haracial, i katomui dadoha, popitaghi cia besce pri=likata, illi turata deto besce vatre; odgovarehamu, ci besce Cesarova: togava rece Issukras: daite <b>öileise</b> detoi Cesarovo, na Cesara |

От посочените примери ясно се вижда, че графемата *ï* се използва за означаването на *у* след предходна мека съгласна, а *ö* се употребява за *о* след мека съгласна, както и за йотувано *о* в началото на думата.

Начините, по които Петър Царски изписва някои от турцизмите, съвпадат с тяхното графично състояние в съвременния турски език, напр.: *sürek, öfke, dozen, örnek*.

Както по-горе се каза, латинската азбука по хърватските земи е била основно под две влияния – в южните части под италианско, а в северните – под унгарско (Bratulić 2005 : 331). Именно в унгарския език се използват двете графем *ö* и *ü* и това е най-вероятната причина за тяхното проникване в правописната система, която Петър Царски използва в ръкопис № 778.

### III. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЛЕКСИКАТА

В ръкопис НБКМ 778на Петър Царски се преплитат няколко различни езикови влияния, които трябва да бъдат взети под внимание, когато се представя и анализира използваната в сборника лексика.

Преди да се премине към тях, е важно да се каже, че книжовникът ясно осъзнава, че е носител на българския език и че съставя текста си на него. Както беше посочено вече, в самия сборник Петър Царски изтъква целта, поради която пише, а именно да предаде историята за живота на Иисус Христос „od Talianski jezik na Balgarski”. Българският лексикален пласт е основният, той е и най-богатият и присъства както с традиционната старобългарска лексика, така и с редица диалектни думи, характерни за народно-разговорната реч. Върху тази основа се откриват три чужди езикови влияния. Това са думи с италиански, хърватски и османски произход. Такъв ще бъде и подходът тук за представяне на лексиката, а именно тя да бъде разгледана според езиците, от които е заимствана; освен чистите лексикални заемки, ще бъдат посочени и някои фонетични и морфологични влияния, които намират отражение в концептосферата на християнската лексика, която ще бъде разгледана подробно; ще бъдат анализирани някои основни лексикално-тематични групи и ще бъде обърнато внимание на определени характерни стилови похвати и словообразователни модели, а изводите ще бъдат направени накрая.

## **1. Италианска лексика**

Въпросът за италианските заемки в старобългарските писмени паметници е слабо проучен. Най-голям е приносът на Л. Ванков (Ванков 1968; Ванков 1959а; Ванков 1959b), който посочва, че думите от италиански са първите заемки от западни езици, които навлизат в българския език, и пътищата им на проникване минават през гръцки, турски и сърбохърватски (Ванков 1959а: 203 – 204). Твърдението, че

италианските думи са с най-стара традиция в заемането застъпва и Т. Бояджиев (Бояджиев 2011: 181). Важна за настоящото изследване информация е, че Л. Ванков цитира три книги, образци на българската католическа литература от втората половина на XVIII в., като източници, от които в българския език в този период проникват италианизми: ръкописи № 778, 779 и 780 НБКМ, като пише, че в тях се намират малко думи от италиански произход, заети или презаети от италиански – *домин, капитан, панер, солдат, барберин, манджа и скеле* (Ванков 1959: 209). Това наблюдение остава като че ли изолирано на фона на общото изследване, тъй като убеждението на автора е, че най-много италиански думи навлизат в български чрез директното посредничество на други езици, а не толкова чрез преводната литература (Ванков 1959а: 212).

Един от възможните пътища за проникване на италиански заемки в българския език е през хърватски. През 1420 г. Венеция завладява цяла Далмация, включително и територията на Дубровник. Ректорът на тамошното латинско училище, италианецът Филип де Диверсис (1431 – 1440), пише в своето съчинение „*Situs aedificiorum politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragussii*”, че по това време, т.е. XV век, в учрежденията в Дубровник се говори на латински, който не е точно италиански, а друг народен говор, по-труден за разбиране (Голенищев-Кутузов 1963: 27). Интересно свидетелство дава и Жан Палерн, който при посещението си през 1582 г. пише, че освен славянски, всички дубровничани владеят и развален италиански (*la plupart des Ragusoïs sáydent aussi dún italien corrompu*) (Голенищев-Кутузов 1963: 28). Като се има предвид силното хърватско влияние върху българската католическа литература през XVII в., не е изключено именно по този начин – през хърватски, в нея да са проникнали известно количество италиански думи, свързани с римокатолическото вероизповедание и със специфичната ѝ насоченост към определена част от българското население.

По-реална е обаче тезата, че италианското влияние върху лексиката на ръкопис НБКМ 778е директно, тъй като Петър Царски превежда, както самият той посочва, именно от този език, т.е. използван е италиански образец. От друга страна, от биографията на книжовника се знае, че той завършва своето образование в Италия, което също е предпоставка за проникването на италианизми в неговия идиолект. Римокатолическото вероизповедание също благоприятства установяването и употребата на думи, които са от сферата на християнската лексика и са пряко свързани с католическия обред. Не на последно място трябва да се посочи, че италианският език е имал вече своя традиция сред българите католици, това е бил основният език, заедно с латинския, на който те са водили своята кореспонденция с Рим, а освен това българската католическа литература от XVII в. се представя и от образци, написани от български книжовници на италиански език.

### **1.1. Терминологични въпроси**

Преди да се премине към разглеждането на отделните примери, трябва да бъде уточнен терминологичният апарат, тъй като в езиковедската литература съществуват известни разминавания и спорове относно това как трябва да бъдат наричани думите, които проникват от един език в друг – заемки, чуждици, копия или реплики. Тук възприемам термина „заемка”, като споделям схващането, че той не трябва да бъде тълкуван в буквален смисъл и използването му не означава, че заетата дума изчезва от употреба в езика-майка. Важно е също така да се разграничат термините „романизми”, „латинизми” и „италианизми”, тъй като те се срещат в българската езиковедска литература понякога и като синонимни един на друг. Първият е най-общ и в неговия обсег влизат заемките от всички романски езици, където освен италианския попадат още френски, испански, провансалски, румънски и др. (Бояджиев 2000). Приема се, че

латински думи проникват в българския език основно в два исторически периода – при заселването на славяните на Балканския полуостров под въздействието на местното романизирано население и през Възраждането, когато формирането на книжовния български език изисква в по-голяма степен разширяване на лексикалните средства особено извън битовата сфера (Българска лексикология 2013: 147 – 148). Лексикалните елементи от първия период са съвсем малко на брой и както пише К. Мирчев, „не всички от тях са абсолютно сигурни” (Мирчев 1978: 77), но все пак се приема, че тук попадат думи като *оцет*, *кесар*, *Коледа* и др., като вниманието на изследователите се насочва не само към етимологията, но и към въпроси, свързани с фонологическата и морфологическата адаптация на ранните латински заемки в старобългарски (Симеонов 1968: 121 – 131). Във втория период обаче прониква голямо количество италианска лексика и наистина, както посочват и самите изследователи, е трудно да се установи точният път на заимстване на съответната дума (Българска лексикология 2013: 164). Освен това италианският език – такъв, какъвто съществува днес – не възниква просто като резултат от разпадането на латинския език на Античен Рим. Той е ново формирование, което, разбира се, използва латинския като основа, но превръщайки се в език за обслужване на различните обществени сфери, на една развита култура, той значително се разширява и развива в сравнение с езика майка, от който произлиза<sup>27</sup>.

Когато през XIV в. големите тоскански писатели дават литературна форма на своя местен диалект, който след това става общ за всички италианци – от Алпите до Сицилия, латинският вече от няколко века е бил излязъл от ежедневна употреба и е бил отстъпил своето място на така наречените “езици волгари”, т.е. на говоримите езици, които и до ден днешен могат да се наблюдават на територията на Италия под формата на

---

<sup>27</sup> Повече за историческото развитие на италианския език вж. Gramatica 1932.

многобройните и твърде разнообразни местни диалекти (Coletti 2011: 5). Общеизвестен факт е, че началото на съвременния италиански език се поставя от произведението на Данте Алигиери (1265 – 1321) „Божествена комедия”, написано на тоскански диалект.

В своя статия Л. Ванков разглежда заемките от италиански заедно с такива, проникнали и от други романски езици – френски и испански, като ги определя общо като „романизми” (Ванков 1968: 390). В изложението си авторът изказва само предположение за някои лексеми, че са заети директно от италианския език – например „балсам” (Ванков 1968: 391). На други места за една и съща дума авторът дава различни тълкувания, напр. за „колика”: „най-вероятно е, че в български е минала от нгр. *Koľka* от ит. *Colica* от лат. *Colica*...” (Ванков 1968: 392).

Полската авторка Мариола Валчак-Миколайчакова обединява италианското и латинското лексикално влияние и говори само за латинизми в текстовете, образци на българската католическа литература от втората половина на XVIII в. (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 109 – 112). Така редом с думи като *sacramento* и *missa*, които са типични само за литературните текстове на българите католици, тя поставя и примери, характерни за цялата българска езикова територия и за текстове, свързани с източноправославното богослужение, като *konka* (стб. КОМЪКАНИЧ) и *roganin* (стб. ПОГАНИНЪ) (ССЯ, II: 77 и ССЯ, II: 44). Като смятам, че тук трябва да бъде направено разграничение, в настоящата работа възприемам термина италианизми (= заемки от италиански език) и в неговия обхват включвам онези думи, които са навлезли в идеолекта на Петър Царски под влияние на католическите практики и най-вече от италианския образец, от който книжовникът превежда – т.е. това е лексика, която е специфична за католическата литература и няма отношение към латинските заемки, проникнали в по-ранните етапи от развитието на старобългарския език и разпространили се по цялата българска езикова територия.

## 1.2. Примери за италианизми

Като заемки от италиански установявам само следните няколко лексеми:

1.2.1. **Missa** - от итал. messa (лат. mīssa). Значение: литургия (VEDLI). Честота на употреба: среща се общо 6 пъти в сборника, като първите 5 са в първата му част. Напр.:

*Da slusciasc **Missa** kata Nedelia, i drughi prasnizi zapovedni. Verovam da ima na sveta **Missa** u sveto pricistene Issukras kato Boogh, i kato Cilek.*

1.2.2. **Domin** - от итал. Domine, вокатив на лат. domīnus . Значение: свещеник (VEDLI). Честота на употреба: веднъж в първата част на сборника.

*I sedna na desna strana' od Oza Bogha, i od tam dohade na Sveta Misa u Sveta Konka kata koga' pravi Misa **Domin**, I na sadni den scte da dode da sadi sicki hora, da dade na dobrite Rai Nebeski, a na zlite pakal.*

Лексемата *domin* е посочена от М. Валчак-Миколайчакова като заемка от хърватски, което аз не приемам за вярно (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 113).

1.2.3. **Martoria** - от итал. martorio (martirio), лат. martyrium. Значение: мъченичество, мъчение, изтезание (VEDLI). Честота на употреба: 2 пъти – веднъж в първата и веднъж във втората част на сборника.

*Recemu Issukras: dane ubiesc, dane prigrescisc bludno, dane kradesc, dane recesc kriva **martoria**, da pocitasc Basctasi, i Maikasi, i da milovasc drughite hora kato sebesi.*

1.2.4. **Sacramenti** - от итал. Sacramento, лат. Sacramentum. Значение: тайнство (VEDLI). Честота на употреба – веднъж в първата част на сборника.

*Da znai sedem **sacramenti** Issukrastovi.*

1.2.5. **Kalvario** - от итал. Calvario (лат. Calvarium). Значение: Голгота (името на хълма, на който е бил разпънат Христос, калка от евр. Gylgalthā) (GDI). Честота на употреба: веднъж в първата част на сборника.

*Sas tescka kras na ramo bi tovaren I sas golem zor na berdoto od **kalvario** bi zakaren.*

1.2.6 **Scenopegi**, от лат. Scēnopēgia, гр. σκηνοπηγία – еврейския празник на шатрите:

*Nablixiovasce pak na Cifuttete jedin Prasnik, detose vikasce **scenopegi**: i zatova' Issukras utide na Ierusalem, ama kato tebdil, i iska da mine' pres jedno' gradiscte*

1.2.7. **Piscina** Басейн (VEDLI).

*Kak Issukras uxive' jedna' Moma' desctere' na Basciat od haurata, detogo vikaha Iairo i izdravi jedna' xena', deto teghlesce majasil, otvori occite na dvamina slepzi, izdravi jedin bolen na jedin ghiol, detogo vikaha **Piscina**.*

1.2.8. **Съществителни собствени имена**

Италианското лексикално влияние се забелязва особено при начина на предаване на съществителните собствени имена, които са транслитерирани спрямо италианското си произношение: Agostin, Bartolomeo, Bernardo, Betania, Betlem, Cafarnao, Cesare, Iosefa, Madalena и др.

Прави впечатление, че италианските заемки се срещат основно в първата част на сборника, в която са поместени християнските поучения и молитви. Този факт намира своето обяснение именно в спецификата на текстовете, които в по-голяма степен предполагат усвояване и употреба на християнски термини и понятия, типични за римокатолическата църква.

Малкото италиански заемки в ръкописа на Петър Царски говорят за съвсем целенасочено и осъзнато придържане към българския език като основно средство за създаване на книжнина. Може да се предполага за някои от италианските заемки, че са били в редовна употреба от

свещениците, получили образованието си в Италия , и са били естествени компоненти на тяхната реч – т.е. те не са превеждани на български не защото книжовникът ги е чувствал чужди и не е разбирал тяхното значение, а защото те са били типични за неговия идиолект, а освен това вече са били утвърдени в литературата на българите католици и са имали своята традиция.

## **2. Хърватизми**

### **2.1. Общи въпроси**

Хърватското езиково влияние върху литературата на българите католици се обяснява от изследователите с босненската францисканска мисия, осъществена през XVII в., както и с културното влияние на Дубровник върху католическата част от българското население, най-вече върху бившите павликяни, приели католицизма (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 112). Разпространението му в литературата на българите католици се благоприятства от илирийския книжовен модел, към който основно се придържат тези книжовници, и това е може би най-сериозният аргумент, който предполага в идиолекта на Петър Царски да бъде търсен такъв лексикален пласт. Той в най-голяма степен се свързва с индивидуалната посока на развитие на литературата на българите католици. Хърватското влияние е пряко следствие от южнославянския контекст, в който възниква литературата на българите католици, и се дължи на хърватските образци и среда, под чието влияние творят българските католически книжовници през XVII в. Неминуемо в следващия период от развитието на българската католическа литература – XVIII в., тази тенденция продължава да се забелязва, тъй като, както вече се каза, някои лексеми се установяват единствено защото са типични за римокатолическото вероизповедание и защото са белег за католическата принадлежност на този вид литература.

Историческите връзки на българския език с хърватския попадат рядко в обсега на вниманието на изследователите, тъй като те дават отражение върху съвсем малка част образци от българската литература, най-вече свързана с дейността на българите католици. Обикновено в историческите граматики и изследвания по лексикология се анализират тези езикови отношения, които са допринесли в най-голяма степен за развитието и обогатяването на българския език с граматични и лексикални средства, като гръцко-българските, турско-българските, румъно-българските, руско-българските езикови връзки, разглеждат се също така остатъците от прабългарска и латинска лексика в българския език (Мирчев 1978; Харалампиев 2001). Въпреки че влиянието на хърватския език е ограничено и се открива в малко на брой произведения, насочени към една малка част от българското население, то трябва да намери своето пълноценно място в научната литература и да продължи да се проучва.

Пръв поставя въпроса за влиянието на хърватския език върху литературата на българите католици Л. Милетич. Той разглежда някои текстове, включени в сборник на Павел Дуванлията от 1775 г. (Милетич 1903: 231), и обяснява това езиково влияние с хърватските образци, от които българският книжовник превежда включените от него в ръкописа черковни песни: *„Ала няма съмнение, че някои от тях са от по-отколешно време, тъй като е много вероятно, че и преди отца Павла, в течение на почти цял век, откак е било прокарано католичеството у южните павликяни, ще да са били стъкмявани на български някои от най-обикновените черковни песни, които отначало францисканите ще да са донесли в хърватски оригинал”*. Примерите, дадени от Милетич, са съвсем малко и са представени като общо езиково влияние, не само като чисто лексикално (Милетич 1903: 233 – 234; 244 – 245). Сред тези, които той посочва, в ръкопис НБКМ 778 се откриват следните:

- глаголното окончание *-мо* при глаголите в 1 л. мн. ч.;

- формата на глагола *породи* вместо *роди*;
- формите на обобщителните местоимения *све* и *свима*;
- името Исус Христос, изписано като *Issukras*.

В своето изследване, посветено на българската католическа литература от втората половина на XVIII в., полската изследователка М. В. Миколайчакова посочва следните примери за хърватско езиково влияние, които се срещат и в ръкопис НБКМ 778 на Петър Царски:

*domin, Issukrast, pocora, pricistene, redovnik, smilova, nebeski, smisli, porodi, otaz, dan, ispazi, talianski.*

Става ясно, че отново групата на хърватизмите съдържа не само чисти лексикални влияния, но също така и такива в сферата на фонетиката и словообразуването. В следващите редове ще представя установените от мен хърватизми в ръкопис НБКМ 778 и критически ще разгледам някои от примерите, посочени от Милетич и Миколайчакова.

## 2.2. Примери за хърватизми

Като лексикални заемки от хърватски установявам следните:

2.2.1. Redomnik / Redovnik – от хрв. *Redovnik* > този, който принадлежи към католически църковен орден и живее в манастир, калугер (RHE); Редовъници римске вјере или вјере босанске (РИКСС). П. Скок извежда значението от общославянския корен *ред* (ERHSJ).

Лексемата *redomnik* се употребява общо 9 пъти в ръкопис НБКМ 778. Среща се изписана 4 пъти като *redomnik*, 2 пъти като *redovnik* и 3 пъти във формата за множествено число *redovniki*:

- *Tova' bi golemo slagane od Deviza M: zere' maker sled porodenie da besce ta ostanala Devoika nai cista od sickite, pak se ne ostavi da izvarsci тази закон од pricestanie, i da pokloni na Ciergua na **Redomnik** Boxij deto poklonevaha drughite xeni ne ciste.*
- *A toim rece: da idat dase prikaxiat na **Redovniki** i tia poslusciaha, i traghna da idat.*

- *i colco po' scoroi cabil, da ticemi prid neoi **Redovnik** Boxi da ispovedame nasciet greh sas pokajeno sarze.*

Освен нея се среща и думата *non*: Basc **Popat** cato vide tovaciudesse, na mesto da zafali Gospodina Boga, rasardise tvarde, i fana da mamri bolnite, deto utadeha daghi izdravi Issukras

- Затова като *ciu'*, *ci* behase zbrali basc **popovete**, utide, i recei,: kakomi davate, davi pridam Issukrasta na raze, da pravite od nego, kakovi drago?

### 2.2.2. Krismanie – от хрв. *krismanje* > миропомазване (ERHSJ).

Думата е заета и използвана най-вероятно под хърватско влияние, макар че произхожда от гръцката *χρίσμα* и както обяснява П. Скок (Skok 1971: 196), се среща във всички славянски езици (без български и руски), в които прониква още с първите преводи на богослужебните текстове. Открива се само веднъж в сборника, в първата част, където са изброяват седемте тайнства:

*Da znai sedem sacramenti Issukrastovi. Iettoghi. 1°. Krasctenie. 2°. **Krismanie**. 3°. Pricistenie . 4°.Ispovet. 5°. Sveto maslo.*

2.2.3. Влиянието на хърватския език върху идиолекта на Петър Царски е по-голямо в областта на фонетиката, правописа и словообразуването, където се откриват следните хърватизми:

- Otaz вместо Otez (Отец) – наблюдава се типичният за хърватския език рефлекс *ъ>а*.
- Окончанието -мо при глаголите от 1 л. мн. ч. сегашно време: *vikamo, bademo, begamo, dobijemo, toxemo, vidimo, slusciamo, darximo* и др. Освен това обаче се срещат и типичните за българския език форми с окончание - ме: *imame, krieme, slagame, kestissame, teghlime, trassime, poznaime, bijme, cialasctissame*.

Понякога двата вида форми се откриват в едно и също изречение, напр.: *ama pak niscte' da stori tazi rabota, i sas tova' iska damu nauci, kak trebe i nia dase **ponasemo**, kogamuse dokare da **teghlime** nescto*, а подробната справка показва, че в текста преобладават глаголите, завършващи на *-ме*. Напр. *davame* се среща четири пъти, а *davamo* само веднъж, *dobiete* – среща се два пъти, а *dobijemo* – веднъж и много др.

➤ Прилагателното *небески (nebeski)*<sup>28</sup>:

- *deto isdravevasce bolnite, saxivevasce martvite, i priczovasce nauka **nebeska**;*
- *Verovam da Boogh dava na dobri kristiane Rai **Nebeski**, na zli pakal.*

В съвременния хърватски език съществуват и двете форми на прилагателното *небесен* – *nebeski* и *nebesni* (RHE). Формата *небески* още от Кирило-Методиевата епоха се смята за западно влияние върху старобългарския език. Този словоборазувателен хърватизъм е типичен пример за западно влияние върху идиолекта на Ковачев.

➤ Прилагателното *земелски (zemelski)*: *i turnaghi u zemelskiet Rai, sanki u jedna' hubava bahcia.*

Среща се само веднъж в първата част на сборника. В съвременния хърватски език съществува формата *zemaljski* (ERHSJ).

- Името на Исус Христос, изписано като *Issukras*, което още Милетич посочва като хърватизъм (Милетич 1903: 234; вж. също и Šetka 1940: 110 – 111):
- *Gospodine Boxe, koisise dostojal da zaradvasc svetat sas vaskrassenie od tvojat Sin Gospodin nasc **Issukras**: dai, molimose;*

---

<sup>28</sup> Още за прилагателното *небески* вж. Селимски 1990 и Селимски 2004.

- *Taci pak nasetnite godine dor dode' **Issukras** na tozi svet, tolkos patti Gospodin Boogh se obrece;*
- *Svetzi Boxij dumat, ci Gospodin Boogh **Issukras** iska dase dobij od jedna' xenina zarad tri rabote.*

Името на Исус Христос, изписано като *Issukras*, е може би най-често срещаната дума в разглеждания сборник на Петър Царски с повече от 400 употреби. Въпреки това, макар и в много по-малка степен, се открива и *Jesus / Isus*, напр.:

- *nedeise isckelendissova, tuka nema izmama nikakva, az nesam nekoj diavol, emi sam Anghel Boxij, i od strana' od Gospodina Bogati kazovam ci sctesc da zacinesc i da dobiesc jedin Sin, na kogo sctesc da turnisc Imeto **Jesus**.*
- *Odgovareha tia na nego: nia hortuvame od detose docare na Ierusalem, sanki od **Issusa** od Nazaret nai dobarcilek od sickite.*

Обстоен преглед на този хърватизъм прави М. В. Миколайчакова (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 105).

- Глаголните форми *Smilvai se / Smilova* - от хрв. *smilovati se* > изпитвам състрадание, съжалявам някого (RHE).

М. В. Миколайчакова посочва като хърватизъм повелителната форма *smilovaj se* на глагола *smiliti se* (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 114). В ръкопис НБКМ 778 тя се среща изписана като *smilvai se*, а освен това се откриват и формите *smilova*, *smilova se*, напр.:

- ***Smilvai se***: Otaz Nebeski Boxe. ***Smilvai se*** za nas.
- ***Smilova***: Ama pak makar da besce tolkos zlo' storil Cilekat, i potapkal Boga, i oddelilsi od nego, na mesto dagu ostavi tei Gospod, i dase zagubi doveka u pakalat, nescte', emise ***smilova*** za nego.
- ***Smilova se*** Issukras da izdravi tozi slepez, zatova' plüna na zemeta, napravi malco cal, ze' i namazamu occite

Важно е да се отбележи, че в съвременния хърватски език не съществува глаголна форма *smilova se*, а *smiluje se* (*On se smiluje*) от инф. на глагола от несв. вид *smilovati se*.

➤ **Sveto Troistvo**

*Светата Троица* се среща като *Sveto Troistvo*. Има само две употреби в първата част на сборника:

- I sin Boxij vtoriet kip od Sveto Troistvo, deto e' Boogh barabar sas Oza, I sas Duha Svetoga stana Cilek od Maria zarad nas grehoviti.
- Sveto Troistvo jedin Boogh. Smilvaise za nas.

Не се среща в ръкопис НБКМ 778 хърватизмът ***Prisveto Troistvo***, установен от Мариола Валчак Миколайчакова в други образци на българската католическа литература от XVIII в.

Използва се и думата *troiza*, но не за назоваване на Божието триединство, а употребена като числително бройно, само че в мъжколичната му народна форма със значение *трима*, напр.: „Issukras izbra’ troiza od dvanaisette Apostole, sanki Petra, Iaca, i bratmu Ivana, i zavedeghi na jedin bair...“. **Sveto Troistvo** (срвн. в стб. троица) със сигурност е хърватизъм (вж. и Skok 1971: 1016), както и съчетанието **Duha Svetoga**, което се среща на някои места, напр.: „Ti nedeise gixi zarad tova’, zere’ тази работа се стоји на Duha Svetoga, i toi scte’ nameri pattet...“. За сравнение в църковнославянски имаме различни форми в зависимост от падежа: дх҃га ст҃҃аго, дх҃҃оу ст҃҃҃оу и т.н., а окончанието –ога е типичната хърватската форма на определените прилагателни за м.р./ср.р, ед.ч., род. п.

2.2.4. Тук ще бъдат разгледани примери, които са посочени от други изследователи за хърватизми в литературата на българите католици, въпреки че те се откриват и в някои западнобългарски диалекти.

**Pokora / Pocora** - същ. покаяние; мъка, неволя, зло; наказание (RHE) (ERHSJ) (БЕР).

М. В. Миколайчакова посочва лексемата *pokora* със значение *покаяние* като хърватизъм (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 114). В ръкопис НБКМ 778 тя се употребява и в смисъл на *наказание*, така както се открива и в някои български диалекти (БЕР):

1. Със значение *покаяние*:

- Besce togava Sveti Ivan krastitel izlezal da prikazova po' krai jedna' reka', detoja vikat Iordano, i vikasce horata na ***pokora***, i dase krasctavat i tova' krasctenie besce kato jedno' gotovane na pokora.
- Fana pak da prikazova na halkat, detose besce nabral, i recemu da zemi jurnek od Sveti Ivana, i da pravi ***pokora*** kato nego.

2. Със значение *наказание*: Issukras siga' plascte ***pocorata*** za tozi greh.

**Sve** - прил. цял

Посочено от Л. Милетич като хърватизъм (Милетич 1903: 233 – 234). Среща се 7 пъти в ръкописа единствено като прилагателно име към съществителното *сърце* със значение *цяло* (*sve sarze*), напр.:

- *Zatova' ciunkii tei ostavetese jednasc od losciet pat, i nedeite veke gresci, emi fanete da milvate Issukrasta sas sve sarze.*
- *kajemse sas sve sarze zascto sam prigrescil na tebe Boxe moj*
- *niscta' veki dati grescia zascto 'te milovam Boxe moj sas sve sarze*

Данните от Архива към българския диалектен атлас (АБДА) показват, че лексемата *све* се открива и в редица български диалекти (Чипровци, Враца, Годечко, Ломско и др.), макар че преобладава нейната употреба като местоимение *всичко* или като наречие със значение *винаги*, *все пак*. Ето някои примери от АБДА:

- Све за мен добро́ думаше – НПТВ, 692, с. Плешивец, Белоградчишко.

- Кóлко парí зéмем, Дúде, све на теб ги давам – НПТВ, 690, с. Арчар, Видиско.
- Све кога́ ти dóйем, све ми bóлна лежúш – НПТВ, 676, с. Арчар, Видинско.
- Прóговори честúта царúца: Фáла тéбе, цар Бáновик Пéтър, / йа пóгледни по ширóко пóлье, / све йе пóлье вóйска притисна́ло!

**Smisli / Smisli se** - *гл.* помисли, помисли си; спомни.

Посочено от М. В. Миколайчакова като хърватизъм (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 115). В ръкописа на Петър Царски глаголът се среща като обикновен и като възвратен – *smisli* и *smisli se*. Откриват се още формите *smislovame* за 1 л. мн. ч., както и повелителната за 2 л. мн. ч. *smislete se*. Много често той е последван от предлога *от*.

1. Със значение *помислям*:

- *Zagrixise uileise Issukras, ne tokoci zasctose **smisli** od golemite make, deto sctesce scoro da teghli, emi i zarad Iuda, detogo izdavasce, zascto' sctesce siromahat doveka dase zagubi;*
- ***Smisli se** pak colco sctesce da teghli negovata Cerqua od poganete; i nai setnese **smisli** od sickite grehove, deto behase storili od kak bescese zadal svet;*
- *trebe da se **smislovame** od teze rabote.*

2. Със значение *спомням*:

- *i **smislete se** jednasc ci toi e' umrel na kras za vascite grehove;*
- *Togava Petarse **smisli od** detomu besce recal Issukras, sanki ci dor pejeha petlite dva pati, toi sctesce dase odrece od nego tri pati.*

Глаголите *смисля*, *смисля се*, *смислям*, *смислювам* със семантика ‘помисля/мисля, осмислям’ и ‘спомня си/спомням си’ се откриват и в Тихонравовия и Троянския дамаскин от XVII в. Това е сигурно

доказателство, че са част от говоримия език от тази епоха. Справка в АБДА показва, че глаголят *смысля* със значение *помислям* и *спомням* е характерен също и за редица български диалекти, напр.: с. Лесково, Мегленско; с. Тешово, Неврокопско; с. Сливница, Русенско; с. Марково, Пловдивско; с. Оман, Ямболско; с. Прилеп, Велико Търновско и др. Ето пример от Бургаска област:

Йа си ѓмъх еннó л'убе,  
Мен'а дѣксѣя кум дѣ хи стáнѣ,  
Иа кум дѣх и стáнѣ – ѣа да ѣѣ венч'áвѣм.  
Кѣту смѣсл'а – сѣрцѣту ми óгѣн тл'áе!

*СбНУ IX 2.59, Бургаско*

Изключително интересна е употребата на този глагол в банатския говор:

Смысла се *гл. св. 1. Помисля. Чекай да се смысла как'е да бѣй. 2. Спомня си, сетя се. Идынийа се ѣ смыслыл и и намерыл пѣте. Нека сѣте да се май смыслат зарад наму. 3. Осѣзная се. Да се смыслым, чи сми брайк'а сынца бѣлгаре.* – *Leksikata banat govor, Trudove BD 4 1968 219 (АБДА).*

Тук първите две значения на глагола напълно съвпадат с начина, по който той се употребява от Петър Царски. Това явление е съвсем обяснимо, тъй като носители на банатския говор са българи, преселници след Чипровското въстание, голяма част от които са католици, бивши павликяни.

**Porodi / Porodene** - *гл. роди / същ. рождение.*

М. В. Миколайчакова установява като хърватизми глагола *porodi* и отглаголното съществително *poroxdenie* (Walczak-Mikołajczakowa 2004: 114) . В сборника на Петър Царски се срещат словоформите *porodene, porodenie, porodi, porodil, porodisc:*

- Tozi prorok besce ubadil na poganete **Porodene** Issukrastovo.
- zere' maker sled **porodenie** da besce ta ostanala Devoika nai cista od sickite, pak se ne ostavi da izvarsci тази закон od pricestanie
- ci jedna' Mlada sctesce da zacine, i da **porodi** jedin Sin
- Gospodine, asti poklonevam tvojat sin, deto e' barabar sas tebe, i detose **porodil** od mene na tozi svet
- znajescte bile' kak da stori i ti da zacinesc bez cileka, i da **porodisc**

Лексемите **породити** и **порождени** се откриват още в един от най-ранните старобългарски писмени паметници, а именно Супрасълския сборник (XI в.), като втората е засвидетелствана и в Клоцовия сборник (Старобългарски речник 2009: 306 – 307). Глаголът *породи*, от своя страна, се среща освен в хърватски ръкописи, също и в руски писмени паметници от XIII в. (ССЯ). Освен това той е типичен и за редица български диалекти според АБДА:

- Как си ма, майчинко, породи  
накава т'онка висока,  
Накава бело черночко.  
(СБНУ XXXIX, Стоин 22, с. Давудово, Егриденско)
- Вала Марко, вала мили синко,  
тебе те е майк'а породила  
породила сестра Евросима.  
(СбСУ, LIII, 390, с. Пролеша, Софийско)
- Дочкова мила майчица  
дванайсе годин ходила  
От сърце рожба н'амала,  
От сърце и от Господ'а;  
Че са и Дочко породил,  
(с. Крумово, Шуменско / БА, Хр. В., ТРЕМ, 223)

- Замачи се божа маця,  
от Игната до Божича,  
па породи млада бога.  
(В. Стоин, НПС, 1975, 286, С. Чупетлово, Самоковско)
- Как си ма, майчу, породи  
сакава бела-чернока,  
сакава тъонка-висока,  
та збарзи да ма ожениш...  
(Нар. п. Ср. Род., 1973, 349 – Смолян)

От направения преглед става ясно, че италианското и хърватското лексикално влияние върху идиолекта на Петър Царски се откриват предимно в сферата на християнската лексика:

- от итал.: *мартория* за мъченичество, *сакраменти* за тайнство, *Калварио* за Голгота, *миса* за литургия, *домин* за свещеник.
- от хърв.: *редомник* за свещеник, *крисмание* за миропомазване, *Исукрас* за Исус Христос, *отац* вместо *отец*.

Този факт намира своето обяснение в принадлежността на книжовника към римокатолическата църква, което предполага усвояването на типични за католиците лексеми за означаването на християнски понятия.

#### 2.2.5. Християнска лексика

Традиционният завършек на молитва *амин* ‘да бъде, нека тъй да е’ (БЕР) в ръкопис 778 на Петър Царски се среща изписан според неговото западноцърковно произношение:

*O blaga, milla, o slatka Devize Mario. Amen... Devize Slavna, odsickite nai liepa, zdrava o tvarde hubava, i za ' nas moli Issukrasta. Amen.*

Думата *амин* произхожда от гръцката *ἀμήν* (БЕР, I: 11). В речника на Петър Скок се посочва, че формата *amen* [амен] е характерна за католическия свят, докато източноправославният изговор е *amin* [амин]

(ERHSJ 1971: 34). В ССЯ са посочени и двете форми, като е отбелязано, че *amin* се среща в словенски текстове от X-XI в.

Казах вече малко по-горе, че *otaz* отразява хърватско влияние в областта на фонетиката и правописа и се използва в християнския смисъл на Бог Отец. Освен това обаче със същото значение, и с по-голяма честота, се употребява българската дума *bascta*:

- Gospodin Boogh nasc Bascta' milosliv, deto tolkos milova tozi svet.
- Samzi pak Issukras duma: ci sicko, deto pitamo od negovat Bascta' Nebeski na negovo Ime.
- Neznaiteli, ci trebowa as da izvarscia sicko, deto mi zapovedal mojat Bascta' nebeski?

*Баица* (*bascta*) намира място и в използваните от Петър Царски думи, принадлежащи към семантичната група за родство:

- Etto ci *Bascta* ti, i as trassemete siga' tri dni sas golema boleva, i xialba.
- I od tova' trebe dase naucime, i nia dase slagame, i da slusciamе *basctite* si, i maikitesi, illi onezi, deto mu sa na mesto bascta', i na mesto maike, da ghi slusciamе na sicko.

Към същата семантична група за родство се причисляват и думите *майка* (*maika*), *дъщеря* (*desctere*), *годеник* (*godenik*), *мома* (*toma*), *девойка* (*devoika*), *момък* (*tomak*, както и мн. ч. *tomzi*), *момиче* (*tomice*):

- Kak scat da bada as hem *Maika*, hem *Devoika*?
- i fana dase moli na Issukrasta da idi u domamu, zere' imasce jedna' *desctere*' od dvanaiset godine, deto lexesce bolna
- Dokare se, ci *godenikat* dode' noscte', mudrite devoike kato ciuha, ciunki beha gotovi, osahat stanaha, i utidoha dago posrescnat

- I koga poraste, i stana' *Moma'* Gospod i prati jedin Angel, daja pita dali e' kail da stani Maika Boxia.
- zere' maker sled porodenie da besce ta ostanala *Devoika* nai cista od sickite, pak se ne ostavi da izvarsci тази закон od pricestanie
- I kato scetesce tamam da ulezi u gradisceteto, vide' ci nosse ha jedin *momak* martav dago zakopajat, deto besce jedin sin na jedna' sirota' udoviza.
- Dumasce ci тази Sveta xena' besce Mastoriza na Agalarskite *momiceta*, deto sedeha u cierquata daghi izgledat hubave', i daghi nauciat rabote Boxij

В сферата на християнската лексика и само с една употреба в първата част на сборника се среща думата *годеница*:

- *Godeniza* Iesusova + Molimote Teresia + Da storisc dasme doveka + u Rai Nebeski sas tebe.

Особено внимание също така заслужава начинът, по който се изписва думата *Бог*. Още на първата страница на ръкописа прави впечатление изречението: „Da znai ci ima jedin Sam Boogh u tri kipa, detose vikat: parviet Otaz, drughiet Sin, tretiet Duh Sveti“. Boogh (БОГЪ) и Otaz (ОТЬЦЪ) са с ясна етимология (в стб. БОГЪ, ОТЬЦЪ). Казах вече малко по-горе, че *otaz* отразява хърватско влияние в областта на фонетиката и правописа. За разлика от двойните съгласни, които са обичайно явление в сборника и които говорят за влияние от страна на италианския правопис, за който са типични, двойни гласни се срещат само в комбинацията *ii*, където второто *i* се използва вместо *й* (напр.: *dobii* (добий), *umiimo* (умиймо), *bii* (бий). Изключение прави думата *Бог*. Нейното изписване като ***Boogh*** се открива при „илирийското“ съответствие на *Dio* в италианско-латинския-илирийски речник на мисионера и книжовник Арделио Делла Белла

(Ardelio Della Bella), издаден във Венеция през 1728 г. По този начин тя се среща и в молитвеника “Rituale Romanum” (Рим, 1640) на хърватския католически духовник Бартоломей Кашич, един от източниците на Филип Станиславов за неговия „Абагар. В случая отново става въпрос за хърватско влияние в сферата на християнската лексика.

От представените примери става също ясно, че част от лексемите, приемани от други изследователи за хърватизми, се откриват и в редица български диалекти. Това значително стеснява обхвата на това чуждо езиково влияние и го ограничава в сферата на християнската лексика, типична за представителите на римокатолическото вероизповедание.

Макар че османизмите ще бъдат разгледани в следващ раздел, ще спомена някои лексеми, също за християнски понятия, които са с османски произход. Изключително интересна е употребата на думата *kip* за означаване на Божието триединство:

- *Da znai ci ima jedin Sam Boogh u tri **kipa**, detose vikat : parviet Otaz, drughiet Sin, Tretiet Duh Sveti.*

Лексемата се открива в речника на Миклошич (EWSS) със значение *лице* и османски произход.

Също така вместо *Господна слугиня* се употребява *Hezmekiarka Gospodinova*: Etto Hezmekiarka Gospodinova, da bade mene po' tvojata duma, i osahat zace' Issukrasta Sina Boxia, ne od Cileka, emi po Duha Svetoga. Лексемата *хезмекярка* произлиза от осм. *hizmet*.

В текста откриваме и названието *сайбия* за Господ: *koi scetesce dae' gospodar*, i *Saibia* od sickiet svet. На подобна употреба обръща внимание в своето мащабно изследване и М. Стаменов, като я причислява към едно от редките доказателства за навлизане на турцизми в християнската сакрална сфера (Стаменов 2011 : 138).

Мястото, където се ражда Исус, е наречено: *сарая на царя*, както и *конака на царя*. Думите *сарай* и *конак* са също от османски произход:

- *Tuka nad тази koliba zaprese zvezdata, i sas tova im каза, ci там besce onzi, deto tia trasseha: ci onazi koliba besce **Sarajat na zarat**, detose besce skoro rodil : ci там beha sickite Anghele nebeski, zere' onazi koliba besce **konakat na tehniет zar**.*

Може да се направи обобщението, че в сферата на християнската лексика османизмите са изключително слабо застъпени. Употребяват се думи с италиански и хърватски произход, но като цяло преобладава традиционната българска лексика. Беше даден примерът за проникналата от италиански дума *litanie* 'молитва', но трябва да се отбележи, че тя е изключение, което се среща еднократно на фона на често използваната *молитва* (стб. МОЛИТВА). Заедно с хърватската форма *Duha Svetoga* на много места се открива и *Duh Sveti*. Редовна и без замени е употребата на думи като *boogh*, *otaz*, *spassitel*, *bogorodiza*, *rai*, *greh*, *grescnik*, *pakal*, *messia*, *svetez* и др. В голяма степен начинът, по който са назовани седемте тайнства, също е традиционен: 1. *Krasctenie* (кръщение). 2. *Krismanie* (миропомазване). 3. *Pricistenie* (причастие). 4. *Ispovet* (изповед, покаяние). 5. *Sveto maslo* (маслосвет). 6. *Red sveti* (свещенство, ръкоположение). 7. *Vencillo* (брак).

*Pricistenie* (стб. прич-щенич) се среща в сборника наред с *konka* (стб. комъкати, комъканич) в смисъл на причастие, и двете думи се откриват в класическите старобългарски паметници Супрасълски сборник, Клоцов сборник, Синайски евхологий (Старобългарски речник 1999: 738; 2009: 401). Освен това намираме и глаголите *pricistisc* и *konkal*, които се използват напълно равностойно (*Molitva dase kaxe kogasesi **konkal*** 156 (к. м.); *I sedna na desna strana od Oza Bogha, i od tam dohade na Sveta Missa u Sveta **Konka*** (к. м.); *Verovam da ima na sveta Missa u sveto **pricistene*** (к. м.)

Issukras kato Boogh, i kato Cilek; Dase ispovedasc nai malko jednasc na godina, i dase **pricistisc** (к. м.) za Velikden).

Изключително интересна е употребата на думата *storitel*, която се среща на две места в сборника като синоним на *Бог* и в значение на *Творец*: „Ti detosi **Storitel** (к.м.), iskasc damiisc na mene krakata, detomisi ti storil?“, „Ta pak klekna na kolenze, i poklonimuse i poznago za' nein si Sin, za' nein si Gospod, i **Storitel**“. *Сторител* произхожда от народната глаголна форма *сторя*, в смисъл на *правя*, но е словообразувана с книжовната наставка - *тел* за деятелни лица от мъжки род.

Прави впечатление, че традиционната християнска лексика със старобългарски произход е добре застъпена в категорията на отглаголните съществителни. Ето примери от текста:

- Отглаголни съществителни на – *ние*: spassenie, krasctenie, krismanie, pricistenie, vaskrassenie, obrecenie, porodenie, pricestenie, obrezanie, grescenie, pokajanie.
- Отглаголни съществителни на – *не*: pricistene, oprosctene, pokajane, krasctene, verovane.

Макар и редки, композитите също принадлежат към богословската лексико-семантична група. Откриват се само следните примери, образувани от корените *благ* + *слов* и *благ* + *слав*:

- blagoslavesce, blagoslavet;
- blagosloven , blagoslovena, blagosloveni, blagoslovi, blagosovena, blagosovna, blagossovi, blagossovi .

А композицията като вид словообразуване е типична именно за старо- и среднобългарския книжовен език. Така че композитите в текста на Петър Царски доказват, че неговият книжовен език на народна основа е свързан и с традиционния език на българската средновековна книжнина.

Анализът на християнската лексика е представителен за характера на книжовния език на Петър Царски. Той показва, че основният пласт в езика му са българските лексеми, при това свързаните с книжовната традиция. Употребата на хърватизми и италианизми е мотивирана от принадлежността на ръкописа към католическата културна парадигма. А присъствието на османизми дори и в сакралната сфера, макар и ограничено, ни убеждава, че Петър Царски използва в ръкописа си и говоримия език, част от който през тази епоха са и многобройните османски заемки.

### **3. Османизми**

Тук възприемам термина османизми, а не турски заемки според разграничението, направено от Максим Стаменов, а именно, че османизмите са заемки от турски, навлезли в езика ни във времето, когато българските земи са били част от Османската империя. М. Стаменов уточнява, че като турски заемки могат да бъдат определени думи, „които са били възприети от книжовния турски или от турски диалекти на българска територия след Освобождението на България през 1878 г. от османско робство и още по-добре след основаването на Република Турция през 1923 г., откакто започва развитието на турския език като национален.” (Стаменов 2011: 21 – 22).

Наличието на голям брой османизми в сборника на Петър Царски стои в пряка връзка с народния характер на неговия език. Това е отличителна черта и на голяма част от българската литература, написана в този исторически период. Книжовниците употребяват османизмите съвсем умишлено, за да направят езика си по-разбираем. К. Мирчев цитира едно изречение на Софроний Врачански в ръкопис от 1802 г., където пише: „по что болгарский народ в та времена в турецки земли навикли еста выше турецкого языка беседовати, а своего языка погубили от иноверных

насилия” (Мирчев 1978: 85). Освен това трябва да се вземе под внимание фактът, че втората част на ръкописа представлява преразказ на Евангелието. Именно стремежът разказът за живота на Исус Христос да бъде в голяма степен разбираем и достъпен, предполага употребата на живия народен език. Не е случайно, че на много места в текста книжовникът обяснява книжовни думи и словосъчетания, използвайки османизми, напр.:

- i turnaghi u zemelskiet **Rai**, sanki u jedna' hubava **bahcia**  
[Rai – bahcia<sup>29</sup> (Рай – бахча)]
- **macno**, tescko, **ghiüčno**  
[macno – ghiüčno (мъчно – гючно)]
- bes **grixia**, i **kahar** nikakav  
[grixia – kahar (грижа – кахър)]
- tova' **rezane**, illi **sünet** besce jedin derman  
[rezane – sünet (резане – сунет)]
- koi scetesce dae' **gospodar**, i **Saibia** od sickiet svet  
[gospodar – saibia (господар – сайбия)]
- da stoj na jedno' mesto tei **siromascko**, i tei **alciak**  
[siromascko – alciak (сиромашко – алчак)]
- Kak praviha Apostolete **kauga'**, illi **davia** – и двете думи са османизми  
[kauga – davia (кавга – давия)]
- Tei i Gospodin Boogh, detoe' po' **mudar**, i po' **akallia** bes krai od zarete od tozi svet, za' тази nai golema rabota isbra' jedin Angel od nai golemite  
[mudar – akallia (мъдър – акъллия)]
- Ne produma veki duma Sveti Ivan, ciunki vide', ci тази besce voglia Issukrastova, krastigo, i sas tova' krasctene Issukras posveti vodata, i dadei **kovet**, i **silla** da moxe, da ucisti duscite od greh, i na tozi ces Issukras zadade negovoto krasctenie.  
[kovet – silla (ковет – сила)]

- Blaxena Deviza Maria **zaciudisse**, i **sciasctissase**, ne zascto vide' Angel Boxij, zere' taghi kata den videsce, emi zascto' ciu' tezi dumi tolkos ikramlie.  
[zaciudi se – sciasctissa se (зачуди се – сашиса се)]
- detoim kazovasce pattet, i neznaeha artak kade da idat, pakse ne **zagubiha**, i ne **sciasctissahase**  
[zagubiha – sciasctissaha (загубиха – сашисаха)]
- тази работа се стои на Духа Светого, i toi scte' **nameri pattet**, i **kolajat**, da stori da zacinesc, i da dobijesc  
[nameri pattet –kolajat (намери пътят – намери колят)]
- Blaxena Deviza Maria koga ciu' тази hurta, postoja malko i pomisli, ta cise **pridade**, **kail stana**, i kabul stori da stani Maika Boxia;  
[pridade – stana kail (предам се 'отстъпя от мнението си, съглася се' – стана кайл)]
- I Gospodin Boogh nescte vekie da tarpi tia da teghlat тази **grixia**, i tozi golem **saklet**, emise nakani da imgo mahni od serzeto i daghi zaradova  
[grixia – saklet (грижа – саклет)]
- moxesce da bade sebec od golema **ubarkaniza**, i **kauga'**  
[ubarkaniza – kauga (убарканица – кавга)]
- da slezat dolo sas tehin **sram**, i **sakaldissovane**  
[sram – sakaldissovane (срам – сакалдисоване)]
- deto ne beha belkim hic **milostivi**, neto **izanlia**  
[milostivi – izanlia (милостиви – изанлия)]
- Toie' jedin cilek hubeve napraven, i ghircik mue' teloto, bojatmue' visok, ama nie' kararsiz, emi sas **karar**, i sas **mera**  
[karar– mera (карап – мера)]
- emi sas nas kolko scte' dase **macci**, i dase **cialasctissa** damo izmami da pregrescime  
[macci – cialasctissa (мъчи – чалащиса)]
- zatova' namisli dago **ispita**, sanki dase **cialasctissa** dago uvali u greh  
[ispita – cialasctissa (изпита – чалащиса)]
- Sedeha tezi dvamina sas Issukrasta jedin den, i od **hortata** mu, i od **scehadlikat**, deto Sveti Ivan stori od nego, poznaha, ci toi besce Messiat

[horta – scehadlik (хорта – шехадлик)]

- A Issukrasim odgovare, i rece: **razvalete**, i **iktissaite** тази Cerqua, i as scta ja pak napravi, i izdighna za tri dni.

[razvalete – iktissaite (развалете – иктисайте)]

- I makar da besce тази xena' takvas, pak Issukras hortuva sas nea, i prikazasei sas tolkos **slatke**, i **acik** dumi koi toi besce

[slatke – acik (сладки – ачик)]

Понякога контактните синонимни двойки съдържат само традиционни български думи или само османизми, напр:

- kakav **zahmet**, kakav **saklet** ne teghli

[zahmet – saklet (захмет – саклет)]

- da **kestissame** nascite occi od loscio gledane, sanki daim **storim zapt**, dane gleda

- [kestissame – storim zapt (кештисаме – сторим запт)]

- i poklonimuse i poznago za' nein si **Sin**, za' nein si **Gospod**, i **Storitel**

[Sin – Gospod – Storitel (син – Господ - Сторител)]

- emi palni sas **jad**, i **umraza** utidohase, i Issukrasse besce tamam oddelil od giumurat, detogo besce

[jad – umraza (яд – омпаза)]

- scteha da farlet strelite od tehniat **jad**, i **sardesc**

[jad – sardesc (яд – сардеш)]

- Golem **plac**, i **rev** bi na gradisceteto od Betlem

[plac – rev (плач – рев)]

Поясняването на книжовна и българска по произход дума с турцизм се среща и в новобългарските дамаскини, в които също османизмите навлизат от говоримия език през XVII в., като постепенно се увеличават многократно.

Глаголите с османски произход в идеолекта на Петър Царски съдържат характерната наставка -с-, която е от гръцки произход, но е

типична за всички глаголи с османски произход, проникнали и в другите балкански езици (Мирчев 1978: 86).

Поради големия брой на примерите, османизмите ще бъдат представени като списък в следния алгоритъм:

лексема в сборника > значение според използваните лексикографски източници > съвременна турска лексема > примери от текста.

Ако значението в ръкописа е различно, след речниковото се дава и значението в ръкописа.

**Adet** Обичай, ред (DTB).

► adet

Mur kato na cieka, deto imasce da umre', zere togava imaha **adet** Evreite da maxiat sas Mur martvite

Други словоформи: adetat, adete, adeti

**Agalarka** Господарка.

От ► ağa – господар (DTB)

I imasce nekoï, i druga xena', detogo sledesce, sanki sveta Maria Madalena, i druga **Agalarka**, detoja vikaha Ivano, i besce xena' na jedin Ciuhadarin od kral Erode.

Незасвидетелствана форма за ж.р., образувана от множественото число на ağa > ağalar.

Наставката -к(а) е най-широко използваната наставка за образуване на съществителни имена за номинация на жени лица (Радева 1991: 152)  
Наставката -к(а) се свързва с несъкратените основи на съществителните от мъжки род.

Друга лексема от същия корен: agalarskite. Лексемата не се открива в българските диалекти според данните от АБДА.

**Acik** Ясно, ясен (Graham 2015).

► açık

I makar da besce тази xena' takvas, pak Issukras hortuva sas nea, i prikazasei sas tolkos slatke, i **acik** dumi koi toi besce, ci nemoxe dase nameri tei lesno u sickoto Sveto Vanghelie dase e' prikazal tei acik na drugogo.

**Agiadissa** Жаля някого или нещо (DTB).

► acımak

Dokarese ci koga tamam beha na tarpeza, svarsisce vinoto, katose useti od тази rabota Blax: Dev: Maria, **agiadissa** svadbarete, nem zasctosi besce milostiva

**Akal** Ум, разум (DTB).

► akil

Sicke teze rabote Anghiel Boxi dokare na **akalat** od Issukrasta, zatova' toise rasveseli, i tvarnese zaradova, stana od zemeta, i kail artak da umre utide da sabudi Apostolete, deto speha.

Други словоформи и сродни лексеми в сборника: akalat, akallia. Заб. акалия е нова лексема, а не словоформа.

**Akibet** Най-послед. В DTB лексемата е *акабет*.

► akibet

Ubernaja **akibet** Issukras na dobar patt, i storii drugo golemo dobro', sanki storija Apostolska od Samaria.

**Alai** (среща се и като alaj) Войскова част в турската армия (DTB).

► alay

Koga' pak dode' vreme, i Issukrasse porodi, i videse тази звезда', tezi tri zare' katoja videha, poznaha ci bescese porodil tozi golem zar, zatova' tragnaha sas golem **alai**, da idat, damuse poklonat.

Среща се и с другото си значение *почести, тържественост*:

Pociuse osahat, ci Issukras idesce, i izlezoha mlogo dago posresnat, i prejemat, i storihamu jedin golem **alai**.

Други словоформи в сборника: alajat

**Alalem** Навярно, като че ли (DTB).

► allahü âlem

Catosi tamam sedesce Sveti Petar pre' oganet, i grejescese sas drughite hora, dode' jedna' hizmekiarca od Vladicata, i gledago hubeve, i zasctogo vide' kefsiz rece: **alalem** i tisi jedin od Uccenizite

**Alciak** Ниско място или ниска гора (ПРОДД).

► alçak

Behase sciasctissali da ne namerat jedin zar tei golem tolkos Siromah i onzi, deto trebovasce da muse klanet drughite zare', da stoj na jedno' mesto tei siromascko, i tei **alciak**, i da nema nikakav takam, i nikakva droxina, ciunki tuka ne videha drugogo, nekili Blaxena D: M.

**Alisc verisc** Покупко-продажба (DTB).

► alış veriş

i rece na sicki: mahnetese od tuka, i nedeite pravi kascta Boxia, mesto od **alisc verisc**.

**Angiak** Именно, точно (DTB).

► ancak

Issukras poznavasce, ci toi dumasce tei, zasctose slagasce, zatovamu ne hortuva na pret sas ostro' emi sas krotko, i recemu: deto siga' as scta' da stora, ti neznaisc Petre, **angiak** setne sctesc znaja.

**Aratlikat** Брат, сестра в бога, побратим.

► ahretlik

Hem Gospod iska da ukare sas ham **aratlikat** od tezi zare' hain likat na Evreite, deto beha tolkos blizo pre' Issukrasta, pakgo ne trasseha damuse poklonat, a tezi zare' od tolkos daleko ideha dago trassat damuse poklonat.

**Artak** Тъкмо, вече, най-последно.

► artik

Koga' Blaxena D: M: sas Issukrasta, i Sveti Iosef beha **artak** na Misirsko, duma Sveti Mattea Evangelista, ci kral Erode, ciunkise useti, ci behago izmamili trite zare' i behase varnali na viljatatsi iz drughi patt

Един от най-често срещаните османизми с повече от 30 употреби.

**Askerat** Военнослужещ, войн, боец.

► asker

Örnek od tova' beha Evreite, koga' izlezoha od Misirsko, koji kogase nameriha srede Ciarveno more, i **askerat** od zar Tarann, detoghi gonesce, koga' tamam sekoï bi rekal, ci ni jedin sctesce dase kortulissa od smart

Среща се само веднъж в членуваната си форма.

**Aslindan** – В (DTB) аслъндан. Всъщност, действително.

► aslinda

Zatova' nescte' da ide na onazi strana, emi odredi da ide na Nazaret, od kade' toi besce **aslindan**, i demu besce kasctata, i Rodninata

emi trebe dase razbirat tezi dumi inak, sanki ci Issukras onazi mudros, deto ghi österdissovasce na onezi rabote, deto pravesce, koga' besce dete', oscto' rastesce pak nea ghi österdissovasce na teze rabote, amaja ghi österdissovasce kato po' golema, ama ne dobivasceja jeniden, emisija imasce **aslindan**

Според мен във втория пример значението е *наистина, със сигурност*

**Avgie** Ловци (DTB).

► avci

Boxe moi nadejasescta u tebe. Zere' toi mene kurtulissal od prinka od **Avgie**, i od zla', i liutta duma.

**Bajaldissa** Припадам, примирам (DTB).

► bayılmak

Catogo ta' vide' utidemu srescta sas razete otvorini, i cato **bajaldissala** od rados.

Други словоформи: bajaldissala

**Balgame** Храчки (DTB).

► balgam

Среща се още и: balgamiscta.

Uskubohamu bradata, upliuhamu prisvetoto lize, i berbati storiha sas **balgame**.

**Barabar** Заедно, редом (DTB).

► beraber

haide'te da idime, i da umreme sas nego **barabar**, belkim parviet pobeghna

С висока честота на употреба – повече от 15 пъти.

**Barasciak** Мир, разбирателство, съгласие.

► bariş

Scte' da bade pak turnat za miscian od **barasciak** srede Boga, i horata od tozi

Svet, makar da sctat da badat cifuttete, deto niscat dago prejemat za Messia.

Среща се още и глаголът **barasctissa**.

**Basciardissat** Умея да извърша нещо добре, с похват (DTB).

► başarmak

В българските диалекти: *башердисвам*.

izlezoha tia pred Issukrasta, dago ispitovat, danogo izmammat, i nadevaha se da **basciardissat**, i jedin od teh po' knixioven popita Issukrasta: koi zapoved Boxi besce po' golem od sickite?

**Bascka** Отделен, различен (отделно, различно) (Graham 2015).

► başka

Catosi vide' ta' na colenete onova' blaxeno telo prigarnai u greditesi, zelvamu sickite rane taci fana dase uplacova, i da duma: ah sinco moi, colco **bascka** mi te davat horata, od onova', detote as dadoh na teh?

От башкъ – отделно

**Bek** \* Значението е вероятно *военен и административен началник*.

► bekçi

В ERHSJ *bekčija* – пъдар. В РБЕ 1975 *бекчия* – пазач, пъдарин.

Вероятно в сборника е със значение „началник”:

Iedin od onezi, detose ubarnaha, besce golem **Bek**, i okumuscin, i vikahago Nicodemo.

Od tuka pak Issukras traghna, i utide na Cana od Galilea; i kato besce tuka dode' dago nameri jedin golem **Bek**; tozi **Bek** imasce jedin Sin, deto lexesce bolen na Cafarnao.

**Birlik** \*Значението е вероятно „съюз, сговор” от *единство, да сме едно*.

► От bir – един, единица

pak onezi zli, i losci horamu nameriha mahana, i fanaha dago mamrat, i da dumat zle' od nego, i trasseha da storat **birlik** sas Soltatete od kral Erode, da moxiat tei dago ubiat.

Бирлик – едно и също; равностойно; в тясна връзка – СБНУ L, 235, с. Ясъюг, Гюмюрджинско

### **Bojundruk**

\*Вероятно преносно значение от *боюндрук* – ярем дърво, за което се връзват краката на добитъка (DTB). В сборника се използва със значение *тежест, мъка*

► boyunduruk

Nai na setne od prikazovaneto zafali negovatsi Bascta' nebeski zarat onezi, deto prejemeha negovite dumi, koje beha maninki, i slagahase, i ubaxde na teh, ci negovat **bojundruk** besce sladak, i negovat tvar lek

### **Bulandardissa**

Разстройвам (Graham 2015).

► bulandirmak.

Kato svarsци Issukras sicko, i zadade sveto pricistenie, duma Sveti Ivan Evanghelist, cimuse **bulandardissa** kefat, i rece, ci jedin od onezi, deto beha sas nego, sctesce dago izdade na raze od negovite duscmane dago ubiat.

### **Bulusctissovaha**

Заразявам се (DTB). В РБЕ 1975 булаштисвам – започвам нещо, започвам някаква работа.

► bulaşmak

В РБЕ 1975 булаштисвам – започвам нещо, започвам някаква работа.

Sveti hora zajedno sas Sveti Filippa, i sas drughi, stanaha od togava na tatak priатели na Issukrasta, i zaman sas nego se **bulusctissovaha**, ama oscte' ne beha izbrani za Apostole

### **Cabahat**

Вина, провинение (ПРОДД).

► Kabahat

Pilato pak rece: emi cato as ni namerovam u nego cabahat nicacav, cak scat dago odsada nas smart? odgovareha tia cak nema **cabahat**? nilimu sossuva tozi cabahat, dago odsadisc na smart, ci duma da e' zar i ci iska da stani asia na Cesare sas sickiet tozi memleket?

### **Cabil**

Да може, да има как; съгласен съм, готов съм (ПРОДД).

► kabil

i colco po' scoroi **cabil**, da ticemi prid necoi Redovnik Boxi da ispovedame nasciet greh sas pokajeno sarze

### **Calisc**

\* Вероятно значение *мъка, тегло, беда*.

Bascta' moi akoe' kabil, neka zamine' od mene tozi **calisc**, sanki tazi maka, daja ni teghla, ama pak da bade tvojata voglia, ne mojata.

**Camisc**                      Тръстика (DTB).

► kemiş

Stoji prid Cifuttete, detomuse presmivat, i kascmerat, sas onazi dreha od kascmer sas razete varzane, okrunen sas venez od tarni, sas jedin **camisc** u racata, sickotomu telo uraneno, i stanalo se karvi.

**Canlia**                      Кръвник, разбойник (DTB).

► kanlı

Baraba besce zapren zarat jedin giumur, deto besce storil, i ubil besce jedin cilek; zatova' Pilato pomisli ci halcat ni bi izbral jedin **canlia**, cacav besce Baraba, emi bi izbral Issukrasta i tei dago kurtulissa  
Други словоформи: canlie

**Cember**                      Забрадка (ПРОДД).

► çember

Pak jedin den setne videsce okolo slanzeto kato jedin **ember**, deto svetesce kato slanze.

**Cares**                      Омраза, злоба (ПРОДД).

► gazez

Ama Pilato, zascto videsce, ci Issukras ni odgovaresce niscto, i ne saidissovasce tezi hurti, usetise ci tia dumaha na **cares**, i ci sicko besce laxia

**Careslie**                      Зъл, озлобен към някого (ПРОДД).

► gazezli

Ama pak zascto ciu' cigo bedeha dai iskabahatil na Galilea darxiava na kral Eroda makar da beha dvamata malco **careslie** zazarat darxiavata, pak namisli damu prati Issukrasta, dago sadi toi, ciunki besce iskrivil na negovata darxiava.

**Carscilik**                      Отговор (DTB).

► karşılık

Siromasi na Bogali scte dase oprete, na Bogali iscate da storite **carscilik**?  
Вероятно в тази си употреба думата има друга значение, не отговор.

**Cialasctissa**                      Работя усилено (DTB).

► çalışmak

Duma ci trebe dase udarime, i **cialasctissame** povice za duscata nekili za teloto, sanki niscte' da rece', dase ne udareme da dobiime da moxeme dase hranime, i ublaceme, emi scte' da rece, dase ne zabravime od nasciata duscia, i tokoci da

misleme, i dase uderime za teloto, dai hranime, dai ublaceme, i damu davame zefkove bes ni jedna' faida'.

**Ciurudissa** Ставам чурук, изгнивам (DTB)

► çürümek

ta utidi u grobat, de' besce negovoto telo uvito sas platno, se karvavo, i uraneno, cakibesce ostavil ama nimoxesce da **ciurudissa**, cak ciurudissovati na drughite hora telessata.

**Condissa** Отсядам, спирам се, гостувам (ПРОДД). Пристигам, идвам (DTB). В сборника се употребява по-скоро със значение *оставам*.

► konmak

Slanzeto besce blizo hemen da zaide; i Issukrasse stori cato da scte da podmene', ama tia go zadarxiaha, i molihamuse da **condissa** sas teh, i toighi zaradova, ta condissa. Ulezoha u seloto, i condissaha dvaminata Uccenizi veseli dasise dobili jedin dobar drugar, fanaha da mu hizmetuvat;

**Davia** Съдебно дело (DTB).

► dava

Ama na pret da izvarsci tazi duscmanska rabota, ima' zor da ide na Rim, zerego beha vikali da izlezi pred Rimskiet zar zarad jedna' **davia**, deto imasce sas Sinovetesi, hem da dade giovab od kralstvotosi.

**Davrandissa** Правя някой да се съвземе, да се оправи телесно (DTB).

► davranmak

Osahat scto svarschiha gellatete dago dago biat i odvarzahago od direkati, padna na zemeta, ama pakse **davrandissa**, ta stana, zere znaesce, ci imasce da teghli oscte mlogo, i cato stana, utide dase oblece, i kadeto minavasce, ostavesce miscian od negovata prisveta kraf, detomu tecesce od teloto.

**Duramagilik** Непрекъснато (Graham 2015).

► duramacılık

Sveti Iosef rabotesce **duramagilik**, i Blaxena D: M: i tase udaresce i cialasctissovashce da raboti, da dobiat, da hranat sebesi, i onogozhi, deto hrani, i darxi sickiet svet, sanki Issukrasta.

**Derman** Сила, мощ; цяр, лек (DTB).

► derman

Tova' rezane, illi sünet besce jedin **derman**, deto Gospod besce dal na deda Abrama, i na sickiet negov koren, i besce zapovedal dago zemat sicki, daimse makni tei tei grehat od Deda Adama

**Eksik** Недостатъчно, недостиг, липса (DTB) (ПРОДД).

► **eksik**

В сборника се използва по-скоро в значение *достатъчно*.

I koga' stighnaha na Betlem, ne bi im **eksik** teghliloto; zere' koga' stighnaha tuka, nameriha sickite konazi palni sas hora, i zatova' za tehse ne nameri konak, i makar da imasce, nikoi scetesce daghi prebere', zasctoghi videsce tei Siromassi; Issukrasgo pogledna sas milostivi occi, i recemu: jedna' rabotatie' **eksik**, ako iskasc da badesc nai dobar, idi prodai sicko deto imasc, i rasdai na Siromassi; svetiet Sacramenat od Oltar Boxi niscite da bade **eksik** srede Cristianete dorse sversci svet i dode sadoviscite Boxi.

**Esckil**            физическа форма, фигура (Graham 2015).

► **eşkâl/şekil**.

I makar nekoi patt diavletego beha vikali Sin Boxij, kak pisci Sveti Luca Evangelista, ama pak imaha **esckil**.

Caza öileise Issukras ranitesi na Apostolete, I dadeim izin dago barat, daim izdravi sarzata, da vervat cii vaskrasnal, hem i nia cak duma Sveti Bernardo, da nemame **esckil** od vaskrassenie Issukrastovo.

**Ferattissa**            Вероятно значение *отказвам се* от ► *feragat*.

Issukras cato vide' tazi rabota od Sveti Petra, zapovedamu da **ferattissa** od tova', i da turni na mesto kalciat, i recemu: ci toi moxesce da ghetirttissa mlogo orti od Anghele na negov pomosc.

**Izin**                    Позволение, разрешение (DTB).

► **izin**

I nebesce im Gospod zapovedal niscito tescko, emi besceim dal **izin** da jadat od sickiet jemisc, deto besce zadal.

Среща се още формата *izanlia* в значение на човек, който е грижовен, милостив:

Ako teghliha mlogo na patt, povice, i bez mera teghliha na Misirsko, de' sedeha sedem godine srede pogane, deto ne beha belkim hic milostivi, neto **izanlia**.

**Jabangia**            Чужденец (DTB).

► **yabancı**

Odgovare jedinat: toco tilisi **jabangia** od tolcova, detosa doscle' na Pasketo na Ierusalem, da niznaisc, detose docarelo tuca tezi dni?

Други словоформи: jabanjie

**Iktissaite**

Вероятно глаголът *иктисвам* е от осм. ► *iktiza* – нужда, потребност – и означава вероятно спрямо контекста, в който се употребява: правя нещо да бъде потребно, нужно.

A Issukrasim odgovare, i rece: razvalete, i **iktissaite** тази Cerqua, i as scta ja pak napravi, i izdighna za tri dni.

**Jajaldissa** \*Незасвидетелствана в речниците форма. Вероятно от *yaldız* (злато) – позлатявам, правя нещо да бъде ценно.

► yaldız

Gospodin Boogh stori daim lipsa zvezdata, detoim kazovasce patet, daghi zorladissa tei, da ulezat u tova' gradiscte, deto besce Metropoli, i kade' imasce mlogo hora knixiovni, i Mudri na sveta' kniga, da pitat teh, kadese rodil Issukras, i tei dase **jajaldissa** negovoto porodene.

**Jusbascia** Капитан в турската армия (ДТВ).

► yüzbaşı

Otvorihase grobovete, i mlogo martvi, deto beha bile' dobri uxiveha i priczahase na mlozina od gradisceto. Cato raspreha Issukrasta na kras, ostaviha pre' nego jedin **jusbascia**, detogo vicaha Longino sas negovite soltate, dago vardi dor dadesce duscia'; ama cato toi vide' tolcova ciudne rabote dase docaret na cias od negovata.

**Genk** битка, бой (БЕР).

► cenk

I zatova' koga' Evreite praveha genk sas pogancite

**Ghemie** Неголям кораб с платна, ладия.

► gemi

I koga' pakse upravi, i utakmi sicko, varnase na kralstvotosi, i na pattet izvadisi malko öfketo, i jadat sas onezi od Tarso, i zapali im mlogo **ghemie** : zere' besce pociul, ci tia beha kareli trite zare

**Ghetirttissa** карам да донесат, поръчам (ДТВ).

► getirmek

Issukras cato vide' тази rabota od Sveti Petra, zapovedamu da ferattissa od tova', i da turni na mesto kalciat, i recemu: ci toi moxesce da ghetirttissa mlogo orti od Anghele na negov pomosc

**Habar** Известие (ПРОДД).

► haber

Anghel Boxi dal **habar** na Blaxena deviza Maria, i ta zace' Issukrasta po' Duha Svetoga.

Среща се още и формата *habargiat*:

Dode desetiet den od Spassovden, i tia ...moleha Boga, i etto ci cato tamam moleha Boga, fanaha da ciujat na sarzetosi jedna ninadesna rados, i veselba', i тази rados besce **habargiat** od Duh Sveti.

**Haamin** Еврейски свешеник, равин.

► haham

Fana pak daim prikazova, i daghi ucci, i kato tamam hortuvasce sas teh od teze rabote, dode' jedin Basc *Haamin*, detogo vikaha Iairo, se xialnovit, i palen sas boleva, i fana dase moli na Issukrasta da idi u domamu, zere' imasce jedna' desctere' od dvanaiset godine, deto lexesce bolna, i besce blizo na smert.

Други словоформи: hahaminat

**Hair** Добро, благо, благополучие.

► Hayır

Blaxena Deviza Maria stori tozi patt se na kraka i teghli tozi zahmet da stori jedin *hair*, sanki da pogledni rodninatasi, i dai sluguva;

Други словоформи: hairat

**Haivane** Животно, скот, добиче.

► hayvan.

Etto deto oblance *haivanete* sas valna, gadinkite sas piroscine, zemeta sas treva', darvetata sas lista', a toi pak nema sas kako' dase zavie', emi treperi od zima' u jedna' koliba, u jasje na malko slamiza.

Други словоформи: haivanete

**Halk** Свят, люде (ДТВ).

► halk

A Caifa, deto besce Vladica od onazi godina rece: via neznaite kakosi mislite; po' dobrei da umre' jedin cilek zarad sickiet *halk*, nekiki dase zagubat sickite hora.

**Halalsctissa** Простено, подарено от сърце (ПРОДД).

► helallaşmak

Molise pak na Oza Boga, i teslimmu stori negovitesi Apostole, tacise *halalsctissa* sas teh: placesce toi, i tia placeha: ama pakim caza aciktan kak sctesce dasi ide, i daghi ostavi

Seimenete, deto careha Issukrasta, osahatghi razdeliha jedin od drughi, ama pak ni jedinse ni naja da stori nescto, illi da rece necoja nipatna дума na Blaxena Deviza Maria, zere secoi videsce cimu besce Maike, i moxesce nai na setne dase *halalasctissa* sas nego.

**Hamarat** упорит (Graham 2015).

► hamarat

Na pret tova' Issukras besce ostavel dva pati molitvata, i besce hodil pre' trite Apostole, i besceim sas slatco rekal da badejat, i da molat Boga, ama cato seghi

nameri ci speha, i tovalu dade ne malco xialba, i grixia, zascto' toi tolcos besce *hamarat* dase macci za tehno spassenie, a tehghi ni besce grixia bile.

**Harac** Данък за глава, събиран от мюсюлманското население (DTB).

► **haraç**

Kak zapoveda na Sveti Petra da plati haraciat za nego.

Други словоформи: haracial, haraciat, haraciete, harc

**Hataile** Грешка (DTB).

► **hata**

pissanoe' na Sveta Kniga dane ispitovasc Gospodina Boga tvoja: sanki nedeisi ti trassi zloto, nedeisi ti samzi dokarova bela, zere' Gospod nescetete togava ispazi, emi akotise dokare **hataile** nekoï zlo', togava' sctete ispazi.

**Hatar** Угода, воля, желание (DTB).

► **hatır**

Ti tolkos stori zarad nas, tolkos zahmet isteghli, a nia pakse tolkos kiimetlia darximo, i nemoxemo nisceto da potarpimo za' tvoi hatar?

**Hekime** Лекар (DTB).

► **hekim**

Imasce u gradisceto jedna' xena', deto teghlesce majasil, koja' besce rasharcila sicko, deto imasce, po' *hekime*, i po' lekove za dvanaïset godine, deto besce teghlila tazi boles.

Среща се още и формата *hekimin* - I jadesce sas takvizi hora, ama Issukras odgovaresce, ci na zdravite ne trebovasce hekimin, emi na bolnite, i ci toi ne besce doscial na tozi svet da vika pravite, emi grehovitite.

**Hesap** Сметка (DTB).

► **hesap**

Tazi boleva, deto ciu' Issukras na tozi ces bes *hesap* bi golema, cak secoi cilek moxi da pomisli, zerego probiha na mesta', detosa palni sas cocali, sas xile, i sas stafove, caksa' razete, i crakata, i zatova' tvarde' usesctet boleva.

**Hizmetuva** Служи, прислужва.

► **hizmet**

- Ulezoha u seloto, i condissaha dvaminata Uccenizi veseli dasise dobili jedin dobar drugar, fanaha da mu *hizmetuvat*

Срещат се още *hezmekiarin*, *hezmekiarka* – слуга, слугиня:

- Od tova' kairi duma, ci kak jedin **hezmekiarin** ne moxe da sluguva na dvamina Gospodare, tei nemoxe dase sluguva na Boga, i na tozi laxioven

svet, sanki na Boga, i na diavlat, sanki na jedno vreme dasme dobri, i grehoviti.

- Etto **Hezmekiarka** Gospodinova, da bade mene po' tvojata дума.

**Hodule** Горделив, високомерен.

► **fodul**

Kak moxemo dasmo tei **hodule**, koga' vidimo Issukrasta tolkos dase slaga?

Среща се още и **hodulstvo**:

zatova' namisli dago ispita, sanki dase cialascitissa dago uvali u greh, i mislesce, ci ako prigresci, toi ne besce Gospod, i zatova' utide dago macci sas tri rabote: sanki sas lakomia, sas **hodulstvo**, i sas nekezlik

**Ikram** Почит.

► **ikram**

i molihaise daim kaxi Issukrasta, zere' beha doscle od daleko sled jedna' zvezda', tokoci dago vidat, damu storat **ikram**, i damuse poklonat.

**Isckelendissova** Съмнявам се в някого, в нещо (Graham 2015).

► **ışkillenmek**.

незасвидетелствана форма. В ДТВ фигурира само *ишкил* от тур. ► **ışkil** – съмнение, подозрение. Ишкелендисвам – съмнявам се в някого, нещо.

Koga' ja vide Sveti Gabriel tei zaciudina i uplascina, recei: neboise Mario: nedeise **isckelendissova**, tuka nema izmama nikakva, az nesam nekoj diavol, emi sam Anghel Boxij, i od strana' od Gospodina Bogati kazovam ci sctesc da zacinesc i da dobiesc jedin Sin.

**Kabahat** Вина, провинение (ПРОДД).

► **kabahat**

Tozi den Issukras prikaza mlogo goleme rabote, i dade tvarde hubave nauke, i nai mlogo ukare Fariseite, i drughite okumusce zascto beha tvarde keskin koga' ukarvaha horata, i zapovedvahaim jedni rabote, deto tia nisciteha sas pras bile' da ghi pobarat i saidissovaha mlogo horskite manicki **kabahate**, a thenite, deto beha mlogo po' golemi ne saidissovaha nikak

**Kabil** Съгласен съм, приемам (ПРОДД).

► **kabul**

Kak e' **kabil** cilek dase ne zaciudi, i sciasctissa, koga' misli ci jedin Gospod lexi u jasle, placi i treperi od stutt, povit sas siromascki peleni?

**Kaciardissat** Изпускам, изтъквавам (ДТВ).

► **kaçırmak**

Izatova besce doscial sas seimenete cato tehin glavatarin, i besceim rekal da ulovat cogoto toi sctesce da zeluva, i dago darxiat hubeve daim ne izbegzni iz

razete: zere i drughi patt beha scteli dago ulovevat, ama besceim se' izbeghnoval iz razete: zatova' da gledat hubeve dago ne **kaciardissat** i tozi patt, i da gledat da ne ulovat na mesto negovo nekoi od Apostolete, deto prelicesce na nego.

**Kaharuvasce**      Безпокоя се, тревожа се (DTB).

► kahir

Isprascteha martavezat mlogo hora od gradisceteto, i maikemugo isprasctesce, i placesce sas salzi, i jaduvasesce, kak sekoï moxe da promisli; Issukrasse smilova zarat nea, katoja vide', ci tei placesce, i **kaharuvasesce**, zatova' doblixise do nea, i recei: xena' nedei plaka.

**Kalabalak**      Много хора, събрани на едно място (DTB).

► kalabalık

Zatova' beha sicki veseli. I tamam cato hortuvaha, i takmeha sas kakva' smart da dovarsctat Issukrasta, i da namerat necoi jalangia scehatin, da stori scehatlik pred Pilata, dago obsaddi na smart, etto ci dode' jedin golem **kalabalak**, ulezi u Sarajat, i docareha Issukrasta pred divanat.

**Kalac**      Извита сабя, калъчка (DTB).

► kılıçlı

Ama zascto Pilato pakmu rece: oileise tisi zar: Issukras damu iskaxi po' hubeve, cak besce toi zar, odgovare, i rece: as nisam doscial na tozi svet dase bia, illi dase stora zar na sila sas **kalac**: sanki da zema zoruna na zarete zarstoto.

**Kapugiike**      В ПРОДД *капуджия* – вратар, портиер.

► kapıcı

Hortuva toi sas jedna' xena', deto besce **kapugiike**, ta pusna da ulezi i Sveti Petar u dorat.

**Karar**      Положение, ред (ПРОДД). \* В сборника означава *мяра*.

► karar

Lizetomue' veselo ama sas **karar**.

**Kararsiz**      Без мяра.

► kararsız

Toie' jedin cilek hubeve napraven, i ghircik mue' teloto, bojatmue' visok, ama nie' kararsiz, emi sas karar, i sas mera, i mlogoe' dragh na koigo gleda.

**Karasctissa**      Бъркам се, намесвам се в нещо (DTB).

► karışmak

Ne sosuva, kak duma Pio Rimpapa, dase kestissa ime toko od jedna' loscia rabota, ta pak da spusnim juzdata na drughite: zere' malko, i nikakva faida'

imamo, duma toi, da goveimo, da molim Boga, i da pravim drughe svete rabote, ako sas tezise **karasci** grehat.

**Karma** \* Неустановено значение. В (БЕР) - приплод от дива и благородна порода свине. Вероятна преносна употреба със значение *различни хора*.

► kırma

I zatova' koga' Evreite praveha genk sas pogancite, i padeha **karma** karascik mlogo martvi, po tovaghi poznavaha ci beha hora od pravata zakon, ako beha sünetlia, i zakopavahaghi u tehnite grobiscta.

**Karascik** Размесен, разбъркан (БЕР).

► karışık

I zatova' koga' Evreite praveha genk sas pogancite, i padeha **karma** karascik mlogo martvi, po tovaghi poznavaha ci beha hora od pravata zakon, ako beha sünetlia, i zakopavahaghi u tehnite grobiscta

**Kahar** Скръб, мъка, печал.

► kahr

sicko da ghi sluscia, i da im hizmetuva, i nebo , i zeme', i slanze, i zvesdi, i haivane, i gadine, sicko detose vidi, da e' na tehin zapoved, i turnaghi u zemelskiet Rai, sanki u jedna' hubava bahcia, bes grixia, i **kahar** nikakav.

**Kail** Съгласен съм, одобрявам.

► kail

I koga poraste, i stana' Moma' Gospod i prati jedin Angel, daja pita dali e' **kail** da stani Maika Boxia.

**Kareslia** Зъл, отмъстителен (ДТВ).

► Garazlı, Garezlı

Da prosctavasc na **kareslia**.

**Karsci** Срещу (ДТВ). В сборника: *ставам каршии, съм каршии* 'обръщам се срещу някого, ставам негова противоположност'.

► karşı

Iaci kak beha tia ubernali garbat na Boga, i ne behagu slusciali, i isvarscili negovat zapoved, tei sickite haivane, i gadine stanaha na teh **karsci**, i nescteha vekie da ghi slusciat.

zere' jedin diavol nemoxe da bade **karsci** na drughi diavol, emisa sicki zajedno zbrani da storat na horata sicko zlo', deto moxiat.

sanki kakgo gledaha, zatovase oddeliha od nego, i utidohasi, zere' nemoxeha da razberat kak sctesce da bade, dase jade cilescko messo, deto e' **karsci** na tabiet cilescki.

**Kascandissova**                      Завиждам, ревнувам (Graham 2015).

► Kışkanmak

Sveti Mattea pak napravi jedin golem ziafet, i vikna Issukrasta, i izbra' mlogo publicani grehoviti, dano' ghi ubarni i teh Issukras, kak besce ubarnal nego, i zatova' Eureite **kascandissaha**, i fanaha da dumat zle' od Issukrasta zascto' hortuvasce, I jadesce sas takvizi hora, ama Issukras odgovaresce, ci na zdravite ne trebovasce hekimin, emi na bolnite

**Kascmer**                      Присмех, подигравка, срам (ПРОДД).

► kişmer

Pak fanaha na **kascmer** damu prikrivevat colene, cato damuse poklonat, i dago zdravisat; plescahago, bradatamu darpaha, i bihago po' glavata.

**Kaskangia**                      Който завижда, който ревнува (DTB).

► kışkancı

Issukrasgo tvarde izmamra, i recemu, ci toi dumasce tezi dumi od jat, i od **kaskangialuk**, i ci toi besce jedin **kaskangia**: zeresi davasce izin Cilek dasi odvarxi govedata u sabuta, ta dasighi napoji, a pak toi mamresce i namerovasce mahana na nego, zascto besci odvarzal onazi duscia, detoja besce darxial diavlat varzana ossemnaiset godine.

Срещат се още лексемите: *kaskangialuk*, *kaskandissaha*.

**Kefsiz**                      Неразположен, без добро настроение (DTB).

► keyifsiz

Utide i tozi pat sas Apostolete, osmira od teh ostavi na vratata od bahciata, sas drughite, sanki sas Petra, Iaca, i Ivana utide po' na vatre, i tuka zacaci dase cazova **kefsiz**, xialnovit, i palen sas strah.

**Keskin**                      Лют, силен (ПРОДД).

► keskin

Gledanetomue' krotko, i cisto, i ocitemusa acik, i lescteijatse. Koga' ukarova tvarde e **keskin**, ama koga nazaat dava jako e' sladak, i krotak.

**Kestissame, kestissa**                      Спирам, отказвам се (Graham 2015).

► kesmek, kestirmek

nia trebe da **kestissame** nascoto serze od loscio rimnuvane; jezikat od losci, jalangiski i hailaski dumi, i deto ne ulazet u patt, da ne vadim duma, i loscio ime na horata; da **kestissame** nascite occi od loscio gledane, sanki daim storim zapt, dane gledat

i sickoto nasce telo da **kestissame** od losci, ne patni, i grehovitia herkove, i huzure.

**Kauga** Разправия, караница (DTB).

► kavga

Stana tova' sebeb od hedna' **kauga** srede Apostoleta, sanki koi scetesce od the da bade po' golem.

**Kiimetlia** Лош, злобен. В сборника - *лошо, злобно*.

► kin

Ti tolkos stori zarad nas, tolkos zahmet isteghli, a nia pakse tolkos **kiimetlia** darximo, i nemoxemo nisceto da potarpimo za' tvoi hatar?

**Kip** Лице (EWSS).

► kep

Da znai ci ima jedin Sam Boogh u tri **kipa**, detose vikat : parviet Otaz, drughiet Sin, Tretiet Duh Sveti. Da znaj ci vtoriet **kip**, Sanki Sin Boxi Jssukras doscial od nebe na tozi svet, storiese cilek, porodise od Blaxena Deyiza Maria po' Duha Svetoga, pati, i umre na kras zaradi nas, I na treti den vaskrasna xiv, i na Spassovden vaside na nebe, I sedna na desna strana' od Oza Bogha.

**Kolai** Леснина, улеснение.

► kolay

i ismisli sas negovatsi Boxij akal jedin nai hubav, na golem, i nai ciudni kolai dagu odkupi od robstvo diavolsko

**Kolandissala** Употребявам, използвам (ПРОДД).

► kullanmak

Do' tova' vreme besce tazi xena' **kolandissala** teze rabote mirizlive na neinotosi telo.

...setne sas falba' dade' na Gospodina Boga onova', deto na pret besce **kolandissala** sas greh: besce gledala sas occite, i rimnuvala rabote od tozi svet.

**Konak** Къща за нощуване, за отсядане.

► konak

Ci tam beha sickite Anghele nebeski, zere' onazi koliba besce **konakat** na tehniat zar.

**Kondissa** Пристигам, идвам. Спирам на конак, отсядам да пренощувам (DTB).

► konmak

Duh Sveti, deto sleze na prilika od galab **kondissa** na glavata od Issukrasta, dase rasbire sas tova' za kogo' beha recene onezi dumi.

Ulezi pak u gradisceto, i **kondissa** u jednogo, detogo vikaha Zakeo.

**Kovet** Сила (DTB).

► kuvvet

i dase nadeime na Issukrasta, ci toi sctemmo pomoghna, zere' toi sas negovoto navivane na diavlat, dade' jurnek, i **kovet** na nas.

**Kurtulissam / Kortulissam** Избавям, освобождавам (DTB). В сборника: и 'спасявам от мъки'

► kurtulmak

- ama niznaiscli, ci as imam hökium date raspra' na kras, i date **kurtulissam**?
- Zere' onezi pceski hora, ciunki scteha da caret Issukrasta na Ponzia Pilata, dago sadi, zascto toi besce Pascia' togava na Ierusalem, bojahase dago ne **kurtulissa** zascto' nemaha caco dago ukrivat, i da storat scehat is pat, dago odsaddi na smart; zatova' ako necakgo **kurtulissasce**, daim padne sctogod bare sarze na mesto, i da ne smej veke setne Issukras da ukarova tehnite grehove sanki da ne trassime dase **kortulissame** od teghliloto sas ciudesse, koga' moxemo nia sami bes ciudesse dase **kortulissame**

**Merdevenat** Стълба (DTB).

► merdiven

Pakmu rece: emi as kakav zor imam, dase farla od tuka, koga' moxia da sleza iz **merdevenat**, samzi dase farla, i dase sassipa, kak scte' Gospod dani pomoghni

**Mertebelia** Който е с високо положение (DTB).

► mertebeli

sosua tokoci da recesc jedna' duma, o mojat hizmekiarin scte' izdravi zere' i as bile sam jedin cilek **mertebelia**, i zapovedam na nekogo da idi nekade', i toi utade;

Среща се още и *mertebe*.

**Medresse** Турско духовно училище (ПРОДД). В сборника: християнско духовно училище.

► medrese

Cetese na kniga, ci tozi Simeone besce Redomnik Boxij, i mlogo okumusiam na Evreiskata zakon, i besce Mastor na jedno ' **Medresse**, I ucesce mlogo Momzi na Sveta Kniga

**Memleket** Страна, територия, област (ПРОДД).

► memleket

nilimu sossuva tozi cabahat, dago odsadisc na smart, ci duma da e' zar i ci iska da stani asia na Cesare sas sickiet tozi **memleket**?

**Miras** Наследство, зестра (DTB).

► miras

I ci Jerusalem besce na negovata darxiava, esckilmu dode' damu ne bade sas kralstvoto **miras** ostanal

**Miscian**

Знак, белег (DTB).

► nişan

Zarat mlogo rabote Issukras zadarxia' **miscianete** od ranite, ama nai mlogo zarat dve rabote.

**Muhurledissan / Mjuhurledissan**

В DTB михюр (мюхюр) 'печат', михюрледисвам, михюрлия (мухурлия). *miuhurledissa* (Graham 2015). В сборника: Подпечатан, запечатан.

► mühür

I izlezi iz grobat macar da besce zalupin sas jedin golem camak, i **muhurledissan** i ni svali nito camakat, nito razvali **miuhuret**.

**Munafakladissat**

Заклевам, унижавам (Graham 2015).

► münafıklık

Amase uplasci dago ni **munafakladissat** nescto prid Rimskiet zar: zatova' sedna na negovatsi golem stol, de' sedesce, coga' imasce da sadi necogo

**Mundardissano**

Изцапан (Graham 2015).

► Mundar – нечист, мръсен (DTB).

В DTB се среща още и *мундарлък (мурдарлък)* – мръсотия.

Negovoto Boxi lize se kabardissano od mlogo plesnize, **mundardissano** sas balgamiscta: isdrascano od tarnite; i se ukarvaveno

**Musdrak**

Дълго бойно копие (DTB).

► mızrak

Kakvi ciudne rabotese videha cato umre' Issukras i cakmu probi jedin gredite sas **musdrak**.

**Naslandissovati**

Не се съгласявам, противя се (DTB).

► nazlanmak

Prikazaim pak prilikata od jedin golem Cilek, deto stori jedna' golema vecera, calessa mlogo hora, i kato besce sicko gotovo, prati da vikat calessanite, a tia sicki fanaha dase **naslandissovati**.

**Nekezlik**

Скъперничество (Graham 2015).

► nekes

В сборника се среща и засвидетелстваната в DTB форма *некезин* 'скъперник'.

scteha da ostanat pak bes tova' zarstvo zascto ne xivejeha dobre', emi gresceha mlogo, i nai mlogo sas **nekezlik**, i sas bludotia  
Prikazaim pak od zenghininat **nekezin**, i od Lazara Siromaha, na koje' dvamina tolcos bascka biha kraiscata

**Niet** Намерение (DTB).

► niyet

zbra' jedin den sickitesi Apostole, i nekoi i drughi od Ucenizite, i kacise sas tehna jedin kaik: sas **niet** da ide na viljatat od Gerasemite, i kato traghna, i beha artak izlezi na visoko more'

**Okumusciam** Начетен (Graham 2015). В сборника: 'много добре запознат с нещо'

► okumuşçu

Cetese na kniga, ci tozi Simeone besce Redomnik Boxij, i mlogo **okumusciam** na Evreiskata zakon, i besce Mastor na jedno ' Medresse

В сборника се срещат още формите: okumusce, okumuscin, okumuscete

**Osahat** Тоя час, веднага (DTB).

► O saat

Ta' togava osahatgo pozna po' glassat, i ubarnase cade nego sas golema rados, i rece

**Oturdissa** Карам някого да седне (DTB).

► Oturmak

makar daimse stoji, emi da sednat na po alciak mesto, da dodi pak koitoghi vikal ta daghi **oturdissa** na po' visoko mesto sas po' golema tehna falba'

**Paraladissovaha** Разкъсвам (БЕР).

► Paralamak

Ubivahaghi grescnite u razete od Maikiteim, i u razeteimghi **paraladissovaha**.

**Patardia** Глъчка, шум, врява (DTB).

► pıtırđı

tezi hora cato ciuha tazi golema sciamata, i patardia, i silniet vetar, sciasctissahase i zamajahase,

**Popiscmani** Попишманя се, разкая се (БЕР).

► pişman – който съжالياва за нещо извършено от него, разкаян, разколебан (DTB)

kak Blaxena Deviza Maria utide da vidi Sinasi, i kak Iudase **popiscmani** zascto besce izdal Issukrasta, i ubesisse

**Renk** Цвѣт, оттенѣк (БЕР).

► renk

Videha ci drehitemu dobivaka nof **renk**, i telotomu svetesce cato slanzeto.

Celotomue' uigun, i tvarde hubavo, bes lekie, i od jedin **renk** xiv, i kato zapalen.

**Rezillik, rezillicat** Срам (DTB).

► rezil

Siromasciata, placiat, **rezillicat**, i drughe rabote, deto svetat darxi za golema beglia', i **rezillik**, i rece, ci onezi, deto teghlat teze rabote blagatkisa.

Срещѣ се оше и *rezil*: sanki sctat dame ulovat, rezil dame storat, dame biat, i da me dadat na raze od Cifuttete

**Sahat** Час (DTB).

► saat

Storise kato da odgovare Issukras na Maikesi studeno: zarei rece: kakvati grixia fanala tebe, illi mene: oscte' nie' doscial mojat *sahat*.

**Saibia** Стопанин, господар (DTB).

► sahip

**Saibiat** od onazi kascta, deto nagotviha Apostolete, dumat jedni knixiovni, ci se vikasce Ivan Marco

**Saidissa** Почитам, уважавам.

► Saydı

Zatova' trebe nicoi dase ne ghiuclendissa zarat tazi rabota: zere' pravdinata trebe secade dase milva, i **saidissa**.

Срещѣ се оше и кѣто причастие – *saidisal*.

**Saighilik** В DTB *сайганлък* 'почит, уважение, внимание'.

► sayginlik

makar daimse stoji, emi da sednat na po alciak mesto, da dodi pak koitoghi vikal ta daghi oturdissa na po' visoko mesto sas po' golema tehna falba', i *saighilik*.

**Saip** Наистина, така (DTB). В сборника се използва само кѣто израз „излизам саип”

► sahi.

Dae' bilo' mojeto zarsto od tozi svet, mojata raja' bi islezla **saip** zarat mene.

Maria moxeme da poznaime, kolko e' ta' milostiva, i kolko izlaze **saip** zarat nas pred Boga.

Zere' na tazi svadba ne molena bile', emi kato vide', ci bescese svarscolo vinoto, osahat izlezi **saip** pred Issukrasta, i moligo da stori ciudesse; a kolko pak scte' da izlaze **saip** za nas pred Boga, koga' vidi ciise molime?

**Sakaldissovane** Притеснение.

► sıkılmak

ama ako ne stora tei, moxe' da bade, da dode nekoï po' golem, ta damu storat mesto, scte da dotrebova da slezat dolo sas tehin sram, i **sakaldissovane**.

**Saklet** Мъка, душевно притеснение (DTB).

► sıklet

I makar da besce na tolcos **saklet**, pak cato peha petlite ubarnase cade Petra, i poglednago, i tamam Petar gledasce nego.

**Sciasctissa** Слисвам, смайвам, обърквам (DTB).

► şaşmak

Blaxena Deviza Maria zaciudisse, i **sciasctissase**, ne zascto vide' Angel Boxij, zere' taghi kata den videsce, emi zascto' ciu' tezi dumi tolkos ikramlie.

**Scehadlik** Свидетелстване (DTB). В сборника: *сторя шехадлик от* 'свидетелствам за'.

► şahitlik

Kak Sveti Ivan Krastitel stori **scehadlik** od Issukrasta, i kak Issukras utide' na jedna' svadba, i tuka ubarna vodata na vino.

**Sciubelendissa** Съмнявам се.

► şüphelenmek

Dode' habar od Issukrasta na kral Erode, i toise **sciubelendissa** dane bade vaskrasnal Sveti Ivan Krastitel, deto toi besce possekal.

**Sebep** причина, повод (DTB).

► sebep

ama pak trebe dase vardime, dane zememe od tova' **sebep** da grescime na Boga, i dago potapcime

**Seimenin** Турски войник, стражар (БЕР).

► seymen

Sveti Petar cato vide', ci uloviha Issukrasta, i varzovahago, dago zacaret, storisi sarze, i izvadi kalciat, dago vardi, i zamahna ta udari jedin **seimenin**, ama nemoxe' dago poluci hubeve.

**Seir** Гледане, зяпане, наблюдаване на нещо забавно (DTB).

► seyir

Cato izlezi habar, ci careha Issukrasta, dago rasprat na kras, dighnase is sickoto gradiscte jedin vik, i jedna sciamata, i sickise srupnaha, i utidoha da gledat tozi **seir**.

**Siungher** Меко и шупливо морско вещество за бърсане; гъба.

ama sas nego ni storiha tei, emise spusna jedin od onezi duscmane, i ze' jedin **siungher**, tago natopi u ozzet

**Sundurni** Отвод пред къща, трем (DTB).

► sundurma

tozi ghiöl besce zagraden, i imasce okolo nego pet golemi sundurni, pod tezi **sundurni** imasce mlogo bolni od türlü türlü nevoglie

**Tabiet** Навик, обичай (DTB).

► tabiat.

sanki kakgo gledaha, zatovase oddeliha od nego, i utidohasi, zere' nemoxeha da razberat kak scesce da bade, dase jade cilescko messo, deto e' karsci na **tabiet** cilescki.

**Tafralik** При Геров *тафра* – кичене, гиздене, хвалба. В сборника: хубост, красота.

► taфра

Sas kosatasi bescese hodulila, i prodavala **tafralik**.

**Toprak** Почва, пръст. В сборника: земя, област.

► toprak

Golem plac, i rev bi na gradisceto od Betlem, i po' sickiet negov **toprak**, dese izvarsci tazi kasapniza.

sanki Issukrasta, tvarde' se rasardi, i odredi da stori jedna' rabota, detose ne besce nikoga ciula, ne videla, sanki da ubij sickite drebni deza', deto beha na Betlem, i po' sickiet negov **toprak**.

**Tebdil** Променен, неузнаваем (DTB).

► tebdil

Nablixiovasce pak na Cifuttete jedin Prasnik, detose vikasce scenopegi: i zatova' Issukras utide na Ierusalem, ama kato **tebdil**, i iska da mine' pres jedno' gradiscte

**Teslim** За пленник – предаден, отведен в плен (DTB). В сборника: *сторя теслим на някого* в значение 'предам, изпратя на някого'.

► teslim

Besce togava Sveti Ivan Krastitel zapren u tamniza, i zascto' toi znaesce belkim, ci scesce skoro da umre', iska da stori **teslim** na Issukrasta negovitesi ucenizi Molise pak na Oza Boga, i **teslim** mu stori negovitesi Apostole. Cak Issukras stori **teslim** Maikesi na sveti Ivana Evanghelista.

**Toprak** Пръст, земя. DTB. В сборника: земя, област.

► toprak

Golem plac, i rev bi na gradisceteto od Betlem, i po' sickiet negov **toprak**, dese izvarsci тази касапница.

sanki Issukrasta, tvarde' se rasardi, i odredi da stori jedna' rabota, detose ne besce nikoga ciula, ne videla, sanki da ubij sickite drebni deza', deto beha na Betlem, i po' sickiet negov **toprak**.

**Uidissa** – Уумак. Прилягам, подхождам. Съгласявам се (DTB).

Sirota xena' slaba ismamise, **uidissa** na diavlat, za' od onzi jemisc, i jade', i ne sosuva tova', emi utide, i ismami i maxiasi

**Uigun** Удобен, сгоден (DTB).

► Uygun

Celotomue' **uigun**, i tvarde hubavo, bes lekie, i od jedin renk xiv.

**Viljat** Административна област в Османската империя; родно място (DTB).

► Vilayet

Fanaha iliman na jedin **viljat**, detogo vikaha Genesaret, i tuka dodoha pre' Issukrasta mlogo bolni, i toi sicki izdravi.

**Viran** Разрушен, развален.

► Viran

zatova' izlezoha iz gradisceteto, da trassat po' vanka nekoi kolipka da kondissat, i nameriha jedna' koliba **viran**, deto od sekade minuvase vetarat

**Zahmet** Безпокойство, грижа (БЕР).

► zahmet

O zar od Nebe scto ti besce hagiati dase natovarisc sas tozi **zahmet**?

**Zapt** Задържане, спиране (БЕР).

► zapt

da kestissime nascite occi od loscio gledane, sanki daim storim **zapt**, dane gledat, deto ne biva dase gleda

**Zeitin** Зехтин.

► Zeytin

mudritesi nagotviha **zeitin** za candilata

**Zor** Трудност, напряжение, усилие

► Zor

i tolcos mlogo, ci fana da tece' po' zemeta negovata prisveta kraf. Sebepat od tozi tolcos golem **zor**, deto Issukrasta macci

**Zorladissa**           Принуждавам, притеснявам (ПРОДД).

► Zorlanmak

Gospodin Boogh stori daim lipsa zvezdata, detoim kazovasce patet, daghi **zorladissa** tei, da ulezat u tova' gradiscte, deto besce Metropoli, i kade' imasce mlogo hora knixiovni, i Mudri

## ИЗВОДИ

Настоящата работа е първото обстойно езиковедско изследване, посветено на най-ранния достигнал до нас образец на българската католическа литература на новобългарски език. За целите на проучването е набран целия ръкопис НБКМ 778 от 1773 г., който досега не е издаван.

Наблюденията върху правописната система на сборника доказват сходства с италианския език в областта на графиката, което дава допълнително основание католическата литература от XVIII в. да се разграничи от тази, създавана от българите католици през XVII в., когато доминира хърватското езиково влияние. До този момент в науката периодизацията на българската католическата литература се основава по-скоро на екстралингвистични фактори, свързани с мястото на нейното създаване - павликянските селища в Южна България, и етническата принадлежност на книжовниците – бивши еретици павликяни. Настоящото изследване добавя нови данни в областта на езика, които подкрепят и допълват досегашните наблюдения, свързани с периодизацията на българската католическа литература, на видни учени като Л. Милетич, Д. Петканова, Кр. Станчев и др. Доказва се новобългарската основа на езика на сборника на Петър Царски от 1773 г., което го причислява към обхвата на понятието КЕНО (книжовен език на народна основа). Това дава още едно основание литературата на българите католици от XVIII в. да се разграничи от тази от предходния период и да се обозначи като българска католическа литература на новобългарски език.

Фонетичните особености, отразени в ръкопис № 778, опровергават досегашното мнение, че т.нар. павликянска книжнина е създадена въз основа на павликянския говор. Трябва да се отчете обаче и фактът, че диалектоложките изследвания започват повече от столетие след времето на създаването на сборника на Петър Царски. В този смисъл безспорни

заклучения е трудно да бъдат направени, тъй като не се знае със сигурност какво е било състоянието на павликянския диалект през XVIII в. Като се вземе под внимание високото образование, което Петър Царски получава в Рим, както и предходната книжовна традиция на българите католици от XVII в., може да се предположи, че той има своите разбирания за книжовна норма, която да нахвърля особеностите на говоримия език.

В областта на лексиката може да се направи заключението, че хърватското и италианското лексикално влияние е ограничено в сферата на християнските термини и понятия. Групата на османизмите е значително по-голяма и обхваща различни лексикално-тематични групи, включително и християнска лексика. Думите с османски произход са типични и за езика на дамаскините от същия исторически период, което включва ръкопис № 778 в характерното за XVIII в. книжовно развитие. Сходството проличава и в стилистичния похват да се употребяват контактни синонимни групи, съдържащи традиционна българска лексема и поясняващ нейното значение османизъм. Като важна бъдеща задача може да се открие съпоставката на лексиката с османски произход от ръкопис НБКМ 778 и новобългарските дамаскини. Също така е необходимо да бъде сравнен най-ранният датиран достигнал до нас сборник на Петър Царски с по-късните творби на този книжовник. Интересно би било да се види по какъв начин продължава да се използва лексиката с чужда произход, намалява ли тя своето влияние, има ли опити за замяна на османизми с думи от български произход. Особено ценно в тази посока би била съпоставката на новооткрития в Румъния ръкопис на Петър Царски и неговия препис от 1779 г, който се съхранява в НБКМ под номер 779.

## БИБЛИОГРАФИЯ

**Абагар 1979:** „Абагар” на Филип Станиславов, Рим – 1651 (Фототипно издание), София, 1979.

**Абаджиева 2013:** Абаджиева, М. Езикът на павликянската книжнина от XVIII век. – В: Български език, 2013, Приложение, с. 262-273.

**Абаджиева 2014 – 2:** Павликянската книжнина от XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа. – В: Писменото наследство и информационните технологии, С, 2014, 235-238.

**Абаджиева 2014 – 3:** Абаджиева, М. Християнската лексика в ръкопис № 778 на католическия книжовник Петър Ковачев Царски. – В: Име и святост, годишник на асоциация „Онгъл”, том 13, год. IX.

**Абаджиева 2014 – 4:** Абаджиева, М. Павликянската книжнина и характерният за павликянския говор фонеман преход  $e \rightarrow \bar{u}$ . – В: Littera et Lingua, електронно списание, т. 11, кн. 1-2.

**Абаджиева 2014:** Абаджиева, М. Книжовен език на народна основа ли е павликянската книжнина от втората половина на XVIII в. – В: Palaeobulgarica, 4, 2014, С., с. 68-79.

**Абаджиева 2015:** Абаджиева, М. За определението „павликянска книжнина” в българската литературна история” – В: – В: Сборник доклади и материали от заключителната конференция. София, 29–30.06.2015 г., 211-217.

**Абаджиева 2017а:** Абаджиева, М. Предпоставки за възникването на литературата на българите католици на новобългарски език през XVIII в. Католическата пропаганда сред павликяните – В: Вярa и култ, годишник на асоциация „Онгъл”, том 15, год. XI, 2017, 221-231.

**Абаджиева 2017б:** Абаджиева, М. Лексикални данни за литературата на българите католици от XVIII в. с оглед. – В: Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 154-167, онлайн издание.

**Андрейчин 1955:** Андрейчин, Л. Някои въпроси около възникването и изграждането на българския книжовен език във връзка с историческите условия на нашето възраждане. – В: Български език, 4, С., 1955, 308-315.

**Ангелов 1993.** Ангелов, Д. Богомилството, С., 1993.

**Ангелов 1994:** Ангелов, Димитър. Българската народност през вековете. Ст. Загора, 1994.

**Андрейчин 1955:** Андрейчин, Л. Някои въпроси около възникването и изграждането на българския книжовен език във връзка с историческите условия на нашето възрождане. – В: Български език, 5, 1955, № 4, 308–315.

**Андрейчин 1958:** Андрейчин, Л. Ролята на черковнославянския език за изграждането на съвременния български книжовен език. – В: Български език, кн. 4-5, С., 1958, с. 309-320.

**Андрейчин 1962:** Андрейчин, Л. Езикът на Паисиевата „История славеноболгарская” и началото на новобългарския книжовен език”. – В: Български език, кн. 6, С., 1962, с. 481-490

**Андрейчин 1963:** Андрейчин, Л. Взаимодействие между народен език и книжовни влияния при формирането на новобългарския книжовен език. – В: Български език, кн. 4-5, С., 1963, 345-353.

**Андрейчин 1963:** Л. Андрейчин. Какво значи изразът “простим болгаром просто и написах” в Паисиевата история. – В: Български език, кн. 13, 1963, 41-43.

**Андрейчин 1964:** Л. Андрейчин. Особености на черковнославянската графика. – В: Из историята на българския книжовен език. Помагало за студенти по българска филология. С., 1964, 321-324.

**Андрейчин 1969:** Андрейчин, Л. Специфични моменти и особености при формирането на съвременния български книжовен език. – В: Български език, кн. 1, С., 1969, с. 16-17.

**Андрейчин 1963:** Андрейчин, Л. Какво значи изразът „простим болгаром просто и написах” в Паисиевата история. – В: Български език, год. XIII, 1963, кн. 1, 41-43.

**Андрейчин 1964:** Андрейчин, Л. Особености на черковнославянската графика. – В: Из историята на българския книжовен език. Помагало за студенти по българска филология, С., 1964, 321-324.

**Андрейчин 1962:** Андрейчин, Любомир. Езикът на паисиевата „История славеноболгарская” и началото на новобългарския книжовен език. – В: Български език, год. XII, 1962, кн. 6, 481-490.

**Бабов 1968:** Бабов, Кирил. Езикът на дамаскините и въпросът за черковнославянското и руското влияние върху българския книжовен език. – В: Славистични изследвания. Сборник, посветен на VI международен славистичен конгрес, С., 1968, 167-186.

**Бабов 1978:** Бабов, Кирил. Руско-българските езикови контакти и въпросът за типологията на русизмите в българския език. - В: Славянска филология, XV, С., 1978, 121-126.

**Балан 1893:** Теодоров, А. Български книгопис, СбНУК, кн IX, 1893.

**Барак 1954:** Barac, Antun. Hrvatska književnost. Knjiga 1. Književnost ilirizma, Zagreb, 1954.

**Белић 1948:** Белић, А. Вукова борба за народни и книжевни језик. Расправе и предавања, Просвета, Београд, 1948.

**Белић 1958:** Белић, А. Периодизација српскохрватског језика. – В: Лужнословенски филолог, XXIII, кн. 1-4, Београд, 1958, 3-15.

**Бернщайн 1963:** Бернщайн, Самуил Борисович. К изучению истории болгарского литературного языка. – В: Вопросы теории и истории языка. Ленинград, 1963.

**Бернщайн 1979:** Бернщайн, Самуил Борисович. Мисли за началния период от историята на българския литературен език. - В: Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век, С., 1979, 29-34

**Бехиньова 1975:** В. Бехиньова. Барокът и литературата на българите-католици. Литературна мисъл, 1975, 2, с. 88-90

**Бокова 1998:** Бокова, Ирена. Културна идентичност и колективна памет (българите католици). – Социологически проблеми, 3-4, 1998, год. XXX, с. 186-191.

**Бокова 1966:** Бокова, Ирена. Религиозна норма и личностна интерпретация. – В: Балканистичен форум, кн. 3, 1966, 31-37.

**БРЕ 2008:** Большая российская энциклопедия, Москва, 2008, т. 11 – Иллиризм.

**Борак 1998:** Борак, Светозар. Срби католици. Нови сад, 1998.

**Бояджиев 2000:** Бояджиев, Живко. Увод в романското езикознание, София, 2000.

**Бояджиев 2011:** Бояджиев, Тодор. Българска лексикология, С., 2011.

**Бояджиев, Тилков 1997:** Бояджиев, Тодор; Тилков, Димитър. Фонетика на българския книжовен език, В. Търново, 1997.

**Братулич, Дамянович 2005:** Bratulić, Josip, Stjepan Damjanović. Hrvatska pisana kultura VIII-XVII, Zagreb, 2005

**Брокит 2013:** Брокит, Линъс. Богомилите от България и Босна, С., 2013.

**Булич 1893:** Булич, С.К. Церковнославянские элементы в современном литературном и народном русском языке. Част I. С. Петербург, 1893.

**Българска лексикология 2013:** Българска лексикология, т. 1, С., 2013.

**Ванков 1959a:** Ванков, Любомир. Към историята на италианските заемки в български. – В: Годишник на СУ, Филологически факултет, т. ЛП, 2, София, 1959, 203-311.

**Ванков 1959b:** Ванков, Любомир. Постижения и задачи на западното езикознание у нас. – В: Български език, кн. 6, С., 1959, 506-518.

**Ванков 1968:** Ванков, Любомир. Към историята на романизмите в български. – В: Български език, кн. 4-5, С., 1968, 390-400.

**Василев 1980:** Василев, Васил. Правописната реформа на Евтимий и отражението ѝ в произведения на негови следовници и на българските дамаскинали. – В: Търновска книжовна школа, т. II, С., 1980, 405-421.

**Ваташки 2009:** Ваташки, Румен. Римокатолицизмът сред православните народи на Балканите, С., 2009.

**Велчева 1985:** Велчева, Боряна. За езика на българската книжнина от XV до XVIII в. – В: Studia Balcanica. 18, София, 1985, 142 – 151.

**Велчева 2001:** Велчева, Б. Дамаскините от XVII в. и началото на новобългарския книжовен език. – В: Paleobulgarica, XXV, 4, С., 2001, 64-81.

**Велчева 1966:** Велчева, Б. Норма и традиция в българския книжовен език от XVI-XVIII. – В: Български език, кн. 2, С., 1966, 110-121.

**Велчева 1985:** Велчева, Боряна. За езика на българската книжнина от XV до XVIIIв. – В: Културното развитие на балканските народи XV-XX в. С., 1985= Studia Balkanica 18, 142-151.

**Велчева 1961:** Велчева, Боряна. Към установяването на взаимоотношенията и диалектната основа на новобългарските дамаскини. – В: Български език, 1961, 5-6, 402-417.

**Велчева 1964:** Велчева, Боряна. Показателни местоимения и наречия в новобългарските паметници от XVII и XVIII в. – В: Известия на Института за български език, кн. X, С., 1964, 159- 233.

**Велчева 1983:** Велчева, Боряна. Старите български ръкописи и техният език. София, 1983.

**Венедиктов 1965:** Венедиктов, Г. К. К вопросу о начале новременного болгарского литературного языка. – В: Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР, вып. 43, 1965, с. 3–16.

**Вранска 1952:** Вранска, Цветана. Турските наименования на отвлечени понятие в езика на българския фолклор. – В: Известия на Института за български език, кн. II, С., 1952, 220-222.

**Вулетић-Вукасовић 1903:** Вулетић-Вукасовић, Вид. Кирилица код пристаха римокатоличке цркве до свршетка XVIII в. у Босни, у Далмацији итд. – В: Споменик српска краљевска академија, XXXIX, 35, Београд, 1903.

**Георгиев 2010:** Георгиев, Любомир. Българите католици в Трансилвания и Банат (XVIII- първата половина на XIX в.), София, 2010.

**Георгиева 2011:** Георгиева, Недялка. *Lingua Latina*. Учебник по латински език, изд. “Хермес”, 2011.

**Георгиева 1962:** Георгиева, Е. Наблюдения върху езика на Паисиевата славянобългарска история. Сб. Паисий Хилендарски и неговата епоха, БАН, София, 1962, с. 345-375.

**Георгиева 1990:** Георгиева, Елена. Опит за интерпретация на книжовните прояви при изграждане на новобългарския книжовен език през периода на Българското Възраждане. – В: Български език, кн. 1, 1990, 16- 31.

**Георгиева, Цойнска 1978:** Георгиева, Елена. Цойнска, Ралица. Славянски и неславянски езикови влияния в периода на оформяне и стабилизиране на съвременния български книжовен език (с оглед предимно на лексиката). – В: Славянска филология, XV, С., 1978, 107-120.

**Гиев 1937:** Гиев, Георги. Кратки биографии на свещениците – българи, родени в Пловдивската епархия, от покръстването на павликяните до днес. – В: Календар Св. Кирил и Методий за 1937, с. 107.

**Голенищев-Кутузов 1963:** Голенищев-Кутузов, И. Н. 1963 Итальянское возрождение и славянские литературы XV-XVI веков, Москва, 1963.

**Грицкат 1985:** Грицкат, Ирена. Језичка анализа јужнословенских абагара. – В: Јужнословенски филолог, XLI, 1985, 35-63.

**Гутшмидт 1969:** Гутшмидт, К. О роли церковнославянского языка в формировании современных болгарского и сербского литературных языков. – В: Вопросы языкознания, 6/1969, изв. „Наука”, Москва, 1969, стр.71 – 82.

**Гутшмит 1979:** Гутшмит, Карл. Езикът на Паисиевата история и езикът на Царственика от Христати Павлович дупничанин – В: Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век, С., 1979, 96-105.

**Гюзелев 2013:** Гюзелев, Васил. Папството и българите през Средновековието, С., 2013.

**Гюзелев 1999:** Гюзелев, Васил. Религиозна търпимост и несъвместимост в отношенията между гърци и българи, православни и католици в историята на България през XIII – средата на XV в. – В: *Palaeobulgarica*, XXIII, 3, 1999, 49-66.

**Демина 1969:** Демина, Евгения. „Начало“ современного болгарского литературного языка в свете общей периодизации истории литературного языка в Болгарии. – Вопросы языкознания, 6, 1969, 83–93.

**Демина 1979:** Демина, Евгения. Из болгарского исторического синтаксиса. 2. Мофема – то как средство указания на относительное подчинение в сложных предложениях в языке дамаскинов XVII века. – В: Изследвания върху историята и диалектите на българския език. С., 1979, 131-144.

**Демина 1966:** Демина, Евгения. Место дамаскинов в истории болгарского литературного языка. – Советское славяноведение, 1966, № 4, 28–33.

**Демина 1968:** Демина, Е. И. Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII века, Ч. 1, С., 1968.

**Демина 1971:** Демина, Е.И. Демина, Е. И. Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII века, Ч. 2, С., 1971.

**Демина 1973:** Демина, Евгения. Проблема нормы в формировании книжного болгарского языка XVII в. на народной основе. – В: Славянское языкознание. VII международный съезд славистов. Варшава, 1973. Доклады советской делегации. Москва, 1973, 118–141.

**Димитров 1979:** Димитров, Божидар. За историята на София и България от Петър Богдан. – В: Исторически преглед, кн. 1/1979, стр. 102 – 108.

**Димитров 1989:** Димитров, Б. Миналото на град Раковски, С., 1989

**Димитров 2001:** Димитров, Божидар. Петър Богдан Бакшев. Български политик и историк от 17 в. Второ издание, С., 2001.

**Димитров 1985:** Димитров, Божидар. Петър Богдар Бакшев. Български политик и историк от XVII век. Наука и изкуство, София, 1985 г.

**Димитрова 1993:** Димитрова, Маргарет. Към характеристиката на направените на диалект български преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането.

– В: Медиевистични ракурси. Топос и енигма в културата на православните славяни. С., 1993, с. 87-99.

**Динеков 1980:** Динеков, Петър. Католишката книжнина в историята на българската литература (методологически въпроси). – В: Българско Средновековие. Българо-съветски сборник в чест 70-годишнината на проф. Ив. Дуйчев. С., 1980, 287-291.

**Динеков 1988:** Динеков, Петър. Похвала на старата българска литература, С., 1988.

**Добрев 1997:** Добрев, Иван. Българска историческа лексикология. – В: Книга за българския език, С., 1997.

**Дринов 1869:** Дринов, Марин. Исторически преглед на българската църква от самото ѝ начало и до днес, Виена, 1869 г.

**Георгиев 1972:** Георгиев, Е. Австрия и проблемът за барока в българската литература – *Weiner Slavische Jahrbuch*, 17 Band, 1972, s. 87-91

**Георгиев 1971:** Георгиев, Е. Барок в българската литература. – Литературна мисъл, 1971, -6, с- 46-62.

**Георгиев 1973:** Георгиев, Е. Българското общоисторическо и литературно развитие и барокът. – В: Сб. Българската литература в общославянското литературно развитие, С., 1973, с. 179-203.

**Енциклопедичен речник 1993.** Богданов, Иван. Енциклопедичен речник на литературните термини, С., 1993.

**Документи 1993:** Документи за католическа дейност в България през 17 век. Съст. Б. Примов, П. Сарийски, М. Йовков; ред. Св. Станимиров, С., 1993.

**Дуйчев 1937:** Дуйчев, Иван. *Il cattolicesimo in Bulgaria nel secolo XVII secondo i processi informativi per la nomina dei vescovi cattolici*, Roma, 1937.

**Дуйчев 1939а:** Дуйчев, Иван. Два исторически опита на архиепископа Петър Богдан Бакшев – Родина, 1, 1939, 3.

**Дуйчев 1939б:** Дуйчев, Иван. Софийската католишка архиепископия през 17 в. Изучаване и документи. С., 1939.

**Иванов 1922:** Иванов, Йордан. Произход на павликяните според два български ръкописа. – В: Списание на БАН, кн. XXIV, С., 1922, 20-31.

**Иванов 1970:** Иванов, Йордан. Богомилски книги и легенди. Фототипно издание, изд. Наука и изкуство, С., 1970.

- Иванова 1984:** Илирийският език на южните славяни в българското книжовноезиково развитие през XVII век. – В: Годишник на СУ. ФСФ, т. 78/1, кн. I. Езикознание, 1984, София, 34-93 (Част I).
- Иванова 1985:** Илирийският език на южните славяни в българското книжовноезиково развитие през XVII век. – В: Годишник на СУ. ФСФ, т. 79/2, кн. II. Езикознание, 1985, София, 1991, 3-48 (Част II).
- Иванова 1989:** Иванова, Найда. Ролята на южнославянския „илирийски” език в българо-хърватските книжовноезикови контакти през XVII. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади Сравнително и съпоставително езикознание, София, 1989, 305-313.
- Иванова 1997 а:** Иванова, Найда. Смесените книжовноезикови типове и барокът. Българската разновидност на южнославянския "илирийски" език през XVII - XVIII в. (I). - В: Съпоставително езикознание. - XXII, 3 (1997), с. 100-129.
- Иванова 1997б:** Иванова, Найда. Смесените книжовноезикови типове и барокът. Българската разновидност на южнославянския "илирийски" език през XVII-XVIII в. (II). - В: Съпоставително езикознание. - XXII, 4 (1997), с. 53-84.
- Иванова 1999а:** Иванова, Найда. Сърби и българи между средновековието и новото време - езикови измерения на историческото съзнание. - В: Съпоставително езикознание. - XXIV, 2-3 (1999), с. 72-80.
- Иванова 1999б:** Иванова, Найда. Абагар (1651) на Филип Станиславов в южнославянски контекст. - В: Старобългарска литература. - 31 (1999), с. 120-126.
- Иванова 2000:** Иванова, Н. История на сръбския и хърватския книжовен език. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, С., 2000.
- Иванова 1998:** Иванова, Найда. Контактни синоними в съчиненията на Петър Богдан Бакшич, Филип Станиславов и Кръстьо Пейкич. - В: Старобългаристика. - XXII, 4 (1998), с. 101-110.. А 16760 162.
- Иванова 1999:** Иванова, Найда. Лексикалното богатство в съчиненията на българските католици през XVII-XVIII в. и бароковите принципи в неговата употреба. – В: Език, литература, идентичност. С., 1999 г., 330-344.
- Иванова 1993:** Иванова, Диана. Приемственост и традиция в новобългарските преводи на Евангелието. – В: Paleobulgarica, XVII (1993), 4, 89-105.
- Иванова 1993/1994:** Иванова, Диана. Първият новобългарски превод на Евангелието и старата писмена традиция. – В: Български език, 1993/1994, № 4, с. 311–319.

**Иванова-Мирчева 1972:** Иванова-Мирчева, Дора. Проблеми на книжовния български език до Възраждането. – В: Български език, кн. 6/1972, стр. 506-516.

**Иванова-Мирчева 1988:** Иванова-Мирчева, Дора. Характерни особености на лексиката на старобългарските паметници. – В: Славянска филология, т. 19, 1988, с. 29-35.

**Иванчев 1979:** Иванчев, Светломир. По някои въпроси на историята на българския книжовен език. – В: Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век, С., 1979, 35-40.

**Ивић 1986:** Ивић, Павле. Српски народ и његов језик. Белград, 1986.

**Илиева 2011:** Илиева, Лилия. Българският език в предисторията на компаративната лингвистика и в езиковия свят на ранния европейски модернизъм, Благоевград, 2011.

**Илиева 1982:** Илиева, Л. Из изворите на българската павликянска поезия. – В: Първи международен конгрес по българистика. Доклади. Кръгли маси. С., 1982.

**Иречек 1978:** Иречек, Константин. История на българите, С., 1978 г.

**История 1962:** История на българската литература. Т. 1. Старобългарска литература, С., 1962.

**История 2009:** История на българската средновековна литература, С., 2009.

Историята на българския книжовен език. Помагало, С. 1963 г.

**Йовков 1991:** Йовков, М. Павликяни и павликянски селища в българските земи XV-XVIII век, София, 1991.

**Йовков 1983:** Йовков, Милчо. Павликяни в северозападна България. – В: Векове, 2/1983, 32-39.

**Кочев 1980:** Кочев, Ив. Основното диалектно деление на българския език. – В: Български език, 1980, кн. 4, 295-304.

**Кузьминский 1906:** Кузьминский, К. О сборнике молитв, известном под названием „Абагар“. Москва, 1906.

**Куфнерова 1987:** Куфнерова, Зл. За езика на новобългарските преводи на евангелието през Възраждането. В: Езиковедската българистика в Чехословакия, С., 1987.

**Найденова 1987:** Найденова, Йонка. Към характеристиката на българо-унгарските културни и литературни отношения през периода на османското робство, В: Литературна история, кн. 16, 1987, 28-41 стр.”.

**Петканова 1997:** Петканова, Д. Старобългарска литература IX - XVIII век, С., 1997.

**Телбизов 1968:** Телбизов, К. Една неизвестна история на България от 1761 г. – В: Септемврийско слово, XV, бр. 1217, 26 юни 1968.

**Телбизов 1964:** Телбизов, К. Нови исторически данни за дейността на българските францискани през 17-19 в. – Духовна култура, XLIV, кн. 10-11, 1964.

**Каравасилева 1968:** Каравасилева, Събка. Дълга гласна и в говора на село Върбица, Преславско. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали, кн. IV, С., 1968, с. 243-254.

**Кацкова 1986:** Кацкова, Елена. Нови италиански и френски думи в българския език. Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография, С., БАН, 1986, с. 142-146.

**Кочев 1978:** Кочев, Иван. Общославянското значение на някои фонетични явления в югоизточните български говори. – В: Славянска филология, XV, С., 1978, 127-133.

**Колендић 1927:** Колендић, П. 1927. Софијски надбискуп фра Петар Богдан Бакшић. Гласник Скопског научног друштва 2. Скопље, 1927.

**Кулаковский 1894:** Кулаковский, Платон. Иллиризм. Исследование по истории хорватской литературы периода возрождения, Варшава, 1894.

**Кулаковский 1909:** Кулаковский, Платон. Славянский язык богослужения у католиков югославян.

**Курц 1987:** Курц, Йозеф. Към въпроса за хронологията на съществуването на члена в българския език. – В: Езиковедската българистика в Чехословакия, С., 1987, 112-231.

**Кювлиева 1863:** Кювлиева, Веса. Първи прояви на речниковото дело у нас през Възраждането – речник на чуждите думи от Тодор Хрулев, 1863 г. – В: Български език, 1, 1990.

**Кювлиева 1973:** Кювлиева, Веса. Родолюбието в един възрожденски речник. – В: Български език, 6, 1973, 538-545.

**Милетич 1894:** Милетич, Л. Из историята на българската католическа пропаганда в XVII в. - Български преглед, 1894.

**Милетич 1896:** Милетич, Л. На гости у банатските българи. – В: Български преглед, година III, кн. I, 1896, с. 40-57.

**Милетич 1897:** Милетич, Л. Заселение на католишките българи в Седмиградско и Банат. СбНУНК, т. 19, 1897.

**Милетич 1900:** Милетич, Л. Книжнината и езикът на банатските българи (СбНУНК, кн. XVI-XVII, 1900, с. 339-482).

**Милетич 1903:** Милетич, Л. Нашите павликяни. СбНУНК, XIX, с 1-369, 1903.

**Милетич 1905:** Милетич, Л. Нови документи по миналото на нашите павликяни. – В: СбНУНК, т. 21, 1905.

**Милетич 1912:** Милетич, Л. Павликянското наречие. – В: СбНУ, т. XXVI, 1912, 3-27.

**Лашкова 2001:** Лашкова, Л. Сърбо-хърватска граматика, С., 2001

**Лециловская 1968:** Лециловская И.И. Илиризм, Москва, 1968.

**Ляпунов 1924:** Ляпунов, Б. Родственныя связи словенцев с сербами и хорватами. – В: Јужнословенски филолог, IV, 1924, 29-43.

**Матанов 1975:** Матанов, Христо. Павликянското движение в балканските земи. – В: СУ „Св. Климент охридски“, Исторически факултет, студентски проучвания, т. 3/1975, 127-154.

**Мелик-Бахшян 1955:** Мелик-Бахшян, Ст. Т. Павликианское движение в Армении, Ереван, 1955.

**Мијатовић 1891:** Мијатовић, Чед. Један потомак Душановог Богдана. – В: Споменик Српска краљевска академија, X, 1891, 3-13.

**Милев 1914:** Милев, Н. И. Католишката пропаганда в България през 17 век, С., 1914.

**Минчева 1982:** Минчева, Ангелина. Езиковата ситуација в българските земи през XVIII в. и Паисиевата „История славеноболгарская“. – В: Paleobulgarica, VI, 1982, 4, 37-43.

**Минчева 1983:** Минчева, Ангелина. Ролята на традицијата при възникнувањето на новобългарскиот книжовен јазик. – В: Годишник на Софийскиот универзитет „Климент Охридски“, ФСФ, том 77,1, 1983, 75-123.

**Мирчев 1978:** Мирчев, Кирил. Историческа граматика на българскиот јазик, С., 1978 г.

**Мирчев 1952:** Мирчев, Кирил. Бележки върху гръцките заемки в јазикот на седмоградските българи. – В: Известия на Институтот за български јазик, кн. I, С., 1952, с. 231-238.

- Мирчева 2001:** Мирчева, Елка. Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в. В. Търново, 2001.
- Митринов 2003:** Митринов, Георги. За южнородопските български говори по данни от Помашко-гръцки речник. – В: Сп. Родопи, 3, 2003, 51-56.
- Митринов 2006:** Митринов, Георги. Тодор Стойчев Струнчевски – създателят на „Родопски речник”. – В: Родопи, 3-4, 2006, 55-60.
- Мичева 2015:** Мичева, Ваня. Картината на света в езика на новобългарските дамаскини, С., 2015.
- Младенов 1979:** Младенов, Стефан. История на българския език, С., 1979.
- Мурдаров 1979:** Мурдаров, Владко. Формиране на книжовноезикови норми. Според историята на съвременния български книжовен език. – В: Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век, С., 1979, 22-28.
- Неделчев 1988:** Неделчев, Нено. За прегласа  $\grave{e} > \acute{e} > \grave{u}$  в северния павликянски говор. – В: Български език, 2, 1988, 124-127.
- Неделчев 1994:** Диалект на българите-католици, В. Търново, 1994.
- Нешев 1978:** Нешев, Георги. Културни прояви на българския народ XV-XVIII в. изд. Народна просвета, С., 1978.
- Нягулов 1999:** Нягулов, Б., Банатските българи, С., 1999
- Огицкий 1995:** Огицкий, Д. П. Православие и западное христианство. Учебное пособие для духовных семинарий и духовных училищ. Московская духовная академия, 1995.
- Динеков 1979:** Динеков, П. Българската литература през XVII век. - В: Похвала на старата българска литература. С., 1979, с.297-313;
- Павић 1970:** Павић, Милорад 1970. Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век), Београд.
- Пенев 1976:** Пенев, Боян. История на новата българска литература. т. 1.София, 1976.
- Петканов 1979:** Петканов, Иван. Италиански лексикални елементи в български език. Помагало по българска лексикология, С, 1979 г.
- Петканова 1965:** Петканова-Тотева, Донка. Дамаскините в българската литература, С., 1965.

**Петканова 1997:** Петканова, Донка. Старобългарска литература IX-XVIII в., София, 1992.

**Попруженко 1905:** Попруженко, М. Абагаръ (Изъ исторія болгарскаго народа). – В: Известія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ

**Примов 1948:** Примов, Борислав. Българи, гърци и латинци в Пловдив през 1204-1205 г. Ролята на богомилите. – В: Известия на българското историческо дружество, кн. XXII-XXIV, София

**Пундев 1924:** Пундев, В. Сборникът „Абагар” от епископ Филип Станиславов. – Годишник на Народната библиотека в Пловдив за 1924 г- Пловдив, 1926, с. 289-337.

**Радева 1991:** Радева, Василка. Словообразуването в българския книжовен език. С. 1991.

**Радева 2015:** Радева, Д. Павлияни и павликянство в българските земи. Архетип и повторения XVII-XVII в., С., 2015.

**Радонић 1921:** Радонић, Јован. Римокатоличка црква у краљевини срба, хрвата и словенаца. Београд, 1921.

**Радонић 1921:** Радонић, Јован. Штампарије и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку. Белград, 1949.

**Радонић 1950:** Радонић, Јован. Римска курија и јужнословеске земље от XVI до XIX века. Београд, 1950.

**Райков 1966:** Райков, Б. Към въпроса за мястото на „Абагара” в старата българска литература. – Известия на Института за литература, 1966, кн. XVIII-XIX, с. 279-286.

**Райков 1979:** Райков, Б. Предговор към Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651. Фототипно издание. София: Народна просвета, 1979, с. 7-37.

**Райков 1985:** Райков, Божидар. Развой на българското кирилско писмо през Средновековието. – В: Славянска палеография и дипломатика, С., 2/1985.

**Ремнева 1993:** Ремнева, М. Л. Литературный язык донационального периода и его грамматическая норма. – в: Исследования по славянскому историческому языкознанию, Московского университета, 1993, с. 111-117.

**Русек 1987:** Русек, Йежи. Формиране на лексиката на съвременния български език. – В: Втори международен конгрес по българистика. Доклади – 2. История на българския език, С., 1987, 141-150

**Сандић 1866:** Сандић, Александар. Кратак извештај о стању расејаногa многобројногa илирскогa народа по цар и краљ наследничкиг земљама. Беч: Штампарија и издање јерменскогa манастира, 1866.

**Игов 2001:** Светлозар Игов, Историја на бългaрскaта литература, С., 2001.

**Селимски 1974:** Селимски, Людвиг. Бългaрскaта диалектна фонемна промяна è>ù. – В: В памет на проф. д-р Стойко Стойков. Езикoведски изследвaния, София, 1974, 183-187.

**Селимски 1990:** Селимски, Людвиг. Прилагателните имена небесен и небески в бългaрският език и в другите славянски езици - SlawSpr 20, 1990, с 43-51.

**Селимски 2004:** Селимски, Людвиг. Прилагателното небески в банатският говор и у бългaрските католици не е архаизъм, а нововъведение. – В: Бългaрски език, 51/4, 2004, 59-63.

**Селимски 2017:** За няколко думи с неясна или спорна етимология. - В: Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за бългaрски език „Проф. Любомир Андрейчин“, 154-167, онлайн издание, 167-176.

**Симеонов 1968:** Симеонов, Б. Към въпроса за ранните латински заеми в старобългaрски. – Славянска филология, т. 10, 1968, 121-131

**Синьорини 1992/1993:** Синьорини, Симонета. Проблема книжности и некнижности в языке России первой половины XVIII века. – In: Ricerche Slavistiche, Vol. XXXIX-XL, 1992-1993, 49-65.

**Сотиров 1989:** Сотиров, Ив. За създаването на Чипровци и проникването на католицизма в северозападна България. – В: Чипровци 1688-1988. Сборник, посветен на 300-годишнината от Чипровското въстание. С., 1989, 27-60.

**Списаревска 1983:** Списаревска, Й. Бългaрскaта интелигенция през първите десетилетия на 17 век и Италия. – В: Проблеми на културата, 1983, 5, 80-90.

**Списаревска 2004:** Списаревска, Й. Бългaрите католици. – В: Историја на бългaрите. Т. II Късно средновековие и Възраждане, под. Ред. На чл. кор. На БАН проф. Георги Марков, С., 2004, 238-279.

**Стаменов 2011:** Стаменов, Максим. Съдбата на турцизмите в бългaрският език и в бългaрскaта култура, С., 2011.

**Станимиров 1993:** Станимиров, Св. Документи за католическа дейност в България през 17 век. Съст. Б. Примов, П. Сарийски, М. Йовков; ред. Св. Станимиров, С., 1993

**Станимиров 1988:** Станимиров, Свилен. Политическата дейност на българите католици през 30-те -70-те години на XVII в. Към историята на българската антиосманска съпротива, С., 1988.

**Станков 1980:** Станков, Валентин. Българското възраждане и формирането на новобългарския книжовен език. – В: Български език, 1, 1980, 6-15.

**Станчев 1975:** Станчев, Красимир. Поезията на българските павликяни. – В: Литературна мисъл, 1975, 1, с. 63-71.

**Станчев 1981:** Станчев, Красимир. Литературата на българите католици през XVII и XVIII век и преходът от Средновековие към Възраждане. – В: Литературна мисъл, кн. 3, София, 1981, 3-11.

**Станчев 1988:** Станчев, Красимир. Поезията на българите католици през XVIII-XIX век и въпросът за нейните образци. – В: България, Италия и балканите. Обществено-исторически и културно-естетически взаимоотношения XV-XX в., С., 1988, с. 155-159.

**Станчев 1995:** Станчев, Красимир. Отец Едуардо от Торино и българската павликянска книжнина. – В: Доклади от Петия Българо-италиански симпозиум, Пиза, 24-28 септ. 1990, 169-181.

**Станчев 1998:** Станчев, Красимир. Някои уточнения относно историогеографските съчинения на Петър Богдан Бакшич – *Paleobulgarica*, 22, 1998, № 2, 128-132.

**Станчев 2011:** Станчев, Красимир. Литературата на българите-католици: маргинална за изтока, периферна за запада, но индикатор за бъдещия модел на българското развитие. – В: Маргиналното в литературата, С., 2011, 192-207.

**Старобългарска литература 2003:** Старобългарска литература. Енциклопедичен речник, Велико Търново, 2003.

**Стойков 1947:** Стойков, Стойко. Книжовен език и народни говори. – В: Език и литература, кн. 1/1947, стр. 37-41.

**Стойков 1954:** Стойков, Стойко. Българската правописна и графическа система. – В: Език и литература, кн. 1, 1954, стр. 117-126.

**Стойков 1997:** Стойков, Стойко. Българска диалектология, София, 1962.

**Стойков 1967:** Стойков, Стойко. Банатският говор, Трудове по българска диалектология, книга трета, София, 1967.

**Стойков 1968:** Стойков, Стойко. Лексиката на банатския говор, С., 1968 г.

**Стоянов 1957:** Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина, т. I, С., 1957.

**Стоянов, Кодов 1971:** Стоянов, М., Хр. Кодов, Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, т. 4, С., 1971

**Стоянов 1957-1958:** Стоянов, Маньо. Българска павликянска история. – В: Известия на Държавна библиотека „В. Коларов“, 1957–1958.

**Стоянова 2012:** Стоянова, Елена. Графични системи и правописни принципи в сръбския и хърватския език, Благоевград 2012.

**Такела 1894.** Д. Е. Такела. Някогашните павликяни и сегашните католици в Пловдивско. – В: СБНУНК, 1894, т. 11.

**Телбизов 1981:** Телбизов Карол. Чипровската книжовна школа. Обзорен библиографски опис. – В: Литературна мисъл, 6, 1981, 121-138.

**Телбизов 1984:** Телбизов, К. Банатската българска книжнина (Обзорен библиографски очерк) – Литературна мисъл, 1984, 2, с. 127-142.

**Телбизов 1979:** Телбизов, К. Българската регионална художествена литература в Банат – Език и литература, 1979, кн. 4, с. 60-70.

**Телбизов 1984:** Телбизов, К. Българското просветно дело в Банат през 18 и 19 в. – Исторически преглед, 1984, кн. 1, с. 63-74.

**Телбизов 1945:** Телбизов, К. Общинското самоуправление на банатските български общини под австрийска и унгарска власт (правно-исторически аспекти), Варна, 1945.

**Телбизов 1989:** Телбизов, Карол. Кирило-методиевите традиции и трасилванските и банатските български католици (XVIII-XX в.) - В: Чипровци 1688-1988. Сборник, посветен на 300-годишнината от Чипровското въстание, С., 1989.

**Тодоров 1962:** Тодоров, Л. По някои въпроси на българския книжовен език. – В: Български език, кн. 5/1962, стр. 419-434.

**Тодоров 1965:** Тодоров, Л. По някои въпроси на българския литературен език от XIX век. – В: Български език и литература, 4, 1965, 22-27.

**Тодорова 1992:** Тодорова, Олга. О противоречиях межд православными и католиками в Болгарии в XVII веке. – В: Bulgarian Historical Review, бр. 3, С., 1992, с. 9-31.

**Толстой 1988:** Толстой, Н. И. История и структура славянских литературных языков. Москва, Наука, 1988.

**Толстой 1995:** Толстой, Н. И. *Slavia Orthodoxa* и *Slavia Latina*. Общее и различное в литературно-языковой ситуации (опыт предварительной оценки). – В: *Ricerche Slavistiche*, vol. XLII, 1995, 89-102.

**Трайков 2000:** Трайков, Веселин. Андрия Качич Миошич и Паисий Хилендарски. – В: *Българи и хървати през вековете*. Андрия Качич Миошич и българите, С., 2000.

**Фьойе 1985:** Фьойе, Жак. Зараждането на съвременния български език. – В: *Език и литература*, год. XL, 1985, кн. 4, 1-8.

**Цибранска-Костова 2007:** Цибранска-Костова, М. Етюди върху кирилската палеотипия XV- XVIII век, София, 2007.

**Цибранска-Костова 2016:** Цибранска-Костова, М. Абагарът на Филип Станиславов: от артефакта към езиковия ресурс –ZESZYTYCYRYLO-METODIAŃSKIE – електронно научно списание на Института по славянски филологии UMCS. 2016, 5, 6–23. ISSN: 2449-8297

**Цибранска-Костова, Абаджиева 2017:** Цибранска-Костова, Марияна, Абаджиева, Магдалена. За лексиката с чужд произход в католическата книжнина от XVII–XVIII век /по материал на Абагара на Филип Станиславов и сборник НБКМ 778 на Петър Ковачев Царски/. – В: *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”*, кн. XXIX, с. 7 – 47.

**Цойнска 1979:** Цойнска, Ралица. Езикът на Йоаким Кърчовски и изграждането на новобългарския книжовен език през XIX в. – В: *Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век*, С., 1979, 106-116.

**Цойнска 1990:** Цойнска, Ралица. Към характеристиката на началния период в изграждането на съвременния български книжовен език. – В: *Български език*, кн. 1, 1990, 57-61.

**Цонев 1894:** Цонев, Беньо. Новобългарска писменост преди Паисия – В: *Български преглед*, Година I, Книга VIII, София, 1894.

**Цонев 1923:** Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, том II, С., 1923 г.

**Цонев 1912:** Цонев, Б. От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски. – В: *Славянски глас*, кн. V-VI, София, 1912, 165-174.

**Чипровци 1688-1968.** Материали от научната сесия по случай 280-годишнината на чипровското въстание. София, 1971.

**Шишков 1965:** Шишков, Ст. Градиво към географията на родопските говори. – В: *Избрани произведения*, Пловдив, 1965, 383-419.

**Юзбашян 1956:** Юзбашян, К. Тондракитское движение в Армении и павликиане. – В: Известия Академии наук Армянской ССР, № 9/1956, с. 31-44.

**Янков 2003:** Янков, Ангел. Календарни празници и обичаи на българите католици (края на XIX – средата на XX век). София, 2003.

**Banac 1984:** Banac, Ivo. Main Trends in the Croat Language Question. – in Riccardo Picchio and Harvey Goldblatt, eds., Aspects of the Slavic Language Question, vol. I, Church Slavonic – South Slavic – West Slavic (New Haveb, 1984), pp. 189-259.

**Barac 1960:** Barac, Antun. Hrvatska književnost. Knjiga 2, Zagreb, 1960.

**Berlić 1850:** Berlić, Ignaz Al. Grammatik der illirischen sprache, 1850.

**Cento Meditazioni 1847:** Cento Meditazioni di S. Bonaventura sulla vita di Gesu Cristo. – In: Biblioteca classica sacra o sia Raccolta di opere religiose di celebri autori edite ed inedite dal secolo XIV al XIX ordinata e pubblicata da Ottavio Gigli, Roma, 1847.

**Coletti 2011:** Vittorio Coletti, Storia della lingua italiana, Enciclopedia dell’Italiano, 2011.

**Conybeare 1898:** Conybeare, Fred. C. The Key of Truth. A manual of The Paulician Church of Armenia. Oxford, 1898.

**Cronia 1952:** Cronia, Arturo. Contributo alla grammatologia serbo-croata. – In: Ricerche Slavistiche, vol. I, 1952, 22-37.

**Dell’Agata 1984:** Dell’Agata Giuseppe. The Bulgarian Language Question from the Sixteenth to the Nineteenth Century. – In: Aspects of the Slavic language question, I, New Heaven, 1984.

**Fancev 1934:** Fancev, Frano. Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir. Dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka, Zagreb, 1934.

**Fermendžin 1887:** E. Fermendžin (a cura di), Acta Bulgariae ecclesiastica ab anno 1565 usque ad annum 1799, Zagreb, 1887.

**Fois 1994:** Fois, Mario. Il contesto culturale-ecclesiastico della pubblicazione del Rituale Romano in lingua croata: Ritual Rimski, 1640. – In: Archivum historiae Pontificiae. 32/1994. 343 – 353.

**Giannelli 1940:** Giannelli, Ciro. Alcune aggiunte agli “Acta Bulgariae ecclesiastica” – In: Сборник в памет на проф. Петър Николов, С., 156-168

**Goleniščev-Kutuzov 1973:** Goleniščev-Kutuzov, Michail. Il Rinascimento italiano e le letterature slave dei secoli XV e XVI, Milano, 1973.

**Graciotti 1967:** Graciotti, Sante. Il problema della lingua letteraria nell'antica letteratura croata. – In: *Ricerche Slavistiche*, v. XV, 1967, 123-164.

**Graham 2015:** Graham, Florence. Turkish Loanwords in Seventeenth- and Eighteenth-Century Bosnian and Bulgarian Franciscan Texts. University of Oxford, 2015.

**Grammatica 1932:** D'Ovidio, F e W. Meyer-Lübke. Grammatica storica della lingua e dei dialetti italiani, Milano, 1932.

**Guilday 1921:** Guilday, Peter. The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922). – In: *The Catholic Historical Review*, Vol. 6, No. 4 (Jan., 1921), pp. 478-494.

**Hamm 1963:** Hamm, Josip. Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika. In: *Slovo*, Zagreb, 13/1963, 43-71.

**Horvat 2004:** Horvat, Vladimir. Bartol Kašić – otac hrvatskoga jezika. 2 dopunjeno izdanje, Zagreb, 2004.

**Iovine 1984:** Iovine, Micaela S. The “Illyrian Language” and the Language Question among the Southern Slavs in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. In: *Aspects of the Slavic language question*, V. I, Sch New Haven, 1984.

**Jerkov 1978:** Jerkov, J. Une fragment inedit de l'histoire de la Bulgarie du Petar Bogdan Bakschic. – *EB*, 1978, 1, p. 98-110; Idem, Bakschie, Parčević et Stanislavov, formes et caracteres d'une littérature militante. – *Ricerche Slavistiche* 1977-1979, p. 157-179.

**Jerkov 1985.** Jerkov, J. Sulla sorte dei manoscritti dei Pauliciani bulgari. — “*Europa Orientalis*” 4 (1985): 29-37.

**Jerkov 1979.** Jerkov, J. Bakšić, Parčević et Stanislavov: Formes et caractères d'une littérature militante. – In: *Ricerche Slavistiche*, vol. XXIV-XXVI, 157-178.

**Jerkov 2006:** Jerkov, Janja. Le relazioni delle visite apostoliche fra i Pauliciani bulgari del XVIII secolo – In: *Ricerche Slavistiche. Nuova serie*, vol. 4 (L), 2006, 85-205.

**Jerkov 2007.** Jerkov, J. Le relazioni delle visite apostoliche fra i Pauliciani bulgari del XVIII secolo. — “*Ricerche slavistiche*”, N.S. 5(2007), pp. 45-190.

**Lombard 1879:** Alexandre Lombard. Pauliciens Bulgares et bons-hommes en Orient et en occident, Paris, 1879.

**Maretić 1921:** Maretić, T. Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1921.

**Maretić 1889:** Maretić, Tomislav. Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima. Zagreb, 1889.

- Maretič 1899:** Maretič, T. Gramatika I stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1899.
- Marguliès 1926.** Marguliès, A. Historische Grundlagen der südslavischen Sprachgliederung. – In: Archiv für slavische philologie, Berlin, 1926, 197-222.
- Morabito 2001:** Morabito, Rosanna. Tradizione e innovazione linguistica nella cultura serba del XVIII secolo, 2001
- Matić 1953:** Matić, T. Ocjene i prikazi (za L. HADROVICS: Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert (Ostmitteleuropaische Bibliothek, JSfs 10, Budapest 1944;
- Diels 1952.** Diels, P. Aus der Geschichte der lateinischen Schrift bei den Sudslaven (Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Klasse, Jahrgang 1950, Heft 10, München 1951). - In: Slovo, 2/1952, 42-45.
- Moguš 1995:** Moguš, Milan. A history of the Croatian language: toward a common standart, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995.
- Murko 1927:** Murko, M. Die Bedeutung der reformation und gegenreformation für das geistige leben der südslaven. Česká grafická unie, 1927.
- Garosian 1967.** Garosian, Nina G. The Paulician Hersy. Paris, 1967.
- Parčić 1873:** Parčić, Carlo. Grammatica della lingua slava (illirica), 1873.
- Rocchi 1990:** Rocchi, Luciano. Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali, 1990.
- Safarik 1826.** Safarik, Pavel, J. Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, 1826.
- Schenker 1995:** Schenker, Alexander. The Dawn of Slavic. An Introduction to Slavic Philology, Yale University Press, New Heaven and London.
- Schramm 2007:** Schramm, Gottfried. Slawisch im Gottesdienst. Kirchenwortschatz und neue Schriftsprachen auf dem Weg zu einem christlichen Südosteuropa. R. Oldenbourg Verlag München, 2007.
- Šetka 1940:** Šetka, Jeronim. Hrvatska kršćanska terminologija. Šibenik, 1940.
- Sofranov 1985:** Sofranov, Ivan. La Bulgaria negli scritti dei missionary passionisti fino al 1841. Roma, 1985.
- Srpskohrvatski Jezik.** - In Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, Zagreb, 1929, 413-429.

Storia d'Italia, dal 1779 al 1814, lib 24, tom 6, p. 117.

**Stantchev 2011:** Stantchev, Krassimir. I francescani e il cattolicesimo in Bulgaria fino al secolo XIX. – In: I francescani nella storia dei popoli balcanici nell’VIII centenario della fondazione dell’ordine, Venezia, 2011, 201-267.

**Toth 2003:** Toth, G. Between islam and catholicism: bosnian franciscan missionaries in turkish hungary, 1584-1716. – In: The Catholic Historical Review, 2003, Vol. 89, No. 3, 409- 433.

**Mate 1932:** Tentor, Mate. Latinsko i slavensko pismo. Zagreb, 1932.

**Uspenskij 1990:** Uspenskij, Boris. Lo scisma dei vecchi credenti e il conflitto culturale del XVII secolo. – In: Ricerche slavistiche, XXXVII, 1990, 423-458

**Vasic 1925:** Pavlicani u Balgarskoj XVIII veka i religija vegetacionog demona na Balkanskom poluostrvu, Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor 5 (1925): 191-204.

**Walczak-Mikołajczakowa 2004:** Walczak-Mikołajczakowa, Mariola. Piśmiennictwo katolickie w Bułgarii, Poznan, 2004.

**Zeman, 2013:** Zeman, Mirna. Reise zu den “Illyriern”. Kroatien-Stereotype in der deutschsprachigen Reiseliteratur und Statistik (1740-1809). München, 2013.

**Zelic-Bucan 2000.** Zelic-Bucan, Benedikta. Bosančica ili hrvatska cirilica u srednjoj dalmaciji. Split, 2000.

**Zürcher 1993:** Zürcher, Erik J. Turkey. A modern History, London, 1993.

## РЕЧНИЦИ И АРХИВИ

ERHSJ – Skok, Peter. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1971.

EWSS – Miklosich, Franz. Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen, Wien, 1886.

GDI –I Grandi Dizionari Italiano. Milano, 2005

REW – Russisches etymologisches wörterbuch

RHE – Rječnik hrvatskoga jezika, Vladimir Anić, Zagreb 1996

VEDLI - <http://www.etimo.it/> - Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana di Ottorino Pianigiani.

АБДА – Архив на Българския диалектен атлас към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”.

БЕР – Български етимологичен речник.

БТР – Български тълковен речник, С., 1976.

ЕР - Енциклопедичен речник 1993.

РИКСС – Рјечник из књижевних старина српских. Белград, 1863 г.

РБЕ – Речник на българския език, Н. Геров, С., 1975.

РКБЕНО – Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин), С., 2012.

РРОДД – Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век, С., 1998.

СР – Старобългарски речник, София, 1999 г.

ССЯ – Словарь старославянского языка, издательство Санкт-Петербургского университета, 2006.

## ПРИЛОЖЕНИЕ

51 страница

### **Xivot Issukrastov**

**Isvaden od sveto Vanghielie**

**Dese kazova kakoe' storil Is=**

**sukras na tozi svet, kakomu**

**ucil, I kolko teghlil, i patil dor**

**damu utarve od robstvo pa=**

**kleno.**

Za kako Gospodin Boogh Issukras

stana Cilek. Poglavje I.

Gospodin Boogh, detosi besce, deto e', i deto sc=te da e' довека, deto nikoigo storil, emi toi sicko stori, toi zadade tozi svet, i od niscto is=vadi nebo, i zeme', i voda', sickite haivane i gadine farcate, i drughe' xivine toi stori', sickite darveta, i jemisc toi od niscto isva=di, tova slanze, tazi mesecina, i zvesdi toi dade, sicko tova detose vidi, i detose ne vidi Gospodin Boogh e' zadade zarad Ci=leka, kogo od malko kal napravi na ne=gova prilika i dademu jedna hubava du=scia; ta pak da ne badi samzi, emi da ima drugar, zadade zenata, i dadi mu a da=

52 страница

mu bade drugarka, i na tehni raze pridade sicko, deto besce storil, sicko da ghi sluscia, i da im hizmetuva, i nebo, i zeme', i slanze, i zvesdi, i haivane, i gadine, sicko detose vidi, da e' na tehin zapoved, i turnaghi u zemelskiet Rai, sanki u jedna' hubava bah=cia, bes grixia, i kahar

nikakav, neto da ko=pajat, neto da orat, neto da sejat dase hra=nat, emi zemeta od samo sebe dāvasce sic=ko deto trebovasce dase hranat, i da xiveat, nemaha da mislat za obleklo' nemasce strah od niscto, neto od boles, neto od umi=ralo, neto od druga nevoghlia, se xivi i zdra=vi, i veseli scteha da badat, da falat, i da milovat Boga na tozi svet kato Angeli sas telo; Ta pak jedin den sas telo, i sas du=scia scteha da idat u Rai nebeski, da vidat Gospodina Boga bes perde', i dagu milovat. i falat doveka. I nebesce im Gospod zapove=dal niscto tescko, emi besceim dal izin da jadat od sickiet je=misc, deto besce zadal, tokon (tokoci?) od jedin jemisc dane jadat, i ako jadete, besceim rekal, sc=te da umrete, ako ne jadete, scte da xivei=te doveka. Ama Cilek hodulin ne moxe' da tarpi da isvarsci tozi zapoved Boxij tolkos lessen, emigo potapka. I nai napret zenata

### 53 страница

Ta, sanki Eva utide po'krai darvoto, deto Gos=pod besce zapovedal damu ne jadat jemisciat, i tamam tamse nameri diavlat sas prilika od zamja', i fana' daja zapitova: za scto' ni ja=deha od onzi jemisc? Tamu odgovare: zascto' Gos=pod besce zapovedal tei, i ako jadem scte da um=rem; diavlati rece: bah scte da umrete, neboi=tese nescetete umre', emi Gospodvi zapovedal da ne jadete od tozi jemisc, zascto' kascandissova, zere' znaj ci ako jadete, i via scte da stanete kato tolkos bogove. Sirota xena' slaba isma=mise, uidissa na diavlat, za' od onzi jemisc, i jade', i ne sosuva tova', emi utide, i ismami i maxiasi, sanki Deda Adama, i toi ze', i jade', i dva=minata prigresciha, i ispadnaha od milos Bo=xia', i od priateli Boxij stanaha duscmane Bo=xij. I etto osahat dode' pedepsa boxia' na teh, zere' scto jadoha od jemisciat posnahase cisa goli, deto na pret nebeha posnali, i dodeim sr=am, I fanaha dase kriet jedin od drughi, i da trassat dase pokrivat, i Gospodin Boogh ghi is=padi od onazi hubava bahcia, i prokle' zeme=ta dane raxde vekie od samo sebe, emi ako sctat dase hranat, daja rabotat, da moxe' da rodi. Iaci kak beha tia ubernali garbat na Bo=ga, i ne behagu slusciali, i isvarscili negovat zapoved, tei sickite haivane, i gadine stana=ha na teh karsci, i nesceteha vekie da ghi slu=sciat. Iaci deto na pret nemasce smert, za=rad tehnet greh dode' na svetat smert, i receim Gospod, da znaite od sega na tam

### 54 страница

scte da umrete, i kak ste islezli od pepel, i u pe=pel pak scte dase uberneti. Ama pak makar da besce tolkos zlo' storil Cilekat, i potapkal Boga, i oddelilsi od nego, na mesto dagu ostavi tei Gospod, i dase zagubi doveka u pakalat, nesc=te', emise smilova za nego, i ismisli sas nego=vatsi Boxij akal jedin nai hubav, na golem, i nai ciudni kolai dagu odkupi od robstvo dia=volsko, i dase pridobri pak sas nego, i damu otvori pak Rai nebeski, detogo besce zatvoril zarad ne=govat greh, da moxe' pak da ide' pre' nego dagu milova, i dagu fali doveka. I tozi kolai besce da prati Sinasi na tozi svet, da stani Cilek, i da=se porodi zarad nas, i da umre' na kras damu utarve' od pakalat, i damu otvori Rai nebeski. I osahat oscte' togas scto' prigresciha nascite par=vi Bascti, rece Gospod na diavlat: scte' da dode' vreme, dase dobij jedna' xena', i ta' scte' dati smaxi glavata : Taci pak nasetnite godine dor dode' Issukras na tozi svet, tolkos patti Gos=podin Boogh se obrece, i na Deda Noe', i na Deda Abrama, i Isaca, i Iacuba daim prati Spassi=tel, i nai nasetnese obrece na zar David, i re=cemu ci sctesce da isleze od negovat koren Is=sukras, i tolkos Prorozi sa kazali tolkos godine na pret, ci sctesce

jedin den tozi Spassitel da dode' na svet, i sicki gu cekaha, i nadevaha mu=se, i jedvam sled 3960, godine od kak bescese svet zadal, dode' tova' nai drago, i nai millo v=reme. I gospodin Boogh isbra' Blaxena Deviza Maria, ta da bade Maike na Sinamu, i da sma=xi

#### 55 страница

xi glavata na diavlat, zatova' ciunki scetesce da bade' Maika Boxia, Gospodin Bogh ja isdi=ghna nad sickite xeni, i napalnia sas negova=ta milos oscte od parviet ces setose zace', i ne dade' dase zacine sas grehat od parvite na=sci Bascti, kato drughite deza', da nema diav=lat u nea nikakva laka', i kogase dobi, pa=zia od greh, i dadei milos, i kovet (в речника на Геров, сила, мощ) da xivei se cista, i da ne prigresci nikak na nego. I koga po=raste, i stana' Moma' Gospod i prati jedin Angel, daja pita dali e' kail da stani Maika Boxia, i koga' rasbra' ci besce tei voglia stana kail, i pridadese na Boga sas onezi nai dolni dumi: Etto Hezmekiarka Gospodinova, da bade mene po' tvojata duma, i osahat zace' Issu=krasta Sina Boxia, ne od Cileka, emi po Duha Svetoga. I koga' dode' vreme porodigo na sretno=sc u jasle, mexdu dve goveda, i ne ciu' boleva nikakva, kak ciujat drughite xeni koga' dobi=vat, emi zdrava, i veselago porodi i oстана pak Devoika kato na pret. I od tozi Issukras=ta Sin Boxij, i Sin na Maria, as sctase mac=cia kolko moxia, i kolko sam kadar da u=berna xivotat od Talianski jezik na Bal=garski; sanki dati prikaxia, i dati turna na pred occite kak Issukras e' xivel na tozi svet, sicko deto e' storil, i nai na setne kakse mac=cil, i umrel zarad nas na kras.

**Gospodin Boogh prascte Angel Gabriel da ubade na Blaxena Deviza Maria, ci scte da zacine, i da porodi Gospodi=na**

#### 56 страница

**na nasciega Issukrasta. Pogl. II.**

Koga' Blaxena Deviza Maria descitere' na Sveti Ioakim, i Sveta Anna, stighna da moxe' da bade' Maika, Gospodin Boogh nasc Bascta' milosliv, deto tolkos milova tozi svet, nescte' vekie dagu ostavi u tamninite od grehat, emi iska dagu os=lobodi, i nakanise da isvarsци onova', detose be=sce tolkos patti obrekal, i damu prati Spassitel da=gu utarve od robstvoto, na koje' besce ispadnal zarad grehat, ama na pret da isvarsци тази го=lema rabota, iska da znai daliscte stori kabul Blaxena Deviza Maria da bade Maika na Si=namu, i zatova' pratij jedin Angel daja pita dali scte stana kail. Ama ciunki rabotata, deto imasce dase isvarsци, besce nai golema, i nai sveta od sickite rabote Boxi, tai i Elciat, deto sc=tesce dase prati, trebovasce da e' nai golem, i nai vreden, zere' i zarete od тази zeme', koga' imat da hortuvat od nekoj rabota, kakvai rabotata, takava e' i Elciat, deto si prascetet: a=ko rabotata ni e' golema, i Elciat ni e' tolkos vreden, ama ako e' nekoj golema rabota, to=gavasi prascetet golemi, i vredni Elcie. Tei i Gospodin Boogh, detoe' po' mudar, i po' akal=lia bes krai od zarete od tozi svet, za' тази nai golema rabota isbra' jedin Angel od nai gole=mite, nai vrednite, i nai Svetite, detomue' Ime Arkangel Gabriel, i pratigu na Blaxena Deviza Maria, koja besce godena sas je=din Cilek od korenet od zar David, detogu vi=

#### 57 страница

vikaha Josef. Svetzi Boxij dumat, ci Gospo=din Boogh Issukras iska dase dobij od jedna' xenina zarad tri rabote. Parvo daja ne sa=kat horata loscia xena' kogaja vidat da dobij ni xenina, emi da sakat cij dobila od stopanasi, Gospodin Boogh iska, dase uxe=ni. Drugo da e' skrito porodenie Issukrasto=vo na diavlat, da nemoxe dase useti ci Is=sukrasse dobil, zere' koga' vidi, cise dobil od jedna xenina, scte' da saka ci e' jedin Ci-lek kato sekoi drughi. Tretio da ima koi da isgleda, i ishrani Issukrasta, i da gleda Blaxena Deviza Maria, hem daj drugar, i pomosc, koga' sctesce da bega od kral Ero-de na Misirska zeme'. Stopanat na Blaxena Deviza Maria vikascese Iosef, i besce prav i svet cilek, i od korenet od zar David, i ciun=ki toi besce od tozi koren, i Blaxena Devi=za Maria trebovasce da e' od nego, zere' toga=va Cifutete inaha zapoved da ne xemet xeni od ciuscdi koren, emi sekoï od negovat si koren, i Sveti Josef kato prav, i Svet Ci=lek isvarsci tozi zapoved, i godise sas Bla=xena Deviza Maria, i ta od korenet od zar David; ama pak i dvaminata storiha o=brek da xiveat cisti, I daleko jedin od dru=ghi dor badat xivi; i sas tova' dadoha ör=nek na sicki kristiane xenini, ci i tia mo=xiat toko da sctat da xiveat na jedno kato

#### 58 страница

to stopan, i stopaniza, i dase darxiat cis=ti, i daleko jedin od drughi: ama koi rasbi=re tazi rabota? I cinnki Blaxena Deviza Maria besce od korenet od zar David, u nea se isvarsci, deto Gospodin Boogh bescese o=brekal na zar David; sanki ci Issukras sctesce dase porodi od jedna' xena' od nego=vat koren. Sveti Gabriel Arkangel koga' ciu' zapoved Boxij, sleze od nebo, i ze' prili=ka od Cilek, sanki stana kato jedin mlat, hubav, i vessel Momak. Blaxena Deviza Maria si besce togava sama' u kascti, mo=lesce Boga, i mislesce rabote Boxij, I kak dumat Mudri hora cetesce onezi dumi od S=veti Isaia Prorok, deto dumat : Iedna' De=voika scte' da zacine, i da porodi jedin s=in, I pak scte da ostani devoika, i Sini sc=te da bade' Gospod. Cetesce tezi dumi Bla=xena deviza Maria hem dumasce: Bla=gatka tazi xena', deto scte' da stani Maila Boxia, blaxen neiniet korem, deto scte' da nossi sin na Otaz Boga, blaxeni onezi gredi, deto sctat da karmat onogozi, deto hrani sickiet svet! ah da moxia as dai bada halaik, i dai hizmetuvam! Ah kol=ko bih bila as blagatka, i cestita da mo=xia dai stana robigna. Koga' Blaxena Deviza Maria tamam mislesce tezi rabote, i dumasce tei, ulezi Sveti Gabri=el

#### 59 страница

el Arkangel u kascti klekna na kolenza, i recei sas veselo lize: zdrava dasi palna sas milos boxia, Gospodin Boogh e' sas tebe tisi Blaxena nad sickite xeni. Blaxena Devi=za Maria zaciudisse, i sciasctissase, ne zasc=to vide' Angel Boxij, zere' taghi kata den vide=sce, emi zascto' ciu' tezi dumi tolkos ikram=lie. Koga' ja vide Sveti Gabriel tei zaciudina i uplascina, recei: neboise Mario: nedeise isckelendissova, tuka nema izmama ni=kakva, az nesam nekoï diavol, emi sam Anghel Boxij, i od strana' od Gospodina Bo=gati kazovam ci sctesc da zacinesc i da do=biesc jedin Sin, na kogo sctesc da turnisc Imeto Jesus. Nie' mlogo o Devize Mario ci ti rimnuvasce, i iskasce da vidisc, i da hiz=metuvasc na onazi devoika, od koja hor=tuva Isaia Prorok, ci scte' da zacine, i da dobije, ipak da ostani Devoika: siga' asti kazovam, ci tisi tazi Devoika, i tozi Sin, de=to sctesc ti da dobiesc, scte' da e' golem, i sc=te da e' Sin Boxij, i Gospodin Boogh scte' da=mu dade' stol od zar David negov Bascta', i scte'

da zaruva doveka. Blaxena Devi=za Maria koga' ciu' tezi dumi, rece na S=veti Gabriel: e kak scte' da bade tova? Sanki ti o Anghel Boxij mi dumasc, ci sc=ta' da stana Maika Boxia. Ama kak sc=

#### 60 страница

scte da bade tova', kato as ne posnavam cileka, sanki storila sam obrek da xivea se cista, i dasi umra' Devoika? Kak sc=te da stori Gospodin Boogh? Kak scat da ba=da as hem Maika, hem Devoika? Sveti An=gheli odgovare: Ti nedeise grixi zarad to=va', zere' tazi rabota se stoji na Duha Sveto=ga, i toi scte' nameri pattet, i kolajat, da s=tori da zacinesc, i da dobijesc, i da stanisc hem Maika, hem Devoika. As drugo ne=znaja dati reccia, i deto znaja dati reccia, tova e', ci Elisabetta tvoja rodnina, ma=kar udartela, i neplodna, zacela e', i si=gasa tamam sces meseza kak e' golema. Koi moxe' da stori da ima sinove jedna' xe=na' darta, i neplodna, znajescte bile' kak da stori i ti da zacinesc bez cileka, i da porodisc, zere' ako onova' e' ciudesse, i tova e' ciudesse, i koi moxe' da stori onova', mo=xe da stori i tova'. Blaxena Deviza Ma=ria koga ciu' tazi hurta, postoja malko i pomisli, ta cise pridade, kail stana, i ka=bul stori da stani Maika Boxia; i zatova' poklonise ciak do zemeta, i rece sas go=lem ikram: Etto Hezmekiarka Gospodi=nova da bade mene po' tvojata duma. I tozi ces scto' svarschi tezi dumi, zacese u nea Issukras po Duha Svetoga. I sin Bo=

#### 61 страница

Boxij vtoret kip od Sveto Troistvo, deto e' Boogh barabar sas Oza, I sas Duha Svetoga stana Cilek od Maria zarad nas grehovi=ti. Etto isvarschisse, deto Gospodin Boogh be=scese tolkos patti obrekal. Etto deto Sveti Prorozi, i Patriarki tolkos rimnuvaha da vidat dode'; etto na kogo sickiet svetse na=devasce, i cekascego zacese, i scte' dase po=rodi. Ghercek golem sram na nas, ci tezi hora tolkos godine na pret Issukrasta pak go milovaha, trassehago, i cekahago sas go=lemo nadevane, i zaman dumaha na Bo=ga: Gospodine Boxe prati, kogo imasc da prascnesc, i nedei artak zakasneva. A nia detosmo imali tozi baht dase dobije=mo na tozi svet sled nego, i kata den mo=xemo dago vidimo na Oltar Boxij u Sveto pricestenie, ako ne sas occi od teloto, ba=rem sas occi od verata, i stanali e' nascia hrana', i tolkos patti smogo jail, (...?), illi nesctem dago milovamo, pak=go ni pocitamo, i ne zafalovamo, emi tol=kos pattismo grescili na nego, i potapka=li negovoto prisveto Ime: Iazik na nas. Kak moxemo dasmo tei hodule, koga' vidimo Is=sukrasta tolkos dase slaga? Kak moxe=mo nia, deto nesmo drugo, nekili ciarve od tazi zeme', da isdighnemo glavata s=rescta Gospodina Boga, deto zarad nas tol=

#### 62

Tolosse slagal dosi da stani Cilek? Nais=tina golem sram na nas.

**Kak Blaxena deviza Maria utide' da pokledni Sveta Elisabetta neina rod=nina, kakse varna doma', I kak Anghel Boxij ubade na Sveti Josefa ci besce zacela Is=sukrasta. Pogl: 3**

Koga' ciu' Blaxena Deviza Maria od Anghel Boxij, ci Sveta Elisabetta neina rodnina besce golema, osahat tragh=na, i utide na planinata, deto sedesce ta' , i ulezi u kascti od Sveti

Zakaria teise vikasce stapanat na Sveta Eli=sabetta, i osahat scto' ulezi zdravisa=ja. Duma Sveti Ambrosio, ci Blaxena Deviza Maria ne utide nagosti u Sve=ta Elisabeta, da vidi dalie' ghercek, detoi besce rekai Anghel Gabriel, sanki ci besce golema; zere' ta' vero=vasce sicko, detoi Anghel Boxij rece: emi utide sas niet daja pogledai; i ciun=ki ta' besce stara, utide da i hizmetu=va, i dai kaxi, detoi besce Anghel Ga=briel ubadel, i rekai, i zajedno sas nea da zafalat Gospodina Boga. Od gradisc=teto Nazaret, de' besce kasctata na Bla=xena Deviza Maria, imasce iz saha=te hott do planinata, kade' se sedesce Sve=

63 Ctp.

Sveti Zakaria. Blaxena Deviza Maria stori tozi patt se na kraka i teghli to=zi zahmet da stori jedin hair, sanki da po=gledni rodninatasi, i dai sluguva; i sic=ko, deto teghli, lekoise vide', i stori; zere' na dobrite sicko, deto pravat, i teghlat za' milos Boxia, leko, i lesnoimse pravi; a na zlite sickoimse pravi macno, tesc=ko, ghiucno. Blaxena Deviza Maria par=va zdravisa Sveta Elisabetta, i osa=hat s ctoja zdravisa, napulnia Duh S=veti, i sas negovata svetlos pozna', ci onazi, detoja zdravisovasce besce stana=la Maika Boxia, ci besce zacela Issu=krasta po Duha Svetoga, ci Sin Boxij besce u nea, i ci onzi, detogo cekasce sic=kiet svet, i na kogose seko i nadevasce be=sce artak doscial na tozi svet. Sveta Eli=sabetta hem mislesce tezi rabote, hem neznaesce, i ciudescese kako' da produ=ma i kako' da rece', toko kato vanka od sebesi, izvikna sas golem glas, i re=ce: Blagoslovena tisi o Devize Mario mexdu sickite xeni, i blagosloven plod od utrobe tvoje': od kade' dode' mene to=va' dobro, i kaksam bila' as dostoina da=mi dode nagosti Maika na mojat Gos=pod, da mi pogledni, i da mi sluguva

Ta ci pak rece': osahat scto' ciuha moje=te

64 Ctp.

te usci, cimi zdravisa ti o Devize Mario. Deteto, deto nossa u koremat zaradovase, i od rados fana da skacce u mene. Blagatka ti o Mario cisi poverovala zere' zarad tvojata vera, scte dase

.....

65

Kak e' bila' rabotata, jakose zagrixi; videsce, ci ghercek besce golema, zatova twardemu stana ossilno, ama pak ne=moxesce da promisli zle' od nea, zere'ja poznavasce ci besce Sveta, i zatova' ne=moxesce daja iskaxi kato loscia xena' emi namisli da ne kaxi niscto, sicko da darxi skrito, i skrisciom daja ostavi, i da pobeghni od onazi zeme' na drughi Vil=jat. Blaxena Deviza Maria kogase use=ti ci Sveti Iosef jakose besce zagrixil za tazi rabota, i tase zagrixi, i tvardei xial=no stana, ama pak nescte' damu ubade niscto, i ne kazamu, deto Gospod besce storil u nea, emi ostavi grixiata na Bo=ga, toi da upravova sicko, i zatovase pridade na nego sas sem. I Gospodin Boogh nescte vekie da tarpi tia da tegh=lat tazi grixia, i tozi golem saklet, e=mise nakani da imgo mahni od serzeto i daghi zaradova, zatova prati na Sve=ti Iosefa jedin Anghiel, detomu ubade i kaza sicko, i recemo, ci Blaxena De=viza Maria sctesce da dobi i jedin Sin, i damu turni Ime Iesus. Toi togavase zaradva, i zafali Boga, ci bescego izbral da vardi da gleda, i da hrani negovat Sin.

#### Kakse porodi Issukras. Pogl: 4

Sickite Mudri hora pissovati i dumat ci Issukrasse dobi na ???? godin od kakse svet besce zadal, na gradisceteto od Bet=lem, kade' beha utiscle' Blaxena de=vi=

66

viza Maria, I Sveti Iosef. Za' kako' pak beha utiscle' na tova' gradiscete, Sveti Luca Evanghelista kazova tei: zaruvesce togava na Rim Cesare Augusto, sicko Evreisko besce pod nego, tozi zar od gole=mo hodulstvo' iska da znai kolko Raja imasce, zatova' izvadi jedin ferman, i za=povesasce sekoi, koi od kakav koren be=sce da ide' na basc gradiscete od negovatsi koren, od kade' izlazesce, i dase pisci za=jedno' sas stopanizatasi, i da dade' hara... Blaxena Deviza Maria, i Sveti Iosef, ciunki beha od korenet od zar David, tragh=naha da idat na Betlem gradiscete od zar David, i basc od tozi koren, i utidoha i tia dase pisciat, i da platat, deto ima=sce dase plascte. Duma Sveti Luca E=vanghelista, ci besce artak nablixilo vreme na Blaxena D: M: da porodi Is=sukrasta, ama pak trebe da bii tozi ... zajedno sas Sveti Iosefa, i kako' ne istegh=li na tozi dalek patt, kakav zahmet, kakav saklet ne teghli, tamam zimno vreme : i zima', i vetar, i dasc, i snek, i losci konazi, ciunki sicko besce palno sas hora, detose varveha zarad tazi rabota, a tia pak beha siromassi, i nemaha sas kako' dase vardat od stutt i sicko ponessi, i tarpe' da nauci nas, da stane hodulimo, emi da slusciamo nasci

67

glavi, i dase slagamo na teh, i ne toko na teh, ami i na hora po'dolo bile'od nas zere' kak duma Sveto Vanghele: koitose isdiga, i hoduli, toi scte' da bade svalen: a koitose slaga, toi scte' da bade' isdighnat. Ama ako Blaxena D: M: i Sveti Iosef tegh=liha tolkos zahmet na pattet, I koga' stighnaha na Betlem, ne bi im eksik teghliloto; zere' koga' stighnaha tuka, nameriha sickite konazi palni sas hora, i zatova' za tehse ne nameri konak, i makar da ima=sce, nikoi scetesce daghi prebere', zascto=ghi videsce tei Siromassi; zatova' izlezo=ha iz gradisceteto, da trassat po' vanka nekoj kolipka da kondissat, i nameri=ha jedna' koliba viran, deto od sekade minuvasce vetarat, tuka ulezoha, i kon=dissaha. Na tova' Siromascko mesto, na ... Decembra koga taman sicko mirno si besce pocinalo na sretnosc Blaxena D: M: porodi Issukrasta, i povigo u peleni, i turna go u jasje' mexdu' dve goveda. Ta pak klekna na kolenze, i poklonimuse i poznago za' nein si Sin, za' nein si Gospod, i Storitel. Etto koi besce storil nebo, i zeme', etto zarat na sicki zare' kolkose slagal, dori da stani Cilek zarad nas, i dase porodi od jedna Maike tei Sirota, i na jedno mesto tei siromascko, kakva besce tazi koliba. Etto onzi, na kogose klanet

68

net i Slanze, i Mesecina, i zvesdi stoji mexdu dve goveda. Etto deto sedi na nebe nad sickite kerubini i serafini, i sicki tre=perat od nego, lexi dete u jasje. Etto deto darxi, redi, i zapoveda na sickiet svet, dobilse u jedna' koliba, i ta' nie' bile ne=gova. Etto deto oblance haivanete sas val=na, gadinkite sas piroschine, zemeta sas treva', darvetata sas lista', a toi pak nema sas kako' dase zavie', emi trepe=ri od zima' u jedna' koliba, u jasje na malko slamiza. De'se ciulo, illi videlo da uidissat dva kraiscta tei golemi: sanki Gospod, i jedna' koliba? Gospod i

jasle? Kak e' kabil cilek dase ne zaci=di, i sciasctissa, koga' misli ci jedin Gospod lexi u jasle, placi I treperi od stutt, po=vit sas siromascki peleni? O Milos gole=ma od nasciet Gospod! O zar od Nebe scto ti besce hagiati dase natovarisc sas tozi zahmet? Scto ti trebovasce da plascisc, da lexisc gol, i da teghlisc stutt, i drughe ne=voghlie da platisc zarad nascite grehove? Ti tolkos stori zarad nas, tolkos zahmet is=teghli, a nia pakse tolkos kiimetlia darxi=mo, i nemoxemo nisceto da potarpimo za' tvoji hatar? Ti tolkos dobromu dokare sas tvoje Porodenie, a nia pakte ne poznavamo, i ne zafalovamo. Osahat sctose dobi Is=sukras, slezoha od Nebe mlogo Anghele,

69

i fanaha da pejat, da svirat, dase radovat, i veselat, i utidoha na jedni Ciubane de=tosi passeha na okolo ovzete, i rekoaim: o pastiri radovaitese, i veseletese, zeresse dobi Issukras, doscial e' artak onzi, deto=go sickiet svet cekasce damu dokare Spas=senie, i mlogo od onezi ciubane utidoha zajedno sas Anghelete da vidat Issukras=ta, videhago, i poklonihamuse. Na vre=me, kogase porodi Issukras, mlogo ciudne rabotese dokareha na Svetat. Na Rim po=tece na jedno mesto od zemeta hubav, i bistar zeitin, i ne malko, emi mlogo, I sic=koto gradisctese zaciudi, i sciasctissa. Pak jedin den setne videse okolo slanzeto ka=to jedin cember, deto svetesse kato slan=ze. Pak na Rim imasce jedna' Cierqua od jedna' boghigna, detoja vikaha boghi=gna od Mir, i kogase tazi Cierqua pravesce, popitali beha poganete jedin tehin Gospod: do' koga' sctesse da trai Cierquata: odgovare diavlat: scte da trai dor dobi jed=na' Devoika; i ciunki ne moxeha da raz=berat, kak sctesse da bade tazi rabota sakaha, ci diavlat sas tezi dumi sctesse da rece, ci Cierquata scte' da trai dove=ka, i zatova' beha pissali na vratata od tazi Cierqua tezi dumi: Cierqua deto sc=te da trai doveka; ama kogase izvar=sciha tezi dumi, i dobi tazi devoika, san=ki

70

ki Blaxena D: M: tazi Cierqua osehat osc=te' pres noscta' kogase dobi Issukras, pad=na, i sassipase sas sem. Pak pres tazi no=sc visese na Spagnulska zeme' jedin oblak tolkos bel, i svedascti ci uberna noscta' na den. Koga' misli cilek na teze rabote tei goleme, i tei ciudne', detose videha napo=rodenie Issukrastovo, od tova' toko ci mo=xe da poznai kolko e' Golem onzi Gospod, detose besce dobi zarad nas, i od tova' da zeme sebeb dago zafali hilliada patti, i nai mlogo koga' vidi, ci i Anghelete bile zafalo=vatgo zarad tazi rabota; öyleise (от турски, öyle, прилагателно „такъв“; öylece, нар. „по този начин, точно така)

koga i An=ghelete bilego zafalovat, za' koje nebe=scese porodil, emi nia..ora, za' kojese porodil kolko trebova dago pocitamo, i zamam i doveka dago milovamo, i dago zafalovamo.

Od obrezanie Issukrastovo. Pogl: 5.

Duma Sveti Luka Evanghelisti, ci koga' mi=naha osem dni od Porodenie Issukrasto=vo, rezahago, i turnahamu Ime Iesus, kak besce rekal Anghel Gabriel oscte' koga' u=bade na Blaxena D: M: ci sctese dago za=cine, i porodi. Tuka dve rabote trebe da mislimo: jedna' od Issukrastovoto Ime: druga od negovoto rezane. Tova' reza=ne, illi sünet besce jedin derman,

de=to Gospod besce dal na deda Abrama, i na sickiet negov koren, i besce zapo=vedal dago zemat sicki, daimse makni tei

71

tei grehat od Deda Adama; I zatova' sic=ki, deto zemeha tozi sünet mahnovasce=imse tozi greh, zere' sas tova' rezane hem ispovedovaha verata od jedin Spassitel deto imasce da dode, sanki Issukras hem=se ispovedovaha dasa grehoviti, hem pak besce prilika od krascteneto, deto Issu=kras setne zadade, zere' kak sas tozi sünetse mahovasce grehat od Deda Adama, tei sigase mahnova sas Sve=to krasctene. Ama dase ne nameri ne=koi da rece, koga ciui ci Issukrasse re=zal, ci i toi besce grehoviti, zere' toi ne=masce greh nikakav; i zatova mu turnaha Ime Iesus: i scte da rece Spassitel; koito e' Spassitel nemoxe da bade greho=vit. Tova' Ime e' nai golemo, nai Sveto, i nai mogukio od sickite imeta. Tova' I=me e', deto tolkos Patriarki rimnuvaha, i cekaha da dode, i tolkos Prorozi na neise nadevaha. Tova Ime e' na koje=se klanet sickite Anghele, od koje tegat i treperat sickite diavle, i anatemnizi od Pakalat, i koito vika tova' Ime sas se sarze, makar kolko da e' grehoviti, namerova Spassenie. Sveti Paulo A=postol duma: ci tova Ime e nad sic=kite imeta. Sveti Petar Apostol duma ci od tova' Ime kairi nema drugo pod Nebo, na koje' moxiat horata dase

72

nadevat da namerat Spassenie. Sveti Pe=tar, detogo vikat zlatna duma, govori: ci tova Ime onova' e', deto dade na slepите da vidat, na gluhite da ciujat, na saka=tite da hodat, na nemite da hortuvat, na martvite xivot, i .... na diavlete. Sveti Anselemo duma: ci tova' Ime e' slat=ko, ubicno, i razveseleva koitoi duma sas se serze, i davamu dobro' nadevane, sanki od Rai nebeski. O Iesus astise mola zarad tova' prisveto tvoje' Ime, da misi Iesus, ciunki misi Spassitel. Samzi pak Issukras duma: ci sicko, deto pitamo od negovat Bascta' Nebeski na negovo Ime, to im dava. Sünetat pak bescego zapovedal Gospodin Boogh na Evreite, netokoci da=imse mahni grehat od Deda Adama sas nego, emijosc dasa belli, i daghii poznat od drughite hora, deto ne beha sünetlia. I zatova' koga' Evreite praveha genk sas pogancite, i padeha karma karascik mlo=go martvi, po tovaghi poznavaha ci beha hora od pravata zakon, ako beha sünet=lia, i zakopavahaghi u tehnite grobiscta. Pak zapoveda Gospod sünetat na Deda A=brama, damu kaxi sas tova', ci negova Sin scetesce da stani Cilek, i dase porodi od jedna' xena' od negovat koren. I zato=va' koga' Gospodin Boogh izvarsci sic=ko, detose besce sanki da pra=ti Sinasi na tozi svet, mahna artak to=

73

Tozi miscian od sünetat, i nescte' dago bade vekie na svetat : i na mesto negovo dade Sveto Krasctene. I zatova' Issukras iska dago rexiat, da kaxi sas tova', ciu negose dovarsciovasce Evreiskata zakon. Makar Mudri hora da dumat, ci Issukras iska da bade rezan i zarad mlogo drughi sebepa: kato da recem, da kaxi sas tova ci besce od korenat od Deda Abrama, i tei da nema nikoi damu stori karscilik?, i da rece, ci toi nie Spassitel od svetat. Hem stori tova' dago ne stramat Evreite, zere' tia straneha horata, deto ne beha sünetlia. Hem pak da kaxi sas tova', ci i toi kabul pravesce zakonat, deto Gospo=din Boogh negov Bascta' besce dal na Evreite, i do' negovoto Porodenie besce bila hubava, i sveta. Hem damo dade örneк (от турски,

образец, пример) da slusciame, i dase slagame kake' toi sluscial, i slagalse; zere' koga' vidim, ci Issukras samzi izvarsciova onazi za=kon, detoja toi besce dal, i ne besce dla=xen daja izvarsci, i nia trebe dase ma=cim da izvarscim tazi prisveta zakon, detomoja dal na Sveto Vanghelie. Iska josc Issukras dase rexi, damo nauci sas to=va', da go milovame, i dago zapalim, zere' koga' vidim ci toi izle' negovatasi prisveta krev ne toko ci na kras raspren koga poraste, emi oscte' Dete' zakaci daja iz=liva zarad nas, i tazi, deto izle' siga', be=sce

74

sce kato jedin pej od onazi sicketa, deto pak setne izle' nakrastat, od tova' trebe da zemim nia sebeb dago zafalimo. Pak i za' drugo iska Issukras dago rexiat: san=ki da dade da vidi svetat, ci toi naistina besce stanal Cilek, i besce' zel pravo messo, i telo cilescko, kato drughite hora, i ne iire=tia, kaksa izmislili, I dumali tolkos polo=vernizi, sanki ci toi ne besce zèl pravo te=lo cilescko, emi na nasse tei pravesce. Hem stori Issukras tova' da dade na nas örnek, ci I nia trebe dase kestissame od greh, zere' kak duma Sveti Bernardo: nia trebe da kestissame nascoto serze od loscio rimnuvane; jezikat od losci, jalangiski i hai=laski dumi, i deto ne ulazet u patt, da ne vadim duma, i loscio ime na horata; da kestissame nascite occi od loscio gledane, sanki daim storim zapt, dane gledat, de=to ne biva dase gleda: razete od ciuxda maka, i stoka : sanki da ne zememo, de=to nie' nascie: krakata od loscio hodene, i od grescenie: sanki da ne hodim, deto ne biva dase hodi, i deto, koga' idim, prigre=scim na Boga: i sickoto nasce telo da kes=tissame od losci, ne patni, i grehovitia her=kove, i huzure. Ne sosuva, kak duma Pio Rimpapa, dase kestissa ime toko od jedna' loscia rabota, ta pak da spus=nim juzdata na drughite: zere' malko, i nikakva faida' imamo, duma toi, da go=

75

goveimo, da molim Boga, i da pravim drughe svete rabote, ako sas tezise ka=rascitissa grehat. Da moxem da idim u Rai nebeski ne sosuva da arniscim da grescim, ama trebova i dobro' da pravim, ako scem da idim. Sicko tova' Gospodin Boogh Issukrasmu nauci, koga' iska dago storat sünet (от турски, sünnet, обрязване), zere' toi togava teghli golem zahmet (от турски, zahmet, същ. ар усилие, труд, старание), i golema boleva. Tazi boleva deto teghli Issukras, koga go rezaha, besce tolkos golema, ci od nea umireha mlogo deza', kak dumat Mudri hora. Ama Issukras po' gole=maja teghli, zere' negovoto Telo besce po'ielebia, i po' milaim od drughite deza'. I od tuka moxem dase naucim, kak trebe da placim nascite grehove, i da ghi umii=mo sas salzi od nascite occi. Potrebno bi bilo' da placim i nia scto god za Issukras=ta, kogago vidim, ci toi tolkos plaka za=zad nas, i izle' negovatasi prisveta krev. Da placim i nia, ciunkigo vidim, ci toi tol=kos zahmet, i tolkos golema boleva tegh=li zarad nas. Nascite grehovemu dadoha s=mert, zere' toi ne besce storil niscto, za' ka=ko damuse stoj smert. Öileise trebe da=mu pitamo prisctenie od nascite greho=ve, i da ghi placimo dor sippo bademo, za=jedno' sas nego na tozi svet, ako iskamo pak zajedno' sas nego dase radovamo na onzi svet u Rai Nebeski doveka.

**Kak dodoha tri zare' dase po=klonat na Issukrasta. Pogl: 6**

76

Od sickite ciudne rabote, detose videha kogase porodi Issukras, jedna' e' tazi : ci na Istok prikazase jedna' nova zvezda', deto ne bescese videla napret; Tazi zvezda' besce miscian od jedna' nova svetlos, deto be=sce doscla' na svetat, sanki Issukras, da proseveti sicki onezi, deto xiveaha u tam=ninite od smert Na Istok imasce tri za=re' Mudri, deto, kak dumat jedni knixio=vni, beha od korenet od Balam prorok poganin: Tozi prorok besce ubadil na po=ganete Porodene Issukrastovo, i za' mi=scian od tova', besceim rekal, ci scte=sce dase vidi jedna' zvezda' kade' Evreis=ko, i zatova' besceim rekal, koga' vi=dat tazi zvezda', daja sledat, I da idat da=se poklonat na jedin zar, deto scetesce da=se porodi mexdu Evreite, koi scetesce da=e' gospodar, i Saibia od sickiet svet. Ko=ga' pak dode' vreme, i Issukrasse po=rodi, i videse tazi zvezda', tezi tri zare' katoja videha, poznaha ci bescese po=rodil tozi golem zar, zatova' tragh=naha sas golem alai, da idat, damuse poklonat. Stighnaha na Ierusalem, i u=lezoha u gradisceto, i osahatim lipsa zvezdata, detoghi vodesce. Gospodin Boogh stori daim lipsa zvezdata, deto=im kazovasce patet, daghi zorladis=sas tei, da ulezat u tova' gradiscete, de=to besce Metropoli, i kade' imasce mlo=go hora knixiovni, i Mudri na sveta'

Kni=

77

kniga, da pitat teh, kadese rodil Issu=kras, i tei dase jajaldissa negovoto poro=dene. Hem da nemat Evreite, i Erode kak dase upravat napred Boga, ci nesa scte=li da trassat Issukrasta, i damuse poklo=nat, koga' ciujat, ci tezi tri zare', makar pogane, pakgo trasseha. Hem Gospod is=ka da ukare sas ham aratlakat od tezi zare' hain likat na Evreite, deto beha tol=kos blizo pre' Issukrasta, pakgo ne trasse=ha damuse poklonat, a tezi zare' od tolkos daleko ideha dago trassat damuse poklo=nat. Scto' ulezoha tezi zare' u gradisceto fanaha da pitat: kadei, detose dobil zar na Evreite? Na istina tezi Sveti Hora laiksa od golema falba' zarad mlogo rabote, deto storiha sas tova' pitane. ?

zascto' makar daghi ostavi zvezdata, detoim kazovasce pattet, i neznaeha artak kade da idat, pakse ne zagubiha, i ne sciase=tissahase, netose varnaha nazat, emi slediha tehnet patt sas dobra' voglia, i dadoha sas tova' na nas jornek, kak tre=be i nia dase ponasemo na nascite dobri rabote, dase ne zagubim, i dase ne osta=vimo, koga' vidim, ci Gospodin Booghse od=delil malko od nas, i kato da recem, ni pomagamu, ama' da varvimo napret sas golemo nadevane, da scte' damu po=moghni, kak pomoghna na tezi zare'. 2<sup>0</sup> Laiksa od falba' zarad tehnoto gole=mo serze, sas koje' ubaxdeha na Ieru=sas=

78 ctp.

Salem jedin nov zar, i neghi strah hic od kral Iroda, deto moxesce daghi posece zarad tazi rabota. I zatova' Sveti Ivan zlatusta, koga' prikazovasce jedin den na kristianete od tezi zare', obrasctese na teh i teighi pita: O Sveti hora, neznai=teli, ci koito pravi, i darxi nov zar, dore' xiv drughiet, stojmuse smert : emi via ka=ko pravite : zascto' ulazete u takav golem strah? neznaiteli, ci kral Erode moxe les=no da zapoveda, daviubiat? Taci pak od=govare na mesto

težno Sveti Ivan, i tei duma: verata od tezi tri zare' besce tol=kos golema, i milosta', deto imaha na noviet zar, detose besce rodil, sanki na Is=sukrasta, besce tolkos golema, ci napret oscte' dago vidat, behase nagotvili da u=mrat za' nego. Besce prilika od tova', o=nova' detose cete na Sveta kniga od o=nezi tri levent soltati, deto kato ciuha, ci zar David besce uxiadnel, i iskamosce=se da pie' voda' od jedin bonar, deto be=sce pri gradisceteto od Betlem, sas golem strah da ghi ne ubiat, minaha pres ordia=ta od tehnte duscmane, i utidoha, i do=nesoha voda' od onzi bonar. Zar Erode koga' ciu', ci beha doscle' trite zare', i ciu' kako' trasseha, ciunki znaesce hube=re, ciumuse ne padesce Evreiskoto krals=tvo pokoren, zere' toi ne besce od zar=skiet koren, emi bescego storil kral Rim=skiet zar, zatova' uplascise tvarde', i za=

## 79 Cтp

Zagrixise da ne zagubi zarsvoto, i sas ne=go zajedno' zagrixise sicko Ierusalem. E=rode pak zbra' sickite Okumusce, Mudri, I knixiovni od Ierusalem, i popita ghi kako' dumasce Sveta kniga od tazi rabota, i tiamu odgovareha, i rekoha kako' duma Mikea Prorok, sanki ci od Bet=lem scetesce da izleze onzi, deto scetesce da zaruva na sicko Israel. Togava E=rode vikna skrisciom trite zare', i ispita ghi na koje' vreme besceimse prikazala novata zvezda', receim, deto beha od=govareli negovite Mudri, ispratighi na Betlem, i moliimse da trassat hubeve noviet zar, i kogago namerat damu uba=dat, da ide i toi damuse pokloni; Trite zare' kato ciuha tei, osahat traghnaha i utidoha kade' Betlem ... i scto izlezoha od Ierusalem pak im se prikaza zvezda=ta, i zatova' tvardese zaradovaha, i sledihaja dor stighnaha na onazi koli=ba, de' 13 dni na pret bescese dobil Issu=kras. Tuka nad tazi koliba zaprese zvezdata, i sas tova im kaza, ci tam be=sce onzi, deto tia trasseha: ci onazi ko=liba besce Sarajat na zarat, detose be=sce skoro rodil : ci tam beha sickite An=ghele nebeski, zere' onazi koliba besce konakat na tehnet zar. O Milli Boxe! Kakva' golema rados trebovasce da ciu=jat na serzetosi tezi zare', koga' vide=ha, detoim kazovasce zvezdata, san=ki

## 80 Cтp.

Ki, ci onazi koliba besce kasctata na za=rat, deto tia trasseha, masto, deto po' hu=bavesce stoi na govedata, nekili na horata, ciunki ne za' hora, emi za' goveda besce napraveno? u tazi koliba ulezoha tezi zare', i ako napretse beha ciudili, koga ja videha od vanka, po'vicese zaciudiha koga' videha, ci tuka besce zarat, deto tia trasseha. Behase sciasctissali da ne na=merat jedin zar tei golem tolkos Siromah i onzi, deto trebovasce da muse klanet drughite zare', da stoj na jedno' mesto tei siromascko, i tei alciak, i da nema nika=kav takam, i nikakva droxina, ciunki tuka ne videha drugogo, nekili Blaxe=na D: M: deto darxesce Issukrasta, i kak duma Sveti Ilario, Sveti Iosef ne besce tu=ka. Priblixihase pre' Blaxena D: M: i molihaise daim kaxi Issukrasta, zere' beha doscle od daleko sled jedna' zvezda', tokoci dago vidat, damu storat ikram, i damuse poklonat. Blaxena D: Maria imgo kaza, vi=dehago, i poznaha, ci toi besce onova' slan=ze, detoim kazovasce zvezdata. Poznaha ci toi besce Spassitel od

Svetat, i makar da besce cilek, besce i Gospod, i kato na Boga i Cilek poklonihamu tri türlie darbe, sanki zlato, tamjan, i Mur. Du=ma Sveti Remigio, ci tezi tri zare' ne dado=ha sekoj po' jedna' od tezi tri rabote, emi sekoj dade i od trite. Poklonihamu tam=jam kato na Boga : Mur kato na Ci=

81

Leka, deto imasce da umre', zere toga=va imaha adet Evreite da maxiat sas Mur martvite, dase ne umirisciat, ciun=ki tozi Mur besce jedna' rabota mirizli=va. Poklonihamu pak zlato kato je=din golem zar. Koga' pokloniha teze dar=be na Issukrasta, ne majahase mlogo tu=ka, emi katoghi zafali Blaxena D: M: na ime od Sinasi, traghnahe veseli da=si idat: i kak duma Sveti Mattea Evan=ghelista, deto pisa tazi rabota, Gos=podin Booghim ubade, i zapoveda da=se ne varnat na kral Eroda, i zatovase varnaha iz drughi patt na Viljat. Od tuka moxiat da zemat jornek sicki kris=tiane, i dase nauciat od tezi zare' ne to=koci da trassat Issukrasta koga gosa za=gubili sas grehat, ama kogago namerat sas pokajanie, dase varnat iz bascka ??? od parviet, detosa varvali : sanki ako napretsa varvali po'losc patt, po' patt od grescenie, setne da zacaciat da varvat na dobar patt sanki da pravat dobro', i tei da stighnat u Rai Nebeski. Tezi tri zare' se vikaha: jedinat Baldasar, dru=ghiet Melchior, tretiet Gaspar tehni=et prasn timer pakse pravi jedin den na=pret Ivanovden, i vikatgo Vodize.

**Koga' Blaxena D: M: pokloni Issukrasta u Ciergua i Tase precisti. Pogl: 7**

82

Nescte' Duh Sveti da ostani skrito, i dase ne cini po'sickiet svet jedin tei hubav örneke, detomo ostavi Blaxena D:M: sas nei=noto slagane : emi iska da go pisci Sveti Luca Evangelista kak sledi : koga' mi=naha cetiriset dni, pres koje zapoveda=sce Gospod na Evreiskata zakon, da sedi doma' kato necista, i da ne izlaze po' vanka onazi xena' deto besce dobila: Blaxena D:M: utide na Ierusalem da izvarsci deto zapovedasce Gospodin Bogh da se precisti i da pokloni Sina sina Cier=gua. Tova' bi golemo slagane od Deviza M: zere' maker sled porodenie da besce ta os=tanala Devoika nai cista od sickite, pak se ne ostavi da izvarsci tazi zakon od pricestanie, i da pokloni na Ciergua na Redomnik Boxij deto poklonevaha dru=ghite xeni ne ciste. Od tuka se pozna=va kolko e' bascka deto stori Blaxena D:M: i Issukras od onova', deto nia pra=vime; zere' nia maker dasmo grehovi=ti, pak nesctem damo sakat takvis; ama Issukras, i Maikemu maker da ne be=ha grehoviti, pak neghi sram dase storat takvis; cinnki iska Issukras sled osem dni dago rexiat, i tova' be=sce miscian od grehovit cilek ; i Maike=mo sled cetiriset dni iska da ide **da=se** precisti, i tova' besce miscian od jedna' xena' ne cista.

Sede' Blaxena

83

D:M: dorse minaha cetiriset dni u ona=zi koliba, deto porodi, ta ci utide na Ie=rusalem sas Sveti Iosefa ; i na pret da ulezat u Cierguata **cupiha** jedin Cift gurgutke. Illi galabe, cinnki tova' dava=ha Siromassite na Redomnik Boxij dasi iskupat cedoto, a boleterete davaha jag=neta. Sas tozi dar ulezi Blaxena D:M: u Cierguata; i tuka, kak duma Sveto E=vanghele imasce jedin star Cilek, detogo vikaha Simeone; na tozi Cilek besce re=kal Gospodin Boogh, **ci na pret** da umre' scetesce da vidi Sinamu stanal Cilek, san=ki Issukrasta. Cetese na kniga, ci tozi Simeone besce Redomnik Boxij, i mlogo okumusciam na Evreiskata zakon, i besce Mas=tor na jedno ' Medresse, I ucesce mlogo Mom=zi na Sveta Kniga, i razgheldissase jedin den da cete, i da iskaxi na negovite si Ucenizi onezi dumi od Isaia Prorok de=to dumat: ci jedna' Devoika scetesce da za-cine, I da porodi jedin Sin, i dodemu na a=kal, ci da cete tezi dumi tei scetesce da dade sebep na mlogo dase sciubelendis=sat od тази prorokia, zatova' promeni imeto od devoika, i turna na mesto nei Mlada, i rece tei: ci jedna' Mlada scte=sce da zacine, i da porodi jedin Sin, a=ma ne rece тази Mlada kakva' scetesce da bade, dali devoika, illi ne'. Na utre' za' da cete pak, deto besce pissal, i name=ri

84

Ri, ciudo Boxij, resit storeno imeto od Mla=da, I pak pissano Devoika, I zatova' jako= se zaciudi, i sciasctissa, i kato tamam mislesce тази rabota, prikazamuse Duh Sveti, i recemu, ci toi na pret da umre' scetesce da vidi sas negovitesi occhi тази Devoika, i Sinai, koi scetesce da bade S=passitel od Svetat. Cekasce Sveti Simeone sas dolema rados koga' Gospod da izvar=sci, detomuse besce obrekal, I zatova' be-sce utiscial na Cierquata poveden od Duh Sveti, I tuka vide, ci uleze u Cierqvata Blaxena D: M: sas Issukrasta, I osahat=ghi pozna', zere" Gospod mughi kaza, i u=tide srescta teh. Koga' dode' blizo' pre' teh, i videghi od blizo', nemoxesce dase nassiti da ghi gleda, zatovase moli na Blaxena D: M: sas golemo slagane, I sas slatki dumi, damu dade Issukrasta na razete, da=go prigarni, I dago vidi hubeve, zerego be=sce mlogo rimnuval, I cecal da dode da=go vidi; I Gospodin Boogh bescemuse obre=kal, damu ne prati smert dorgone vide=sce. Blaxena D: Maria mugo dade na ra=zete, I toise jako zaradova, I zeluvago mlogo patti sas golem ikram, I sas mlo=go salzi, detomu teceha od occite od rados, i nemoxesce dase nagleda u nego, zere' znaesce koi besce onzi, deto toi dar=xesce na razetesi: blagossovigo i zafa=li mlogo Gospodina Boga, cigo besce sto=ril

85

Ril laik da vidi, i da poznai Sinamu, i od golema rados tei zakaci da duma: Siga Gospodine dai da pocini tvojata sluga, sigasam kail da umra', zeresi izvarscil detomise besce obrekal, i moje=te occhi videha tvojat Sin, Spassenie na sicki hora od svetat svesc na poganete, i slava na tvoje hora od Israel. Du=ma Sveto Vanghelie , ci Blaxena D: M: i Sveti Iosef ciudehase, koga' ciuha ci Sve=ti Simeone tei duma; toi pakghi blagos=sovi, i ubarnase na Blaxena D: M: i re=cei tei: da znaesc Mario, ci tozi tvoi Sin sc=te da bade na mlogo zagubenie, zerei tia sctat da badat hodule, a tozi tvoj Sin scte daghi pogubi, i daghi svali na zeme=ta; i scte da bade bile sebep mlogo Siro=massi grehoviti da ostavat tehnite gre=hove, i losci adete, I dase ubarnat na do=bar patt, i da namerat Spassenie. Scte' da bade pak turnat za miscian od ba=rasciak srede Boga, i horata od tozi S=vet, makar da sctat da badat cifuttete, de=to niscctat dago prejemmat za

Messia, san=ki za Spassitel, ta ci pak poganete, ta ci pak nei nasetne sickite polovernizi nisc=tat dago prejemat. I tvojata duscia' sc=te daja mine' nox od boleva, i tozi nox sc=te da bade negovata maka, i smert. Sveti Simeone scetesce da rece' sas tezi dumi, ci Issukras scetesce da bade kato je=

86

jedin miscian, na kogo svetat, i sicki ho=ra grehoviti scteha da farlet strelite od tehnet jad, i sardesc, i scteha damu=se uprat kolko' moxeha, i tova' scetesce da bade jedin ostar nox, deto scetesce da mine'sarzeto na Blaxena D: M: Tukamo=xedase hortuva sas Gospodina Boga tei: o Boxe zascto' scte' dase ubade na tvojata Maike, kakva' scetesce dati bade smarta', daj macci duscata dor bade xiva? Oti Boxe nemoxe' da stojhazi rabota skri=ta dori dode vremeto, i togava da teghli, i da ne teghli dor bade xiva? Oti maccisc koite tolkos milova? Koite tei hubeve sluguval i koi nie storil niscto, za kako'damuse stoj pedepsa? Ama Gospod iska sas teghliloto od Blaxena D: M: da nauci nas i nia dasmo kail od voglia Boxia, kogamu prascte teghlilo da ne begamo od nei (има добавка над реда) dase ne sardimo, emi da teghlimo sicko deto mu pra=scte Gospod, i dane dumamo, illi da mislimo ci Gospodmo ne ubice, illi ne milova koga=mo prascte da teghlimo: zere' Blaxena D: M: makar daja nai mlogo od sickite Gospod miloval, i ubicel, pak nai mlogo od sickite=ja maccil, i pratili da teghli. Namerise u Cierqvata, koga' Blaxena D: M: utide da pokloni Issukrasta, i jedna' Sveta xena' u=doviza, detose vikasce Anno, ihazi besce Prorokigna. Taziz xena' besce mlogo sta=ra, i besce imala stopan, sas kogo besce xivela sedem godine, i sled negovata smert

87

mert besce ostanala udoviza do osem=deset godine, i ne izlazesce iz cierqvata ama hizmetuvasce vatre' na Gospodi=na Boga dene' i noscte' sas mlogo go..ene, i molitve. Dumasce cihazi Sveta xe=na' besce Mastoriza na Agalarskite mo=miceta, deto sedeha u cierquata daghi izgledat hubave', i daghi nauciat rabo=te Boxij, de' besce sedela i Blaxena D:M: sas koja'hazi sveta xena' besce imala go=lemo priatelstvo. Zatova' kogaja vide', i pozna', I naucena od Duha Svetoga rece goleme, i ciudne rabote od nea, i od Issu=krasta nein Sin: i rece ci toi besce onzi, deto sicki od Israela cekaha kato Mes=sia, i zar. I tei Blaxena D: M: zajedno sashazi druxina, sanki sas Sveti Iosefa, Sveti Simeona, i sas Sveta Anna traghna, i kog stighna pre' Oltar Boxij, pokloni Sinasi, sanko Issukrasta na Oza Boga. Du=mite deto ta rece kogago pokloni, moxe dase verova, dasa bile' tezi, illi drughe na tezi prilicne: Etto o Boxe viecni ..., i moi Gospodine, asti poklonevam tvo=jat sin, deto e' barabar sas tebe, i detose porodil od mene na tozi svet. Astigo poklonevam Gospodine, makar dago im=asc zaman sas tebe, i zafalovamte zasc=tosi izbral mene za negova Maike. Asti poklonevam onogoziz, stanal cilek, deto scte' da dade sebesi za spassenie od sic=kiet svet. Pak Blaxena D: M: pokloni ga

88

galabcetata, deto besce zanesla, i da izvarsci drugata zakon, deto hortuva=sce od parvite rodeni, iskupi sinasi od Redomnik Boxij sas pet sikli, koje' be=ha parite od onova' vreme, i koga' izvarsci sicko onova', deto zapovedasce zakon Boxia, ze' izin od Sveti Simeo=na, I od

Sveta Anna Prorokignata, i izleze is Ciergvata sas sveti Iosefa, i sas Issukrasta, i utidesi na Nazaret.

**Kak pobeghna Blaxena D: M: na Miscirsko sas Sveti Iosefa od kral Erode, i kak toi posseci sveti mladenzi. Pogl: 8**

Kogase varna Blaxena D: M: sveti Iosef na Nazaret, kade' sedeha, itamam dasi pocinat sctogod od tolkos, deto beha isteghlili; ama' Gospod ne besce odredil tei, zere' poznavasce losciata voglia od kral Eroda, i znaesce, ci toise kanesce da ubij Issukrasta, zatova' prati ha=bar na Sveti Iosefa sas jedin Anghel, da=go kurtulissa od tozi strah. Utide An=ghel Boxij, ihortuvamu na sane, i re=cemu dase ne maj, emi skoro da zemi deteto sanki Issukrasta, i Maikemu, ta da ide na Misirsko, i tam da sedi dormu dade pak habar dase varni, i recemu, ci secepat od tozi patt, deto trebesce tai skoro da bij, besce kral Erode, koise macesce da dobavi Issu=kras

89

krasta dago ubij. Tuka moxa cilek da mis=li, kak Gospodin Boogh, makar da moxe=sce dase kortulissa od kral Eroda i da ne bega bile na Misirsko, ama pak niscete' da stori tazi rabota, i sas tova' iska damu nauci, kak trebe i nia dase ponasemo, kogamuse dokare da teghlime nescto; sanki da ne trassime dase kortulissame od teghliloto sas ciudesse, koga' moxemo nia sami bes ciudesse dase kortulissame. I od tova' moxemo oscte da poznaime kol=ko Gospodin Boogh misli za negovitesi, sanki za onezi, detogo milovat, makar mlogo patti na nasse pravi, kato dase zabrivil od teh, kogaghi ostavi da tegh=lat nevoglie, ama pak to' nie' tei, zere' koga' dotreboa, ne ostaje daghi upravi, i daim pomoghni na sicko. Örneq od tova' beha Evreite, koga' izlezoha od Misirsko, koji kogase nameriha srede Ciarve=no more, i askerat od zar Tarann \?\", deto=ghi gonesce, koga' tamam seko i bi re=kal, ci ni jedin scetesce dase kortulissa od smart; etto ci Gospod razdeli moreto, i tia minaha po' suho', i kortulissahase. Moxe=mo pak da mislime kolkose zaciudi, i zagrixi Blaxena D: M: koga' ima' habar, ci kral Erode trassesce Sinai dago ubij de=to ta tolkos milovasce. Zatova' osahat stana, i fana da fascte düzen, i dase gotvi za patt, sabudi, Issu=kras

90 ctp

krasta, zego, prigarnago, i traghnaha sas golema xialba, zere' videsce ci be=sce zakacilo dase izvarsaciova onova', deto besce i Sveti Simeone kazal, koga pokloni Issukrasta u Cierqua Boxia na negovite raze. Na tozi patt mlogo isteghliha i stutt, i strahove, i glados zarad tehnata siromascia, ama nai mlo=go, zascto' tei skoro, i ne nadesno traghna=ha, i ne moxeha da fanat nikakuv düzen za patt. Ako teghliha mlogo na patt, povice, i bez mera teghliha na Misirs=ko, de' sedeha sedem godine srede po=gane, deto ne beha belkim hic milos=tivi, neto izanlia. Secepat zascto' Gos=pod iska da pobeghni Sinmu na Misirs=ko, i ne na drugo mesto, kazovago Sve=ti Ivan zlatusta, i tei duma: Gospodin Booghse smisli od pedepsete, deto besce prartil na onzi Memleket i od teghlilo=to, deto beha sicki isteghlili, koga' na jedna' nosc umori im sickite parvorode=ni, kato utarva' Evreite od tehnite raze, i daim povarni za sicko tova', i

da stori barasciak sas teh, dade im Sinasi, deto besce vreden povice, nekili sickite teh=ni sinove, deto besceimghi umoril, pra=ti im lekat, dase izlekuvat od desette' pedepse, detoim besce pratil jednasc. Blaxena D: M: i Sveti Iosef sedehe na Misirsko sas Issukrasta sedem godine, Sve=

91

Sveti Iosef rabotesce duramagilik, i Blaxena D: M: i tase udaresce i cialasc=tissovasce da raboti, da dobiat, da hranat sebesi, i onogozi, deto hrani, i darxi sickiet svet, sanki Issukrasta. Koga' Blaxena D: M: sas Issukrasta, i Sveti Io=sef beha artak na Misirsko, duma Sveti Mattea Evangelista, ci kral Erode, ci=unkise useti, ci behago izmamili trite zare' i behase varnali na viljatatsi iz drughi patt, i ne behamu dali habar, ci beha na=merili noviet zar, deto tia trasseha, sanki Issukrasta, tvarde' se rasardi, i od=redi da stori jedna' rabota, detose ne besce nikoga ciula, ne videla, sanki da ubij sickite drebni deza', deto beha na Betlem, i po' sickiet negov toptrak. Ama na pret da izvarsci tazi duscmanska ra=bota, ima' zor da ide na Rim, zerego be=ha vikali da izlezi pred Rimskiet zar zarad jedna' davia, deto imasce sas Sino=vetsi, hem da dade giovab od kralstvo=tosi. I koga' pakse upravi, i utakmi sicko, varnase na kralstvotosi, i na pattet izvadisi malko öfketo, i jadat sas onezi od Tarso, i zapali im mlogo ghemie : zere' besce pociul, ci tia beha kareli trite za=re'; I da nema strah, damu ne zemo kral=stvoto noviet zar, detose besce na to=zi svet rodil; sanki Issukras, odredi da izvarsci artak, deto besce namislil, san=ki

92

da ubij sickite drebni deza', deto beha na Betlem, i na negovat toptrak, i teise nedevasce, ci nescesce da moxe' damu ubeghni od razete Issukras, emi sctesce i nego da dovarsci za jedno' sas drughite deza'. Bescese minalo malko povice od godina od kak bescese porodil Issukras, koga' kral Erodese nakani artak da u=bij dezata, ciunki ne besce mogal da iz=varsci tazi rabota po'napret zarad ona=zi rabota, deto rekohme po' gore': I zato=va' stori hesap od kak beha doscle' trite zare na Ierusalem, i od kak beha vide=li zvezdata, deto im kazovasce pattet, i odredi dase ubiat sickite deza' od dve godine na dolo, tei zapoveda, i teise iz=varsci, Golem plac, i rev bi na gradiscte=to od Betlem, i po' sickiet negov toptrak, dese izvarsci tazi kasapniza. Placeha dezata, placeha Basctiteim, Maiki=teim, Bratjeteim, ama pov'ice se xiale=ha, i primireha Maikiteim. Ubivahaghi grescnite u razete od Maikiteim, i u ra=zeteimghi paraladissovahe. Umireha mlogo i ne udareni bile' sas nox, emi toko od darpane, zere' od jedna' strana ghi dar=paha Gellatete daghi zakolat, od druga strana ghi teghleha maikiteim daghi utarvat, i tei grescnite od darpane umi=reha. Iedni paksi beha skrili dezata po zemeta, ama kolkose maceha Mai=

93

Maikiteim daghi skriat, oscte tokos tia samise ni skazovaha sas placiat, zatova ghi ciujeha gellatete, trasehaghi, na=merovahaghi, i ubivahaghi; I tova' Gos=podin Boogh Issukras stori za tehno do=bro', zasctoghi pomilova, sanki nescte' toi dase zagubi ni jedno' dete' od onezi, detose beha dobili, kogase toi porodi, na gradiscteto od Betlem, i po'sickiet negov toptrak, emi iska sicki da namerat Spassenie sas tazi smert, zere' koi znai, da nebeha siga'umreli, belkim

scteha dase zagubat mlo=go od teh doveka u pakal, ama ciunki siga' umireha utadeha u Rai Boxij ka=to Mucenizi, zere' zarad Issukrasta umireha. Duma Sveti Mattea Evanghelisti, ci togavase izvarsci prorokiata od Ieremia Pro=rok, koi besce rekal: pociuse jedin glas visok od plac, I golem rev, zascto' Rakel placesce Sinovetesi, i nescte' dase raz=veseli, zascto ghi nemasce. Koga' pak umre' kral Erode, i nemasce artak strah nikakav, Gospod iska dase varni Sin=mu od Misirsko na Evreisko, i zatova' za=poveda na jedin Anghel, da ide da u=badi na Sveti Iosefa, i damu rece: ci kral Erode, i sicki onezi, deto sledeha nego=ata voglia beha izmreli, zatova' dase varni na Evreisko. Koga' ciu' Sveti Io=sef tozi habar, osahat traghna dasi idi na viljat sas Blaxena D: M: i sas Issu=

94

Issukrasta; ama kato pak ciu', Ar Kelao Sin na kral Erode Kragliuvasce na Evreisko, I ci Jerusalem besce na nego=vata darxiava, esckilmu dode' damu ne bade sas kralstvoto miras ostanal I basctinatmu jad na Issukrasta; zato=va' nescte' da ide na onazi strana, emi od=redi da ide na Nazaret, od kade' toi be=sce aslindan, i demu besce kasctata, i Rodninata, hem Gospod bescemu rekal ci tei besce negova voglia, zatova' utide' na onova' gradiscte zajedno' sas Blaxe=na D: M: i sas Issukrasta, koi karesce togava sedem godine i zascto' od tezi godine zakace Issukras da xivei na Na=zaret, Prorozite beha rekli, ci scetesce dase vika Nazaretlia.

### **Kak Issukras od dvanaiset godi=**

**ne ostana u Cierqvata od Je=rusalem, i kak Blaxeba D: M: i Sveti Iosef trasse=hago tri dni, I na tretiet dengo nameriha srede knixiovni. Pog: 9**

Imasce adet Sveti Iosef jednasc na go=dinata d aide sas Blax: Dev: Maria na Ierusalem da pravat velikden, i zava=deha Issukrasta. I zascto' tozi golem prasn timerasce sedem dni, knixiov=nite imaha adet, da prikazovat ka=ta den na halkat, i prikazovaneto=im

95

im besce, deto beha rekli Sveti Prorozi na Sveta kniga. Namerise jednasc i Blaxe=na Deviza Maria sas Issukrasta da slu=scia kogase prikazovasce, i kato ciu' onezi dumi od Isaia Prorok, deto dumat, ci jed=na' devoika scetesce da zacine, i da porodi jedin Sin, deto scetesce damue' Imeto Emanu=el, zaradvase tvrde na serzetosi, zere' vide=sce, ci ta' besce tazi devoika tolkos zafale=na, i ci makar da besce devoika, besce i Maika Boxia. Koga' pak ciuesce onezi du=mi pak od Isaia, deto duma: spusnete one=bessa nad nas boxiata russa; oblazi, lete=te praviet: dase otvori zemeta, i damu dade', i isnikni Spassitel. Togava ta' sas golema rados dumasce na serzetosi: Ettovi tuka, deto rimnuvate, nebetogo dade na vas; ettogo rodilse od mene. Ama koga' pak ciuesce drughite dumi pak od Isaia, deto dumat: ci tozi nein sin scetesce da bade uloven, varzan, i bitt sas bicciove, na kras raspren, i gore da umre'. O Boxe kakva' boleva ciuesce togava Blax: Dev: Maria, kakav plac dasce, kakvi salzi izli=vasce od occitesi koga' promislovasce ci nei=niet sin Issukras, deto ta' tolkos milova=sce, scetesce jedin den da umre od jedna smert tei sramotna. Koga' pak mina Ve=likden, duma Sveti Luca, ci

Sveti Iosef=se varna sas Blax: D: Maria na Nazaret, ama Issukras ostana na Ierusalem.  
Du=ma jedin ocumuscin, ci togava evreite ima=

96

imaha adet, maxiete da hodat bascka, a xenite bascka, dezata pak kade' scteha hodeha, zatova' koga' Blaxena Dev: Mar: i Sveto Iosef traghna da idat, ni use=tihase bile' kak ostana Issukras, zascto maikemu sakasce, i nadevascesce da e' sas maxiete pre' Sveti Iosefa, a toi sakasce dae' pre' maikesi sas xenite. Ama koga pak izlezoha na karat, i usetise deviza Maria, ci Sini besce ostanal na Ierusa=lem, zeregu trassi i iz xenite, i iz maxiete, amago nemasce. Neto jezik cilescki moxe da iskaxi, neto akal da stighni kak=va' boleva, i xialba ciu ta' serzetosi za tri dni, detogo trassi, i na tretiet den pak utide na Ierusalem sas Sveti Iose=fa, i ulezi u Cerquata, i namerigo, ci se=desce srede okumusce, i knixiovni i uc=cesceghi. Kogago vide Blax: Dev: Maria bajaldissa artak od rados, I osahat skokna, i utide pre' nego, prigarnago, i zelu=vago mlogo patti sas golema millos, i recemu: Ah Sinco zascto' stori tei? Etto ci Basc=tati, i as trassemete siga' tri dni sas gole=ma boleva, i xialba. Issukras odgovare i recei: zasctomeste trassili? Neznaiteli, ci trebava as da izvarschia sicko, deto mi zapovedal mojat Bascta' nebeski? Tragh=na pak tasi utide doma' sas Maikesi, i sas Sveti Iosefa, i slusciasceghi na sicko kato dobar sin. I od tova' trebe dase nau=cime, i nia dase slagame, i da sluscia=me

97

me basctitesi, i maikitesi, illi onezi, deto=musa na mesto bascta', i na mesto mai=ke, daghi slusciame na sicko, detomu za=povedat, toko da nie' grehovitto, detomu zapovedat, zere' togava nesme dlaxni da ghi slusciame. Sveti Luca pak, deto pissa teze rabote svarschiova, i duma: ci Issu=kras rastesce na godine, i na mudros pred Boga, i pred horata. Tuka moxe cilek da razbere' jalanisc tezi dumi: da raste' Is=sukras na godine, sekoi razbire; ama da raste' na mudros moxe dase razbere ja=lanisc, sanki ci Issukras oscto' rastesce na godinite, dobivasce nova mudros, ama ne=scte' tei dase razbire', zere' Issukras oscte' na parviet ces sctose' zace' u Maikesi ima' jedna' boxia' mudros, ciunki besce cilek i Boogh, i sas tazi mudros, deto ima' na parviet ces od negovoto zacetie, umresina kras: emi trebe dase razbirat tezi dumi inak, sanki ci Issukras onazi mudros, de=to ghi österdissovasce na onezi rabote, de=to pravesce, koga' besce dete', oscto' rastesce pak nea ghi österdissovasce na teze rabote, amaja ghi österdissovasce kato po' golema, ama ne dobivasceja jeniden, emi=sija imasce aslindan.

### **Kak Sveti Ivan Krastitel krasti Issukrasta. Po: 10.**

Makar sveto Vanghelie dane duma nisc=to

98

To od Issukrasta od dvanaiset godine do' triisette, ama pak nema da misli nikoi, ci Issukras sede' ailak tova' vreme; zere toi nebesce doscial na tozi svet da sedi ailak. Zatova' mlogose cialascitissa, i udari tova' vreme da pravi dobro', i da recem, kato da se gotvi da prikazova, i

da ubrescte ho=rata na dobar patt, koga' na triiset go=dine scetesce da izleze na esckere'. I sas tova' dade jurnek na nas, koga imame nescto da produmame, illi da storime, na pret da mislime hubave, i dase nagotvime, da=ne sbarkame nescto; kak stori Issukras; koi osemnaiset godinese gotvi napret da izleze da prikazova, I tova' toi ne sto=ri, zasctose bojesce dane sbarka nescto, zere toi besce Gospod, i nemoxesce da s=barka, emi tokoci da dade' jurnek na nas, deto moxeme da sbarkame, zatova' tre=be da mislime na pret da storime nescto. Koga' Issukras pokare triiset godine be=sce jedin cilek tolkos hubav, da nemoxesc dase nasitisc dago gledasc, kak pisci od nego jedin poganin, detogo vikaha Publi=co Lentulo. Tozi poganin besce utiscial na Evreisko da utakmi jedna' rabota od Rimskata divana', toi besce videl Issu=krasta, i bescego ciul da prikazova, i tei pisci od nego na Rim na Divanata. Prikazase tova' vreme jedin cilek od go=

99

golema silla, koi siga' xivei mexdu' nas i imetomue' Iesus. Horatago vikat Prorok od pravdina', negovite učenizigo vikat Sin Boxij. Toi uxiveva martvite, izdrauva sic=kite nevoglie. Toie' jedin cilek hubeve na=praven, i ghircik mue' teloto, bojatmue' vi=sok, ama nie' kararsiz, emi sas karar, i sas mera, i mlogoe' dragh na koigo gleda; Li=zetomue' pocesno, i koigo gleda strahmu dokarova, i sram ikram, i milos da mu ima. Kosatamue' jako hubava, i dlaga do' ramata, ciarvena, ama malko acik, ilescteise. Celotomue' uigun, i tvarde hu=bavo, bes lekie, i od jedin renk xiv, i kato zapalen; od ustatamu, i od nosatmu nema kako' dase kazova, sicko hubavo, i bes ni=kakvo lekie. Bratatamue' gasta, ama ne mlogo dalghie, i od jedin renk od kusa=ta. Gledanetomue' krotko, i cisto, i ocite=musa acik, i lescteijatse. Koga' ukarova tvarde e keskin, ama koga nazaat dava jako e' sladak, i krotak. Lizetomue' veselo ama sas karar. Nikogagosa videli dase smeje', ama da placi mlogo patti. Sickoto=mu telo, i raze, i kraka, i occi, i glava', i sickoe' uigun na bojatmu. Hortuva mal=ko, ama sas golema krotosia, i mera; ar=tak sas jedna' duma da vigo kaxia: Toi e' nai hubav cilek od sickite hora od tozi s=vet. Etto tova' pissova tozi poganin od Is=

100

Issukrasta, i tazimu besce prilikata, i bo=jat koga' pokare triiset godine. Besce dosc=lo artak vreme da izlezi Issukras na esc=kere', i da prikazova negovoto Vanghelie, i da pravi ciudesse; ama na pret da izlezi na esckere', odredi da ide dase krasti od Sveti Ivana. Besce togava Sveti Ivan krastitel izlezal da prikazova po' krai jedna' reka', detoja vikat Iordano, i vikasce ho=rata na pokora, i dase krasctavat, i tova' krasctenie besce kato jedno' gotovane na pokora, zere' onzi, detose krasctavasce ispovedovascese, i poznavascese da e' gre=hovit. I Issukras öileise mina' od Galilea na Evreisko, i utide na Iordano dase kras=ti od Sveti Ivana. Tuka trebe da pomis=limo malko, kolkose sloghna Issukras, i utide sas farisei, i sas grehoviti, kato da e' i toi jedin od teh, da ceka damuse pad=ni red dase krasti. O Issukraste kakoti trebovasce tebe dase krastisc, detosi sama=ta pravdina', i nemasc greh, i ne tokoci ne=masc greh, emi i bes greh bile'se zace' u Mai=kesi? Ne besce patno tolkos golemo slaga=ne da mine' bes nekoj golema, i ciudna ra=bota, ciunki Gospodin Boogh ima adet da slaga hudulete, i da izdiga onezi, detose slagat, i tei stori tozi patt. Dode' Issukras na Sveti Ivana, dago krasti, ama ciunki toigo hubeve poznavasce, sas golemo slaga=

202

gane, i Ikram recemu: kak moxeda ba=de Gospodine, ti da iskasc as date krasta, koga' ti trebowa da krastisc mene? Issu=kras odgovare, i recemu: ni varsciat ra=bota siga' tezi horti, krastimi, zere' toi tre=be dase stori. Ne produma vekie duma Sveti Ivan, ciunki vide', ci tazi besce voglia Issukrastowa, krastigo, i sas tova' krasc=tene Issukras posveti vodata, i dadei ko=vet, i silla da moxe, da ucisti duscite od greh, i na tozi ces Issukras zadade nego=voto krasctenie. Osahat sctose krasti Issu=kras, otvorise neboto, i sleze Duh Sveti na prilika od galab, i ciuse jedin glas od Oza Boga, deto rece: Tozi e' mojat draghi Sin, u kogosam mlogo seuda' imal. Duh Sveti, deto sleze na prilika od galab kondissa na glavata od Issukrasta, dase rasbire sas tova' za kogo' beha recene onezi du=mi. Koga' ciuime, ci Duh Sveti slazel od nebe \?\ sas prilika od galab, dane sakamo, ci tova=mue' prilikata, zere toi nema prilika ni=kakva, emi scte' i izbra' tazi prilika, dase prikaxi sas nea na Svetat. Osahat scto' arnissa onzi glas, detose besce pociul, lip=sa Duh Sveti. Dokarese tazi rabota na sa=mo den od vodize, koga' beha doscle' trite zare' od istok dase poklonat na Issukrasta. Togava besce Issukras od 29. godine, i 13 dni, kak duma Sveti Luca, ci pokarovasce 30. godin. Kak

Kak Issukras govica tiriset dni u gorata, i kak diavlat=se maci dago izmami da prigresci. Pogl: 22.

Na tozi den, i od tova' mesto, deto Issukrasse krasti, Duh Svetigo zakare u go=rata, dago ispita diavlat. Koga' utide Issu=kras u gorata nagotvise da pravi genk sas diavlat, i gotvenetomu bi da govei, i zatova' gove cetiriset dni, i cetiriset noscti. I tuka kako' ne isteghli, netoko govone, emi i stutt, i let, i snegh, i vetar, ciunki besce zimno vreme. Nema=sce kascta, kade' dase zavre', nemasce pos=tilke, kade' da pospi, i da pocini, emi nego=voto spane', i pocivalo besce sas xivinite od gorata, kak duma Sveti Matea Evan=ghelista. Minahase cetiriset dni, i Issu=kras ugladne', i tei cekasce negovatsi dusc=manin. Od druga strana' diavlat jako tras=sesce da znai dali Issukras ghercek besce Sin Boxij, zere' neznajesce. I makar ne=koi patt diavletego beha vikali Sin Boxij, kak pisci Sveti Luca Evanghelista, ama pak imaha esckil. I makar da beha ciu=li glassat od Oza Boga, detogo vikna ne=gov dragh Sin katose krasti, misleha, ci tova' besce rekal Gospod, kaksa sickite pravi hora Sinove Boxij. Kogago vide' oileise diavlat da govei cetiriset dni, fa=

fana da misli da e' Gospod, koga' pakgo vide, ci e gladen, fana da misli da e' cilek, i nemoxesce da poznai kakav besce; zato=va' namisli dago ispita, sanki dase cialasc=tissa dago uvali u greh, i mislesce, ci ako prigresci, toi ne besce Gospod, i zatova' uti=de dago maci sas tri rabote: sanki sas la=komia, sas hodulstvo, i sas nekezlik; I na=pret da ide pre' Issukrasta, ze' prelika od cilek, i izbra' nekoj I drughi kamak, taci utide; i fana tei damu hortuva: cilece Bo=xij mlogo dni sigate vida u tazi gora', da xi=veisc mexdu xivinite, i da teghlisc golem zahmet, zatova' as misla ti dasi Sin Bo=xij, illi nekoj golem Prorok, ama paksi u=gladnel, a niasme u tazi gora', de' nie' tei lesno dase nameri zehere dati sosna : e=mi ti znaesc, ci sekoi e' dlaxen dasi vardi xivotat, i dane stani sebep od smartasi, zatova' akosi ti Sin Boxij,

zapovedai da stanat lep tezi kamani, da moxesc dase nahranisc, i dane umresc, zere e' golem greh. Diavlatse macesce nai na pret da vidi dali Issukras ghercek besce Sin Boxij, zere da besce zapovedal da sta=nat onezi kamane lep, osahat scetesce da poznai cie' Sin Boxij, a da bescese pak maccili sas molitva daghi ubarni na lep, scetesce da poznai ci e' cilek; ama Issukras=mu svali sickoto nadevane, zere neto za=

104

Zapoveda da stanat lep onezi kamane, netose moli na Boga daghi ubarni na lep, emi odgovare na diavlat i recemu: ci=lek ne xivei tokoci sas lep, emi sas seko=ja duma, deto izlaze iz ustata od Gospo=dina Boga: sanki ci Gospodin Boogh mo=xe da darxi cileka xiv sas jedna' duma, to=ko da scte'. Sciasctissase diavlat kogamu odgovare Issukras tei, ama pakse ne ostavi da nagotvi drughi dūzen, dase macci da=nogo izmami. Od tuka ima dase naucime, ci koga' Issukrasta ne ostavi diavlat sas rahat, amase macci dago uvali u greh, emi sas nas kolko scte' dase macci, i dase cia=lascitissa damo izmami da pregrescime? ghivcek povice. Duma Sveti Petar Apostol, ci diavlat kato jedin Arslan, deto reve', u=bicale, i trassi kogo da pogalni. Ama nia kako' ima da pravime? trebe damu ne ui=dissamu, emi damuse opreme, i dase bij=me sas nego, i damu navieme kakmu na=vi Issukras, i dase nadeime na Issukras=ta, ci toi scstemmo pomoghna, zere' toi sas ne=govoto navivane na diavlat, dade' jur=nek, i kovet na nas, da moxeme i nia da=mu navieme: i dase ne bojme od diavlat, zere' toi e' kato jedno' cuce varzano, de=to lai, ama nemoxe da hapi, akose ne priblixeme do nego, sanki akomu ne ui=dissame, ama akose priblixeme, sanki ako

105

Akomu uidissame, toi togavamo uha=pova na dusciata. Diavlat vide, ci Issu=krasmu navi tozi patt, ama pakse ne zagu=bi, netose ostavi, emise nagotvi, dase maci ci danogo izmami sas hodulstvo, ciunki ne=moxe' sas lakomia. I zatova' ze' Issukrasta i zanesego, i stavigo tuka, i recemu: far=lise dolo', i neboise, zere' e' pissano na Sveta kniga, ci Gospodin Boogh e' zapovedal na negovitesi Anghele, da vardat, i da pa=zat horata na sekoi mesto. Ama Issukras pakmuse upre', i odgovaremu sas drughi dumi od Sveta kniga, i recemu: pissanoe' na Sveta Kniga dane ispitovasc Gospodi=na Boga tvoja: sanki nedeisi ti trassi z=loto, nedeisi ti samzi dokarova bela, zere' Gospod nesctete togava ispazi, emi akotise dokare hataile neko'i zlo', togava' sctete ispazi. Pakmu rece: emi as kakav zor imam, dase farla od tuka, koga' moxia da sleza iz merdevenat, samzi dase far=la, i dase sassipa, kak scte' Gospod dani pomoghni, i dami ispazi; tei i tozi patt na=vi Issukras na diavlat, ama toi paksene ostavi, emise nakani oscte' jednasc dago ispita sas nekezlikat; zatova' pakgo ze' od tuka, i zanesego na jedna planina vi=soka, i od tukamu kaza sickiet svet, i re=cemu: sicko tova', deto ti vidisc, mojei i da=

106

davami na kogo' as ubiciam. Zatova' ako sctesc ti da kleknisc na kolenze, i dami=se poklonisc, as sctati da' sicko; Na ta=zi horta' od diavlat odgovare Issukras sas zapoved, i recemu: Idisi od tuka anatemniko, zere' e' pissano na Sveta Kniga: dase poklonisc na Gospodina Boga tvoja, i na nego tokoci da slugu=vasc. I teisi pobeghna diavlat navit, i

204

zasramen; i osahat dodoha anghela bes=broi, i zagarnaha Issukrasta, i fanha da=muse radovat ci besce navil na diav=lat; pakmu donesoha hrana' nebeska, i toi jade. I od tukase vidi kolko milova Gospodin Boogh onezi, detose biat sas diavlat, i navivatmu; zere', ciunki tia nesctat da uidissat na diavlat, i da iz=varsclat, detoghi uci, toim gotvi hra=na' nebeska, sanki Rai nebeski, kade sctat dase radovat zajedno sas nego doveka.

**Kak Sveti Ivan Krastitel stori scehadlik od Issukrasta, i kak Issukras utide' na jedna' svad=ba, i tuka ubarna vodata na vino. Pogl: 12.**

Koga Issukras gove' cetiriset dni, varna=se pak pre' Sveti Ivana Krastitela, koi be=sce pre' Iordano: i koga' Sveti Ivango vidi, kazago sas pras na halkat, i rece: Etto jagh=ne Boxij, etto koi mahnova grehat od Sve=tat.

107

tat. Mlogo hora ciuha tezi dumi, ama toko=ci dvamina utidoha sled Issukrasta, i sledi=hago, i tezi beha Ivanovi Ucenizi, i jedinat=se vikasce Andrea, deto setne pak stana Apostol Issukrastov, ama na drughietse neznai Imeto. Sedeha tezi dvamina sas Is=sukrasta jedin den, i od hortatamu, i od sce=hadlikat, deto Sveti Ivan stori od nego, po=znaha, ci toi besce Messiat, sanki onzi, de=to sickiet svet cekasce da dode: zatova' S=veti Andrea palen sas rados, i sas veselba', utide da trassi Bratasi Petra, deto i toi set=ne stana Apostol Issukrastov, i glava' na sickite Apostole, i katogo nameri recemu, ci Issukras besce doscial na tozi svet, i ci toi go besce videl, i zavedi i nego dago vidi. Sveti Petar hortuva sas Issukrasta, i toimu reci: doseгатie' bilo' Imeto Simone, ama od sega na tatak datie' imeto Cefas, sanki Petre. Tezi Sveti hora zajedno sas Sveti Filippa, i sas drughi, stanaha od togava na tatak priateli na Issukrasta, i zaman sas nego se bulusctissovhaha, ama oscte' ne beha iz=brani za Apostole, kak duma Sveti Agostin, emi setneghi izbra' Issukras za negovi Apos=tole. Niminase mlogo, cise stori jedna' svadba na jedno mesto od Galilea, detoivikaha Cana, zovaha Issukrasta, i Maikemu, i utidoha sas nego nekoi i druighi od onezi, deto pak setne staha Apostole. Dokarese ci koga ta=mam

108

mam beha na tarpeza, svarsclse vinoto, ka=tose useti od tazi rabota Blax: Dev: Maria, agiadissa svadbarete, nem zasctosi besce milostiva, hem dase ne zasramat horata, zatova' rece na Issukrasta: Sinco nemat vino. Sveti Ivan Evanghelist duma, ci Blax: D: Maria rece na Sinasi tokoci tezi dumi, i sas tovamo nauci, ci sosua da izkaxi=me na Gospodina Boga kakomo trebo=va, i da ostavime pak na nego sicko, ze=re' toje'gotov zaman damo pomagа. I od tova' deto stori BlaxL D: Maria moxeme da po=znaime, kolko e' ta' milostiva, i kolko izlaze saip zarat nas pred Boga: zere' na tazi svad=ba ne molena bile', emi kato vide', ci bescese svarscllo vinoto, osahat izlezi saip pred Is=sukrasta, i moligo da stori ciudesse, da u=barni vodata na vino; a kolko pak scte' da izlaze saip za nas pred Boga, koga' vidi cii=se molime? ghercek povice. Storise kato da odgovare Issukras na Maikesi studeno: za=rei rece:

205

kakvati grixia fanala tebe, illi me=ne: oscte' nie' doscial mojat sahat. Tova' rece Issukras hem zascto' ni bescese oscte ciulo, cise svarscolo vinoto, hem po' da izlezi na occi ciudesseto, deto mislesce da stori. Ma=kar da odgovare tei Issukras na maikesi, ama pak ta ne zagubisi nadevaneto, emi rece na onezi, deto sluguvaha na tarpe=zata, da storat sicko, deto sctesce daim za=

109

Zapoveda Issukras, i da izvarsclat. I ne minase mlogo, ci Issukrasim rece, da napal=nat sces golemi kiupove, deto beha tam, sas voda'; i kogaghi napalniha, zapoveda da=ghi zanesat na basclat od Tarpezata. Ko=ga' toi okussi, i vide', ci besce vino hubavo kolkose moxe, fana da mamri Momakat, i recemu, ci toi besce storil na opako od dru=ghite hora, deto praveha ziafet: zere' besce ostavil nai hubavoto vino za nai set=ne; i tova' rece' toi, zascto' ni besce videl ciu=desseto, deto besce storil Issukras. Duma S=veto Vanghelie, ci tova' bi parvo od miscia=nete, i od ciudesseta, deto stori Issukras na Cana od Galilea; i zarad tova' dobi go=lema falba', i golemo Ime, i poverovaha na nego negovite Ucenizi, deto videha to=va' ciudesse, i ne ostavihago.

**Kak Issukras zakaci da krasctava. Kak utide na Ierusalem da pravi Velikden, i tuka ispadi od Cerqua=ta alisc verisciete. Kak ubar=ne jedna' Samaritana. I kak vikna nekoi, i drughi Apos=tol, i stori mlogo ciudes=sa. Pogl: 13.**

Zarad onova' ciudesse, deto Issukras stori na Cana od Galilea, mlogose ucenizi zdru=xiha sas nego, i traghna' sas teh, i sas Blax: Dev: Maria da ide na Cafarnao, i od tam pak

110

pak utide na Ierusalem da pravi Velik=den. I koga' ulezi u Cerquata, vide' tuka mlogo, deto praveha aliscverisc, i prodava=ha, i kupuvaha ovze, volove, galabe, i drughe xivine za kurban. Vide' pak dru=ghi, deto imaha pred sebesi jedin kup od pari, i davaha na faida'. Popovete od Cer=quata davaha izin dase pravi tozi aliscve=risc, u Cerquata zarat Iabangiete, da mo=xiat sanki da namerat na gotovo sicko, koga' iskaha da pravat kurban. Ama Is=sukras ne aressa tova', zere' duma Sveti Ivan Evanghelista, ci kato vide' toi tazi' rabota, napravi jedin bicc od vaxe', i za=kaci da bii sickite alisc veriscie; i tei ispa=di sickite xivine, deto beha tam, i onezi detoghi prodavaha: rassipa parite na memeleghiete po' zemeta: i rece na sicki: mahnetese od tuka, i nedeite pravi kasc=ta Boxia, mesto od alisc verisc. Dumat sickite okomusce, ci koga' Gospodin Boogh Is=sukras stori tazi rabota, i padesce Bazirghia=nete od Cerquata, izlazesccemu od negovo=to Boxij lize jedna' svetlos, detoghi upla=sci sicki, i makar toi da besce samzi, pak nijedin moxe' damuse upre', illi damu re=ce' nescto. Sled tazi rabota utidoha pre' ne=go sickite glavi Evraiske, i popitahago sas kakav hokium besce storil toi tazi rabota; i ako Gospodgo besce pratil, daim da=

111

206

dade' nekoj miscian. A Issukrasim odgovare, i rece: razvalet, i iktissaite tazi Cerqua, i as scta ja pak napravi, i izdighna za tri dni. Tia fanaha damuse kascmerat, i rekoha: ci onazi Cerqua bescese napravila za 46. godi=ne, a toi mislesce daja napravi za tri dni. Du=ma tuka Sveti Ivan Evangelista, ci Evrei=te ni razbraha Issukrasta, zere' toi ne hor=tuvasce od tehnata Cerqua, emi od negovotosi Telo, deto leza' tri dni u grobat, ta pak vaskrasna; a tia razbraha od tehnata Cer=qua. Tozi Velikden Issukras prikaza u Cerquata, i uberna mlogo hora, zere' stori mlogo misciane, i ciudessa. Iedin od onezi, detose ubarnaha, besce golem Bek, i oku=muscin, i vikahago Nicodemo; toi besce, de=to setne pomoghna na Iosefa, ta zakopaha Issukrastovoto Telo. Sas togozi Issukras sto=ri jedna' nosc golemo muscefer, i iskazamu goleme rabote, i nai mlogo od Krascteneto, i kolko besce potrebno, ci bes nei nemoxesce cilek da nameri Spassenie. Izleze pak Is=sukras od Ierusalem zajedno sas onezi hora, detogho sledeha, i utide na jedno' mesto ne mlogo delako, de' besce Sveti Ivan Kras=titel, i tuka prikazovasce, i krasctavasce na jedno' mesto, detoi vikaha Enon, de' i=masce mlogo voda. Zacaci i Issukras da krasctava, makar ne sas negovata si ra=ka: emi negovite Ucenizi, kak duma Sve=to

112

to Vanghelie, krasctavaha sicko, deto uta=deha da slusciat Issukrasta kato prikazova=sce. Tolkos halkse varvesce na Issukrasta, ci dode' malko kato na zle' na Ucenizite od Sveti Ivana Krastitela, koga' videha ci po=vicese varveha na Issukrasta, nekoli na tehnet Mastor. Zapoveda pak Kral Erode da ulovat, i da zaprat Sveti Ivana Kras=titela; Tozi zapoved dade Erode zarat jed=na' xena', detoja vikaha Erodiade, i deto toi vodesce bes patt, zere' besce Stopaniza na Bratamu oscte' xiv, i zascto, Sveti Ivan=go ukarovasce, ulovihago, i possekohago: kato ciu' Issukras, ci beha zapreli Sveti Ivana, izlezi od onzi viljat, i utide na Ga=lilea; i napattet mina' pres Samaria, i jedin den jakose umori, zatova' sedna pre' jedin kladeniz, i uprese na sakite. Ucenizitemu beha utiscle' na jedno gradiscte, deto besce blizo, da kupuvat jedno drugo za jadene, a Issukras cekasce tuka pre' kladenizat jedna' duscia grehovita, deto scetesce da dode da teghli voda', daja ulovi, i daja ubarni na sebesi. Tazi besce jedna' xena' Samaritana poganka, koja besce vodila petina maxie', i togava xivejesce u greh sas jedin cilek. I makar da besce tazi xe=na' takvas, pak Issukras hortuva sas nea, i prikazasei sas tolkos slatke, i acik dumi koi toi besce, ci nemoxe dase nameri tei les=no

113

no u sickoto Sveto Vanghelie dase e' pri=kazal tei acik na drugogo. Ubernaja aki=bet Issukras na dobar patt, i storii drugo go=lemo dobro', sanki storija Apostolska od Sa=maria. Sicko tova' stori Issukras sas tolkos golema rados, i sevda, ci kogase varnaha negovite Ucenizi, i prikanihago da jade, to=im odgovare: as imam druga hrana' dajam, detoja via neznaite. Popitahago tia, kakva' hrana besce tazi, deto toi imasce, i toim od=govare: mojata hrana' e' da izvarscia vo=glia od mojat Bascta' nebeski, i dase udara da izvarscia sicko onova', za kako' mi pra=til na tozi svet, i tova' e' Spassenie od horata. Od tuka pak Issukras traghna, i utide na Cana od Galilea; i kato besce tuka dode' da=go nameri jedin golem Bek; tozi Bek ima=sce jedin Sin, deto lexesce bolen na Cafarnao, i zatova' dode' do' Issukrasta, damuse moli da ide dago izdravi. Ukarego Issukras od negovata slaba vera, zere' toi mislesce, ci da izdravi

Sinamu, trebesce da ide do=mamu. Ama Siromah Bascta', makar dago ukare Issukras od negovata slaba vera, pakse ne ostavi dago silli da ide po'skoro, dor nie' umrel Sinmu. Issukrasmu odgova=re, i rece: idisi doma', zere' Sinti xivei. Raz=bra' Begat, ci Issukras sctese da rece', i tei=si pak besce, zere' Sinmu besce artak iz=dravil. Zatovase varna doma', i na patt=tet

114

Tetgo srescnaha negovite hizmekiari, deto ideha, damu dadat habar, ci Sinmu besce iz=dravil, i da zemat müxdeto: popitaghi toi, na ki sahat besce po' nehajal Sinmu, i vi=de', ci besce tamam na onzi sahat, koga' Issukrasmu besce rekal, dasi idi, zere' Sinmu xivejesce: zatova' poverova toi, i sickieta negova kaseta' na Issukrasta. Utide pak Issukras na gradiscteto od Ca=farnao, i prikaza u haurata, i izdravi ne=koi, i drughi bolen, zatu izlezi glas po' sic=ko Soriansko, i zatova' dohadeha do' nego mlogo bolni od türlü türlünevoglie, i toi sickite izdrauvasce. Izlezi pak od onova' gradiscte, i utide po'krai moreto od Gali=lea, detose vika more' od Genezaret, illi Tiberiade, i tuka vide' dvamina Bratje, deto loveha riba, sanki Petra, i Andrea. Viknaghi, i rece dago sledat, zere' toi sc=tesce daghi stori Augiaod hora, i tia o=sahat ostaviha mrexite; kaikat, i sle=dihago. I napret bile' beha hodili sas ne=go mlogo patti, i vikahase negovi Uceni=zi, ama pak nekoi pattgo ostaveha, i ho=deha da lovat riba, zere' tovaim besce zanajatat, sas kogo' dobivaha dase hra=nat. Ama tozi pattgo slediha, dago ne os=tavat vekie, i toighi stori negovi Aposto=le. Mina' pak Issukras po' natatak, i vide' drughi dvamina Bratje, deto loveha i tia ri=

115

Riba zajedno sas Basctasi, sanki Iaca, i Ivana, vikna i teh, i receim dago sledat, i tia osahat ostaviha i mrexii, i kaik, i Basc=tasi, i utidoha sas Issukrasta. Po' bregat od tova more', deto Issukras hodesce, be=scese nabral golem halk od hora, deto be=ha doscle' od türlü türlü viljate, da tras=sat Issukrasta, jedni damuse molat, da izdravi tehnite bolni, i drughi da ciujat negovite Sveti dumi, zatova' Issukrasse kaci na Sveti Petrovat kaik, i fana da prikazova na halkat, detose besce na=bral na bregat, i kato svarschi, zapoveda na Sveti Petra da farli mrexiiata da u=lovi riba, Sveti Petramu rece: Gospodine sickieta noscmese macili, ama za veta=rat, zere' nemoxehme da ulovime niscto, ama pak na tvoj zapoved farliscetaja. Far=lija, i tolkos ribase ulovi, ci koga' scteha daja izvadat, nemoxeha sami, emi vik=naha na pomosc zebedeas Bascta' na Sve=ti Iaca, i Ivana, deto besce blizo kade' teh na drughi kaik, i tei izvadiha mre=xiata na suho. Kato vide' Sveti Petar tova' ciudesce, rece na Issukrasta sas gole=mo slagane: Gospodine idisi od mene, zere' assam grehovit Cilek, i nesam dostojan da sedisc pre'mene. A Issukrasmu rece: ne=boise, i nedeise gixi, zere' as iskam ti da dodisc sled mene, i as scta' date stora Au=gia.

116

gia od hora. Petar, i Andrea ostaviha ka=ikat, a Iaco, i Ivan i Basctasi bile', i sic=ci slediha Issukrasta, i toighi stori nego=vi Apostole. Utide pak Issukras na Ca=farnao, i tuka ispadi diavlat od jedna' xena, i zascto diavlat fana dago fali, i da=go vika Svetez, zapovedamu da malci, i ne=scte' da stani kail, dago fali, i sas tova' da=de jurnek na nas, dane saidissovame

fal=bata od loscite. Ulezi pak u kascti od Sve=ti Petrovata Baba, koja lexesce bolna od treskata; Issukras zapoveda na tres=kata daja ostavi, i osahat izdravi, i fa=na daim sloguva na tarpezata. Koga' pakse nadveceri, mlogo bolni od türlü türlü nevglie, i mlogo, deto imaha diavol u teloto, utidoha da namerat Issukrasta u onazi kascta, I toi to=koghi pobarovasce sas negovitesi sve=ti raze, i sicki izdrauvaha.

**Kak Issukras zapoveda na vetarat da arnisci, i toigo posluscia; kak ispadi diavlat od dvamina, i kakmuse mo=liha Gerasenite, dasi izlezi od tehnata zeme' Kakse varna na Cafarnao, i izdravi jedin Cilek bolen, i kak ubarna Sveti Mattea. Pogl: 14**

Pociuse na sekade kak Issukras izdrau=vasce mlogo bolni, i tova' besce sebep, ci

117

ci nemoxesce nikak dasi pocini: zatova' z=bra' jedin den sickitesi Apostole, i nekoi i dru=ghi od Ucenizite, i kacise sas tehna jedin kaik: sas niet da ide na viljatat od Gera=semita, i kato traghna, i beha artak iz=lezi na visoko more', izlezi jedna' gole=ma fortuna, i sickise uplasciha dase ne isciupi kaikat, i dase izdavat: koga' kai=kat besce na tozi strah, Issukras spesce, zatova' Apostoletogo sabudiha, i rekohamu: Mastore ispazimo, zere' scetm dase udavim; odgovareim Issukras, i rece: od kakose strahuvate hora od slaba vera? rece' tova', i stana na kraka, i zapoveda na vetarat da zastani, i osahat zastana, i ukrotise, i sicki, deto beha u kaikat sciasctissahase, i fanaha dase gledat jedin drughi, i da dumat: koie' tozi, deto zapo=veda na vetarat, i na moreto, i tiago s=lusciat? I tei stighnaha xivi, i zdravi na mesto, i Issukras sleze od kaikat, i osahat mu dodoha srescta dvamina, deto imaha diavol; tezi hora xivejaha iz dupkite od grobiscata, i mlogo zarar praveha na ho=rata, deto minuvaha od tam, i tvarde liut=ti, i zli beha. Dodoha srescta Issukrasta, i fanaha da vikat, i da dumat: kako imasc da pravisc sas nas o Iesusse Sin Boxij? Tisi belkim doscial damu maccisc na pret vreme? Pasesce tamam tam jedin sürek od

118

Od svigne, deto makar dane jadeha Evrei=te, jadeha poganete, deto beha srede teh. Zatova' rekoha diavlete na Issukras=ta: akomo ispaxdesc od tezi hora, dai=mo barem izin, da ulezime u tezi svi=gre. Kail stana Issukras; zatova' diav=lete izlezoha od onezi hora, i ulezoha u svignete, i tia osahatse farliha sickite u vodata, i izdavihase. I od tuka moxe dase poznai, kolko e' golem duscmanin diavlat na horata, zere' koga' nemoxe daim stori zarar na teloto, maccise ba=rem daim stori zarar na makata. Ko=ga ciuha tazi rabota Gerasenite, sai=dissaha po' golem zararat /?/, dasa zagu=bili svignete, nekili faidata daim do=scial Issukras na viljatat, i uplasciha se daimse ne dokare i druga nekoja ra=bota, kato tazi, zatova' pratiha hora do'

Issukrasta, i molihamuse, dasi idi od tehnet viljat, zere' sicki besce is=plascil; Issukras pakse kaci na kaikat, i varnase na Cafarnao, i tuka prikaza nekoj den na halkat, i izdravi mlogo bolni. Iedin den pak zbrahase mlogo Farisei, i drughi okumusce, deto beha doscle' da slusciat Issukrasta; i sicko tova' bi u jedna' golema laura. I kato tamam Issukras prikazovasce, etto ci dodoha cetvoriza, deto noseha jedin sa=

119

kat na dūscekatmu, i iskaha dago za=nessat na Issukrasta, dago izdravi, a=ma od golem halk nemoxeha da ule=zat u kasctata, zatova' kacihase go=re, i odkrihaja, i sas vaxia' spusnaha sakatiet pred Issukrasta, i toi kato vi=de' verata od onezi hora, i golemiet ha=ir, deto beha storili, rece na sakatiet: nadeise Sinko, citisa prosteni grehove=te. Kaskandissaha zarat tezi dumi onezi okumusce, ama losci hora, i fana=ha dasi dumat jedin drughi: Tozi psu=va, koi moxe da prosctava grehovete, nekili samzi Gospod? vide' Issukras, de=to tia imaha na serzetosi, zatovaim re=ce: zasctose ciudite? Zascto' mislite zle' na vascito serze? Kaxetemi, kakoi po' lesno, da recesc na tozi cilek; prosteni=tisa grehovete, illi damu recesc: zemi=si dūscekat, i idisi doma'. Pakim rece: ama da vidite, ci as moxia da prosctavam grehovete na tozi svet, i da poznaite, ci tova' e' istina: ubarnase i rece na sa=katiet: tebe dumam cilece, stani go=re, zemisi dūscekat, i idisi doma'. I osa=hat scto' rece' Issukras tezi dumi, sa=katiet stana na kraka, zesi na gar=bat dūscekat, i traghna dasi idi: i ma=kar da besce tolkos halk, pak stori zor, izleze vanka, i utidisi doma'. Sas tova' ciu=

120

ciudesse Issukras kaza na Evreite, ci toi besce Gospod, i moxesce da proscata=va grehove. Ne moxe dase iskaxi ka=ko öfke, i kakav jad dobiha onezi Fa=risei, kato videha tova' ciudesse, ama halkat blagoslavesce, i falesce Gospo=dina Boga, i dumasce, ci ne besce vi=del takova ciuddo golemo. Tova' ciu=do golemo bi ghercek, ama drugo po' go=lemo od tova' stori Issukras malko setne, i tova' tei bi. Minuvasce ta=mam Issukras iz jedin sokak, i vide' je=din cilek, deto sedesce na dükianat=si i vikahago Mattea; Tozi besce publicanin, sanki scte' da rece, na escke=re' grehovit; Tumuzovat zanajat besce da izvaxde haraciat, i ghiumrükat de=tocifuttete od Ierusalem plascteha na Rimskiet zar, zere' onova' gra=discte besce tehno, i darxeha tuka je=din pascia, deto redesce gradiscteto. Evreite tvarde mrazeha tezi hora, de=to darxeha tozi zanajat, i zatovaghi vikaha publicani, sanki grehoviti hora. Duma jedin okumuscin, ci mattea besce basciat, i glavata na onezi, de=to beha na Cafarnao, i ne tokoci be=sce publicanin, emi besce i memele=gia, zere' davasce pari na faida', i tova' od samosebesi besce greh. I ma=kar

121

kar da besce tei golem grescnik, pak Issukrasse smilova zarat nego, i po=glednago s' occi milostivi, viknago, i recemu: jala sas mene, i toi osahat os=tavi dukianat, parite, tefterete, i sic=ko drugo, deto imasce, i utide sled Issu=krasta. Tazi rabota ghercek bi po'mlo=go ciudna,

210

i povicese pade falba' na Is=sukrasta zarat nea, nekili da e' iz=dravil sakatiet, zascto' nego izdravi na teloto, a Mattea pak izdravi na dusciata. I makar da besce prostil i na sakatiet grehovete, ama pak toi ne besce tolkos udavin u teh, kak be=sce Mattea, deto bescese artak sas sem udavil u grehove, ama makar da besce tolkos golem grescnik, pak Issukras=se smilova dago vika, i od golem gre=hovit, storigo negov Apostol, i golem Svetez. Sveti Mattea pak napravi je=din golem ziafet, i vikna Issukras=ta, i izbra' mlogo publicani grehovi=ti, dano' ghi ubarni i teh Issukras, kak besce ubarnal nego, i zatova' Eureite kascandissaha, i fanaha da dumat zle' od Issukrasta zascto' hortuvasce, I jadesce sas takvizi hora, ama Issu=kras odgovaresce, ci na zdravite ne trebovasce hekimin, emi na bolnite, i ci toi ne besce doscial na tozi svet da

122

da vika pravite, emi grehovitite.

**Kak Issukras uxive' jedna' Mo=ma' desctere' na Basciat od hau=rata, detogo vikaha Iairo /?/ i iz=dravi jedna' xena', deto tegh=lesce majasil, otvori occite na dvamina slepzi, izdra=vi jedin bolen na jedin ghi=ol, detogo vikaha Pisci=na, iskacise pak na ber=doto od Tabor, i tuka izbra' dvanaisette Apostole, i setne s=leze, i fana da prikazova**

**nahal=kat. Pogl: 15.**

Issukras mlogo patti hortuva sas one=zi Rora /?/, detomu namerovaha mahana i mamrehago zacto' hortuvasce, i jade'=sce sas grehoviti, i zamanim zaplati ustata, i zasramighi; ama tia pakse ne ostaviha, emi nameriha mahana na negovite ucenizi, i fanaha daghi mamrat, i da dumat, ci ne govejeha i tia, kak govejeha Ucenizite na Sve=ti Ivana Krastitela. Na tova' odgova=re Issukras, da upravi negovitesi Uce=nizi, i rece: ci tia beha sas nego, i ne=go sledeha, i zatovase radovaha, ama sctesce da dode vreme, koga' toi scte=sce

123

Sce daghi ostavi, i togava tia scteha da badat kefsiz, i scteha da placiat. Fana pak daim prikazova, i daghi ucci, i kato tamam hortuvasce sas teh od te=ze rabote, dode' jedin Basc Hahamin, de=togo vikaha Iairo, se xialnovit, i palen sas boleva, i fana dase moli na Issu=krasta da idi u domamu, zere' imasce jedna' desctere' od dvanaiset godine, de=to lexesce bolna, i besce blizo na smert. Rece na Issukrasta: De' molatise Gos=podine jalajavisc, i tokoja pobarai sas tvojata prisveta raka, i osahat scte' stana zdrava. Iska Issukras dago za=radova, i zatova' traghna d aide sas ne=go u domamu. Tragnaha sled Issukras=ta I negovite Ucenici, i tolkos golem halk tragna sled nego, ci nemasce kade' da=se mine'. Imasce u gradisceteto jedna' xe=na', deto teghlesce majasil, koja' besce rasharcila sicko, deto imasce, po' he=kime, i po' lekove za dvanaiset godi=ne, deto besce teghlila tazi boles. Tazi xena',

211

kato ciu, ci Issukras utadesce I Hahaminat Iaira, utide dago ceka na pattet, deto scetesce da mine', i mislesce, i dumasce sama sebesi: ako as moxia tokoci negovite drehi da pobaram sas mojete raze, osahat scat da izdrava. Koga Issukrasse nablixi, i mina' po' krai nea

124

nea, ta poseghna, i pofanago po' drehi=te, I osahat izdravi. Vide' Issukras ta=zi rabota, ubernase, I popita: koi=me pofana? sekoï malcesce; ama Sve=ti Petar, i drughite Apostole reko=ha: Mastore halkate' golem, i sekoï tika, i maccise da mine', a ti pitasc koi=te pofanal? rece Issukras nekoïme po=bara; zere as posnah, ci od mene iz=lezi zdravie: i kato rece tova', ubar=nase kade' xenata, i ta' kato vide', ci be=sceja poznal Issukras, utide pred nego, i palna sas strah klekna na kolenze, iskazamu bolestasi, i nietat, deto be=sce imala da izdravi, i kak besce na istina izdravila. Issukrasi rece: idisi scterko sas zdravie, zere' tvoja=ta golema vera izdravilatie'. Ko=ga' tamam Issukras hortuvasce sas tazi xena' dodoha hora od kasctata od Hahminat Iaira, i donessoha ha=bar, ci descteremu besce umrela, i za=tova' da ne pravi zahmet, d aide u domamu. Issukrasmu odgovare sire=ce: nedei ima' sciube', imai vera, i tvojata desctere' scte' uxive'. Dode' Issukras u domamu, i nameri mlogo halk, deto placesce, a toim rece: ne=deite placa, zere' Momata nie' umre=la

125

la, emi spi. Tei hortuvasce Issukras koga' nekoï besce umrel, dumasce, ci spesce: ciun=ci imasce nïet dago uxivei. I tei rece na Apostolete od Lazara: Lazar nasc priatel spi, da idim, dago sabodim: ama pakim kaza po' acik, ci toi besce umrel, ama dumasce, ci spesce, zascto' mislesce dago uxivei. I tuka stori tei, zere', ciunki is=kasce da uxivei tazi Moma', rece ci spe=sce, makar da besce naistina umrela. Kato ciu' halkat, ci toi dumasce, ci ta' s=pesce, zehago na kascmer, zereja beha videli, ci besce umrela. Niscte' Issukras nikoi da ulezi, deto besce Momata, mar=tva, nekili Basctai, Maikei, i troiza od Apostolete, sanki Petar, Iaco, i Brat=mu Ivan, Priblixihase do nea, i vedeja, ci na istina besce umrela: Basctai, i Mai=kei fanaha pak da placiat. Sin Boxi Is=sukras fanaja za rakata, i rece: Momi=ce asti dumam stani gore. I osahat uxi=ve', stana na kraka, i fana da hodi iz odajata sas golema rados od Basctasi, i od Maikesi, i sickiet halkse zaciudi, i sci=asctissa. Zapoveda pak Issukras dai da=dat da jade; i prociuse po' sickieta za=me' tova' ciudesse. Sled tova' pak dodoha na Issukrasta dvamina slepzi, damuse molat daim otvori occite. Popita ghi toi dali verovaha, ci moxesce daimghi ot=

126

otvori, i tia odgovareha, ci verovaha; togava Issukras pobaraim occite, i o=sahat proglednaha. I traghna pak Issu=kras od Cafarnao, i utide na Ierusalem, dase nameri tam za pasketo. Imasce togava na Ierusalem jedin ghiöl, de=togo vikaha Piscina, tozi ghiöl besce zagraden, i imasce okolo nego pet go=lemi sundurni, pod tezi sundurni ima=sce mlogo bolni od türlü türlü nevoglie zere' kak duma Sveti Ivan Evanghelis=ta, slazesce nekoga jedin Anghiel, ama=se neznaesce neto denet, neto sahatat, i razbalnicovasce vodata, i parviet bolnik, deto

212

osahat ulazesce vatre dase ukapi, izdrauvasce od kakva' bo=les da e'. Utide Issukras tuka, i nameri jedin nevolnik, deto besce sedel 38. go=dine; besce sas sem kato isahnal, i ce=kasce tuka, i nadevascese da izdravi u tozi ghiöl, ama zascto' nemasce koi da=go pomoghni da ulezi vatre osahat, sc=togo razbalnikovasce Anghel Boxij, za=tova' besce sedel tolkos godine, i ne be=sce mogal da izdravi. Issukrasse pri=blixi do nego, i recemu: iskascli ti da iz=dravisc, i toi odgovare, ci niscio drugo trassesce, i iskasce povice od tova', i ci zasc=to' nemasce koi damu pomoghni, ni izdrau=vasce. Issukrasmu rece: stani gore, ze=mi=

127

misi drehite na garbat, i idisi. I osahat stana na kraka zdrav, zesi dripite na garbat, i fana da hodi sas golema rados. Razgheldissase ci tozi den besce sabuta, deto Evreite pocitaha, i praznuvaha, za=tova' Fariseite fanaha da mamrat i da korat togozi, i dumahamu, ci ciunki besce sabuta, ne bescemu dadeno dasi nossi dre=hite: ama toim odgovaresce, ci onzi, detogo besce izdravil, bescemu rekal, dasi zemi drehite, I dasi idi doma' sas zdravie. I tia ciunki znaeha, ci detogo besce izdravil besce Issukras, fanaha i nego da mam=rat, i dago korat, i da dumat: ci toi ne besce pratin od Gospodina Boga, zere' ne pocitasce praznizite. Povice pakmu nameriha mahana, koga' jedin sabutin den videha negovite ucenizi, ci roneha xito od klassovete za elinge', i jadehai, zatova' i teh mamraha, i uplakahase sas Issukras=ta, i na nego farleha kabahatat, zere=ghi ne mamresce. Ama toighi upravi, i rece: ci i zar David bile', kato ugledne je=din den, ulezi u Cerqvata, ta jade od lebat posveten na Gospodina Boga, makar da ne besce dadeno dago jade nikoi, od Popo=vete kairi. Izdravi pak Issukras oscte' je=din Cilek, detomu besce isahnala jedna=ta raka, ama ciunki besce pak prazni=cin den, i mlogo halk bescese nabral o=ko

128

kolo Issukrasta, pak onezi zli, i losci horamu nameriha mahana, i fanaha dago mamrat, i da dumat zle' od nego, i trasseha do storat birlik sas Soltatete od kral Erode, da moxiat tei dago ubiat. Ama Issukras deto znaesce sicko, izle= ze od Ierusalem, i od Evreisko, i nai na pret (на пред са две отделни думи и не се пренасят) ubidi mlogo viljata se sas golem halk, detogo sledesce; dode' pak setne na Evreisko, i utide na jedin Bair, detogo vikat Tabor, tozi bair e' na sret jedno pole, detoi vikat Esdrelon ne mlogo da=leko od gradisceteto Nazaret. Issukras Sin Boxi iskacise na tozi Bair jedin vecer, i ostavi dolo sickiet halk, detogo besce posledil, i sickieta nosc mina' sas molit=va: kato pak samna, svika negovite=si Ucenizi, i od the izbra' dvanaiset, i turnaim imeto od Apostole, daghi pra=ti po' viljatete da prikazovat, zatovaim dade izin, i kovet da moxiat da izdrau=vat bolni, i da ispaxdet diavlete od ho=rata. Imetata na Apostolete sa tezi: Si=mone, deto pakse vika Petre, i Andrea Bratmu, Iaco, i Ivan Bratmu Sinove na zebedeia; Filip, Bartolomeo, Mattea, Toma, Iaco Sin na Alfea, Simone, Iu=da, detogo vikat i Tadeo Brat na Iaca, i Iuda Iscariot, deto izdade Issukras=ta na Evreite. Slezi pak Issukras sas

129

sas negovitesi Apostole, kadeto besce hal=kat, detogo sledesce, i dohadesce dago s=luscia, i da izdravi od negovite nevo=glie, zatova' sekoise macesce dase pri=blixi do nego, i dago

213

pobara. Kato sleze Issukras dolo sedna na jedno mesto, po=gledna negovite Ucenizi, i fana da pri=kazova, i stori onova' hubavo prika=zovane, detoi vikat prikazovane od Bae=rat \?/, na tova' prikazovane zafali mlogo sicko onova', deto svetat bega, i ne saidis=sova, kato da recem: Siromasciata, pla=ciat, rezillicat, i drughe rabote, deto sve=tat darxi za golema beglia', i rezillik, i re=ce, ci onezi, deto teghlat teze rabote bla=gatkisa, a onezi, detoghi ne saidissovat, emi begat od the, tiasa siromassi, i bes talih. Fana pak da ucci negovitesi Aposto=le, i vikaghi sol na zemeta, svetlos na s=vetat, i gradiscta napravini na Bair. Pak fana da ucci halkat, detogo slusciasce kak trebe da xivei, da dobiei xivot vec=na, i receim nai na pret, ci ne tokoci dase ubii cilek besce greh, ama e' greh bile', dase porimnuva dase ubii; dase rasardisc na ci=leka mlogo, i damu dumasc losci dumi, i toe' greh. I tei ne tokoci e' greh bludotiata, emi I porimnuvaneto bile', i da imasc voglia da storisc тази работа. Duma pak ci trebova dase bega od kletvite, sanki dase ne kal=nem

130

nem na Ime Boxi; i ci dumata od jedin kristianim trebe da e' jedna, sanki tei besce, illi tei ne besce. Duma pak ci ne biva da povarnim zlo' za zlo', emimu dava nazaat, ci akomu nekoi udari od jednata strana' nia damu ubar=nim i drugata, i тази работа e' nai dra=ga na Gospodina Boga. Duma ci jedin kristianin trebe da milova ne tokoci detomui priatel, i detomu pravi dobro', emi i detomui duscmanin, i detomu pravi zlo', i da moli Boga za nego, ze=re' i Gospodin Boogh dava kata den slan=ze tolkos na dobrite, kolkoto na zlite, i kak dava dasc na dobrite, tei i na zlite. Rece pak ci deto nesctem na nas dase stori, i nia dane pravime na dru=ghi. Uccimo pak kak trebe da davame za Boga na siromassi, i duma ci trebe da e' skriscno, damo ne dode hudulstvo, i tei da zagubimr, detosmesi dobiei sas hai=rat. Duma pak ci trebe da milim Boga na sapa, i ne na esckere', illi po' ciarscia=ta, kak praveha Fariseite, daghi vidat, i daghi zafalat horata; sanki ci trebe da molim Boga ne damu zafalat horata, i da dumat cismi dobri, emi tokoci da ubi=ceme na Gospodina Boga. Niscte' pak Issu=kras nasciata molitva da e' dalghie, i od mlogo dumi, deto ne pravat faida' nikak=va

131

va, i zatovamu naucci kolajat, kakda mo=lim Boga, i tuka zadade Occe nasciat, molit=va golema, i nai hubava od sickite, deto sekoj cilek scto' stighni da dobiei akal, i da razbire, trebe daja znaj, i dlaxen e' daja znai, zere' u nease darxi zakluceno sicko, deto moxe, i trebe dase pita na Gospodina Boga. Hortuva pak od goveneto, i duma ci trebe dase govei sas veselo serze, i ne dase kaxeme slabi, i kefsiz. Niscte' da berem maka, i stoka, i imane na тази зема', de' ima strah od haidute, damui odkradnat, i moxe da ciurudissa, i dase zagubi; ama dasme hamarat da berem hazna za nebe, de' nema strah od niscto, neto od haidute, neto dase zagubi nikoga. Od tova' kairi duma, ci kak jedin hezmekiarin ne mo=xe da sluguva na dvamina Gospodare, tei nemoxe dase sluguva na Boga, i na tozi laxioven svet, sanki na Boga, i na diavlat, sanki na jedno vreme dasme dobri, i grehoviti. Duma ci trebe dase u=darime, i cialascitissime povice za duscia=ta nekili za teloto, sanki niscte' da rece', dase ne udareme da dobiime da moxeme dase hranime, i ublaceme, emi scte' da re=ce, dase ne zabravime od

nasciata du=scia, i tokoci da misleme, i dase uderi=me za teloto, dai hranime, dai ublaceme, i damu davame zefkove bes ni jedna' fai=da'.

132

da'. Turemo pred occite jurnekat od gadi=nite od havata, detoghi Gospodin Boogh hrani, i ublace, i duma ci i nas scte' povi=ce od the hrani, i ublace, zeresme po= vredni od the, ama koga' i niase cialasc=tissame od nascia strana kolko trebe. I zatova' duma, ci nai na pret trebe da=se cialasc=tissame za Rai Boxi, i za nego=vata pravdina', i sled tova' sicko dru=gomosctese da'. Od tova' kairi uccimo mlogo drughe rabote; sanki tevel dane misleme zle' od cileka, i od nas nisctat misli horata: dane ukrivame nikogo, i nikoi niscte' ukrivi nas: da pro=sctavame, i nas sctat prosctava: da da=vame na drughi, i na nas sctat dava. Kazovamo pak, ci ako jedin slep vodi drughi slep, i dvaminata sctat da pad=nat u nekoi trap : sanki scte da rece': ci ako nekoi glupav iska da ucci, tre=be dase ne sluscia, da ne sbarka i toi, i koitogo sluscia. Spomenuvamo pak, ci ako nekoi e' padnal na esckere' u nekoi greh, ne biva toi da ukarova drughi=te, emi na pret trebe da upravi sebesi, taci tei da ukarova horata. Fana pak da ucci onezi, deto ucciat drughi, i rece': ci trebe dasa mudri, i da ucciat hubeve. Kazova pak na onezi, deto iskat dase uc=ciat, da gledat hubeve, kakav Mastorsa fa=

133

134

Kak Issukras izdravi Hizmekia=rinat na Iedin Iuzbascia; uxi=ve' sinat na jedna' Udoviza; i ubarna sveta Maria Ma=dalena. Pogl: 16.

Issukras Sin Boxij Spassitel od svetat ne tokocise macesce da pravi dobro' na Ev=reite, koje togava darxeha pravata vera, amase smilovasce bile' mlogo patti od poga=nete, deto xivejaha mexdu the, zatova' Imasce na Cafarnao jedin Iuzbascia, koi makar da besce poganin besce jako dobar, I haren cilek. Imasce tozi jedin hizmekiarin, detogo tvarde milovasce, kak kaza sas onova', deto za nego stori. Tozi hizmekiarinse razbole', zatova' ka=to ciu' Iuzbasciat ci Issukras izdrauvasce od sekakva boles, prati hora, damuse mo=lat, dago izdravi. I zarat tazi rabota prati nekoi I drughi od Basc Evreite] tezi rekoha na Issukrasta, ci se stoje=sce damuse stori tova' dobro, detomuse molesce, zere' besce golem cilek, i milo=vasce Evreite, i besceim napravil jed=na' haura sas negov harc. /?/ Issukrasim odgovare, ci utiscte u domamu da iz=dravi bolniet. Kato ciu' tazi rabota Iuzbasciat utide srescta Issukrasta i recemu: Gospodine as nesam dostojan od

135

215

od tolkos dobro', sanki da dodisc ti u mojata kascta; sosua tokoci da recesc jedna' duma, o mojat hizmekiarin scte' izdravi zere' i as bile sam jedin cilek mertebelia, i zapove=dam na nekogo da idi nekade', i toi utade; nekogo vikam, da dode, i toi dohade: zapo=vedam na nekogo da srori nescto, i toi o=sahat storova: tei i ti moxesc da zapovedasc na bolesta' od mojat hizmekiarin, i ta' scte=ti posluscia. Kato Issukras ciu' tezi dumi, kaza kato dase zaciudil, i ubarnase na one=zi, detogo sledeha, i receim: na istinavi kazovam, zere' nisam nameril tolkos go=lema vera u Israeta /?/ sanki u Evreite. Kazovamvi pak, ci mlogo sctat da dodat od Istok, i od zapat, i sctat da sednat u zars=tvo nebesco sas Deda Abrama, sas Isaca, i sas Iacoba, a tehnite sinove, deto dar=xeha pravata vera, sctat da badat ispadeni vanka, i zatvorini u dalboki=te tamnini, sanki u pakalat. I sas tova' sctesce da rece' Issukras, ci mlogo scteha dase ubarnat od poganstvo, da stanat kris=tiane, i zascto' scteha da xiveat dobre', sc=teha da namerat Spassenie; a mlogo od de=tosesa dobili kristiane, zascto' scteha da xiveat zle' scteha dase zagubat довека u Pakalat. Pakse ubarna Issukras na Iuzbasciat, i recemu: idisi, i kaksi vero=val, tei dati badi, i tozi sahat izdravi sas

136

sas sem hizmekiarinatmu. Utadesce pak Issukras na gradisccteto, detoi vikat Naim, i sas nego utadeha Ucenizitemu, i mlogo halk sled nego: I kato sctesce tamam da u=lezi u gradisccteto, vide' ci nosseha jedin momak martav dago zakopajat, deto bes=ce jedin sin na jedna' sirota' udoviza. Is=prascteha martavezat mlogo hora od gradisccteto, i maikemugo isprasctesce, i placesce sas salzi, i jaduvascese, kak sekoi moxe da promisli; Issukrasse smilo=va zarat nea, katoja vide', ci tei place=sce, i kaharuvascese, zatova' doblixise do nea, i recei: xena' nedei plaka. Uti=de pak do' nossiloto, deto besce marta=viet, i onezi, detogo nosseha, zastanaha; i Issukras rece na martaviet: Momak tebe dumam: stani gore, i osahat stana na kraka xiv, i fana da hortuva. Re=ce pak Issukras na Maikemu: ettoti sin=ti xiv. Sicki, detose nameriha tam sciasctis=sahase, i uplascihase kato videha tova' go=lemo ciudesse, i fanaha da dumat: nais=tina, ci golem prorokse prikazal mex=du nas, i Gospod e' proglednal negovitesi hora. Pociuse glassat od tova' ciudesse po' sicko Evreisko, i po' viljatete, deto be=ha na okolo. Besce togava Sveti Ivan Krastitel zapren u tamniza, i zascto' toi znaesce belkim, ci sctesce skoro da um=

137

umre', iska da stori teslim na Issukrasta negovitesi ucenizi, kak duma Sveti Ivan zlatousta. Zatova' prati od tamnizata dva=mina od teh na Issukrasta, dago pitat, da=li besce toi Messiata, deto cekaha Evreite. Issukras stori nekoi, i drugo ciudesse pred teh, i pred mlogo halk, detose besce nabral; pakim rece: idete, i prikaxete na vasciat Mastor detoste videli, i ciuli: i sas tova' sc=tesce da rece', ci toi besce Messiata, zere' pra=vesce onova', deto besce rekal Isaia Pro=rok, ci sctesce da pravi Messiata, koga' sc=tesce da dode. Utidohasi Ivanovite Ucenizi, i Issukras fana da fali mlogo Sveti Ivana; i vikago povice nekili Prorok, i Anghiel. Re=ce pak Issukras, ci mexdu sicki, detose beha do=bili na tozo svet od xena' nemasce nikoi

216

po' golem od Sveti Ivana Krastitela, i sveti Lu=ca Evanghelisti rece: ci nikoi po' golem Prorok od nego bescese prikazal na tozi s=vet (няма двойно отрицание). Tazi falba' bi golema za Sveti Ivana, zere' do' negovo vreme Evreite darxeha Prorozite za po' golemi svetzi, od tozi svet, a Issukras im rece: ako via darxite Proro=zite za po' golemi svetzi, da znaite, ci ni=koi e' bil kolkoto sveti Ivana krastitela i nikoi e' bil po' golem od nego (няма двойно отрицание). Toi e' drughi Elia Prorok na pokorata, i da gleda bo=xiata, i kak Iezabel zariza goni Elia, tei i tugizi goni Erodiade, i zarat nein ha=

138

hatar kral Erodego zaprel u tamniza; za=sctogo ukarovasce, i dumasce daja osta=vi, i dane xivei sas nea u greh, zere' be=sce stopaniza na Bratamu oscte xiv. Fa=na pak da prikazova na halkat, deto=se besce nabral, i recemu da zemi jur=nek od Sveti Ivana, i da pravi pokora kato nego; rece ci onezi gradiscta, de=to besce toi prikazoval, i povice Cafar=naoscteha da badat sassipani, ako ne praveha pokora. Nai na setne od prikazovaneto zafali negovatsi Bascta' nebeski zarat onezi, deto prejemeha ne=govite dumi, koje beha maninki, i sla=gahase, i ubaxde na teh, ci negovat bo=jundruk besce sladak, i negovat tvar lek, Utide pak Issukras na Ierusalem, i tukase cialasctissa, i udari da prika=zova na horata, i da izdrauva tehni=te bolni. Iedin den pak vikago na zia=fet jedin fariseo, detogo vikaha Simeo=ne; Issukras utide, i kato temem beha na Tarpeza, ulezi u kascti jedna' xena' loscia i grehovita, i za takvasja zna=esce sickoto gradiscte, utide tazi do' Is=sukrasta, fana da placi, i damu mo=kri krakata sas salzitesi, i damughi utriva sas kosatasi, pak mughi zelu=va, i namaza sas jedna' rabota mi=rizliva. Sveti Gregorio, i drughi oxu=mu=

139

mucse, i Sveta Cerqua darxi, ci tazi xena' besce sestra' na Lazara, i na Marta, i vika=haja Maria Madalena. Sveti Gregorio pak tei hortuva od nea: koga' as misla na poko=rata od Maria, bih sctel po' skoro da placia, nekili da hortuvam: zere' kako scte' da e' onova' sarze od kamak, deto koga' pomis=li na salzite od tazi grehovita, niscte' fana i to' da placi? zere' tazi kato pomisli na o=nova', deto besce storila, ne gleda na ono=va', deto sctesce da stori, i ne zasramise, i zatova' ulezi, deto beha gostiete na Tarpe=za. Ta' utide ne vikana, i izle' salzi od oc=citesi na mesto od veselia, damo kaxi sas to=va', kolko' golema milos goresce na neinoto sarze, ciunkise ne sramesce da placi na mes=to, detose horata radovaha. Ta' pozna kol=koi besce grosna duscata, i osahat utide na cesmata od milosardie Issukrastovo da sia ucisti, i nema sram od onezi, deto beha na okolo, zere', ciunkise besce tolkos zasra=mila u sebesi, dase vidi tei grehovita, hie=se /?/ ne ghiuclendissa od sicko onova', deto videsce od vanka. Farlise öileise pred Issu=krastovite kraka, zakaci damughi mokri sas neitesi salzi, i damughi utriva sas koda=tasi, zeluvasegghi, i maxescegghi sas miriz=live rabote. Do' tova' vreme besce tazi xe=na' kolandissala teze rabote mirizlive na neinotosi telo, damu dade' ...

217

setne sas falba' dade' na Gospodina Boga onova', deto na pret besce kolandissala sas greh: besce gledala sas occite, i rim=nuvala rabote od tozi svet: ama pak ghi pedepsa sas tolkos salzi, deto izle' od the. Sas ustata besce hortuvala dumi hodul=ske, i bludne: ama pak ghi posveti, kato zeluva Issukrastovite kraka. Sas kosatasi bescese hodulila, i prodavala taf=ralik: ama setne sas nea utri salzite, deto besce izlela na Issukrastovite kra=ka: i sas sicko, deto besce vredila Gospo=dina Boga, ubarnai na negova falba', i slux=ba, i da pravi pokora. Sicke teze rabo=te, i deto stori тази xena', nemoxeha da storat daja ne mamri hudulinat Fariseo, i dane kori Issukrasta, ci e' Kabul storil da=mu fascte krakata jedna' bludniza. Ta ne rece niscto, i ne vardise, i zascto' ta mal=ce', Issukrasja vardi, i rece na Fariseat, ci тази xena' besce storila jedna' rabota po' harna od nego, ciunki toi besce storil ek=siklok, zascto' ne besce prejel Issukrasta sas onzi ikram, deto besce adet dase pre=jemet gostiete. Pak prosti na xenata sickite neini grehove, i ispratija doma'.

**Kak Issukras izdravi jedin gluh, deto imasce u teloto diavol, i Fa=riseitego koriha. Kak Issukras=tovite rodnine iskaha da go**

**varxiat zascto go sakaha lud, i onezi od Nazaret is=kaha da go farlat od jedin bair. Hortuvasce od smar=ta od sveti Ivana Kras=titela, i od ciudesseto od pette leba, i dve' ribe. Poglavie 17.**

Issukrassi izleze od kasctata od Fariseat, kato ubarna, i dobi Maria Madalena, i od nea, kak duma Sveti Luca Evangelista, ispadi sedem diavla, sanki scte' da rece, sbirsctina od sickite türlic grehove, deto moxiat da badat u jedna' xena'. Malko set=ne pak dovedoha na Issukrasta jedin cilek, deto imasce diavol u teloto, i bescego storil nem, gluh, i slep. Issukras ispadi dīavol, i osahat prohortuva, prociu', i progledna, i sicki, deto vedeha tova' ciudesse, zaciudi=hase, i sciasctissahase. Namerihase jedni, od onezi, deto sas zlo' sarze nameriha ma=hana na Issukrasta, i rekoha, ci toi ispax=desce diavlete sas izin od tehnet Basc, i sas tova' scteha da reciat, ci toi besce jedin Maghiosnik. Issukras odgovare na тази lo=scia duma, i rece, ci toi ne ispaxdesce diav=lete sas izin od tehnet Basc, ama sas izin od Gospodina Boga, zere' jedin diavol ne=moxe da bade karsci na drughi diavol, e=misa sicki zajedno zbrani da storat na ho=

horata sicko zlo', deto moxiat. I da ni e' toi, do'sega bise bilo' sassipalo na diavlat zarstvoto, zere' sekoi zarstvo, deto e' u sebesi razdeleno, nemoxe mlogo da trai. Kato Issukras stori

tova' ciudesse, i zas=rami negovite duscmane, i zaplati im us=tata sas negovat hubav, i prav giovab, detoim dade, jedna' dobra' xena, deto jed=ni dumat, da e' bila' hizmekiarka na S=veta Marta, i vikaha Marcella. Sas go=lem glas rece: Blaxeno utrobi, detote nossilo, i gredite, detotesa karmili. Na to=zi glas odgovare Issukras, i rece: ama nai mlogo blaxenisa onezi, deto slusciat du=ma Boxia, i izvarsciovatja. Utide pak Issukras po' mlogo mesta da prikazova, i nai na setne dode' na Nazaret negovo gra=discte, i tuka negovata rodnina, deto be=sce mlogo, ciunki znaesce, ci belibasc Cifut=tetego mrazeha, i tvardemuse beha rasar=dili, bojahase daimse ne dokare nekoi zlo', i daghi ne pedepsat zarat nego, zatovase zbraha na jedno', i pomisliha dago ulovat, i dago varxiat kato lutt, i dago pridadat, i ulovihago, ama Issukrasim lipsa, i po=beghna od razete. I izleze od Nazaret, i utide po' krai moreto od Galilea, prika=za na mlogo halk, detogo sledesce, hal=kat stoescce na suho, i slusciascego, a toi stoescce na jedin kaik, i prikazovasce, i tu=

143

tukaim rece mlogo prilike, i drughe mlo=go goleme rabote. Pakse varna na Naza=ret, i jedin den utide da prikazova u hau=rata, a Fariseite, i drughite Cifuttemuse prismeha, i kascmeriha, zascto' prikazo=vasce, a ne bescese ucil na kniga. A Issu=krasim odgovare, ci nikoi Prorok kabulie' storen na viljatatsi. Pakim rece drughe rabote, zarat koje' tiase tvarde rasardiha zereghi darxesce kato nevernizi, i nedostoini daim stori nekoi dobro'. Tolkosse rasardi= ha tezi prokleti hora, ci osahat skokna=ha, i uloviha Issukrasta, i zavedohago na varhat od jedin bair, dago sassipat od gore, ama toim lipsa, i pobeghna od razete, i tia ostanaha zasramini, i neznaeha kak bi ra=botata. Duma sveto Vanghelie, ci Issukras izdravi tuka nekoi, i drughi bolen, makar da beha malzina zarat tehnata malka ve=ra. Duma Sveti Luca, ci mlogo halk slede=desce Issukrasta na sekade, kadeto hode=sce, i imasce nekoi, i druga xena', detogo sledesce, sanki sveta Maria Madalena, i druga Agalarka, detoja vikaha Ivano, i besce xena' na jedin Ciuhadarin od kral Erode, i druga detoja vikaha Sciuscia=no sas mlogo drughe. Tova' vreme Issukras zbra' na jedno' negovite si Apostole, i zapo=daim da idat da prikazovat po' dvamina po' dvamina, receim kade trebovasce da fasc=

144

Fasctet konak, i kak trebovacse dase po=nessat, dadeim izin da moxiat da izdrau=vat bolni, da uxivevat martvi, i da ispax=det diavlete od horata. Izucighi hubeve i kazaim kako' trebovasce da prikazovat i da pravat. Tiago poslusciaha, i utidoha da prikazovat, ispaxdeha diavlete ho=rata, izdrauvaha bolni. Dode' habar od Is=sukrasta na kral Erode, i toise sciube=lendissa dane bade vaskrasnal Sveti I=van Krastitel, deto toi besce possekal. Var=nahase pak Apostolete od prikazovane, i kazaha na Issukrasta sicko, detoimse besce dokarelo, i tvarde vesseli beha, zascto' beha videli, ci diavlete imse boja=ha, i praveha sicko, detoim zapovedovaha. Ama Issukrasim rece: ci po' skoro' trebova=sce dase radovat, ci tehnite imeta beha pissani na nebe. Traghna pak Issukras sas teh, i mina' moreto, i utide u gorata, i iskacise na jedin Bair, i sled nego dode' mlogo halk, detogo besce trassil tri dni, i kato ciu' kade besce

219

toi, utide tam. Ama zascto' tova' mesto besce pusto, i nemasce neto sela', neto kascte, i horata, detogo beha posledili salt maxie bes xenite, i bes dezata, beha pet hilliadi duscie, i nema=sce kade da zemat lep da jadat, Issukras namisli daghi nahrani. Zatova' popita ne=govitesi Apostole, kade moxesce dase na=me=

145

meri lep za onezi hora daimse dade' da jadat, i odgovarehamu, ci ne besce kabil dase nameri tam tolkos lep, i nemasce drugo, nekili pet somunceta od icimik, i dve ribe. Zapoveda Issukras sicki da sednat, i Apostolete sickighi oturttissaha na zelenata treva'. Pak ze' Issukras onezi pet somunceta, i dvete ribe, bla=gossovighi, i dade ghi na Apostolete, i tia storiha del na sekogo i od lebat, i od ribata. Sicki jadoha, i nasitihase, i artissaim bile'. Zapoveda Issukras na Apostolete da zberat komacetata, deto beha artissali, i zbraha dvanaiset ko=scnize lep. Mlogose zaciudiha onezi hora kato videha tova' golemo ciudesce, i fa=naha da mislat, i dasi dumat da storat Issukrasta tehin zar. Koga' Issukras ciu' tazi rabota, zbra' najedno' negovi=tesi Apostole, i ispratighi sas jedin kaik, i zapovedaim da minat odvadnata stra=na'. Toi pak stana odsam, i iskacise na jedin bair samzi da moli Boga. Tova' vreme kato tamam Apostolete beha po' moreto dighnase golema fortuna, i za=tova' behase namerili na golem strah, i macehase kolko mexeha da teghlat sas kiurezite dano' fanat iliman. Issu=kras utidi daghi nameri pres noscta', i hodesce po' vodata kato posuho. Apos=to=

146

tolete katogo videha uplascihase, i sa=kaha da vidat nekoi senke, ama Issukras im hortuva, i receim, dase ne bojat, zere toi samzi besce, i ne besce nekoi senke kak tia sakaha. I ciunki Issukras sto=jesce malko daleko od teh, i hortuvasceim Sveti Petar odgovare, i rece: Gospodine akosi ti nasciat Mastor, zapovedai da do=da i as pre' tebe, i da hoda po' vodata. Is=sukrasmu rece: jala', Sveti Petar osahat skokna od kaikat, i fana da hodi po' vo=data, ama kato vide, cimu idesce srescta jedin golem talas, uplascise, i osahat fa=na da potanova. Kogase vide' na tozi strah, fana da vika, i rece: Gospodi=ne izpazimi. Issukrasgo fana za rakata, i recemu: Cilece od malka vera, zasc=to' ima' sciube? Ulezi pak Issukras u ka=ikat sas Petra, i osahatse zagubi for=tunata. Fanaha iliman na jedin vil=jat, detogo vikaha Genesaret, i tuka do=doha pre' Issukrasta mlogo bolni, i toi sicki izdravi. I po mlogo gradiscta od tozi viljat, izdravi mlogo bolni, i nai na setne dode' na Cafarnao, kade' mlogo hora trasseha, i macehase damu poba=rat tokoci skutovete, i sctoghi pobaro=vaha, osahat izdrauvaha od sekak=va boles, deto teghleha. Posledihago po' suho jedni od onezi, deto behase na=me

147

merili da vidat kato Issukras nahrani u gorata tolkos hora sas pet somunceta, a=ma kogago videha u tova' gradiscte, zaci=di hase tvarde', zere znaeha hubeve cigo beha ostavili samzi na

220

bairat, i na onova' skele nemasce togava drughi kaik, od on=zi kairi, deto beha ulezli Apostolete: i za=tova' popitahago kak besce doscial tuka: a toim odgovare, i kazaim sas koi niet beha doscle' dago trassat, sanki zarat lebat, de=to beha jali u gorata, i ci osceimse iskasce: i sas tovaim dade da poznajat, i dase usetat ci toi ni besce toko cilek, emi besce i Boogh, zere' znajesce tehnet niet, i tehnoto promislenie, i ciunki besce Boogh, bescemu lesno da mine' moreto bes kaik bile'. Hortuvaim pak od je=din lep po' hubav, po' sladak, i po' lezetlia od onzi, deto tia trasseha, i sas tovaim dade habar od nai svetiet sakramenat od olta=ret, dese jade Telo Issukrastovo pod prili=ka od lep, i negovata krevse pie' pod pri=lika od vino. Ama zasctoim rece, ci ako ne jadeha negovoto messo, niscteha da i=mat xivot vecni, i ci da idat u Rai nebeski, trebovasce da jadat negovoto messo, jedni razbraha, ci scteha damu jadat messata kakse jade sekoj drugo messo; sanki kak=go gledaha, zatovase oddeliha od nego, i utidohasi, zere' nemoxeha da razberat kak sctesce da bade, dase jade cilescko mes=so

148

so, deto e' karsci na tabiet cilescki. Issu=krasse ubarna na negovitesi Apostole, i re=ceim: scteteli i via dasi idite? Odgovare Sveti Petar. Kade' sctesc da idem nia Gos=podine? Ti imasc dume xivot vecni, kak scte' da e' kabil nia date ostavime? Nia s=me ciuli, i verovame ci tisi Issukras Sin Boxij. Recemu pak Issukras: assam iz=bral vas dvanaiset, i jedin e' od vas dia=vol. Sveto Vanghelie дума, ci Issukras rece tova' zarat Iuda Iscariotta, deto ma=kar da besce jedin od dvanaisette Apos=tole, prodade Issukrasta, i izdadedo na raze od negovite duscmane, sanki na ci=futtete, detogo rasprega na kras.

Kak Fariseite naklopaha Apos=tolete, zere' jadeha lep sas ne=miti raze'. Kak Issukras utar=va' jedna' Moma' od diavlat. Kak nahrani cetir hilliadi duscia u jedna' gora' sas sedem somunceta, i mal=ko riba, i kazovatse drughi ciudessa, de=to stori Issukras.

Poglavie 18.

Odredevaha mexdu tehsi Fariseite, i be=li basc Cifuttete od sicko Evreisko, ama po' vice' od Ierusalem da ubiat Issukras=ta. I zascto' toim znaesce promisleneto,

149

i ne besce oscte' doscial sahatat od negova=ta smert, niscstesce da ide po' tehната za=me, emi hodesce po' Galilea. Koga videha Fariseite, ci toi ne utadesce na Ierusalem, utide nekoj i drughi od the dago namerat na' Galilea, ama se sas losc niet, kakse vide' pak setne, sanki damu namerat nekoj ma=hana' dago klopat. I makar dase maceha za tova' mlogo, ama pak nemoxeha damu namerat jedna' mahana', deto tia iskaha: tokoci namisliha, ci negovite Apostole moxe=ha dase mamrat, i pedepsat za jedna' rabo=ta, deto na tehno promislenie

221

besce golem greh. Tova' besce cisi ne mieha razete ka=ta koga' scteha da jadat, i zarat tovase uplakaha na Issukrasta od the. Moxe da bade da besce tehnet niet, da moxiat da namerat nekoj sebeb da klopat i nego bile' zarat negovoto odgovarene: zere duma=ha, ci tova' besce jedin adet ostanal od teh=nite stari. Dase miesc cesto besce jedin a=det od Cifuttete, da produmasc karsci, san=ki ci ne trebovasce tolkos miti, moxesce da bade sebeb od golema ubarkaniza, i kau=ga'. Ama Issukras, deto poznavasce hube=ve zlinata od tehnoto serze, odgovaraim sas jedno' pitane, detoim stori sanki: zascto' tiase kazovaha tolkos cialasckin, i hama=ret, dase izvarsclat adetete od tehnite Sta=ri, i ne saidissovaha za nisccto da potapclat za=

150

zapovedi Boxi zarat tehните losci adeti, i ne izvarscliovaha zapoved Boxi: dase po=cita Bascta', i Maika, emi im zemeha, de=toimse stoescce da moxiat da xiveat, i da=vahai na kogoto ne beha dlaxni nisccto. Receim oscte mlogo drughe rabote, i dadeim da vidat, i da poznajat ne tokoci mlogo losce rabote, deto tia praveha, emi im iskaza bile' tehnoto loscio sarze, deto imaha na nego, da=se cialasctissat damu dadat smert. I tei os=tavi i teh, I onzi viljat, i utide na viljatat od Tiro, i Sidone, de' sctose prociu' ci besce doscial utidemu srescta' jedna' xena Cananeika sanki poganka mlogo xialnovitta. Od neinata xialba besce sebeb, zere' imasce jedna' desc=tere', deto imasce diavol u teloto, i mlogoja macesce. Tazi xena' poklonise na Issukrasta, i fa=na damuse moli, da ima mila za neinata desc=tere', ama toi ne odgovarai nisccto, emi si sledi da varvi; ama ta' odgolema boleva, deto ciu=esce na serzetosi, i zarat golemata vera, deto imasce, ne ostavise dago sledi, i da vi=ka sled nego, i damuse moli da ima mila za desctere'i, i vikasccego Sin od zar David. Apostoletese smillovaha zarat neinie plac i vikane, i zatova' molihase na Issukrasta daja isprati, i dai stori detomuse molesce, a toi odgovare, ci besce doscial nai mlogo za cifuttere, a ta' ciunki besce poganka nema=sce karasciak sas nego. Sin Boxi Issukras du=

151

dumasce tei dase vidi po' hubeve' kolko besce golema verata na tazi xena', zere' ta' kato vide', ci Apostoletese darxiaha kade' nea, spus=nase osahat, i klekna pred Issukrasta, i fana damuse moli sas po' golema silla od na pret, dase smillova da dade' pomosc na neinata de=sctere', Gospodin Boogh Issukrasi odgovare: nie' dobre' dase zemi lebat od razete na Sino=vete, i dase dade' na kucetata. Xenata od tazi horta' Issukrastova ni hesnase nazad, emi oscte' ze' meghdan, damuse moli, dai stori, de=tomu pitasce; zere' se ubarna, i rece na Issu=krasta: Gospodine ti dumasc, ci assam jedna' cucka, zasctosam Cananeika, i ci nie' dobre' dase zemi lebat od tvoжете ciudessa od raze=te od Cifuttete, detosa tvoје sinove, dago da=desc na mene: ama pak smislise, ci sinove=te kadat lebat na siniata, a kucetata jadat truhite, deto padet po' zemeta. Da dadesc pomosc na mojata desctere', i daja izdravisc scte' da bade kato jedna' truha od tvoјeto golemo milosardie, zatova tise mola, dame poslusciasc. Issukras detoja cekasce do tu=ka recei: o xena' golema e' tvoјata vera; da bade, detosi pitala, i

222

osahat izdravi de=scterei. Od тази xena', deto izleze od neini=atsi viljat da trassi Issukrasta, trebe da se naucime, ci ako iskame da dobieme pravoto zdravie na nasciata duscia' trebe da izlezime od nascite grehove , san=

152

sanki daghi ostavime, i da ostavime one=zi rabote, detomo nakarovatu greh, ze=re' koga' jedin cilekse maci kolko moxe da stoj daleko od grehove, osahat Gos=pod navaksova sas negovata milos, de=to toi nemoxe. Koga' izdravi Issukras ta=zi moma, varnase pak na Galilea, i tu=kamu dovedoha jedin Nem, i gluh dago izdravi. Issukrasgo fana za raka, i iz=vadigo na strana od halkat, detogo slede=sce, i turnamu prastitesi od razete u uscite, pak ze' od ustatasi malko sliunka, i turna=muja na jezikat, pak izdighna occite na nebe, i izdahna, i rece: Efeta, sanki da=se otvori. Scto rece тази дума, osahat muse otvoriha uscite, i odvarzamuse je=zikat i hortuvasce, i ciuesce hubeve sas golema rados negova, i od onezi, deto videha tova' ciudo, kojese mlogo zaci=diha, i fanaha da dumat od Issukras=ta: sicko dobre' e' storil, i na gluhite e' dal da ciujat, i na nemite da hortuvat. Iz=dravi oscte mlogo slepi, garbavi, i saka=ti: i razghele namerise na jedno' mes=to pusto, de' nemasce ni gradiscte, ni se=lo, i mlogo halkgo sledesce, i trebovasce dase hodi tri dni, dorse idi do' mesto, de' moxesce dase kupi nescto zehire. Issu=kras rece na negovitesi Apostole, ci i=masce niet da gosctava onezi hora, de=

153

Detogo sledeha. A tiamu odgovareha: kak scte' da bade kabil, dase nameri na takova pusto mesto zehire za tolkos hora? Issu=kras ghi popita kolko somunceta lep ima=ha, a tiamu rekoha, ci toko sedem, I mal=ko ribiza. Issukras zapoveda da nase=dat; pak ze' lebat, i ribata, blagossovi=ghi, i dadeghi na Apostolete da razdelat na horata. Sicki jadoha kolko scteha i od lebat, i od ribata, i od detoim artissa napalniha Apostolete sedem bila /поправка в текста/. Onezi, detose nameri=ha na tozi ziafet beha blizo cetir hillia=di dusce bes xenite, i bes dezata. Ulezi pak Issukras u jedno' kaice sas negovitesi Apos=tole, i utide na jedin viljat, detogo vika=ha Magedam, de' ima' golemo müscefer' sas Fariseite, i sas drughi beli basc cifut=te, deto trasseha, da stori da dode ne=koi miscian od nebe, ta da poverovat ci toi besce Messiata, sanki Spassitel od svetat; Issukrasim odgovare sas sert, i liutti dumi, i vikaghi celled loscia, i blud=na, zere' toi znaesce sas kako serze is=kaha misciane od nebe, i ne sossuahaim tolkos ciudessa, deto kata den gledaha. Ama pakim rece, ci miscianat, deto mis=lesce daim dade', sctesce da e' miscianat od Prorokat Iona, zere' kak Iona sede' tri dni, i tri noscti u koremat od jedna' ri=ba, tei sctesce i toi da sedi tri dni u gro=bat

154

223

Bat. Pak Issukras ulezi tekarar /?/ u jedin ka=ik, i mina' na drughi viljat, detogo vi=kaha Betsaida; de' izdravi jedin slep sas malko slinka, detomu turna na oc=cite, i stori damuse otvorat poleka leka, zere dumasce, ci napret videsce hora=ta, amamuse praveha kato darveta, pak setne progledna, i vide' hubeve'.

**Kak Issukras obrece na Sveti Petra kluciuve od Rai nebes=ki. Kakse prikaza na bairat od Tabor. Kak zapoveda na S=veti Petra da plati haraciat za nego. Kak praviha Apos=tolete kauga', illi davia koi scetesce da e' po' golem od teh. Hortuvase od jedna xena', deto besce storila jedin bludni greh; i kak Fa=riseite, i drughite Cifut=te iskaha da sassipat Issukrasta sas kame=ne. Pogla: 19.**

Hodesce Issukras sas negovitesi ucceni=zi blizo kade' gradisceteto detoi vikaha cesarea od Filippa, i po' pattet ghi popita, ka=ko' dumahamu: jedni dumat dasi Ivan Krastitel, drughi dasi Ilia Prorok, drughi dasi Irimia Prorok, illi nekoi od drughite prorozi. Popitaghi

155

Pak Issukras, i rece: emi via kako' duma=te od mene? Odgovare Sveti Petar, i rece: Tisi Sin na Gospodina Boga xivi. Zarat te=zi dumi, deto rece Sveti Petar, Issukrasgo vika blagatak, i pakse obrece damu dade kluciovete od zarstvo nebesko. Recemu kak sceteha dago ulovat na Ierusalem, i dago odsadat na smert, i kak scetesce na tretiet den da vaskrasni xiv. I zascto' Sveti Petar iskasc damuse upre', i recemu dane' dade' damuse dokare tazi rabota, Is=sukrasgo tvarde' mamra', i sas tova' kaza ci negova voglia besce da umre' zarat ho=rata od tozi svet, da imat spassenie. Du=ma Sveti Luca, Sveti Mattea, i Sveti Mar=co Evanghelisti, ci osmiet den sled tova' Is=sukras izbra' troiza od dvanaisette Apos=tole, sanki Petra, Iaca, i Bratmu Iva=na, i zavedeghi na jedin bair, detogo vika=ha Tabor. Tuka Issukras fana da moli Boga, i na molitvatasi prikaza malki od ne=govata slava; stana lizetomu belo, i ras=veti kato slanzeto, i drehitemu stanaha beli kato snegh. Prikazase Sveti Mose', i Sve=ti Ilia, i fanaha da hortuvat sas nego od onova', deto scetesce toi da isteghli na Ie=rusalem. Apostolette kato videha Issukras=ta tolkos hubav, i deto tei svetesce, tvar=dese sciasctissaha, i Sveti Petar rece: Gos=podine tvarde' e' dobre' dasi sedim se tu=ka

156

ka: ako iskasc ti da napravim tuka tri kolibe, jedna' za tebe, jedna' za Mose', i drugata za Ilia. Prikazase pak jedin svedascti oblak, i od negose ciu' jedin glas od Oza Boga, deto rece: tozie' nai draghi=et moi Sin, detosamgo as aressal, nego slu=sciaite. Apostolette kato ciuha tozi glas pad=naha na zemeta palni sas strah. Issukras utide' pre' teh, i dighnaghi od zemeta, i rece=im dase ne bojat: i tia otvorihasi occite, i ne videha drugogo, nekili Issukrasta samzi kaksi besce napret da imse prika=xi; pakim zapoveda Issukras, dane ka=xiat na nikogo, deto beha videli, dorde' ne vaskrasnesce toi. Na utre' sleze' Issukras od bairat, i utarva' jedin od diavlat, deto

224

Apostolete ne beha moxeli da utarvat. Zatova tia popitaha sebepat od tova' na Issukrasta, a toim rece, ci tezi tür=lia od diavle nemoxeha dase ispadat, nekili sas molitva, i sas govene. Utide pak Issukras na Cafarnao, i tuka Ha=raciete zarski utidoha, i rekoha na Sve=ti Petra: varsciat Mastor ni davali ha=rac? Sveti Petar ubadi tova' na Issukras=ta, a toimu zapoveda, da ide na moreto, da farli jedna' holta', i scetesce da ulovi jedna' riba, deto imasce u garloto jed=no' ducato, i sas tova' da plati na hara=ciat i za nego, i za sebesi. Pak rece: ma:

157

makar as da nesam dlaxen da davam ha=rac, ama pak dane hortuvat horata iskam da dam. Utide Sveti Petar, i izvarsci, deto mu besce zapovedal Issukras. I ciunki tozi ha=rac ne davaha, nekili onezi, deto beha gla=va', Issukras da dade' da vidim, ci iskasce Cerqua, zapoveda da plati i za sebesi haraciat. Stana tova' sebep od hedna' kau=ga' srede Apostolete, sanki koi scetesce od the da bade po' golem. Ama Issukrasghi ukroti po' manicek, i po'se slagasce: toi scetesce da bade po' golem. Pak turna srede the jedno' de=te', i receim: ci ako iskaha da ulezat u Rai nebeski, trebovasce da stanat kato deza' na slaganeto, i dase saidissovot malko, i da imat drughite tabieta, deto imat dezata, sanki od malkosa kail: lesnose ukrotevat, nisa dvoliki, i laxiovni; milovat od serze Bastasi, i Maikesi, i imat drughi dobri ta=bieta, i ba sicki trebe daim zapretice, koi iska da ulezi u Rai nebeski. Ubadi im pak dase vardat, da ne dadat losc jor=nek na drebnite deza', i kanise da prati goleme pedepse na onezi, deto sceteha da storat tova'; zapoveda na sekogo dase vardi i da stoj daleko od onezi, deto da=vat losc jurnek, illi mo tikat sas loscio pra=vene, i sas losc naznat \?\' da pravime i nia

158

Nia zlo', makar dase milovat kato na=scite occi, illi damo trebovat kato nasci=te raze. Iskazova golemoto rimnuvane, deto ima Gospod dase ubarne jedin gre=hovit na dobar patt, i od jurnekat od Ciu=banet, deto ostavi sickite ovze na ka=rat, da ide da trassi jednata, detose be=sce zagubila, i katoja nameri, zesija na garbat, i zanesija na mandrata, ka=zova ci i Gospodin Boogh tei pravi sas gre=hovitiet: i duma ci na nebese pravi go=lem scenlik, koga' jedin grehovitse ubra=scte na Boga, i stani dobar. Dava jedin not /?/ düzen od onova', deto ima dase pravi, koga' nekoimo iskrivi nescto, illimo prigresci, san=ki da trassime damo plati, illi damo pita pro=sctenie, i dase upravi sas nas, kolkose mo=xes bes negov zahmet, i ne golem zarar: na=pret dago ukareme sas dobrom sami na tenna /?/, tapak ako ne sluscia, dago uka=reme pred dvamina scehate, i ako tova' ne sosuva, moxe dase ubade na Basciat, toi da nastani da upravi sicko: ama pak Issukras iska dasme lesni da prosctavame, i turemo pred occite jurnekat od onzi losc hezmekiarin, deto besce borclia na agata=si mlogo nescto, i nemasce od kade dai var=ni, agatase smilova od nego, i prostimu sic=kiet borc, ama toise ne smilova da prosti malko nescto na jedin negov drugar, deto ima=

159

225

imasce damu dava, emigi tutturdisa, i za=pre' u tamniza: Agata cato ciu' tazi rabota ghiüclendissase tvarde, i pometnase, i nesc=te' vechie damu prosti borciat, emigo ulovi, i zapre' u tamniza, i dademu goleme make dor varni sicko do' dokato. I rece, ci i Gos=podin Boogh tei proscitava na nas golemi grehove, i zatova' trebe' i nia da proscita=vame na drughi hora sicko, detomo pri=grescevat, zere' pre' onova', deto proscitava Gospodin Boogh na nas, nie' niscto sicko ono=va', deto moxiat horata damu storat. Re=ce pak Issukras oscte' mlogo drughe rabo=te za' nascia nauka. Nablixiovasce pak na Cifuttete jedin Prasnik, detose vikasce scenopegi: i zatova' Issukras utide na Ie=rusalem, ama kato tebdil, i iska da mi=ne' pres jedno' gradiscte od Samaritane=te, ama tiamu ne dadoha da ulezi vatre', zatova' Sveti Iaco, i Sveti Ivan twardese rasardiha, i recoha na Issukrasta: Mas=tore daimo izin, da zapovedame, da sle=ze ogan od nebe daghi izguri sickite; Is=sukrasim odgovare, ci toi ne besce doscial na tozi svet da pogubi duscite, emi daim dade' Spassenie. Minaha na pret, i kato nablixiha na jedno' Selo, etto ci dodoha prid Issukrasta deset hora krastavi, deto sickoim Telo besce stanalo jedna' co=ra', i moliha sunse /?/ daghi izdravi. A toim re=

160

rece: da idat dase prikaxiat na Redovnizi i tia poslusciaha, i traghna da idat, i na pattet izdraviha. Iedinat od tezi besce Sa=maritan, i toi tokocise varna da zafali Issukrasta zarad zdraveto, detomu besce dal: i Issukras twardese zaradova zarad tova', i zafali mlogo negovata vera, deto besce imal. Kato stighna pak Issukras na Ierusalem, ciunki ne utide na esckere', e=mi tebdil, Fariseite, i beli basc cifutte tras=sehago po' sekade. Iedni od the dumaha ci toi besce Issukras, drughi pak, ci ne be=sce, emi izmamovasce halcat: drughi pak dumaha: kakvi ciudesas, illi misciane mo=xe da stori Issukras po' vice od tezi, deto pravi tozi cilek? Na tova' odgovareha dru=ghi: ci Issukras nisctesce da izleze od Ga=lilea, od kadeto besce tozi izlezel, i zato=va' ne besce toi Issukras. Kato tamam beha na tazi kauga', dodeim habar, ci Is=sukras besce na Ierusalem, i prikazova=sce, i zatova' pratiha hora, dago ulovat. Kojeto beha utiscle' zarad tazi rabota, var=nahase sas prasni raze, i katoghi pitaha zascto' ne behago fanali? odgovareha, ci nicoga besce hortuval tei nekoi Cilek, kak hortuvasce toi. U vecerta' izleze Issukras iz Ierusalem, i nosctuva na bairat od mas=linite. Na utre varnase u Cerqvata, i tu=ka Fariseitemu dovedoha jedna' xena', de=to

161

to besce grescila od bludotia, da rece' i kakva' pedepsaise stojisce, i sas to=va' misleha damu turnat prinka, da storat da padni, i damu namerat me=hana /или mahana?/ dago mamrat, i dago korat; zere' znaeha tia, ci Issukras besce tvarde milostiv, i zatova' misleha ci nisctesce nikak da odsadi da sassipat sas kamene tazi xena', kak zapovedasce tehnata zakon, emi sctesce daja utarve', i coga=ja utarvavasce scteha damu namerat mahana, i da reciat, ci ne izvarsciova=sce zakonat: ama kako' moxe da stori cilescka zlina', i opacina snescta Gospo=dina Boga? Dovedoha oileise pred Issu=krasta tazi xena' na esckere pred tol=cos halk, kazahamu grehati, I recoha: zakonat od Moise zapoveda dase sassi=pi sas camene tazi, ama ti caco' dumasc Issukras, deto poznavasce hubeve tehno=to sarze, i sas kakav niet beha doscle', na=vedese, i fana da pissova sas pras na ze=meta. Pakse ispravi, i receim: coito od vas nema

greh, parviet da farli ca=mak na nea: rece tezi dumi, i pakse na=vedi da pissova na zemeta. Dumat O=kumuscete, ci Issukras pissa na zeme=ta grehovete na sicki, deto beha tam, makar da beha colcose scte skriti; i za=tova' sickise zasramiha, catosi videha pissani grehovete, i jedin po' jedin iz=le=

162

lezoha, sicki is cerquata, i ostanatoco=ci sama' xenata, i Issukrasi rece: xena' kadesa, detote beha doveli, imali necoi date sadi? i ta pogledna na ocolo, taci rece: nema nicoi Gospodine. Recei Issu=kras: i as bile' niscta' date sada; idisi sas zdravie, i nedei vekie gresci. Koga' tazi xenasi utide, onezi procliti hora pakse zbraha, i Issukrasim pricaa i catoim kaza mlogo rabote, na koje tia zbarcovaha, i gresceha, receim: mo=xesceli necoi od teh dago pocori, i dago ukare od greh, i ciunki tei besce, ci na=istina nicoi nemoxesce dago pocori, zascto' tolcosgo mrazeha, i macehase damu dadat smert; zascto' kabul ne praveha negovoto uenie, ciunki besce verno, i pravo; cato ciuha tezi horti Issukrasto=vi, twardese rasardiha, i grabnaha ca=mene, da farlet na nego, dago sassipat, i ubiat sas teh, ama ciunki ne besce doscial oscte sahatat da umre', skrise od teh, i izleze is Cierquata.

Kak Issukras izdravi jedin, deto=se besce rodil slep. Kak izbra' 72. uenizi, i pratighi po' dva=mina da priczovat. Kak condissa u casctata od Marta, i Maria, i hortu=vasce od jedni ciudessa, deto stori Issukras, i od jedna' prilica, deto rece. Pogl. 20.

163

Makar da mrazeha tolcos Cifuttete Issukras=ta, ama pak toise ne ostavi, i ne umori da=im pravi dobro', i daim izdrauva bolnite. I tei jedin den cato hodesce is Ciarsciata, vide' je=din cilek, detose besce rodil slep. Negovite Ucenizigo popitaha, dali onzi cilek bescese ro=dil slep zarad negovite grehove, illi zarad gre=hovete od Basctasi, i od Maicasi. Issukrasim odgovare, ci nebescemuse docarelo tova', ne=to zarad negovite grehove, neto zarad gre=hovete od Basctamu, i od Maikemu, ama dase pricaxi u nego slava od Gospodina Boga. I od tezi dumi Issukrastovi vidise, ci Gospodin Booghmo ne pedepsova zaman zarad nascite grehove, detosme storili; emi zarad türlü türlü rabote prascte toi teghlilo na horata. Na jedni prascte da tegh=lat, dase iscaxi tehnoto tarpenie. Drugghi teghlat na tozi svet, zascto' Gospodim gotvi golema slava na nebe, i trebe dasia dobiat sas teghlilo. Na drugghi pak prascte Gospod teghlilo, zascto' ciunkighi izbral za Rai nebes=ki, ako necak padnat u greh, teghliloto da=ghi svesti, dase povarnat, da poznajat z=loto, detosa storili i da pravat prava po=cora. Ama' mlogo patti Gospod pedepsova bi=le' i zarad grehovete, detosesa storili, i mlo=go patti onezi, deto sctat da idat u pacal doveca, od tuca oscte zacaciat dago tegh=lat.

164

lat. Smilovase Issukras da izdravi tozi slepez, zatova' plüna na zemeta, napra=vi malco cal, ze' i namazamu occite, pak=mu zapoveda da ide dase umiena jedna' cesme', detoja vicaha

Siloe. Utide slepe=zat, umise, i osahat progledna sas golemo ciudene od sicki, detogo poznavaha, ama sas po' golema nenavidos od Fariswitu, deto be=ha mlogo hortuvali sas slepezat, i zascto' toi dumasce goleme, i ciudne rabote od Issu=krasta, proclehago, i ispadihago vanca od cierquata. Ama' Issukrasgo pribra', i prica=zamuse, i toimuse pocloni, i setne, kak du=mat jedni knixiovni, stana Svetez, i vica=scese Celidonio, i catu vaside Issukras na nebem cifuttetego turnaha u jedin kaik bes jelkene, ibes kiürezi zajedno sas Sveta Ma=ria Madalena, Sveti Lazara nein brat i Sve=ta Marta neina Sestra', i izvadiahghi na vi=soco more, i ostaviahghi sami dase zagubat; ama Gospodin Bogh zacare caicat ciak na Franzasko, i zaprese na gradisceto od Mar=silia u Tlimanat, i tuca Celidonio svarsco tozi laxioven svet. Sled tova' duma Sveti Luca Evanghelisti, ci Issukras izbra' 72. Ucenizi od sicki onezi, detogo sledeha, i pra=tighi po' dvamina da priczovat po sicki=te gradiscta, i mesta', deto scetesce toi da ide. Kazaim cacav düzen trebovasce da dar=xiat, naucighi onova', deto trebovasce da priczovat, i dadeim izin da izdra=u

165

uvat secogo. Utidoha da izvarsctat cakim besce odredil Issukras, i varnahase sicki veseli zarad mlogoto dobro', detose prave=sce na Duscite, i od sicko dadoha habar na Issukrasta, i toise zaradova, i zafa=li Gospo: Boga Oza. Pak fana da hortu=va sas teh, i receim: ci beha blagatki zasctogo gledaha; i ci mlogo zare', i Pro=rozi beha trassili dago vidat, ama ni beha moghli. Tova vreme dode' jedin golem Okumuscin, i popita Issukrasta, ka=komu trebovasce da pravi, ta dasi dobii Rai Nebeski. Nietat na tozi Cilek, duma Sve=to Vanghelie, ci besce da ispita Issukrasta, mislesce sanki, od negovoto odgovarene da nameri mahana, ta dago bedi; Issukrasgo popita, kako besce pisano na Sveta zacon za тази работа: sanki popita, dali znaesce za=povedi Boxi. Odgovore Okumuscinat, i rece: Da milvasc Boga sas sickoto sarze, sas sic=kata duscia, i sas sickiet covet, i drughi ho=ra cato sebesi. Recemu Issukras: stori tova i namerisctesc Spassenie. Popita pak Oku=uscinat, i rece: kak da milovam drughite hora? Issukrasmu odgovore sas jedna prili=ka od jedin Cilek, deto ulezi u raze od Haidu=tete, deto nai napretgo sablecoha, taci go ubi=ha, i ostaviahago kato umrel. Dokarese ci mi=na od tuka jedin Pop, taci diak, nai na setne mina jedin polovernik, od tezi troiza tococi polovernikatse smilova od ubitiet,

166

i zanessigo na jedno mesto, dago gleda, i da=go lecuva. Pkmu rece Issukras: coi od te=zi troiza hora pomiluva togozi Cileca? Od=govare Okumuscinat, ci polovernikat, zascto toio gleda, i izlecuva. Recemu Issukras: i ti tei pravi, tasctesc nameri Spassenie. Sled tova' utide Issukras na jedno Selo, detoi vikaha Betanie, i condissa u Martini, i Ma=riini. Marta osahat fana da gotvi, da gosti Issukrasta, ama sestrai Maria sedna pre nego da sluscia negovite dumi Boxi; zatova Martase uplaca od nea na Issukrasta, zasc=toja ne pomagasce da nagotvi po'scoro. Issu=krasse zafana kade Maria, i rece, ci ta be=sce izbrala po' hubaviet del, sanki dago slu=scia. Druk patt prikazovasce Issukras jedin Sabutin den u Havrata, ulezi jedna xena

228

deto besce lexiala bolna ossemnaiset godine i zatova bescese prikrevila na dva cata, i ne=moxesce dasi izdighni glavata da pogledni na gore, emi se na dolo gledasce. Issukras tocoja pobara sas negovitesi prisvete raze i osahat izdravi. Basc Popat cato vide tovaciudesce, na mesto da zafali Gospodina Boga, rasardise tvarde, i fana da mamri bolnite, de=to utadeha daghi izdravi Issukras, i rece, ci imaha sces dni na Nedegliata, dase leku=vat, i zatova ne bivasce dase lekuvat u sa=buta, ci besce greh. Issukrasgo tvarde iz=mamra, i recemu, ci toi dumasce tezi dumi od jat, i od kaskangialuk, i ci toi besce jedin kas=

167

Kaskangia: zeresi davasce izin Cilek dasi odvarxi govedata u sabuta, ta dasighi na=poji, a pak toi mamresce i namerovasce mahana na nego, zascto besci odvarzal ona=zi duscia, detoja besce darxial diavlat var=zana ossemnaiset godine. Sas tezi dumi Issu=kras zasrami i nego, i drughite cifutte, a pak halcay, detogo ubiciasce tvardesce zaradova, zasctomuse zle videsce, koga nekoi namero=vasce mahana na Issukrasta. Sled tova' izdravi Issukras jedin bolnik pak u Sabutin den u Casctata od jedin beli basc Cifutin, i re=ce ci tova besce dadeno, kak besce dadeno cilek dasi izvadi govedoto padnalo u nekoi trap, makar dase razgheterdissa u prasnicin den. I zatova' nismeja' nikoi dago mamri za тази работа. Dadi im pak jedni nauke tvarde harni, i ikramlie; i kazaim kak trebovasce dase ponesat, koga beha vikani na nekoi zia=fet, sanki dane sednat na parvite, i basc mes=ta': makar daimse stoji, emi da sednat na po alciak mesto, da dodi pak koitoghi vikal ta da=ghi oturdissa na po' visoko mesto sas po' gole=ma tehna falba', i saighilik; ama ako ne stora /?/ tei, moxe' da bade, da dode nekoi po' golem, ta damu storat mesto, scte da dotrebova da sle=zat dolo sas tehin sram, i sakaldissovane. Pri=kazaim pak prilikata od jedin golem Cilek, deto stori jedna' golema vecera, calessa mlo=go hora, i kato besce sicko gotovo, prati da vikat calessanite, a tia sicki fanaha dase

168

naslandissovat, i rece jedin, ci besce kupil jedna' bahcia, i trebovascemu da ide daja vidi; drughi rece, ci besce kupil pet cigta volo=ve, i trebovascemu da ide daghi upita; drughi pak rece, cise xenesce, i zatova' nemoxesce da dode: rasardise tvarde onzi Gospodar i calessa na negovatsi ziafet drughi hora jabangie, i basc=ka od parvite, deto beha vicani. Sas tova' dade Issukras na secogo da rasbire', ci Cifuttete, detoghi besce vikal Gospodin Boogh, daim dade' zarstvo nebesco, ciunki beha negovi hora isbrani, scteha da ostanat pak bes tova' zarstvo zascto ne xive=jeha dobre', emi gresceha mlogo, i nai mlogo sas ne=kezlik, i sas bludotia, zatova' na mesto tehno, sc=teha da ulezat poganete, koga staneha kristia=ne, i izvarscevaha negovata zakon. Drughi pat pak Issukrasse nameri na Ierusalem tamam na jedin golem prasn timer. Prikaza tuka Issukras kakmu besce adetat, i onezi prokleti Cifutte is=kaha dago ulovat, ama toim izleze iz razete, i zascto' vide', ci onezi, detoghi darxeha horata za' dobri, i Sveti hora, teigo mrazeha, osostavighi, i fana dase sbire sas losci, i grehoviti hora, detogo milovaha, i radovahamuse, i praveha kabul nego=voto ucenie, i obresctehase mlogo na nego, ama na tova' bile' Fariseite namerovaha mahana na Issu=krasta, i mamrehago. Tehniet

229

mamresc bi sebep na Issukrasta daim kaxi prilikata od Sinat Rasipnik, deto rasnesi zle' sicketasi negova maka ama pak katose varna u Basctasi, toigo milo pribra'. Issukras iskascce daim ka=xi

169

xi sas tezi prilike ci toi twardese radovasce dasce ubarnat grehovitite, i zatovase sbiresce sas teh. Kazaim pak drughe prilike uigun na zakonat, deto toi prikazovasce, kato da recem, onazi od Fariseat, i od grehovitiet, deto ulezoha u Cierqua=ta da molat Boga, i zascto Fariseatsi falesce negovata dobrina', Gospodin Boghgo /първото място, на което bogh se пише с едно o/, umrazi, a grehovitiet zasctose slagasce, i ispovedovasce negovites i grehove, nego posveti. Prikazaim pak od zenghininat nekezin, i od Lazara Siroma=ha, na koje' dvamina tolcos bascka biha kraisc=tata, zere' zenghininat kato umre' zarovigo Gos=pod u Pakalat, a Lazara zanesi u Rai nebeski. Popitahago pak jedni pcescki /?/ Farisei, dali be=sce dadeno, cilek dasi napusni xenata zarad ka=kav da e' sebep. Odgovaraim Issukras, ci na zako=nat od Moxe' /?/, zascto Cifutete beha twardoglavi, besce dadena tazi rabota, ama od krai svet ne besce tova' patno, emi bile' koi napusnovasce xenatasi, i zemesce druga, toi tvarde grescesce. Utide pak jedin Momak pre' Issukrasta, i popita go, kakomu trebovasce da stori, da nameri Spas=senie. Issukrasmu rece: da izvarsci zapovedi Boxi. Rece Momakat: kakvisa tezi zapovedi? Recemu Issukras: dane ubiesc, dane prigrescisc bludno, dane kradesc, dane recesc kriva marto=ria, da pocitasc Basctasi, i Maikasi, i da milovasc drughite hora kato sebesi. Issukras naredi tezi zapovedi na tozi dūzen, da uidissa na koitogo zapitovasce, zere' povice na tezi zapovedi pri=grescevat mladite. Rece togava Momakat: sic=

170

sicki tezisam izvarscil oscte od mojeto detinstvo. Issukrasgo pogledna sas milostivi occi, i recemu: jedna' rabotatie' eksik, ako iskasc da badesc nai dobar, idi prodai sicko deto imasc, i rasdai na Siro=massi, i imascnesc jedna' hasna' na nebe, pak ela' sledi mene, i bisctesc moi Ucenik. Utidesi Moma=kat grixioven, kato ciu' tezi dumi, zascto', ciunki besce mlogo zenghinin, nesctescemuse da ostani tolcos Siromah. Od tuka ze' sebep Issukras da hor=tuva od zenghinstvoto, i na kakav strah se na=merovat zenghinete, i kolco macno namerovat Spassenie; zatova' rece: ci po' lesno scte' mina' jedin kamil iz uscite od jedna' igla, nekili zenghininat da ulezi u Rai nebeski. Popitahago pak Apostole=te, kako' sctesce da bade od the, kato beha osta=vili sicko, i sledili beha nego. Toim odgovare, ci ko=ga Sin od Cileka, sanki od Blax<sup>a</sup>: Dev<sup>a</sup>: Maria, san=ko toi samzi, sctesce da dode da sadi svetat, i tia scteha da sedat na dvanaiset stolove da sadat sas nego barabar svetat. I ako nekoi za' negov hatar ostavesce makatasi, illi horata od tozi svet, davascemu sto' za' jedno' na tozi svet, i na onzi xi=vot viecni. I da dade' sarze na onezi, deto nemo=xiat da storat tolcova, illi zacaciovaha kasno da sluguvat na nego: rece prilikata od onzi cior=bagia, deto mlogo pati pres denet hodi na ciarscia=ta da' trassi hora, da prati damu rabotat loze=to, taci pak kato mrakna, na sicki dade

230

jedin han /?/ sanki colco dade' na parvite, tolcova dade' i na nai setnite. Iska damo kaxi Gospodin Boogh Issukras ci makar nekoi da zakaci kasno da slu=

171

sluguva na Boga, pak moxe da bade tolkos cia=lasckin, dasi dobie tolcos slava, kolko onzi, deto e' zakacil mlogo na pret, i ci sicki onezi, deto sc=tat da badat na nebe, scetat da vidat Boga, i sc=tat da badat blagatki; makar da scte' da bade slavata od jedin po' golema od drughiet, i ma=kar da scte' da bade jedin po' Svetez od drughiet. Kak da e', toko Gospodin Boogh da dade da stigh=nime sicki tam.

**Kak Issukras saxivi Lazara, kak Fariseite, i beli basC Ciufutte storiha Sabor da da=dat Issukrasta na smart. Kak u=tide toi na Ierusalem, i ka=zovatse mlogo Ciudesse, de=to stori po' patet, i hortuva=se od alajat, detomu stori=ha, kato uleze u Ierusa=lem. Poglavie 21.**

Dode' habar na Issukrasta od dvete Sestri Mar=ta, i Maria, kak Lazar, deto toi milovasce, i tehin Brat besce bolen. Ama Issukras ne utide osahat da=go vidi, emi sede' oscte tri dni na onova' mesto, de=tomu dodw' tozi habar: pak setne aciktan kaza na Apostoletesi, ci Lazar besce umrel, i ci imasce senda' od negovata smart, zascto' scetesce da bade sebep tia da verovat po' zdravo u nego. Na Apostoletese nisc=tesce dase varnat tekrar na Ierusalem, de' beha scteli da sassipat sas kamene tehnet Mastor, san=ki Issukrasta. Ama jedin od the, sanki Sveti Toma, davasce sarze na drughite da idat, i ako trebova=sce da umrat bile' sas nego. Utidoha na Betania ka=

172

kade beha Marta, i Maria, i nameriha ci beha mi=nali tamam cetir dni kak besce Lazar umrel, i za=copan. Dvete Sestri, i mlogo drughi Cifutte, deto beha utiscle' od Ierusalem na Betania daghi ras=hortuvat, i rasveselat, i izlezoha da posrescnat Issu=krasta, i sled jedna' golema hurta, deto storiha sas nego, Issukrasghi popita kade' besce grobat, i tia mugo kazaha. Zapoveda Issukras da otvo=rat grobat, i katogo otvoriha ciuse jedna' gole=ma miris, i Issukrasse kato zaciudi malco, i fa=na da placi. Duma jedin Sabor od Gospodinove, ci Issukras plaka zarad milos od Lazara, zascto, ci=unki scetesce dago saxivi, scetesce dase varni pak da teghli na tozi svet. Moxe' I dase rece, ci placa za=rad grehovitite, zere Lazar besce kato jedna prili=ka od grehovitite uveteli u grehat. Dumahasi ho=rata, deto videha ci Issukras placa: zascto' tozi pla=ci? ako moxe' da otvori occite na jedin, detose be=sce rodil slep, nemoxeli bile' da stori tozi dane un=re'? Issukrasse pomol na pret na Oza Boga, i zafa=ligo, ci zamango poslusciovasce, taci vikna na gole=mo, i rece: Lazare izles vanka. I osahat Lazar

231

mar=tav posluscia, i izlezi vanka xiv. I makar damu beha varzani razete, i krakata, i ovit sas platno, kak e' adet dase uvivat martvite, pak izleze iz grobat i dode' pred Issukrasta, i toi zapoveda na Apostolete dago odvarxiat, i dago pusnat da hodi. Tova' Ciu=desse videha mlogo hora, i stana sebeb, ci jedni po=verovaha u Issukrasta, a drughi pak utidoha na Ierusalem da dadat habar na Fariseite, i beli basc Ciufutte. Kato ciuha tia тази работа, zbraha je=

173

jedin Sabor, i dumaha, kako pravime nia? tozi Cilek pravi mlogo, i goleme Ciudesse; ako ostavime rabo=tata tei da idi, sicki sctat da verovat u nego, i raja=ta kabul scte dago stori za zar: i koga ciu i тази работа Rimskiet zar, scte da dode damo sassipi sickimo. A Caifa, deto besce Vladica od onazi godina rece: via neznaite kakosi mislite; po' dobrei da um=re' jedin cilek zarad sickiet haik, nekiki dase zagu=bat sickite hora. Sveti Ivan Evanghelisti duma, ci deto rece Caifa prorokia bi, zere' toi besce Vladica, makar da besce nai golem grescnik od sickite, san=ki ci trebovasce Issukras da umre' zarad sickite ho=ra od tozi Svet. Tozi Sabor zlocesti odredi dase dade' Issukras na smart. Kato ciu' Issukras тази работа izlezi iz Ierusalem, dormu dode' sahatat, deto toi besce odredil da umre', i utide na jedno pusto mesto, taci pak setne utide na jedno' gradiscte detoi vikaha Efrem. Nablxivovasce golemoto Paskete na Cifuttete: i Fariseite i beli basc Cifutte ciakaha da ide Issukras na Ierusalem, i zatova' beha na=gotvili hora, dago ulovat: ama makar da misleha tia тази работа, pak Issukras niscet' dase krij, emi utide na Ierusalem, zascto' nablxivovasce artak sahatat, deto toi besce izbral, da umre' na kras i za=vedi sas sebesi I Apostoletesi. Mlogo hora beha go posledili, jedni da slusciat negovite boxii dumi, drughi da vidat ciudessata, deto pravesce, a one=zi pak, deto beha bolni, daim dade zdravie. Var=vesce Issukras barxe', i pred sickiet halk, i sekoise ciudesce, i sas tova' dade da vidime kolco besce kail da umre' na kras zarad nas. Sveti Mat=tea Evanghelisti duma: ci na pattet Issukras vik=

174

vikna na strana' Apostoletesi, i receim: etto ci nia utademe na Ierusalem, descte dase izvar=sci sicko, detosa pissali Prorozite od mene: sanki sctat dame ulovat, rezil dame storat, dame biat, i da me dadat na raze od Cifuttete, dame rasprat na kras; ama pak na tretiet den scta' da vaskrasna. Ama Apostolete ni rasbraha ni jedna' duma od тази hurta', zascto' tia nikogase ni nadevaha dascte' dase dokare тази работа na Issukrasta; emi oscte ras=braha da scte toi da stani zar, i da zaruva na to=zi svet; i ci teise bile nadevali, poznavase od ono=va', deto stori malco setne Maiketa na Svetoga Iaca, i Ivana. Utide тази xena', i rece na Issukra=sta: malatise Gospodine, kail da stanisc, tezi dvami=na moje' Sinove da sedat jedin na desnatati stra=na', drughiet na levatati, koga' stanisc zar. Odgo=vare Issukras ne na nea, emi na Apostolete, i re=ce: via neznaite kakosi pitate: i tova' bi kato daim rece: ci tia zle' beha rasbrali, zascto' toi ni utade=sce da zaruva, emi da teghli, i da pie' Calisviat od gorka maka; i ako i tiase najemeha dago piat, scteha da imat golemo mertebe' u negovoto zarst=vo, ne od tozi svet, emi od onzi,

232

sanki u Rai Nebes=ki: zere' Gospodin Booghgo besce nagotvil, dago da=de' ne zarad hatar od rodnina, emi zarad hatar od dobro' pravene. Dode' pak Issukras blizo' do' jed=no' gradiscte, detoi vikaha Ierico, i tuka otvori oc=cite na jedin slepez, deto prosesce na pattet. Ule=zi pak u gradiscteto, i kondissa u jednogo, detogo vikaha Zakeo, i toi besce jedin golem grescnik, ama Issukrasgo posveti sas sicketa negova kascta. Tuka rece Issukras onazi prilica od on=

175

onzi Gospodar, deto, kato scetesce da ide da pattu=va na daleco, ostavi Sirmijatasi na hizmekia=rete da kiaruvat sas nea, i da dobivat, dorse var=ni toi, i katose varna dade dobar hak na onezi, deto beha kiaruvali, i na onezi, deto ni besce sc=tel da karuva, emi bescemu zarovil makata u zemeta dade golema pedepsa. Izlezi Issukras iz Ierico, i na pattet otvori occite na dvamina sle=pi. Dode' pak na Betania, de' besce saxivil Laza=zara, i kak duma Sveti Ivan Evanghelist, imasce do' Pasketo oscti sces dni. Storiha tuka Marta i Maria jedin golem ziafet na Issukras=ta, i vikaha mlogo hora, i Lazar, i toi sedesce na tarpezata, kogo misleha da ubijat onezi, detose kanaha da ubijat Issukrasta, zascto' zarad ne=go mlogo verovaha u Issukrasta. Na tazi tarpeza Sveta Maria Madalena umi Issukras=tovite kraka sas salzitesi, i utrichi sas kosata si, tacimu namaza glavata sas jedna' rabota tvarde' mirisliva, i od nea sicketa kasctase na=palni sas miris. Iuda, deto mlogo od na pret be=sce stanal haidutin, i kradesce skrisciom od deto horata davaha na Issukrasta, kato ciu' tozi mi=ris fana da mamri, i rece: ci po' dobre' scetesce da e', da bescese prodala' onazi mirisliva rabota, i dase rasdade po' Siromassi, nekili dase rasnese tei tevel. Sveti Ivan Evanghelist duma, ci lu=da dumasce tei, ne zasctogo besce grixia od Siro=massite, emi zascto' mislesce da zemi I toi del od pahata. Issukras kakmu besce adetat fanase kade Sveta Maria Madalena, i ze' daja var=di

176

di od Iuda, kakja besce vardil od Fariseat, i od Sestrai Marta, i rece: nedeite dodeva tazi xena', zere' tai izvarscila jedna' hubava ra=bota na mene: dodoha tuka mlogo hora od Ie=rusalem, kato ciuha, ci Issukras besce tuka, ama kak duma Sveti Ivan Evanghelist, po' vice da vidat Lazara uxivel, nekili da vidat Issukrasta. Na utre Issukras iska da ide u gradiscteto, i kato dode' na Bairat od Maslinit, prati dvamina od negovitesi Ucenizi, damu dokaret od gradat jed=na Magariza sas puleto. Apostoleteghi dokare=ha, i natvariha nekoi dreha i druga, i kaci se Issukras, i traghna da ide tei u gradat. Pociu=se osahat, ci Issukras idesce, i izlezoha mlogo da=go posrescnat, i prejemmat, i storihamu jedin go=lem alai. Sanki fanaha da seciat kloni od mas=line, i daghi farlet po' pattet, drughi pak prosti= reha drehitesi po' zemeta da mine' Issukras pres teh. Podighna Gospodin Bogh sarzata na sickite drebni deza' od gradat, i zbrahase na kup, ta iz=lezoha da posrescnat Issukrasta, i fanaha da=mu pejat na visoko tezi dumi: Blagosloven da e' Messiat, sanki Spassitelat nasc, deto ide u Ime Boxi. Horata, deto varveha pred Issukras=ta, i sled nego, kato ciuha dezata da pejat, i tiase sdruxiha sas teh, i fanaha da pejat. Sas tozi taka/?/ Issukras varvesce, i kato nablixi gradat, i vide=go od blizo',

233

fana' da misli na deto scetesce dase do=kare na onova gradisce, sanki, ci sled cetiriset godine sciteha dai sassipat zarad grehat od nego=vite hora; zere' na mesto da preimet Issukrs=ta

177

ta, sciteha sled pet dni dago rasprat na kras da umre': i kato misli tova' Issukras fana da placi i da ukajova gradat, i rece: ci kamak na kamak niscetesce da ostani od nego. I tei ulezi Issukras u gradat, i nai na pret utide na cierquata. Fari=seite, i beli basc Cifutte kato ciuha, ci tuka deza=ta fanaha da pejat sas po' golem glas od na pret, i ne arnissovaha, rekoha na Issukrasta: ne ci=niscli kako dumat tezi deza', kaksi ti kail? tiate storiha Gospod, a pak ti malcisc, i ne dumasc nisc=to? Rabahatati /?/ u tebe, nie' u teh. Issukrasim od=govare: neliste celi via na Sveta kniga onezi dumi, deto dumat: Ci od ustata od dezata, i od onezi deto suciat, Gospodin Bogh ima nai huba=va falba': zere se vidi, ci tia ni hortuvat neto zarad milos, neto zarad strah, emi zascto Gos=podin Bogh ghi tei tika.

**Kak jedni pogane iskaha da vidat Issukrasta. Kak ispadi toi iz Cerquata onezi deto pra=veha alisc verisc vatre. Kak prokle' a=mokinata, deto nemasce jemisc. Kak=gu koreha za mlogo rabote Cifutte=te. I kak pofali Issukras, deto besce dala jedna' Sirota Udoviza na Cerquata. Poglavie 22.**

Fariseite, i drughite Cifutte basc duscmane na Issukrasta, nemoxeha dase najemat dago ulovat, kato videha, ci sickiet halkse darxesce kade ne=/?/ : emi palni sas jad, i umraza utidohase, i Issu=krasse besce tamam oddelil od giumurat, detogo besce ispratil do' Cerquata, i etto ci jedni pogane, de=

178

deto beha doscle' na Pasketo dase poclonat na Boga u Cerquata dodoha, i rekoha na Filippa kakimse iskasce da vidat Issukrasta . Sveti Filip hortuva sas Svetoga Andrea, taci i dvaminata u=tidoha ta ubadiha na Issukrasta. A toim odgova=re: ci besce doscial artak sahatat, da bade iska=zan hubeve na svetat Sin od Cileka, sanki toi samzi pakim rece: ci zarnoto od xitoto, detose farle u zemeta, ako ima da dade' jemisc trebe na pret da izgbinei, tei trebovasce I toi da um=re da stori mlogo jemisc, sanki dase ubarnat mlogo i Cifutte, i pogane. Pakse ubarna da hor=tuva sas Oza Boga; i milomuse dagu iskaxi na horata do' onzi sahat, i osahatse ciu' jedin glas, deto dode' od nebe, i rece: astesam iskazal, i pak sctate iskaza. Tozi glas ciuha sicki, deto beha tam /?/ i sekoi bascka dumasce: jedni dumaha ci besce je=din garmesc, drughi dumaha, ci nekoj Anghelmu besce hortuval: ama Issukrasim rece: ci onzi glas ni besce doscial za nego, emi za the, da verovat u nego. Fana pak daim prikazova, i rece, ci negova=ta smart scetesce da bade skoro, i kazaim kak scte=sce da umre', sanki na kras. A tia odgovareha ci takvazi smartse ne stojasce na nego, ciunki hora=tago darxeha za Messia, zere' ceteha na Sveta Kni=ga, ci Messiat scetesce da dode da zaruva doveka. Odgovareim Issukras, i rece: ci

234

tia ne rasbireha hu=bave deto dumasce sveta kniga od nego, i receim mlogo drughe rabote, tacisi utide. Sveti Ivan Evan=ghelista duma, ci tozi patt poverovaha na Issu=krasta jedni od golemite hora, ama nesmeja=ha

179

ha dase iskaxiat na esckere, zasctose bojaha od Fariseite, daghi ne ispadat od Cerquata i ni=koi nesmeja dago pribere' u dumasi. Zatova besce stanalo artak kasno, kato Issukrasse var=na sas Apostoletesi na Betania. Na utrese var=na pak u gradat, ama po' pattet oscte ugladne. Pogledna na okolo, i vide' malko daleko jedno' darvo od smokine palno sas lista, ama jemisc nemasce nikak, zere' osctemu ni besce vreme. Issukras nablixu do' nei, i kato vide', ci nemasce jemisc, proklei, i to' osahat isahna. Sas tova' iska Issukras damo kaxi, ci se stoji proklestvo nai onezi, deto nemat drugo, nekili lista, sanki odvan=kase kazovat dobri, ama od vatre nemat jemi=sciat od dobro pravene, emisa palni sas grehove. Uleze pak Issukras u gradat, i utide na Cerqua=ta, de' nameri mlogo hora, deto praveha alisc ve=risc vatre, i davaha pari na faida': kato vide' Is=sukras tazi rabota, dodemu zle' zascto' potapko=vaha tei Cerqua Boxia'; zatova' ze' jedno' vaxe. Ta napravi jedin bicc, i ispadighi sickite is Cer=quata: razvaliim serghiite, i rassipaim parite po' zemeta, i receim: pissanoi na Sveta Kniga zere' mojata kasctai kascta od molitva, a via steja storili koliba od haidute. Fariseite iska=ha da ulovat Issukrasta tozi den, ama nesmeja=ha od halkat. U vecerta' pakse varna Issukras na Betania i na utre rano pak utide na Cerqua i na pattet videha, ci smokinata, detoja besce pro=klel, isahnala. Sveti Petar kaza tazi rabota na Issukrasta, a toimu odgovare, ci ako imaha zd=

180

zdrava vera u nego, i tia storili biha takvizi, i po' goleme rabote bile: i ako zapovedvaha na nekoj planina, dase mahni od mestotosi i da ide na drugo mesto, ta bise mahnala, i utiscla', toko da imaha zdraba vera u nego. Ulezi pak u Cerquata, i fa=na da prikazova, i kaza prilikata od onzi Doma=kin, deto nasadi loze, i dadei sas hinginret /?/ na jed=ni hora. Dode pak vreme da zemi hinginretat /?/, prati hizmekiaretesi dago izvadat, ama onezi hora ni da=doha niscto, emi fanaha hizmekiarete, taghi ubiha. Prati pak sinasi, i na nego tei storiha, i zatovaghi raspadi od lozetosi, i dadei na drughi hora dobri, i verni. Usetihase Cifuttete, ci Issukras dumasce to=va' za the, da rasberat, ci Gospod scetesce daim zemi i Cerquata, i verata, zascto' beha losci daghi dade' na Pohanete, deto scteha da badat dobri. Tozi patt pak scteha dago ulovat Fariseite, ama nesmeja=ha od halkat, detogo sledeha. Kazaim pak Issukras druga prilika od jedin golem Aga', deto scetesce da xeni Sinasi; i kalessa mlogo hora na svadbata, ama kato dode' vreme od svadbata, niscte' ni jedin da ide, zatova' Agata zapoveda dase kalessat drughi hora na mesto tehno. I tazi prilika prilegasce hubeve na Cifuttete, zere' Gospodin Bogh besce pratil Sinasi da stani cilek, daghi vika dase ubarnat na nego, a=ma tia ni beha scteli dago poslusciat. Onezi pcescki /?/ hora rasbireha hubeve, ci sicko, deto dumasce Issu=kras besce za

235

the, zatovase izixdeha od jad, zascto' nemoxeha damu storat niscto, namisliha dago iz=mamat sa duma; zatova' utidoha jedni Fariseiski uce=

181

ucenizi, i sas teh barabar jedni hora od Kral Ero=da, i popitaha Issukrasta dali besce patno dase dava harac na Cesare, sanki na Rimskiet Zar, illi ne. Sas tozi suval misleha Cifuttete da izma=mat Issukrasta, zere' ako odgovaresce, ci besce patno, sctesce dago zamrazi halkat, zere daxesce ci nikak ni besce tova' patno; ako pak odgovaresce, ci ni besce patno; beha nagotvili Seimene dago ulovat, i dago zaprat u tamniza kato Assia na' zarat. Ama Issukras, deto posnavasce izmamata, poiska jedno' od zarskite dukati, detose davasce za haracial, i katomui dadoha, popitaghi cia besce pri=likata, illi turata deto besce vatre; odgovarehamu, ci besce Cesarova: togava rece Issukras: daite öileise detoi Cesarovo, na Cesara; a detoi Boxi, na Boga. Saduceite pak, koje beha jedni ho=ra, det ne verovaha, ci sctat da vaskrasnat martvite na sadni den; popitahago druga rabota, i rekoha: ako e' istina, ci sctem da vas=krasnim na sadni den, kak scte' da bade, jedna xena' dai vodila sedem maxia, na kogo' pak scte dase padni togava? Issukrasim odgovare i rece: ci beha glupavi, i neznajeha, ci na onzi svet nisc-teha dase xenat horata veke, emi scte=ha da badat blagati, cisti i sveti kato Anghiele Boxi. I iskazaim tazi rabota sas dumi od sveto pis=mo, i receim, ci tia tvarde sbarcovaha, zascto' ne ve=rovaha vaskressene od martvi, i tei unemeha, i zasramihase. Fariseite kato videha, ci Saduceite nemaha veke duma, izlezoha tia pred Issukras=ta, dago ispitovat, danogo izmamata, i nadevaha se

182

se da basciardissat, i jedin od teh po' knixioven po=pita Issukrasta: koi zapoved Boxi besce po' golem od sickite? Odgovaremu Issukras: ci po' golem zapo=ved besce, da milvasc Boga nad sicko, i drughite hora kato sebesi. Pak toi ghi popita drugo, sanki kakoimse pravesce od Issukrasta, i cije Sin besce? rekoha tia, ci besce Sin na zar David: rece Issukras: ciunkie' Davidov Sin, zascto toigo vika negov Gospo=dar, kato rece' na jedna' molitva tezi dumi: rece Gos=podarat na mojat Gospodar, sedni na mojata desna: za parviet pat kato rece Gospodar trebe dase rasbi=re' Otaz Bogh, za vtoriet pat negovat Sin Issukras. Ako David e' negov Bascta, kakoto via dumate, kak moxe' dago vika negov Gospodar. Duma Sveto Van=ghelie, ci i Fariseite unemeha, i ne toko nemoxeha da odfovaret na Issukrasta, ami i nesmejaha dase najemat bile' dago zapitovat artak. Nescteha tolcos da unemejat onezi pceski hora da nemoxiat nikak da od=govaret na Issukrasta, da beha scteli da rasberat, kak rasbireme nia Kristiane, ci Issukras e' ham Boogh, hem cilek; i kato cilek e' Davidov Sin, zere se poro=di od Blax: Dev: Maria, koja' besce od Davidovat ko=ren; Kato Boogh e' pak negov Gospodar, kak e' na sickimu. Tozi den Issukras prikaza mlogo goleme ra=bote, i dade tvarde hubave nauke, i nai mlogo ukare Fariseite, i drughite okumusce zascto beha tvarde kes=kin koga' ukarvaha horata, i zapovedvahaim jedni rabote, deto tia nisc-teha sas pras bile' da ghi pobarat i

saidissova mlogo horskite manicki kabahate, a the=nite, deto beha mlogo po' golemi ne saidissova nikak. Sled tova' sedna Issukras da gleda onezi, deto davaha sa=

183

sadaca na Cerquata, i vide' jedna' sirota' udoviza, deto dade tokoci dve dukati: vide' drughi zenghine, deto dadoha mlogo pari; ama pak ne pofali the emi udovi=zata, i rece: ci Gospod besce po' aressal malcoto deto be=sce ta dala, nekili mlogoto, deto drughite beha dali: zasc=to' tia davaha detoim artissovasce, a ta besce dala sic=ko, deto neinata Siromascia imasce. Izleze pak Issu=kras is Cerquata, i Apostoletemu recoha, ci besce dostoi=na dase gleda onazi Cerqua, zere' besce japiatai tvar=de hubava: a toim rece: ci sctesce da dode vreme, da ne ostanti kamak na kamak od onazi japia, sas tezi du=mi im kaza, ci sctesce jedin den dase sassipi Ierusalem.

**Issukras hortuva od sadoviscte Boxi, i ubaxdemo dasme gotovi, zere se neznai koga' scte da bade. Kazovase prilikata od mudrite, i glupavi De=voike, i onazi od kesiite. Kazovase kak odsadiha Cifuttete Issukrasta na smart, i kakgo prodade Iuda. I Apostolete pitat Issukrasta, de' scte' da pravi Paske=leto. Poglavie 23.**

Miscianete, deto sctat dase vidat na pret sadoviscte Boxi, rece Issukras, ci sctat da badat voski, ciume, kit=lik, sctat dase ubivat jedin drughi rodnine sas rod=ninem priateli sas priateli, bratje sas bratje. Sctat da izlezat laxiovni prorozi da uciat laxiovni, i zararlie nauke. Rece pak Issukras, ci scte da pritamnei slan=zeto, i mesecinata: scte' dase stori kato da padat zves=dite od neboto, zere' nisctat dase vidat veke. Ubaxde na sicki, dasa gotovi, zere' makar da sctat dase vidat tezi misciane na pret, ama pak nikoi niscite' dase nadeva, illi da misli, ci scte dase svarschi svet, zato=va

184

va' kaza prilikata od mudrite, i od glupavite devoi=ke, detose gotveha, da idat a posrescnat jedin gode=nik: mudritesi nagotviha zeitin za candilata, a glu=pavitesi ni nagotviha hic. Dokarese, ci godenikat dode' noscte', mudrite devoike kato ciuha, ciunki beha goto=vi, osahat stanaha, i utidoha dago posrescnat sas can=dilatasi, i utidoha na svadbata, a glupavite zascto' ni beha gotovi, ostanaha vanka. Sas tazi prilika Issu=krasmo ubaxde, sicki dasme gotovi, i da imame zeiti=nat od milos boxia', i od dobro'pravene u nascite kandi=la. Sanki u nascite duscie, damo prebere' Gospod sas se=besi na nebe, koga' dode' ne nadesno damo sadi, a' one=zi, deto nisctat dasa gotovi, sctat da ostantat vanka, sanki sctat da idat u pakalat. Sled tazi prilika kaza Issukras I druga od jedin Aga', deto razdeki na hizme=kiaretisi po' nekoj, i druga kesia dukati, taci utide na jabana'. Katose pak varna iska damu dadat gio=vab /?/ hizmekiarete, kaksase ponesli, i deto nameri cise beha ponesli dobre', i beha dobili, zafalighi, i dadeim dobar hak, a onezi, deto ni beha dobili hic, zapregghi u tamniza, i turnagghi na make.

237

Sas тази prilika iska Issukrasdamo kaxi, ci ako iskame da idime u Rai nebeski ni sosna dane storime nikomu zlo', emi tre=be i dase macime da pravime dobro', i akoe' kabil da dobieme nekoja duscia na Boga, i tozi e' dobiv, deto nai ubice Gospod. Sled tova' iskaza sas kakav takam scte dase stori sadoviscte Boxi, sanki ci Issukras sc=te da dode sas golemsto', sctat dago isprascet mlogo Anghiele, i scte da zbere' na jedno' sickite hora od to=zi svet pred sebesi, i scte da oddeli dobrite od grehovi=tite: dobrite scte da turni na desnizatasi, a grehovi=tite

185

te na levizata. Scte da rece pak na dobrite: elate blagosloveni od mojat Bascta' nebeski u zarsto /най-вероятно изпущато v/ nebes=ko, detovi nagotvil; zere' koga' as beh gladen, viami dadohte da jam, koga' beh xedin, viami dadohte da pia, koga beh gol, viameoblekohte; i koga beh bolen, illi u tamniza zapren, viame /поправено i/ nagledahte, sanki sic=ko tova' storiliste na mojete Siromassi, i as i fasctem kato da stei storili na mene. Scte dase ubarni pak da rece na grehovitate, deto nisa storili ni jedna' od teze rabote: idete prokleti na ogan viecni. Duma pak Sveti Luca Evangelista, ci Issukras dene' sedesce u Cerqua=ta, i prilazovasce, a' noscte' utadesce na Bairat od mas=linite, i kata zaran rano utadeha hora da slusciat ne=govite dumi Boxi. Nablixiovasce Pasketo, kato ta=mam basc popovete i starite Cifutte zbrahase u Vladika=ta Caifa, i tuka odrediha, kak da ulovat Issukrasta, makar sas izmama, i dago ubiat, zere nemoxeha veke da tarpat, dago saidissova tolkos halkat, a toi dane sai=dissova the nikak, emi im ukarovasce na esckere gre=hovete. Odrediha artak na tozi sabor, da namerat nekakav colai da dovarsciat Issukrasta, ama dane izvar=sciat тази работа u prasnici den, dane dighni halkat giu=mur, zere' znaeha, ci sctesce dago utarve'. Besce artak ulezal diavlat u serzeto od Iuda zlocesti, deto besce je=din od dvanaisette Apostole, oscte od kak vide', ci sveta Maria Madalena rasharci onazi mirisliva rabota na glavata od Issukrasta. Zatova kato ciu', ci behase zbrali basc popovete, utide, i recei,: kakomi davate, davi pri=dam Issukrasta na raze, da pravite od nego, kakovi drago? Kato ciuha tia тази работа, zaradovahase tvar=de, i fanaha dago blagoslavet, i obrekohase damu da=dat

186

dat triiset groscia, i toi kail stana. Molihamuse pak da nameri vreme, da moxiat dago ulovat, dase ne u=seti halkat, da ne stori diumur, i toise obreci da izvar=sci sicko. Kato nablixu pak Pasketo, Apostolete popi=taha Issukrasta, kade iskasce da nagotvat da pravi Pasketo i toi zapoveda na Petra, i na Ivana, da i=dat u gradat, i na ulazene u gradat, scteha da vidat jedin Cilek, deto nosesce jedna' stomna sas voda', da=go posledat, i de' toi ulazesce, da ulezat i tia, i da hortuvat sas saibiat od kasctata, i damu reciat: nasciat Mastor bi sctel, da pravi Pasketo u tvojata kascta sas negovitesi Ucenizi. Pak im rece: toi sctevi kaza; jedna' golema udaja' hubeve uredena, i tuka nagotvete. Utidoha tia, i izvarsciha detoim be=sce zapovedal Issukras. Saibiat od onazi kascta, de=to nagotviha Apostolete, dumat jedni knixiovni, ci se vikasce Ivan

238

Marco, i Maikemo vikaha Mario. Tozi besce Sveti Marco Evangelista rodnina na xenata od svetoga Petra, i unuka na svetoga Barbara.

Kak Issukras vecere nai setniet patt sas nego=vitesi Apostole, i kakim umi krakata, Pogl:24.

Kato dode' vreme od vecera, Issukras utide sas negovi=tesi Apostole u onazi odaja', deto beha nagotvili, i isla da jade sas the, i da pravi Pasketo. Na tazi nai setna vecera Issukras iskaza kolco milovasce horata od tozi svet; i tei zacace da duma sveti Ivan: Issukras, deto znaesce, ci besce artak doscial sahatat, da ostavi tozi svet, i da ide' pre Basctasi, ciunki besce miloval tolcozi negovitesi, deto beha na tozi svet, dori zapovedovasce Cifut=skata zakon, i vecere; iska da izvarsci jedna' rabo=ta

187

ta od tolcos golemo slagane, detose ne besce videlo, ni ciulo na tozi svet: sanki da umii kracata na Apos=toletesi. Golema ghercek, i ciudna rabota! Gospodin Boogh Issukras dase gloghni tolcos, dori da mii kraka=ta na jedni goli, i Siromassi balakcie; Gospodin Boogh, deto bes krai zadminuva, ne tokoci horata od tozi s=vet, emi i Anghielete od nebe, tolcos dase slaga, dori da mii krakata na tezi hora! Gospodse slagal tolcos na prasta', emi nia nemoxemli, illi toco nisctem dase slagame jedin drughi, detosme od jedna' pras izlezli; golem sram ghercek na nas, da vidime tolcos dase sla=ga Gospod, a nia pak tolcos dase isdigame, i dase hudu=lime, deto nisme niscto. Sledi Sveti Ivan Evangelis=ta, i duma: ci Issukras se sableci gornata dreha, ze' jedna' prestilke, i privarzase, pak ze' voda', i nale' u jedin leen, i zakaci da mii krakata na Apostolete, i dode' nai na pret pred svetoga Petra, i kleknamu na kolenze. Nemoxe dase iskaxi, kolcose sciasctissa Siromah sve=ti Petar, kato vede' Issukrasta, deto toi besce ispovedal za' Sin Boxi, deto bescego videl, damuse prikaxi na Ba=irat od Tabor: deto besce videl tolcos ciudesia da pravi, taci siga' damu klekni na kolenze. Zatova' rece na Issukrasta: Gospodine ti mene iskasc da miisc krakata, koisi ti, koisam as? Ti detosi moi Mastor, iskasc da miisc na mene krakata, detosam tvoj Ucenik? Ti detosi moi Gospodar, iskasc da miisc na mene krakata, detosam tvoj hizmekiarin? Ti detosi Svetez, iskasc da miisc na mene krakata, detosam grescnik? Ti detosi Storitel, iskasc da=miisc na mene krakata, detomisi ti storil? Tisi Gospod, ta=ci iskasc da miisc na mene krakata, detosam jedin ce=rev od zemeta? Ah niscta' nikoga stana kail, ti dami mi=

188

isc krakata. Issukras poznavasce, ci toi dumasce tei, zasctose slagasce, zatovamu ne hortuva na pret sas ostro' emi sas krotko, i recemu: deto siga' as scta' da sto=ra, ti neznaisc Petre, angiak setne sctesc znaja. Re=ce pak Sveti Petar, as niscta' stana kail doveka, ti da=mi miisc

239

krakata Gospodine. Kato vide' Issukras, cise ni pridavasce nikak, izmamrago sas ostro', I recemu: ako ti as ni umia krakata, nisclesc da imasc del sas mene u Rai nebeski. Kato ciu' Sveti Petar тази hurta rece: Gospo=dine ako ni sosuvat krakata, umiimi i razete, i glava=ta. I tei Issukras, kato umi krakata na svetoga Pe=tra, utide daghi umii i na drughite Apostole jedin po' je=din, i nai na setne dode' pred Iuda. I tuka ima dase mis=li mlogo, i dase sciasctissova Cilek od mislene, da vidi tolcos golemo slagane od Issukrasta, da kleci sanki pred negovatsi duscmanin damu mii krakata: pred Iuda, detogo besce prodal za triiset groscia, i besce obrekal dago izdade na raze od negovite duscmane, dago ubiat. Na istina sramota na nas, da vidime, da kleci Issukras pred Iuda kato damu iskrivil nescto, i kato damu pita proscetene, a pak nia da nemoxeme, illi tuku da niscte=me da prosctaveme malco nescto, kogamo iskrivi nekoi. Cilece Kristianine rasberi hubeve тази rabota, i izvar=sciya. Kato Issukras svarschi da umii krakata na Apos=toletesi, i zesi drehite, tasighi ubleci, receim, ci sicko, de=to toi besce storil, storili besce da dade' jurnek na the, i ci ako toi makar da besce tehin Mastor, i Gospodar, pakim besce umil krakata na sicki, i tia trebovasce tei da pravat, i dasi miat krakata jedin drughi, sanki dase ni mrizat, i dasi ni gonat kares, emi dasi pra=vat dobro, dasi pocitat, i milovat jedin drughi.

189

**Kak Issukras zadade sveto pricistenie, i ostavi sebe=si pod prilikata od leb, i konkase toi, i konka sic=kite Apostole, pak izlezi sas the, i utide u bahciata, detoja vikaha Getsema=no. Poglavie. 25.**

Kato umi Issukras krakata na Apostolete sas тази rabota iskaza negovoto slagane; sas druga rabota pak, deto stori, iskaza negovata golema milos: i тази rabota bi saik dade' negovotosi prisveto telo pod prilika od leb, i negovatasi prisveta krev pod prilika od vino: zere, kato sedna pak na tarpeza sas Apostolete, zadade pris=veto pricistene: ta cise konka toi, i konka i Apostolete, i storighi Redovnizi, i dadeim izin, da moxiat I tia sas one=zi svete dumi, da ubarnat lebat na istinsko messo Is=sukrastovo, i vinoto na istenska krev Issukrastova: kak pravat i siga' Redovnizi, koga' pravat sveta Missa. Tazi bi jedna' rabota, sas koja Sin Boxi Issukras iskaza negovata golema milos: zere sas tozi prisveti sacramenat dohademo mlogo dobro' od Gospodina Boga. Parvo dobro', deto imame, tovae', ci koga zememe prisveto Te=lo Issukrastovo, stanime jedno' sas Issukrasta i zatova' Issukras zadade tozi sacramenat pod prilika od leb: ze=re kak lebat, i koitogo jade stajet jedno', ciunki lebatse ubrascte na negovo messo, kokali, i krev, tei i nia koga' jademe Telo Issukrastovo, stajeme jedno' sas nego, ako go jademe sas cista duscia: kak duma samzi Issukras: onzi, deto jade mojeto messo, i pie' mojata krev, toi e' u mene, i assam u nego. Drugo dobro', detomo do=hade, kogase konkame sas cista duscia, tova e': ci Gospo=din Booghmo napalnova dusciata sas negovata milos; davamo negovata pomosc, i kovet da moxeme da xi=

Xiveime dobre', i dase pazime od greh, dago pocitame, i mi=lovame na tozi svet, taci na onzi dago zafaleme dove=ka sas negovite Anghiele, i svetzi nebeski. Tretio dobro', deto imame od sveto pricistenie, tovae': ci kogase kon=kame Gospodin Boogh Issukrasmo dava negovoto Te=lo kato jedin pei od onova' golemo zarsto, detomo na=gotvil na nebe, de' sctem dago vidime sas occi otvorini, kak tukago verovame u sveto pricistenie pod prilika od leb, amago ne vidime. Cetvarto: sas sveto pricista=nie Issukrasmo ostavil jedin pomen od sebesi, san=ki da pomnime, i dase smilovame od nego, kako i storil zarad nas, dori' da umre' na kras raspren damo utar=ve' od Pakalat, i damu otvori Rai nebeski, deto besce zatvoren zaradi grehat od nasciet parvi Bascta' dedo Adam; zatova', kata kogase pribli=xime do oltar Boxi, da jademe Telo Issukrasto=vo, trebe dase smislovame od teze rabote, i da zafalovame Issukrasta zarad sicko. Ah colco kristiane na mesto da imat tova' dobro', i tazi faida' od sveto pricistenie, imat golem zarar, i tova' zascto? Zasetose koncovat sas mrasna du=scia, i palna sas grehove; zatova' na mesto da sta=nat jedno' sas Issukrasta, stajet jedno' sas ghiav=lat; na mesto daimse napalni duscia sas milos Boxia', napalnovaimse sas grehove; na mesto da zemat pei od Rai nebeski, zemetsi pejat od Pacalat doveka, i piatsi, i jadatsi smarta', i sadoviscite Boxi: amase ni smilovat nicoga od tova', emi xiveat bes nikakva grixia, i kato da nesa borclia na Issukrasta hic, emi toi daim bil borc=lia

lia da ostanti na tozi svet u sveto pricistenie; Ta caco dobrosme storili nia na Gospodina Boga, ta damui dlaxen da ostanti na tozi svet? Etto caco dobro': duma Sveti Ivan Evaghelista, ci co=ga' taman Cifuttete gotveha na Issukrasta ma=ke, teghlilo, i smart, toi togavase gotvesce da ostanti sas nas na tozi svet, coga' taman svetat mislesce, cak dago dovarsci, i dago mahni od tozi svet, toi togava ismisli tozi colai da ostanti pak na tozi svet; ettoti dobroto, detosme storili na Bo=ga, ta damui borclia, da ostanti sas nas? Coga' ta=mam grescehme na nego, i mislehme dago ispa=dime od nas, i od tozi svet, toi ismisli colajat da ostanti pak sas nas na tozi svet: coga' tamammose stojasce damo farli u Pacalat, da gorime doveka, toi niscite', emimo pomilova, i ostanta sas nas; ta=cise ne smislovame dago zafalime, ah golem s=ram ghercek na nas. Kato svarsai Issukras sic=ko, i zadade sveto pricistenie, duma Sveti Ivan Evaghelista, cimuse bulandardissa kefat, i rece, ci jedin od onezi, deto beha sas nego, scte=sce dago izdade na raze od negovite duscmane dago ubiat. Kato ciuha tazi rabota Apostolette secoise zagrixi, i fana da pita Issukrasta da ne bade toi, deto scetesce dago izdade. I Iudago bile popita, i Issukrasmu odgovare: ti dumasc a=ma Apostolette ni rasbraha tazi duma. Sveti Ivan bescese oprel do Issukrasta, i Sveti Pe=tar mu rece poleka dago pita skrisciom, koi scetesce dago izdade: Sveti Ivan pita Issukras=ta, i toimu odgovare, ci onzi scetesce da e', ko=mu

mutu scetesce da dade jedin zalak potopen; i osa=hatgo potopi, i podade na Iuda, i sctogo izede, u=leze ghiavlat u nego, i Issukrasmu rece: detosi namislil da izvarscisc, izvarsci scoru. Aposto=letes ne usetiha, emi sacaha, ci Issukrasmu besce recal, da ide, da cupi nescto: zere' toi besce bazara varan, i cupuvasce sicko, deto trebuva=sce na Issukrasta, illi na Apostolete. Iuda cato ciu' tezi dumi, osahat izleze, i utide da izvarsci, deto besce namislil, sanki da izdade' Issukrasta. Pissovatsse teze rabote na Sveto Vanghelie, da razberem, ci Issukras umre' od svoja voglia, zere', ciunki toi znaesce sicko, bescemu lesno da pobeghni od smarta; ama niscete' da bega, zascto toi dode' od nebe na tozi svet da umre za' horata, i zatova' stana Cilek. Pak rece Issukras na Apostolete ci pres nosc=ta scteha sicki da pobeghnat, i dago ostavat samzi: a' Sveti Petar, detose nadevasce na sebesi, rece, ci niscetesce nicoga da stori tazi rabota, emi i ako trebuvasce da umre bile sas nego, toi besce cail: a' Issukrasmu rece: ci dor pejat dva pati petlite, toi scetesce da=se odrece' tri pati od nego onazi nosc: Ama S=veti Petar pakse ni ostavi, dase pravi jurek=lia, i dumasce, ci niscetesce stori tazi rabota ako trebuvasce i da umre bile. Na tazi vece=re, deto Issukras hortuvasce od make, i od te=glilo, Apostolete misleha od golemsto, i tekrrar /?/ podighnaha srede tehsi jedna' rabota, za cojato Issukras bescegghi tolcos pati mamral, san=

193

sanki coi od teh scetesce da e' po' golem: Issukras im rece, da ostavat tova' promislenie na zare=te od svetat, ama' tia ako iscaha da badat po' golemi, dase macciat, dase saidissovot po' manic=ki. Sled tova' pak Issukras iscaza na Apostole=te mlogo goleme rabote od Oza Boga, od sebesi, i od Duha Svetoga, i obreceimse daimgo prati. Mo=lise pak na Oza Boga, i teslimmu stori negovite=si Apostole, tacise halalsctissa sas the: place=sce to, i tia placeha: ama pakim caza aciktan /?/ kak scetesce dasi ide, i daghi ostavi; ama' scetesce da bade za malco vreme, zere' scetesce pak sko=ro dase varni, daghi vidi. Kato svarschi Issukras da hortuva, i svarschise vecerta, stana, za=fali Gospodina Boga, taci izleze is onazi cascta, i is gradisceteto zajedno' sas Apostoletesi, i utide u bahciata, detoja vicaha Getsemani.

**Kak Issukras moli u bahciata, kakse is=poti sas karvavi potove, i rece na Apostolete Petra, Iaca, i Iva=na da badejat sas nego na molitvata. Poglavie 26.**

Sin Boxi Issukras, deto iscasce da umre zarat nas, utide samzi de' znaesce, ci scteha dago ulovat, sanki u bahciata od Getsemani. Tuka Issukras cesto hodesce noscte' da moli Boga, i nai mlogo ko=gase namerovasce na Ierusalem. Utide i to=zi pat sas Apostolete, osmira od teh ostavi na vratata od bahciata, sas drughite, sanki sas Pe=tra, Iaca, i Ivana utide po' na vatre, i tuka zacaci dase cazova kefsiz, xialnovit, i palen sas strah. Na=te

194

242

tezi tri Apostole bescese priczal bairat od Tabor hubav; vesel, i palen sas svetlos, a sigaim=se kaza palen sas boleva, i sas xialba, zatova=im rece: mojata dusciai palna sas xialba do smart; postoite tuka, i badeite sas mene: i ka=toim rece tova', kazase dai palen sas strah, i se xialnovit, i kefiz. Oddelise pak od the colco da far=lisc jedin kamak: i tuka klekna na colene, i nave=dise do' zemeta, i rece na Basctasi: Bascta' moi a=koe' kabil, neka zamine' od mene tozi calisc, sanki tazi maka, daja ni teghla, ama pak da bade tvoja=ta voglia, ne mojata. Tolcos golema bi xialbata, grixia, i strahat, deto Issukras ima' na tozi cias, ci muse otvoriha xilite, i ispotise sas karvavi poto=ve, i tolcos mlogo, ci fana da tece' po' zemeta negova=ta prisveta kraf. Sebepat od tozi tolcos golem zor, deto Issukrasta macci, dori dago ispoti sas kraf, be=ha mlogo rabote. Zagrixise uileise Issukras, ne toko=ci zasctose smisli od golemite make, deto scetesce scoro da teghli, emi i zarad Iuda, detogo izdavasce, zascto' scetesce siromahat doveka dase zagubi; pakse za=gixi zarad Apostolete, zascto scteha sicki dago os=tavat, i da pobeghnat, i Sveti Petar scetesce dase odre=ce od nego, dago ne posnava; smislise pak colco sc=tesce da teghli negovata Cerqua od poganete; i nai setnese smisli od sickite grehove, deto behase sto=rili od kak bescese zadal svet, i deto scteha dase sto=rat dor bade svet. Sicke teze rabote muse prika=zaha na akalat, i horata, deto scteha daghi sto=rat, i od tukase stori kato jedin genk u negovoto Telo, detomu dade tolcos golem zor, cigo ispoti sas kar=

195

karvavi potove. Dobre' bi bilo' da pomislat malco na tova' grehovitite, da posnajat colco golem borc imat na Issukrasta, i da rasberat cacose stoj na tehnte grehove, ciunki zarad the Issukras tegh=li tolcos goleme make. Duma Sveti Bernardo, ci ni jedna rabota moxe' (липсва двойно отрицание) damo iskaxi po' hubeve, ca=coi grehat, colcoto da mislime na detoi Issukras teg=hlil zarad grehat. Golema ghercek, i tvarde losciai rabota bilo grehat, deto moxe' tolcos golem zor da dade na Issukrasta, dago ispoti sas karvavi poto=ve; taci hic ne mislime, i ne ostavemese od gre=hat, emi kata den nadevame na Issukrasta maki=te, i tekrar mughi podnovevame sas nascite greho=ve. Na pret tova' Issukras besce ostavel dva pati molitvata, i besce hodil pre' trite Apostole, i besceim sas slatco rekal da badejat, i da molat Boga, ama cato seghi nameri ci speha, i tovam u dade ne malco xialba, i grixia, zascto' toi tolcos besce hama=rat dase macci za tehno spassenie, a tehghi ni besce grixia bile. Ama makar da speha i troizata, pak hortuva tococo na Petra, i ukarego sas slatki dumi, i recemu: Tei Petre ni moxe' da badeisc jedin sa=hat sas mene? Tretiet pat cato Issukras klekna da moli Boga, tolcosmu natisna sarzeto negovata xialba, i boleva, cigo stori dase ispoti po' mlogo od na pret sas karvavi potove. O Milli Issukraste coite tolcos natisna, coiti tolcos macci dusciata! Na=scite grehove sicko tova' storiha, ah prokleti gre=hove colco moxehte da storite: via pedepsahte tolcos Issukrasta, via,u dadohte tolcos zor, dori da=se ispati sas karvavi potove, viagu ostavihte sam=zi

196

243

zi, i zabraven od secogo u тази bahcia, de nema coi dago rashortuva, dago rasveseli, i damu utrii karvite od lizeto. Kadei siga' negovata prisveta Maike? Da besce bila' tuka na tozi seir Blaxena D. M. oh cakva' boleva scetesce da ciui neinoto sarze! O De=vize Mario caco' pravise kadesi? Cake' cabil dase ne na=morisc ti na tozi Seir? gledai o mila Maico na cakva' boleva, i na cakav zor od smartse namerova tvojat Sin, deto ti bes boleva rodi. Onova Boxi lize nie' veke par=voto, zagubilos hubosta', i rencat, i se karvi stanalo. Ka=desi ti o Mario Madaleno, detosi imasce adet da umi=vasc krakata na Issukrasta sas tvojete salzi, i damu=ghi utrivasce sas cosatasi, sigai vreme da dodisc dago rashortuvasc, dago rasveselisc, i damu utriesc od lizeto kar=vavite potove. Ama via o Apostole barem ste blizo, zascto ne dodete da pomoghnete na tozi golem zor vasciat Mas=tor, vasciat Gospodar, i vasciat Gospod. Kadesi ti o Petre, detose falesce da umresc sas nego barabar, ama dago ne ostavisc nicoga? Ah nema nicoi da dode, emi samzisi sedi udaven u negovatsi kraf. Maikemu daleko: Sve=ta Maria Madalena i ta' daleko: Apostolete makar da beha blizo, teh pak natisnal san, i neghi grixia hic. Ci=unkise ne nameri nicoi na tozi svet dago rashortuva, i damu pomoghni, od nebemu dode' pomosc, i zatova' pra=timu negovat Bascta Nebeski jedin Anghel, detogo ras=veseli, i recemu ci voglia boxia besce toi da umre na kras, zere od negovata smart scetesce da dode mlogo dobro; sanki scetesce da barascitissa Boga sas horata od tozi svet, scetesce da navie' na ghiavlat, i da utar=ve' mlogo dusci, deto sceteha da idat u pakalat: scte=sce da otvori Rai nebeski, dase ispalni onova' mes=to

197

to, deto beha zagubili Anghielete, deto prigresciha. Sicke teze rabote Anghiel Boxi dokare na akalat od Issukrasta, zatova' toise rasveseli, i tvardece zaradova, stana od zemeta, i kail artak da umre utide da sabudi Apostolete, deto speha. Tuka trebe da rasberesc hubeve jedna' rabota: sanki dane sakasc, ci Anghel Boxi rasve=seli Issukrasta kato Boogh, i dokaremu na akalat sic=koto dobro', deto scetesce da dode od negovata smart, ze=re toi cato Bogh bescesesi vesel, i ne besce hic grixioven, i znajesce, i videsce dobroto, deto scetesce da dode od negova=ta smart; emi trebe da rasberesc ci Anghel Boxigu ras=veseli kato Cilek, i cato na cilekamu dokare teze ra=bote na akalat.

**Kak utide Iuda sas mlogo seimene da tutturdissa Is=sukrasta, kakgu uloviha, i Apostolete pobegh=naha. Poglavie 27.**

Sin Boxi Issukras catose varna pre' negovite draghi Apostole, sabudighi, i receim: stanete artak moje' pria=teli, nie' vekie vreme dase spi, zerei doscial artak sa=hatat, i onzi detomi prodal, tukai blizo. Apostolete sicki sanbivi otvoriha occite, i videha mlogo seimene doscle' sas fenere, sas musdrazi, i sas kalace. Na тази sciamata /?/ i patardia sabudihase i drughite osem Apostole, deto spe=ha na druga strana', i palni sas strah dodoha pre' Issu=krasta i tia. Iuda besce pazaril sas Cifuttete, daimda=de' Issukrasta na razete onaja nosc. Izatova besce do=social sas seimenete cato tehin glavatarin, i besceim rekal da ulovat cogoto toi scetesce da zeluva, i dago darxiat hubeve daim ne izbeghni iz razete: zere i drughi patt beha scteli dago ulovevat, ama besceim se' izbeghnoval iz razete: zatova' da gledat hubeve da=

dago ne kaciardissat i tozi patt, i da gledat da ne ulo=vat na mesto negovo nekoj od Apostolete, deto prelice=sce na nego. I tei cato ulezoha u bahciata, Issukrasim utide' srescta, i Iudago prigarna, i zeliva, i tei sas je=dno' zeluvane izdade Issukrasta na raze od negovite du=scmane dago ubiat. Ama Issukras, makar damu znaje=sce nietat, pakmu rece: priatele za cacosj doscial? Sas tova' iska Issukras damo nauci, da saidissovame cato na=sci dostove, onezi detomo pravat zlo': zere', makar tia dase macciat damo storat zlo', ama pak nia imame go=lema faida, acoghi tarpim, i milovame cato dostove. Cato Juda zeluva Issukrasta, i dade miscian na sei=menete dago ulovat, hesnase nazat: ama Issukras=im utide srescta, i receim: cogo trassite? Odgovareha tia: Issussa od Nazaret. Issukras rece: assam. Na ta=zi duma Iuda, i sickite Seimene, deto beha doscle', padnaha na zemeta cato martvi. Ah colco hubeve=mo cazova Issukras, ci od svoja voglia iscasce da um=re, ciunki sas jedna' duma tococi, i ta produmana sas crotosia, svali tolcos hora, deto beha doscle' dago lo=vat, i dago vodat na smart. Ama ako jedna' mitaim /дали не идва от итал. мите – благ, снизходителен, с оконч. – а за женски под?/ duma Issukrastova moxe' da stori tolcos na tezi pceski hora, deto beha doscle' dago lovat, i damu storat zlo', i tova' na vreme, coga tamam Issukras besce tolcos oslabnal od krafta, deto besce istekla malco na pret od negovite xile, catose ispoti u bahciata sas karvavi poto=ve, cacoscte pak da stori, coga dode sas tolcos hōkium, i golemsto' da sadi tozi svet? caco sctat da pravat z=lite palni sas strah, coga ciujat daghi odsaddi Issukras na Pacal doveka sas onezi ostri dumi? Idete prokleti na ogan vecni. Tuka scte dase vidi na esckere' strahat od

od Siromassite anatemnizi, detosisa bili dobili' tova' ostro sadoviscte. Padnaha uileisa sicki na zemeta kato mar=tvī, i Iuda sas teh. Ah zlocesti Iuda, ah pceski cilece, caco sctesc da storisc siga', catosi na zemeta padnal? S=tani de' ako moxesc; povedi tvoje hora. Varnise ako moxesc u gradat, i trassi imdat. Reci na Vladiki=te, ci tezi seimene, detotisa dali, malcosa da izvar=scisc tazi rabota, sanki da ulovisv Issukrasta. Ama nemoxesc da stanisc Siromasce. Ama pak Issukras dade izin na sicki da stanat, i tekrarghi popita: cogo trassete? a tia odgovareha pak: Isussa od Nazaret. Receim Issukras: assam: ama ako trassete mene, os=tavete moje Apostole dasi idat, i nedeiteim pravi nisc=to zaval. Scto' reci tezi dumi Issukras secoise spusna na nego sas golem giumur, i sciamata, i secoise macci dago ulovi, i dago varzova. Sveti Petar cato vide', ci uloviha Issukrasta, i varzovahago, dago zacaret, storisi sar=ze, i izvadi kalciat, dago vardi, i zamahna ta udari jedin seimenin, ama nemoxe' dago poluci hubeve, an=giakmu smakna jednoto uho na zemeta. Issukras ca=to vide' tazi rabota od Sveti Petra, zapovedamu da ferattissa od tova', i da turni na mesto kalciat, i re=cemu: ci toi moxesce da ghetirtissa mlogo orti od An=ghele na negov pomosc, ama nesctesce da stori tova', zascto's /?/ trebesce dase izvarsci sicko, deto besci pissano odnego na sveta kniga. Pak ze' uhoto na seimeninat, detogo vicaha Malco, i besce hizmekiarin na Vladica=ta, i turnamui na mesto, i izdravimui, i sas tova' dade jedin acik miscian od negovoto golemo milosardie, i

do=brina' zere' i na tova' vreme bile' se ne ostavi da pra=vi dobro' na negovitesi duscmane.  
Apostolete cato vi=de=

200

deha, ci uloviha artak Issukrasta, i nesctesce dagu vardat, uplascihase tvarde dase ne dokare i tem ne=coi zaval, zatova' sicki pobeghnaha, i napusnahagu. I tei Issukras ostana samzi na razete od negovite duscmane, i onezi, deto trebovasce, da sedat sas nego, i dago sledat na secade, cade' idi toi, sicki pobeghnaha. Sveti Toman, deto besce daval sarze na drughite A=postole, i besce rekal: haide'te da idime, i da umreme sas nego barabar, belkim parviet pobeghna. Sveti Pe=tar, detose besce falil, ci ako dotrebovasce, utiscial bi u tamniza, i na smart bile' za negov hatar, i ci ako drughitegu napusnovaha, toi nesctesce nicoga dagu napusni, siga i toi bile' pobeghna.

**Kak zavedoha Issukrasta na Ierusalem, i zacarehagu pred Anna, ta pak pred kaifa.  
Poglavie 28.**

Kato uloviha, i varzaha Issukrasta, traghna dagu zavedat na Ierusalem, i na pattet mlogomu zor dadoha, i maccihagu, i toim dumasce: doscleste sas hora pusatlie dame luvite, kato jedin haidutinm ma=kar dasam bil cata den sas vas u Cerquata, de' vi uceh, i praveh dobro', ta pakme ne ulovihte. Ama' tozi e' va=sciat sahat, siga' imate izin da pravite caco sctete od mene. Tezi dumi tvarde' rasardiha seimenete, i za=tova' palni sas jat, coigo tikasce, coi rittasce, i coi bie=sce, i sas golem zorgu teghleha, i dumaha: malci pro=kleti cilece, zere sigai dosclo' vreme da platisc sic=ko, detosi storil, i dumal srescta nascite Begove: i teigo darpaha sas golem zor. Ah dobri Iesusse colcoe' bascka tozi takam, sas cogo ulazesc siga u Ierusalem, od onzi, sas cogo' ulezi pet dni na pret: To=ga=

201

Gava ulezi sas golemsto', i sas ikram, siga' ulazesc sas sram i sas rezillik. Togava beha ocolo tebe tvojete Apostole: siga=si zagarnat sas seimene, i sas soltate. Togava prostire=ha horata drehitesi, i farleha kloni od masline, kade=to sctesce ti da minesce: sigate karet, i teghlat po' kama=ni, i po'tarni sas bossi kraca, bir cararte tikat, i karet sas zor na smart. Togava pejeha, i dumaha: blagosloven da e' coito ide u Ime od Gospodina Boga: sigate vikat haidutin, i duscman, i kato haidutinte karet varzan. Tezi pceski hora bojahase daim ne pobeghni iz razete Issukras, ka /?/ besce storil, coga' beha scteli dago sassipat sas kamani, i zatova' behagu varzali sas mlogo vaxia', i mlozina=gu darxeha za vaxiata, i teigo kareha cato da e' nai golem haidutin, i basc duscmanin od tozi svet. O Ada=mo desi siga' da vidisc kakse plascte borciat od tvojat greh. Ti prigresci u jedna' bahcia i u jedna' bahcia uloviha Issukrasta Sin Boxi. Tebe

246

ispadi Gospod is onazi bahcia deto prigrisci, cato jedin ne posluscliv; Issukras izlaze is jedna' bahcia cato jedin sluscliv. Ti jade od onzi jemisc, detoti Gospod besce zapovedal dane jadesc, i zatova' prigrisci; Issukras siga' plascte pocorata za tozi greh. Tezi Ghiavolski seimene zaka=reha Issukrasta u gradat sas jedna' barzina', da ne=moxe dase verova; i scteha dago zakaret pred kaifa, ama zascto' minaha po'krai conacat od Anna dedo na Caifa, iscaha damu storat jedin ikram, i zatova' zavedoha Issukrasta sefte' na nego, da vidi i toi ci be=hago artak ulovolo. Annago vide', i pakgo pratina Caifa Vladica; tuka behase zbrali mlogo beli besc Ci=futte, i ciacaha Issukrasta, zere' besceim doscial ha=bar, cigo beha ulovili, i carehago, i besce blizo, i za=

202

Zatova' beha sicki veseli. I tamam cato hortuva=ha, i takmeha sas kakva' smart da dovarsciat Issu=krasta, i da namerat necoi jalangia scehatin, da sto=ri scehatlik pred Pilata, dago obsaddi na smart, etto ci dode' jedin golem kalabalak, ulezi u Sarajat, i doca=reha Issukrasta pred divanat. Sveti Petar, i Sveti Ivan beha posledili Issukrasta od daleco, i zascto' S=veti Ivana posnavaha na conacat od Vladicata, hor=tuva toi sas jedna' xena', deto besce kapugiike, ta pus=na da ulezi i Sveti Petar u dorat. Na sret dorat beha naklali jedin golem ogan zere' besce zima', i mlogo ho=ra sedeha na ocolo dase grejat, i Sveti Petar sedna sas the hem dase ugrei, hem da vidi, kak sctesce dase stori Issukras.

**Kak bediha Issukrasta sa jalangie scehate pred Vladicata Caifa, i pred sickiet divan: i kakmuse prismeha, i cascmeri=ha. Poglavie 29.**

Tezi pceski, i prokleti hora, cato videha Issukrasta varzan, i docaren pred teh, twardese zaradovaha, i=padnaim sarzeto na mesto:I dumahasi jedin drughi: etto detomo ukarovasce, i mamresce nascito prave=ne, i ne saidissovascemo hic, dosciali artak u nascite' raze; pak dumaha na Issukrasta: ti belkim odobri cilece, mislesci, ci tvojete horti, i loscio pravene nisc=teha da imat krai: ama etto cisi siga' u nasci raze da=mo platisc sicko. Vladicata pak palen sas hodulsto, po=pita Issukrasta od negovite Ucenizi, i od negovata zacon, deto priczovasce. Issukrasmu odgovare: as ne=sam nicoga hortuval, illi ucil na scritto, emise' na esckere; zatova' pitai detomisa ciuli, cakvai mo=ja=

203

jata zacon. Tozi giovabimse stori cato liut, i ostar, zatova' jedin soltatin plesna scto' moxe' Issukrasta i od tazi plesniza oстана miscianat na negovoto pris=veto lize do smart, i catogo plesna, rece: teili odgo=varesc na Vladicata? i Issukras sas golemo turpe=ne, i sas crotak glas rece: acosam hortuval zle', ka=ximi desam iskrivil? Ama acosam hortuval dobre', zasctome biisc? Fanaha pak da trassat scehate, da storat scehatlik, dago odsaddat na smart, Trassiha ama nimoxeha da namerat dvamina dase uidissat, zere' sicko, deto dumaha, besce laxia'. Nai na

247

setne' izlezoha dvamina laxiove, i zeha sebep od jed=na' horta' Issukrastova, dago bedat: sanki ci besce toi recal, ci moxesce da sassipi Cerquata, i za tri dni pak daja napravi: zascto zle' razbraha tezi du=mi Issukrastovi, storiha scehatlik, ci besce' tova' jedin golem kabahat. Fariseite, i sickite okumusce recoha sas jedin glas, ci ghercek besce golem kaba=hat, i da nema drugo niscto, toco za tovamuse sto=jasce dago dadat hillada patti na smart. Caifa pos=navasce hubeve', ci tova' ni sossuvasce dago odsad=dat na smart, i zatui namisli damu izvadi necoja duma is ustata, ta od nea da zemat sebep dago clo=pat pred Pilata, i zatova' rece na Issukrasta: ne' ciuiscli caco dumat tezi srescta tebe? Ti caco odgo=varesc? Tisi siga na sad, ta moxesc da hortuvasce i dase upravisc. Ama Issukras ni odgovare niscto natova': zatovamu rece Caifa: tacoti Boga reci da=lisi ti Sin Boxi; Issukras cato ciu, cigo zakle' i hem da nemat tia uprava nicakva, da reciat, ci imse ni kaza, odgovare, i rece: assam; i kazovam vi na

204

na istina ci scte' da dode jedin den, ta scte da vidite Sin od Cileca da dode na oblazite od nebe sas hokium i sas golemsto' da sadi svetat. Cato ciu' Vladicata te=zi dumi: sadrassi drehite odjat, i rece: tozi psuva: za cacomusa drughi scehate: etto ciuhte sicki negovata psunna: cacovise pravi? Odgovareha sic=ki: stoimuse smart. Togava soltatete, I seimenete, deto beha ocolo nego, grebnahagu, i izvadihagu vanca od divanat, i fanaha dago macciat. Nai na pret psuvahagu, klehago, i recohamu sctoim do=de' do' ustata. Vicahago duscman, losc cilek, giu=mür bascia, laxioven prorok, deto mami halcat. Pakmu privarzaha prisvetoto lize sas jedna' kar=pa sadrana, i kirliva, tacigo plescaha, rittaha, i bi=ha sas tojaghe. Pakmu mahnaha karpata od occi=te, i dumahamu ugatai siga' coite udaril. Uskuboha=mu bradata, upliuhamu prisvetoto lize, i berbati s=toriha sas balgame. I tolcos drughi makimu dadoha, ci cak duma Sveti Tirolim, akal cileski nie' kadar daghi izmisli, nito daghi iskaxi.

**Kak Sveti Petarse odreci od Issukrasta, i kak Issu=krasgu pogledna, i toi osahat izlezi vanca, i placa negovatsi greh. Poglavie 30.**

Ne sosuvaha tezi maki, deto pisahme do' sega, da mac=ciat Issukrasta, emimuse nadade oscte jedna' po' go=lema od the, zere onezi makimu macciha teloto, a tazimu macci sarzeto, i dusciata: i makata bi tazi. Catosi tamam sedesce Sveti Petar pre' oganet, i gre=jescese sas drughite hora, dode' jedna' hizmekiarca od Vladicata, i gledago hubeve, i zasctogo vide' kef=siz rece: alalem i tisi jedin od Uccenizite /тук има добавяне на „те“/ od tozi Cilek od=

odgovare Sveti Petar: xena as as neznaja cacosi ti du=masc, zere as neznaja coi tozi cilek, i ne poznavam=go. Cato rece tova' Sveti Petar mahnase od oganet, i utide cade vratata, de' goresce i drughi ogan, i mlogo hora sedeha dase grejat. Scto' dode' tuca Sveti Petar, peha parvite petli, macar toi dase ne useti od mlogo calabalak, i sciamata, hem od golema grixia, deto ima=sce na sarzetosi. I tuca jedna' hizmekiarca rece na onezi, deto sedeha ocolo oganet: tozi cileki jedin od one=zi, deto hodeha sas Issussa Nazarena. Sveti Petarse stori cato gluh, i sedna dase ugrei. Tezi dumi od hizme=kiarcata stanaha sebeb, secoi od onezi, deto sedeha o=colo oganet, dase ugleda u Petra, i jedinmu rece: Tisi alalem jedin od tumuzuvite Uccenizi?naistina timi=se pravisc dasi od the. Petar palse odreci od Issukrasta; izaklese cigu ni poznavasce. Minase colco sas jedin sa=hat cadar, tekrar jedin od onezi, deto sedeha ocolo oganet, rece na Petra: gherceкта tisi jedin od tumuzovite Ucce=nizi, zere' i jezikatte bile' cazova, ci tisi od Galilea. Iet=to ci dode jedin soltatin rodnina na onogoz, /добавено отгопе на педа no/ detomu Sveti Petar besce odsecal uhoto, i toi rece: nimoxisc ti stori en=kiar, da nesi od tumuzovite Uccenizi, zerete as videh u bahciata sas nego. Pak stori enkiar Sveti Petar i od=recise i tretiet patt od Issukrasta, i zaklese cigoni poznavasce. Tamam catose kalnesce, i psuvasce sebesi Petar, popeha uhtoriet patt petlite, i Issu=krasse ubarna cade nego, i milogo pogledna. To=gava Petarse smisli od detomu besce recal Issukras, sanki ci dor pejeha petlite dva pati, toi scetesce da=se odrece od nego tri pati. Zatova' izlezi osahat iz onzi dor, utide da placi negovatsi greh, i placa go

go sas gorki salzi. Moxeme od tova' tri rabote da izvadime za nascia nauca. Parvo trebe dase naucime, colco trebe da stoime daleco od oneze ra=bote, i od onazi druxina, detomosa sebeb od sagre=senie, illi zasctomo ucciat, illi zasctomo nacaro=vat da grescim, illi zascto nie' cabil dor' ne uidis=same na tehnoto loscio pravene. Drugodase sla=game pred Gospodina Boga, i dase ne nadeime na nasciat covet /от итал.?/!, da moxeme dase uvardim od greh bes pomosc negov, emi se' dase saidissime greho=viti, i ci cata den moxeme da pademe u greh. Ze=re i Sveti Petarse nadejesce na negovatsi covet, i falescese, ci macar sicki da ostaveha Issukrasta, pak toi niscetesce dago ostavi, i ako trebovasce u=miresce, amase ni odrecovasce od nego, ama pak setne padna u greh: i tova' stori Gospodin Bogh, sanki, za negova pocora, zasctose besce tvarde pofalil, seghnasi Gospod negovat boxi pomosc ta padna u greh, dase useti, i da poznai, ci ni besce ca=bil, dase ispazi od greh tococi sas negovatsi covet. Tretio trebe dase naucim od Sveti Petra cak=da placime nascite grehove; sanki osahat scto vidim cisme prigrescili na Gospodina Boga, dase pokaime, i da pitame proscetene od nasciet greh; i colco po' scoroi

cabil, da ticemi prid necoi Redov=nik Boxi da ispovedame nasciet greh sas pokaje=no sarze: i dane pravime, cak pravat nai mlo=go od kristianete, detosi xiveat mlogo vreme sas grehat, cato sas jedin /добавено sas/ nai golem dost /от тур. приятел/, i ni ticet colco po' scoro moxiat, dago izbalvat prid necoi Redovnik Boxi.

207

Kak Sveti Ivan Evanghelistia izlezi is Conacat od Vladicata Caifa: kak Blaxena Deviza Maria utide da vidi Sinasi, i kak Iuda=se popiscmani zascto besce izdal Issukrasta, i ubesisse. Pogl: 31.

Bos hesap maki isteghli Sin Boxi Issukras pres onazi nosc u dorat od Caifa. Zere' onezi pceski hora, ciunki scteha da caret Issukrasta na Ponzia Pilata, dago sadi, zascto toi besce Pascia' togava na Ierusalem, bojahase dago ne kurtulissa zasc=to' nemaha caco dago ukrivat, i da storat scehat is pat, dago odsaddi na smart; zatova' ako necak=go kurtulissasce, daim padne sctogod bare sarze na mesto, i da ne smej veke setne Issukras da ukarova tehnite grehove, zapovedaha na Sei=menete, damu ni dadat hic rahat, emi sickata nosc dago macciat dor' samni: i tia izvarsciha sicko. I cak recohme po' gore, nai golemata maka, deto tvarde macci Issukrastovoto sarze, besce, zascto' vide', ci Petarse odreci od nego. I makar da besce na tolcos saklet, pak cato peha petlite ubarnase cade Petra, i poglednago, i tamam Petar gledasce nego. Coga vide Petar, cigo gledasce Issukras, ca=to povarnase u sebesi, i tvarde zasrami, i za=gubi; i tolcova moxe' tova gledane od Issukras=ta da stori u Petra, ci osahat izlezi iz onzi dor, i utide da placi negovatsi greh, i negovite occi s=tanaha cato dve cesmi od salzi. Sveti Ivan Eva=nghelistia cato vide', ci Petrovata rabota bescese ubarnala na zle' u onzi Conak, izlezi i toi tasi u=ti=

208

Tide, hem damuse ni docare i nemu takvava ra=bota, hem da dade habar na Blaxena Deviza Maria od Sinai. I macar da nie' tova' pissano na Sveto Vanghelie, pak patno e' dase verova: zere' cato raspreha Issukrasta na kras, ta besce pre' krastat. Utide öileise Sveti Ivan, i dadei habar na cacav hal besce Sini: i recei ci Cifuttetese ma=ceha, colco moxeha dago dovarsciat. Tuka osta=vem na tebe da mislisc, cakva' boleva ciu' Bla=xena Deviza Maria, i cacav nox i mina' sar=zeto; as neznaja drugo dati recia, nekili tococi tova'; ci akal cilescki nie' cadar da rasbire kak=va' boleva' ciu' ta na tozi ces. Pridadise gher=cek osahat na vogkia Boxia', i ni fana cato dru=ghite xeni sas glas da placi, i dase trascka, ama pak golema bi olevata, deto ciu' neinoto pris=veto sarze, i duscia', i dane bescei dal covet Gospo=din Bogh, sctesce da padni osahat martva na mestotosi. Iuda zlocesti cato vide', ci Cifuttete beha ulovili artak Issukrasta, i varzaligo, i got=vehase dago rasprat na kras; popiscmanise zasc=togo besce izdal na tehni raze. Iuda bescese na=dejal da pobeghni Issukras od negovitesi dusc=mane, cak besce i druk pat begal, i zatovago izda=de, ama cato vide', ci veke ni begasce, piscman stana

250

zasctogo izdade; i zatova' utide u Cerqua=ta, dese beha zbrali mlogo beli basc Cifutte da takmat cak scteha da dovarsciat Issukrasta, i farliim na pret parite, detomu beha dali, zasc=toim besce izdal Issukrasta, i rece: as grescih zasc=

209

zasctovi izdadoh jedin prav Cilek. A tiamu odgo=vareha: nam sctae' grixia od tova', ti misli; i ne saidissahago hic. Iuda cato farli perite u Cerqua=ta pred Divanat, utide tase ubessi samzi, i cato=se ubessi puknamuse coremat, i izlezohamu ciar=vata vanca, i rassipahase po' zemeta. Cifut=tete pak storiha muscefere' caco da storat pari=te, detoghi besce varnal Iuda; i odrediha da cu=pat sas teh jedno' mesto, da zacopavat jabangie, deto umireha na Ierusalem; zere', recoha, nie' patno, i grehotai dase turnat pak u haznata od Cerquata, od degghi beha zeli, zascto' beha canlie pari, ciunki sas teh beha cupili Issukrasta.

Kak zacareha Issukrasta na Ponzio Pilata, i Pilatogo prati za Kral Eroda. Poglavie 32.

Cato samna, onezi, deto imaha grixia da bedat Issukrasta, i tia beli basc Cifutte, i Farisei, zacare=hago pred Pilata dago odsaddi na smart, ama tia nisc-teha da ulezat u conacatmu, zastoto besce Poga=nin; zatovase saidissova-ha mundar, ako ulazeha u poganski conazi, i ni beha dostoini da pravat pas=keleto, sanki da jadat jaghneto, deto scetse da ba=di na utre vecer. Pilato izlezi vanca, i vide' za=preniet, deto mu careha, sanki Issukrasta, ama ciunki nemasce habarnicakav od tazi rabota, re=ce na the: cakav kabahat ima tozi cilek, i cakav plac imate via srescta nego? Odgovareha sicki, i re=coha: da nie' toi losc cilek, nia nebihmitigi docarali damu dodisc dohake. Pilatoim rece: via dumate, ci

210

ci tozii losc cilek, ama ciunki as ni vida dai takav ni davami rimskata zakon dago sada; zatova' sadetego via po' vasciata zacon. Odgovareha tia: na nas nie' dadeno da odsaddime na smart nicogo: nie ame hora posveteni na Gospodina Boga, i ne po=nassemo dasi ukarvavime razete sas krafta od nicogo; macar damuse stojat hilliada smarti. A=ma cato pak videha, ci Pilato niscetse da sadi Issukrasta, akomu ni cazovaha kabahatat, ca=cavmui; zacaciha, cak duma Sveti Luca Evan=ghelista, dago bedat, i recoha: citoi podigasce ra=jata, i besce giumur bascia: ci tembili pravesce dase dava harac, i ghiumruk na Rimskiet zar, ci iscasce da stani zar na Cifuttete. Ama Pilato malco saidissa tezi kabahate; salt za jedin iska dago ispita dalii ghercek, sanki deto dumaha, ci iskasce da stani zar. Ghetirttissago oileise sam=zi prid sebesi na divanata, i recemu: cakvai ta=zi rabota, deto tezimi dumat od tebe, dali si ti zar? Tazi rabota dalii ghercek, illi laxia' od tezi hora, detotise cazovat tolcos duscmane? Odgovare Issu=kras, i rece: mojeto zarsto nie' od tozi svet. Nire=ce Issukras: mojeto zarsto nie' na tozi svet: emi rece: nie' od tozi svet; sanki as ni zaruvan, cak zaruvat drughite zare' od tozi svet: tia zaruvat na gradiscta, na caleta, i na sela', ama as ni sai=dissovam tova' hic: emi mojeto

251

zarstoi da zaru=vam sas mojeto Vanghele na horskite sarza'; zatova' tehnoto zarstoi telesno, a pak mojeto du=hovno. I tei dumam, ci mojeto zarsto nie' od tozi sv=

211

svet. Zatova' dase ne Boji rimskiet zar Ottavia=no, nito kral Erode; zere as niscta' daim stora nica=cav zarar na tehnoto zarsto; zascto cakti recoh, mo=jeto zarsto nie' od tuka. Dae' bilo' mojeto zarsto od tozi svet, mojata raja' bi islezla saip zarat mene, i nebi=mi dala na raze od Cifuttete. Ama zascto Pilato pak=mu rece: oileise tisi zar: Issukras damu iskaxi po' hu=beve, cak besce toi zar, odgovare, i rece: as nisam doscial na tozi svet dase bia, illi dase stora zar na sila sas kalac: sanki da zema zoruna na zarete zar=stoto: emisam doscial da priczovam, i da nauccia ho=rata pravdinata, i Vangheleto. Zatova' trebe nicoi dase ne ghiuclendissa zarat tazi rabota: zere' prav=dinata trebe secade dase milva, i saidissa. Sled tazi hurta izlezi osahat Pilato, i utidi dego cekaha Cifutte=te, i receim: as ispitah tozi Cilek od kabahatete, deto=go via bedite, i ni namerih u nego kabahat, za cako' damuse stoji smart. Kato ciuha Cifuttete tazi hurta od Pilata, odgovareha sicki: cak moxe dase rece cimu=se ni stoji smart, catoi zacacil od Galilea do' tova' gra=discte, da podiga rajata, i sickisa gotovi, i cekatgo, to=co toi da im zapoveda, da actissat bairak, dago izdigh=nat, dago storat tehin zar, i da sledat nego; i togava te=be barabar sas nas, deto iscame damo redi Rimskiet zar, scte da pogubi, i damo sassipi. Ama Pilato, zasc=to videsce, ci Issukras ni odgovaresce niscto, i ne sai=dissovasce tezi hurti, usetise ci tia dumaha na cares, i ci sicko besce laxia. Ama pak zascto ciu' cigo bede=ha dai iskabahatil na Galilea darxiava na kral Eroda makar da beha dvamata malco careslie za=

212

zarat darxiavata, pak namisli damu prati Issukras=ta, dago sadi toi, ciunki besce iskrivil na negovata darxiava. I tamam togava Kral Erode besce na Ierusalem, i Pilato zapoveda, damu zavedat Issu=krasta varzan, i ispratn sas mlogo Seimene.

**Kak zacareha Issukrasta na Kral Eroda, de' zasramen bi I rezil storen. Cakgu pak toi isprati na Pilata, i Cifutte=te iscaha dase pusni Barabba haidutinm a Issukras dase ras=pre' na kras. Poglavie 33.**

Traghna Issukras od conakat od Pilata da idi prid Kral Eroda sas mlogo Seimene, i Soltate, detogu darxeha hubeve varzan, i vardehagu, zere bo=jaha daim ni izbegzni iz razete, cak besce i druk pat izbeghnal. Cato ciu' Kral Erode, cimu care=ha Issukrasta, tvarnese zaradva, hem zascto Pi=latgo besce saidissal, tamugu prasctesce, i zatova' setne stanaha dostove sas nego; hem zascto besce pociul od Issukrastovete ciudesia da hortuvat, i iscascemuse dago vidi, cak duma Sveti Luca Evan=ghelista: i nadejescese da stori Issukas necoi ciu=dese prid

252

nego. Ama Issukras nito ciudese stori, nitomu odgovare jedna' duma bile' na tolcos, detogu toi zapitova. Erode cato vide', ci Issukrasmu ni od=govaresce nicak, sadissago sciascan, i lut, i cato sciascan, i lut zapoveda dago obleciat sas jedna' bela dreha, i тази dreha besce miscian od jedin lut cilek, i teigo isprati pak na Pilata. I na tozi pat pak colco isteghli Issukras, zere Seimenetegu ticaha

213

i rittaha da varvi po'scoro, i dorigu vleceha sas va=xiaata, detogu beha varzali, zatova' mlogo pati pade po' patet. Catogo zacareha pak prid Pilata, toi bi sctel dago utarve', i azat dagu stori, zere videsce hubeve, ci sicko, detogo bedeha Cifuttete, besce tehin jad, i cares, detomu goneha, i zatova' Kral Erode bile' ni besce sctel dago sadi. Amase uplasci dago ni munafakladissat (мунафлък, Български диалектен речник, клюка, лъжа, измама) nescto prid Rimskiet zar: zatova' se=dna na negovatsi golem stol, de' sedesce, coga' imasce da sadi necogo, i napretse tvarde ciudi od Issukrasto=voto slagane, i tarpene: ama nai mlogo od Cifutskiet jad, deto tolcos sileha, dago odsadi na smart, taci rece: docarelimiste tozi cilek zapren, cato giumur bascia i asia, asgo ispitah, i ni namerih u nego ni jedin od kabahatete, detogo via bedite. I samzi kral Erode na cogo' asgu pratih, ni nameri u nego kabahat za caco damuse stoj smart; i zatova' niscite' dagu sadi, e=mi migu pak prati. Imasce togava jedin adet na Ierusalem, ci coga' dodesce paskeleto na Cifuttete, Pasciata izbiresce dvamina zapreni, deto toi scetesce, i izvaxdesceghi prid halcat, i halcat izbiresce od dva=minata jedin, cogo scetesce, i azatgo storovasce za=rat paskeleto. Zatova' rece Pilato: ettovimasmizvax=dem na mighdan Barabba, i Issukrasta, cogo' od tezi dvamina via izbirete dase stori azat? Bara=ba besce zapren zarat jedin giumur, deto besce sto=ril, i ubil besce jedin cilek; zatova' Pilato pomisli ci hal=cat ni bi izbral jedin canlia, cacav besce Baraba, emi bi izbral Issukrasta i tei dago kurtulissa: a=ma onezi pceski, i prokleti hora nisciteha Issukras=ta

214

ta, emi Barraba; izbraha coito dasasce smart na horata, i pofarliha coito dasasce xivot na sic=kiet svet: saidissaha dai povice dostojan od xivot Barraba, nekili Issukras. Ah tuka cakva' bole=va ciu Issukras na sarzetosi, cato vide', cigu saidis=saha po' losc od Barraba. Od tova' moxe' dasevi=di colco lesno, i scoro horata promenevat niet, ze=re I tezi pet dni na pret dumaha na Issukrasta blagosloven da e' coito idi u Ime od Gospodina Boga, i alaimu praveha, i drehitesi farleha po'zemeta, deto toi scetesce da mine', a pak siga' odsadovat ci Ba=raba i po' dostojan od xivot, nekili toi.

**Kak biha Issukrasta, i turnahamu venez od tarni na glavata. Kakmuse prismeha i rezilgo storiha onezi, detogo bieha, i drughi. Poglavie 34**

253

Cato ciu' Pilato, ci halcat besce izbral Barraba, i cato vide', i posna', ci sicko tova' dohadesce, zasc=togo podigaha golemite, zaciudisse, i sciasctissase i niznaesce caco veke da pravi, zere iscasce da nameri necoi colai, hem da curtulissa Issukras=ta, hem dane razvali hatar na Cifuttete. Nai mlo=go pak iscasce da utarve' Issukrasta, catomu prati habar xenata, dase vardi hubeve, dane sto=ri necoi zlo' na onzi prav cilek; i ci ta' besce teghli=la mlogo zahmet pres noscta' zarat tazi rabota. Dumat jedni okumusce, ci tazi rabota bi od Ghiav=lat, zasc=tose toi useti, ci Issukras ghercek besce Sin Boxi, i zatovase cialascitissa colco moxe da stori dane umre na kras, zasc=to videsce, ci mlogo zarar sct=

215

sctesce damu dodi od negovata smart. Pilato öileise hortuva pak sas cifuttete, i receim: via iskate da se pusni Barraba; emi Issukrasta od Nazaret ca=co dago prava? Odgovareha sicki sas jedin glas: ras=prigo na kras. Pilato pak rece: caco'i zlo' storil? As ne namerovam u nego kabahat, zasc=to damuse stoj smart: a tia pak po' sas golem glas vicaha, da=se raspre' na kras. Togava Pilato rece: niscite da badi tei, emi as misla damu dam jedna' pedepsa dase uplasci tolcova, ta da pobeghni id tozi viljat i dane pomisli veke dase varni; i tei davi padni sar=ze na mesto. Zapoveda öileise dagobiat. Cato ciu=ha tova' negovite duscmane, ciunki vedehe, ci Pila=tose maccesce dago utarve', zbrahase osahat, i da=doha bakscisc na gellatete, i zaracehaim dagobiat, dor' umre; i obrecohaimse, daim dadat oscte bile' aco=go dovarsclat sas boi, i tiase obrecoha da izvarsclat sicko. Sablecoha öileise Issukrasta gol, i varzaha=go za jedin direk, i zakaciha dagobiat. I zafcesmu possineha sickite messa', i briznaha tolcova kraf, ci sickotomu telo, zemeta, i onezi, detogobieha sta=naha se kraf. Zapovedvasce zaconat, dase ni dadat na nicogo, deto besce odsaden dagobiat, povice odce=tiriset bicciove, i Cifuttete nicoga davaha cetiri=set, emi tococi triiset i devet, dase caxiat sas tova' milostivi. Ama za Issukrasta se ni darxi ni jedna zacon, emi sickitese potapcovat, i ni dadohamu toco=ci triiset i devet, emi zaminaha i scestes hilliadi i stotin bi=le' (тук хиляди е написано отгоре, между двата реда). Onezi, deto bieha Issukrasta, behase tolcos u=morili, ci nimoxeha veke, makar dase promene=va

216

vaha cesto, i Issukras besce tolcos uslabnal, ci ar=takgo sacaha umrel. I umrel bi tozi ces, dago ni darxialo negovoto Boxiansto, i ni davascemu da um=re; i drughi cilek colco dae' covetlia, umrel bi od tolcova boi. Osahat scto svarsclia gellatete dago dago biat i odvarzahago od direk, padna na ze=meta, ama pakse davrandissa, ta stana, zere znaesce, ci imasce da teghli oscte mlogo, i cato sta=na, utide dase oblece, i kadeto minavasce, osta=vesce miscian od negovata prisveta kraf, de=tomu tecesce od teloto. Amase ne svarscl tuka Issukrastovata maka: zere catogo videha gella=tete, ci osctese darxesce na kraka, i oblacescese, namisliha damu dadt drughe make. I zatova ulovihago, i tekrargo sablecoha od negovite dre=hi, i oblecohago na kscmer sas jedna' zarska ciarvena dreha, stara, dripava, i se kirliva. Tapakgo turnaha da sedni na jedno visoco mesto napraviha jedin venez od jedri, i ostri tarni, i

254

turnahamugo na sila na glavata, i od tezi tar=ni od sekasemu brizna kraf od glavata. Pakmu dadoha u racata jedin camisc na mesto zarska tojaga. Pak fanaha na kascmer damu prikri=vevat colene, cato damuse poklonat, i dago zdra=visat; plescahago, bradatamu darpaha, i bihago po' glavata. Od sicke teze rabote golema seuda, i rados zemeha Fariseite, i sickite drughi Cifutte, i tvarde se radovaha, i veseli beha, i ni ciakaha drugo, nekili dago dovarsciat sas tezi goleme make, dago nema veke.

217

**Kak Pilato caza Issukrasta toi udaven u make na Cifutette, i receim: Etto cilekat. Pogl 35.**

Cato umaciha tei Issukrasta onezi prokleti hora, caksme dosega priczali: i catogo vide' Pilato tei uda=ven u make, pomisli ci Cifuttete colco dasa sarditi, ukrotili biase, i scetesce daim domilei, toco dago vidat tolcova macen: i zatova' izvadigo na esckere' pred sicki na jedno' visoco mesto, de' moxesce secoi dago vidi, i rece: etto cilecat: cato da rece: etto tuca nai xialnovitiet, i nai maciniet cilek od sickite hora. Coi scte da badi onzi, deto cogago vidi tei udaven u make, ni scte damusa scazza sarzeto od xialba, i damu domi=lei? ah jala siga Adamo, i ti Evo viscte dali poznava=te tozi cilek? viscte na cacav hali e' doscial, i cakes plascte vasciat greh. I ti Devize Mario, detogo rodi, jala da visisc, daligo moxesc pozna' tolcovase pro=menal da sacasc ci nie' toi. Stoji prid Cifuttete, deto=muse presmivat, i kascmerat, sas onazi dreha od kascmer sas razete varzane, okrunen sas venez od tarni, sas jedin camisc u racata, sickotomu telo uraneno, i stanalo se karvi. Negovoto Boxi lize se ka=bardissano od mlogo plesnize, mundardissano sas balga=miscta: isdrascano od tarnite; i se ukarvaveno: ne=moxi dasii utrii od karvite, deto mu teciat po' nei, zasctomusa varzani razete. Onezi Boxi occi ve=ke pritamneli, i primrexilise. I sas jedna' дума da recem, na takav hal doscial, ci ni bescego poznat veke dalii cilek, i zatova' secomu da domilei. Ama cogago videha onezi [rokleti hora na mesto daim domilei, oscte povice fraknaha, i fanaha da vi=cat

218

cat na visoco : mahnigo, mahnigi od tam. Nia nisme cail, dorgo gledame xif. Ako iskasc da staneme cail, rasprigo na Kras. Pilatose sciasctissa veke od tolco=va zlina', i pcesctina, i zatova rece: cak moxe da bade da niste cail od tolcova, deto storih na tozi cilek? zemetego, i raspireitigo via na kras, zere as ninamerovam u nego kabahat, za caco damuse sto=ji smart. Odgovareha tia : nia imame zacon i po' nea trebe toi da umre, zasctose pravi Sin Boxi. Pilato ca=to ciu' tova', vikna tekrar Issukrasta na sapa', i popi=tago. Od cadesi ti? ama Issukrasmu ni odgovare, i toimu pak rece : ti ni hortuvasc? ama niznaiscli, ci as imam hökium date raspra' na kras, i date kurtulissam? Issu=krasmu odgovare; ti ne bi imal hökium nicacav na mene, dati ni besce dadeno od gore, zatova' mlogo po' gole=mie' grehat na onezi, detomisa dali na tvožete raze da me ubiisc. Duma Sveti Ivan Evanghelista, ci ci Pilato cato ciu' tezi dumi Issukrastovi macescese dago utarve' ama Cifuttete vicaha sas golem glas, i dumaha : ako tigo

255

utarvesc, nesi dost na Cesare, sanki na Rimskie zar, zere coitose pravi zar, cato tozi, toi karscilik pra=vi na Cesare. Pilato cato ciu' tezi laxiovni dumi, izlezi vanca sas Issukrasta na jedno' mesto visoco, de' moxeha sicki dago vidat, i tuca sedna na jedin visok stol, taci caza Issukrasta na Cifuttete, i rece im : etto vasciat zar : tia viknaha sas golem glas, i recoha : mahnigo od tam, i rasprigo na kras, i togava sctemgo gleda sas drago sarze. Pilato odgovare: via öileise iscate da raspra na kras vasciat zar? odgo=vareha sicki : nia nemame drughi zar, nekili Ce=sa

219

s are. Pilato pak rece : emi cato as ni namerovam u nego cabahat nicacav, cak scat dago odsada nas smart? odgovareha tia cak nema cabahat? nili=mu sossuva tozi cabahat, dago odsadisc na smart, ci duma da e' zar i ci iska da stani asia na Cesa=re sas sickiet tozi memleket? I rabotatai hemen (размазана е думата) blizo dase ivarsci, zere rajatago vika zar, i nie' mlo=go, cakgosa prejali u tova' gradiscite sas alai, cato dae' zar. I dane behmese nia opreli, dosega da e' za=gubil Cesare tozi memleket sas sicketa raja', i zle' sctesce da bade i za tebe, i za nas. Zatova', ako ti go ni odsadisc na smart, sctesc dase kaxisc, dasi na Ce=sara duscmanin, ciunki nalegasc cade nego.

**Kak odsadi Pilato Issukrasta na smart, i cakgo zacareha na bairat, detogo vicaha Cal=vario, dago rasprat na kras, i toi samzisi nossi krastat. Poglav: 36**

Pilatose besce tolcos uplascil, dago ni nabedat nesc=to cifuttete na Rimskiet zar, ta da zagubi pascia=licat, i mertebeto, deto imasce, ci fana da misli daim ne izlezi is hatar, emi da odsadi Issukrasta na smart, makar da znaesce ci pravesce zle' i odsadovasce je=din prav zapoveda öileise damu donessat voda', umi=si razete pred sickiet halk, i rece: ci toi besce prav na smarta' od Issukrasta : i zatova' da gledat hu=beve tia, caco' praveha. Odgovareha tia : negovata kraf da dode na nas, i na nascite ceda'. Nai na setne Pilato odsadi Issukrasta dago rasprat na kras. Ciudna rabota! osahat sctogo odsadi : onezi prokle=ti hora fanaha dase gotvat colco po' scoro da iz=var=

220

varsciat rabotata, zasctose bojeha dase ni popisc=mani necak Pilato. I cato nagotviha sicko, drapna=ha Issukrasta, i po dago maciat, natvarihago sas krastat na cogo scteha dago rasprat. Issukras Siro=mah jedvam moxesce dase darxi na kraka, i da krepni negovotosi umaceno telo od tolcova make deto besce isteghlil pres denet, i sicketa nosc, i od tol=cova kraf, deto besce izlel: ama pakmu nadadoha oscte tvar tolcova golem, zere kak dumat mlogo okumusce, krastat besce dalek na osemnaiset pe=di. Tazi bi jedna nova izmisliniza, detose nie' ve=ke videla na svetat; zere' ima adet po' mlogo vil=jate, ci coga' ima dase maci necoi, skrivatmu pusatat sas cogo' sctat dago maciat, dago ni vidi dase ni uplasci tvarde. Ama sas Issukrastase ni darxi tozi adet, i ne tolcomu ni skriha krastat, na cogo scteha dago maciat, emi i natvarihamugo bile' na garbat, dasigo nossi samzi, damu maciat tei i duscia=ta, i teloto.

256

Careha sas Issukrasta dvamina hai=dute, daghi rasprat na kras sas nego barabar: a=ma ni nacareha teh Cifuttete, dasi nossat kras=tovete, cak storiha sas Issukrasta, i sas tova is=caka da caxiat, ci negovat cabahat besce po' go=lem, ciunki po' golema pedepsamu davaha. Cato izlezi habar, ci careha Issukrasta, dago rasprat na kras, dighnase is sickoto gradiscte jedin vik, i jed=na sciamata, i sickise srupnaha, i utidoha da gledat tozi seir. Utidi habar i na Blaxena Devi=za Maria ci careha Sinai, dago rasprat na kras; i ta traghna da idi, dago vidi. Nemoxi cilek sas du

221

duma da iscaxi cakva boleva ciu' ta na sarzeto=si cato vide Sinasi, deto ta besce rodila srede onezi assase, i seimene, oblecen sas svojetesi drehi, da mo=xe secoi dago poznai; okrunen sas venez od tarni lizetomu se karvavo, i pocernelo, i natvaren sas jedin golem kras, na cogogo careha dago rasprat. Cesto pa=desce po' zemeta, i dago dighnat, rittahago, ticahago, i biehago sas tojaghe, jednigo darpaha za Cossata, drughigo teghleha za vaxeto, deto besce varzan za vra=tat. Blaxena Deviza Maria cato vide' Sinasi na tozi hal, nasili tasi stori pat is halcat, i utide tago prigar=na, i rece: ah sinco moi nai milli zasctosi na tozi hal, zasc=to tei karvav, zascto tozi venez od tarni na glava=tati, zascto tozi golem kras na garbatti, zascto tolcova umacen? Cacosì storilo milli sinco? Ah da moxia as da teghla sicko tova, tocoti moi sinco teghlisc detosi prav, i samata pravdina'. Issukras cato vide' Maikesi, ciunkia milvasce colco dusciasati, pozarad=vase malco, i porazveselise. Seimenete, deto care=ha Issukrasta, osahatghi razdeliha jedin od dru=ghi, ama pak ni jedinse ni naja da stori nescto, illi da rece necoja nipatna duma na Blaxena De=viza Maria, zere secoi videsce cimu besce Maike, i moxesce nai na setne dase halalasctissa sas nego. Imasce mlogo xeni, deto beha utiscle' da vidat Is=sukrasta na kakve' hal, i sicke catogo videha fa=naha da placiat od milos. Issukras catoghi vide' ci placiat, ubarnase na teh, i daghi rasveseli receim. Descteri od Ierusalem, nedeite placa zarat mene: zere mojeto teghliloì za basce dobro': ama ako scte=te

222

Te da placite, placete za sebesi, i za vascite ceda': ze=re acose pravi tei na zelenoto darvo, na suhoto ca=co' scte dase pravi? Sanki scetesce daim rece: aco mo=jat Bascta' nebeski teise ponase sas mene, deto nesam mu prigrescil; cak scte dase ponese sas onezi, deto teise zle' ponaset sas mene? Zascto' Issu=kras ni moxesce da varvi tolcova scorò sas kras=tat natvaren, colcoto iscaha onezi prokleti hora: nameriha jedin cilek, detogo vicaha Simone Ba=svta na Alesandra, i na Ruffa, deto setne stana=ha kristiane, i Mucenizi Issukrastovi, tuguzi zorladissaha da nossi Issukrastovat kras, i tei stigh=naha ba bairat od Calvario.

Kak raspreha Issukrasta na Kras.

Poglavie 37

257

Osahat cato dode' Issukras na bairat od Calvario mesto dese davaha na smart onezi, detoimse sto=jesce, seimenete prostreha krastat na zemeta, pakgo sablecoha, i izvadihamu venezat od tarni, ta=ci pakmugo turnaha, i teimu podnoviha, i raskarva=viha ranite na negovata prisveta glava'. Imaha adet Cifuttete, ci cogase raspresce necoi na kras, ciunki besce jedna' smart nai liutta, i nai tescka; davahamu na pret da pie' vino karasciak sas mirva dane ciui tolcova' bolevite od smarta. Dadoha i na Issukrasta da pie'; ama ne sas niet damu dadat malco pomosc, emi oscite povice dago maciat, zere turnaha vatre izlasc i cato ukussi niscete' da pie'. Ama cato tia videha, ci nisc=teda pie', hicghi nebi grixia, zere' sas tozi niet beha ka=rascisali vatre' zlasc da ne pie'. Da ciui tei po' golema bol=

223

Boleva. Prostrehago öileise na krastat, fanamu jedin gelatin jednata raca, I drughi drugata, i drughimu fanaha krakata tago prostreha hubeve, da zemat miscian, de' scetesce dase probie krastat. Pak grabnaha cekice, i sas golem jad, i zlina' ukovahamu razete, i krakata na krastat. Tazi boleva, deto ciu' Issukras na tozi ces bes hesap bi golema, cak secoi cilek moxi da po=misli, zerego probiha na mesta', detosa palni sas co=cali, sas xile, i sas stafove, caksa' razete, i crakata, i zatova' tvarde' usesctet boleva. Catogo ucovaha na kras onezi prokleti hora, ispraviha krastat sas tolcova golem giumur, i sciamata', ci jedin drughise ni rasbireha. Besce togava' blizo' bladmina, i mestoto detogo raspreha na kras besce blizo do gradat, i tamam besce vreme od Pasketo, i zatova' imasce na Ieru=salem mlogo halk, doscial da pravi Pasketo, sicke teze rabote pomagaha da e' po' golema bolevata, i sra=mat na Issukrasta. Ama nai mlogogu macesce da=se vidi gol prid tolcos halk, deto besce toi nai cis od sic=kite, i samata cistina' bile'. Sicke teze rabote tar=pe' i teghli Issukras da izdravi nas. Deh grescnice gledai malco Issukrasta na kras, sas razete ras=prene, i ukovane sas pironi, se karvav i udaven u make zarat tvoje grehove. Deh tice pri nego i farlise prid negovite prisveti craka, i placi tvoje grehove, i toi zatova' darxi razete raspreni, date pri=garni od krastat, i date skrii u negovitesi prisvete rane, i dati umii dusciata sas negovatasi prisveta kraf i da zabravi sickite tvoje grehove, toco ako=ghi placisc sas se sarze. Toi, niboise niscete ispadi ze=

224

Zere zarat tebe visi od onazi kras, i ciakate da idisc pri nego. Toisi natvaril sickite tvoje grehove na garbat daghi umori, i daghi zatrii, i ne vidighi veke, i ni smislovaghi. Zatova idi pri nego, i recimu: Gospo=dine assam pironet, detotizam ukoval razete sas mojete mrasni grehove. Assam bicciat, detosam bil tvoje telo sas mojete losci adete. Assam muz=dracat, detosam probodnal tvoje sarze sas moje=te loscie volie. Assam zlascta', detotizam dal da piesc sas mojete losci dumi. I nai na setne assam tvojata smart, zereti as sas mojete golemi gre=hove zeh xivotat.

258

**Caco zapoveda Pilato dase pisci, i dase turni na krastat nad glavata od Issukrasta. Kakse moli toi za onezi, detogo beha ras=preli na kras; i kakse ubarna na nego jedinat haidutin.**

**Poglavie. 38.**

Pilato cato ciu' ci beha raspredi Issukrasta: zapo=veda dase pisciat jedni dumi na jedna' deska', i dase turnat nad glavatamu na krastat: tezi dumi dumaha: Iesus od Nazaret zarna Evrei=te: i beha pissani evreiski, gracki, i latinski. Ca=to beli basc popovete cetoha tezi dumi, utidoha, i recoha na Pilata, ci ni besce dobre' pissano zar na evreite, emi dase pisci, ci toi besce recal, ci besce zar na evreite. Ama Pilato niscite' da pro=meni pismoto, emi rece: detosam pissal, pissah artak. Seimenetesi razdeliha Issukrastovite drehi, ama jedna' dreha po' hubava, nisciteha da=

225

Daja' derat dasija delat zascto' ni besce scita emi farliha na nea xerebe, na cogo' scetesce dase padni; i tucase isvarsciha onezi dumi od sveta kniga, de=to duma na Ime od Issukrasta zar David: razdeli=hase moiete drehi, i farliha xerebe na mojata dre=ha. Mlogo hora beha izlezli od gradat, netoco od dolniet ret, emi i od golemite bile', sanki od Fariseite i od popovete, da vidat Issukrasta raspren na kras i dumahasi jedin drughi: toi utarva' mlozina' od smart, i mlozina izdravi od secakva boles, a siga nimoxi da utarve' sebesi. Acoe' zar na Evreite nea slezi siga' od krastat, i verovasctemgo. Drughi pakgo psuvaha i vartehamu glava' presmivahamuse i dumaha: eh ti, deto iscasce da sassipisc cerquata na Gos=podina Boga i daja napravisc pak za tri dni, sles siga od krastat. Iedna od nai golemite make, deto Issukras is=teghli, besce cato ispraviha krastat, zere togava sicko=tomu prisveto telo nategghna na razetemu deto beha ukovane, i zatova' togava ciu' golema boleva: Na to=vase nadadoha smehovete, i psuunite detomu dumaha i tiamu dadoha golema boleva na dusciata. Macar da besce Issukras tolcova udaven u make, i macar dase ponaseha Cifuttete tolcova zle' sas nego, pak toim ne mis=li zlo', emise ubarna na Basctasi Oza Boga, i fana dase moli za teh, i rece: Bascta' moi prostiim, zere nizna=jat caco pravat. Beha raspreni sas Issukrasta bara=bar dvamina haidute, jedinat na desnatamu, i drughiet na levatamu, i tia psuvaha Issukrasta. za po golem sram od Issukrasta Pilato stana jedno' sas Cifuttete ta zapoveda dago rasprat mexdu dvamina haidute, coi=go

226

go vidi da saka, cie' glava' na sickite haidute. Duma sveti Luca Evanghelista, ci jedinat haidutin sledi da p=suva Issukrasta; ama drughiet, cato go ciu' ci toi mo=lese za onezi detogo beha raspredi na kras fana da mis=li i da duma u sebesi: ghercek ta tozie' Gospod, zere ci=lek nibi storil tazi rabota. Ubarnase pak, ta fana da ukarova drugaretsi, i recemu: i ti olan ni boisc

259

lise od Boga? Nia teghlime, detosmisi dobili sas nascite gre=hove. Ama tozi cacoi zlo' storil? Zatova' nedeigo dode=va sas tojete psuuni. Pakse ubarna sas golemo slaga=ne na Issukrasta, i recemu: Gospodine smislise od me=ne, coga' idisc na tojeto zarsto; Issukrasmu rece: da znaisc ci dnes sctesc da badisc u Rai. Blagatak hai=dutin] coga' tamam sctesce dase zagubi doveca u pa=calat, ubarnase na Issukrasta, i pocajase od nego=vite grehove, i toimughi prosti, i ne tocomughi prosti, emimu i obrece Rai nebeski. Od tova' trebe da zemi=me jurnek, dase ni zagubeme, cogase vidimi greho=viti, i dane dumame, ci nema za nas proscetene, emi dase nadeime na Gospodina Boga, ci scte damo prosti grehovete, cakghi prosti na tozi haidutin na smartni ces; ama pak trebe dase vardime, dane ze=meme od tova' sebeb da grescime na Boga, i dago potapcime, taci dase nadeime damo prosti na smar=tne ces; zerei ghercek, ci jedinat haidutin nameri s=passenie, ama drughietse zagubi u pacalat, macar da umre' pre' Issukrasta; tei i nia moxeme dase zagubi=me. Zatova duma S: Agostin: ci jedinat nameri spassene dase nadeime i nia: jedinatse zagubi dase otpusnime, emi da=se macime da pravime dobro' dor bademe xivi cak

227

**Cak Issukras stori teslim Maikesi na sveti Ivana Evanghelista: cakse uplaca sas Basctasi zasc=togo besce ostavil, i zabravil: cak rece dru=ghi dumi na kras, i nai na setne umre'. Poglavie 39**

Malco setne, cato raspreha Issukrasta na kras tamam na sces sahata pritamne' slanzeto po' sickiet svetat, ci i to bile' xialesce negovatsi Storitel, sanki Gos=podina Boga Issukrasta. Cato vide' Issukras ci besce i od ucenicat Ivana, detoghi tolcos besce milval, i isca da ostavi Maicasi na Ivana, a Ivana pak nanea; zatova' ubarnase na Maikesi, i recei: xena' etto tojat Sin, i pocazai Ivana; tacise ubarna na Ivana i recemu: etto tojata Maika , i pocazamu Blaxena De=viza Maria. Issukras rece na Maikesi xena' i ne Ma=le, zascto' imeto od Maike tvardei milostivo, i da bescei recal Male, sctesce tvarde daise naxiali i zatova' nisc=te' dai rece' Male, dai ni maci povice dusciata: Du=ma Sveti Bernardo, ci nema na tozi svet milos, da ne=moxe dase meri, kaini od milosta, deto Issukras ima=sce na Maikesi, i deto ta' imasce na nego, i colco po' golema bi milosta', deto ta' imasce na Sinasi, tolco=va po' golema besce i bolevata, deto ciu' na sarzeto si, catogo vide' na kras raspren. Ah cakvi ostri bo=dove ciu' ta' na sarzetosi, coga' slusciasce da covat sinai na kras sas ostri pirone. Ama' coga' pakgo vide' izdighnat gol prid tolcos halk se uranen i carvav nemoxe dase smisli, cakva boleva, i cakva xialba ciu'

228

Ciu' ta' na sarzetosi. Macesceja pak tvarde da ciui dago psuvat onezi, za cojeto toi umiresce. Ama ca=co' stana na neinoto sarze, cato Issukrasi pocaza Ivanam i recei: etto tojat Sin. Moxesce da rece ta': Sinco moi, asse ni srama datisam Maike, macar da=si raspren na kras, emi oscete cestitase darxia', dati=sam Maike i na tozi ces bile'. Ghercek Ivani dobar, detomi ti

260

davasc za sin, ama golem meghdani srede tebe, i srede nego, zere tisi Gospod, a toie' cilek: Kade devet sahate pak Issukras izdighna glas, i rece na Basctasi: Boxe moi, Boxe moi zasctomisi ostavil? Du=ma pak sveti Ivan Evangelista, ci dase izvarsci=at sickite prorokie, deto hortuvaha od Issukrasta, rece: xednomi. Moxeha onezi prokleti hora damu dadat malco voda', dasi po'squasi ustata, cak dava=ha na drughite; ama sas nego ni storiha tei, emise spusna jedin od onezi duscmane, i ze' jedin siungher, tago natopi u ozzet, deto beha nagotvili, ta cigo tur=na na jedin camisc, i uprego na Issukrastovite us=ta' da ukussi: ukussi Issukras, i niscite' da pie'. Du=ma Sveti Ivan, ci Issukras cato ukussi ozzetat, i vide' cibehase izvarscili sickite prorokie, deto hortuva=ha od negovata maka, rece: izvarscise artak sicko. Tamam na devet sahata pak vikna na golemo, i rece: Bascta' moi na tojete raze prida=vam mojata duscia', taci nabedi glava', i izdah=na. Aco na pret imasce Blaxena Deviza Maria golema xialba, i boleva na sarzeto, po' golema pak, i po' liuttaja natisna, cato vide' Sinasi, deto ta' milvasce povice' od sebesi, da dade duscia dovarscin od

229

Od onezi, deto zaman besceim storil se dobro'. Etto scto' moxw' cilek i greh, moxe' tolcova dori da raspre' na kras Issukrasta Sina Boxia'. Ah grehoviti caco' mis=lite, caco' pravite?vervatili, illi ni vervati, ci Issu=krasi umrel na kras zaradi grehat? Yoi sas negovata=si smart umori grehat, pak via idete tago saxiveva=te cata cogago storite. Znaiteli caco' pravite sas vascite grehove? Aco niznaite, as davi caxia: da znaite ci cata coga' prigriscite, podnovevate ma=kite na Issukrasta, tekrargo turete na kras, tek=rargo umorevate. Zatova' ciunkii tei ostavetese jednasc od losciet pat, i nedeite veke gresci, emi fane=te da milvate Issukrasta sas sve sarze.

**Kakvi ciudne rabotese videha cato umre' Issu=kras i cakmu probi jedin gredite sas mus=drak. Poglavie. 40.**

Duma sveto Vanghelie, ci Issukras navedi glava' i dade duscia. Pravise hesap od denet, deto umre' Issukras, do' denet, detose rodi na tozi svet , i name=rovase, ci imasce 32. godine, 3. meseza, i 10. dni ca=to umre'. Umre' u petak taman na palna mese=cina, na osemnaisetta godina, od cak zaruvasce na Rim Tiberio Cesare; I na 3985 godine od cakes besce svet zadal. Cato umre' Issukras mlogo rabote ciud=ne se videha i storiha scehatlik, ci toi besce Gos=pod] slanzeto pritamne' od sces sahate do devet. Imasce u Cerquata jedno' perde', deto pokrivasce oltaret, i besce dlago od tavanet do' zemeta, i to=se sadra' od samosebesi, i razdelise na dve od krai do' krai. Zatrasisce na golemo zemeta: camanite=se

230

261

Sebieha jedin drughi, i ispotruscihase. Otvorihase grobovete, i mlogo martvi, deto beha bile' dobri uxiveha i priczahase na mlozina od gradisceteto. Cato ras=preha Issukrasta na kras, ostaviha pre' nego jedin jusbascia, detogo vicaha Longino sas nego=vite soltate, dago vardi dor dadesce duscia'; a=ma cato toi vide' tolcova ciudne rabote dase doca=ret na cias od negovata smart, pomisli ci toi nibesce safi cilek, emi besce i Gospod, zatova' re=ce: ghercek ci tozii bil Sin Boxi. I negovite solta=te, cato ciuha golemata tressaviza dumaha deto dumasce tehnet capitan. Mlogo drughi hora deto beha utiscle' da vidat tozi seir, cato videha tolcova ciudbe rabote, vrasctehase u gradisceteto sas pocajano sarze, biehase gredite, i dumaha: gh=ercek ta tozii bil Sin Boxi. Malco setne, etto ci do=doha pak, onezi, deto beha raspreli Issukrasta na kras, i haidutete, i imaha zapoved od Pilata, daim strusciat crakata da umrat po' scoro: i tia iz=varsiha tova' sas golem duscmanlik na dvami=nata haidute, ama ne na Issukrasta, zascto be=sce umrel. Ama pak jedin od onezi soltate udarigo u gredite sas jedin muzdrak, i probimughi, i potece iz ranata kraf i vofa'. Ah colco golema boleva, i xialba ciu' Blaxena Deviza Maria na sarzetosi cato vide' ci probiha na Sinai gredite, deto ta' besce tolcova milvala; ni sossuva, detogo tolcova be=ha macili xif emi i martav oscte dago maciat, ah zli=na cilescka, cade stigasc, nemasc krai, nemasc dano da macisc Issu Krasta

Kak

231

#### **Cak sneha Issukrastovoto relo od krastat, i dadohai na Blaxena Deviza Maria. Poglavie 41.**

Slet tazi xialba od Blaxena Deviza Maria etto ci dode' Iosef Ucenik Issukrastov sas izin od Pilata, da snemi negovoto telo od krastat, i daj zacopai. Dode' sas nego barabar i Nicodemo beli base cilek od Cifuttete; tozi besce hodil skrisciom jedna' mosc da hortuva sas Issukrasta. Do=nesi tozi blizo' 30. oki jedna' rabota mirisliva napravina od mirra, i od udadi da namaxi Issukrastovoto telo, cak imaha adet Cifuttete. Donesoha i platno damu u=viat vatre teloto. Utidoha öileise pri krastat, I sas go=lem ikram, I sas mlogo salzi na occite snehamu teloto od krastat, i dadohai na Blaxena Deviza Maria. Ca=tosi vide' ta' na colenete onova' blaxeno telo prigar=nai u greditesi, zelvamu sickite rane taci fana dase uplacova, i da duma: ah sinco moi, colco basckamite da=vat horata, od onova', detote as dadoh na teh? Aste da=doh na teh hubav, a tiamite davat grozen. Aste dadoh na teh xif, a tia mite davat martav. Aste dadoh na teh za tehna rads, a tiamite davat za moja' xialba. Ti o Sin=co moj ni dade da ciuja as boleva, catote rodih, ama sigaja ciuja dva cata ziade, catote gledam umrel. Ah Simeone siga' poznavam, cimisi calzal pravo, zere ti=mi rece, ci jedin nox od boleva scetesce da mine' moja=ta duscia', a mene mise pravi, ci ne jedin, emi hillia=do' noxiove misa minali dnesca duscata. Sinco moj milli, umorihamise artak occite, i ni ustanahami ve=ke salzi: ustatami isahnaha, i nimoxia veke da dumam, ama bolevatamise ni mahnova od sarzeto. Ah

262

Ah hora grehoviti colcoste moxeli da storite sas va=scite grehove, etto caco' storihte, umorihte, i zatrihte mojat Sin i Bogh; deh od sega na tatak barem ostave=tese od vascite losci patiscta, i nedeitemu podnove=va makite sas vascite grehove, i nedeite i mene maci, zere deto nemu pravite, asi ceta mene stori=no. Zafanete jednasc da milvate Issukrasta sas sve sarze, i da xiveite dobre', i smisletese jednasc ci toi e' umrel na kras za vascite grehove, davi curtulissa od ghiavlat, i davi utarve' od robsto pakleno.

### **Cak zacopaha Issukrastovoto telo. Poglavie. 42.**

Issukrastovata smart bi sramotna, ama grobatmu bi ikramlia. Imasce Iosef jedna' bahcia do bairat od Calvario, de' besce napravil za sebesi jedin grob iz=dalban u camak: u cogo' ni besce oscte nicoi zacopa=van. Zanesoha tuka Issukrastovoto Telo. Sveti Ivan, Iosef i Nicodemoi noseha, i isprasctescei Blaxena Deviza Maria, i necoi i druga dobra' xena'. Cato dodoha u bahciata, xenitese mahnaha na strana' a tia namazaha prisvetoto telo sas mirislive rabote, uvihai sas platno i glavatamu uviha sas jedin golem pesckir, turnahai u grobat, i zalupiha=go sas jedin golem kamak, deto pak setne Pilato za=poveda dase muhurledissa, i dase ostavi jedin culluk, da pazi grobat. Duma Sveti Agostin, ci pal=no besce dase zacopai u ciuxdi grob, coito besce um=rel za ciuxdi grehove, hem zascto toi sctesce mal=co da lexi u grobat, zatovago iska cato na zajem. Cato zacopaha Issukrasta utidoha beli basc popo=ve

vete na Pilata, i molihamuse da muhurledissa gro=bat, i da prati soltate, dago vardat tri dni, zascto du=maha, toi besce recal, cato besce xif, ci tretiet den scte da vaskrasni; emi dago vardat dane biha doscle ne=cak negovite Apostole, damu odkradnat teloto, taci da izvadat duma cii vaskrasnal, ta da bade jedna' ubarcaniza po' golema od na pret. Pilatoim dade izin da pravat caco' stat, i tia utidoha ta muhurledissaha grobat i ostaviha soltate dago vardat, dane vaskra=sni. O zlina' nai golema! O pcesctina' detose ne ciula, o slepota' od cileka, detose ne videla nicoga! Siroma=si na Bogali scte dase oprete, na Bogali iscate da stori=te carscilik? O colco po' dobre' sctehte da storite, da behte poznali zloto, detoste storili, ta dase ubarnite na Gospodina Boga, i damu pitate proscenem nekili dase macite, damuse opirete; tescko vam, deto islate da ritate srescta Boga. Blaxena Deviza Maria pak zafali Iosefa, i Nicodema zarat dobroto, deto beha storili da zacopajat Sinai, taci cato tamam Maria Madalena, i drughite Marie behautiscle' da cupu=vat mirislive rabote da idat da namaxiat pak Is=sukrastovoto telo, osahat scto' zaminesce Paskete=to, tasi utidi u onazi cascta, deto Issukras besce vecerel sas Apostoletesi, i tucase zatvori u jedna' odaja', i fana da misli na detose besce docarelo na Sinai pres denet, i tolcova golema boleva natisna sar=zeto, ci sctesce daja odbavi; ama Gospodin Boghja po=moghna, zerei dade dase smisli cak sctesce Sini tretiet den da vaskrasni xif, i vesel, i ta' na istina verovasce ci sctesce da vaskrasni, i ciakasce dago vidi.

Cak slezi Issukras nad Pacal, i utarva' duscite

Od nascite parvi bascti. Cak vaskrasna, i

Utidi da vidi Maikesi. Poglavie 43.

Tuca za pacal trebe da rasbireme tri mesta': jedno' mesto, detosa zapreni ghiavlete, i anatem=nizite, i de' sctat da badat doveka, i tova' mestose vika pacal. Drugo mesto, detosa zapreni onezi, deto' sa umreli sas malki grehove, i do' necoga izlazet, i tova' mestose vika Pargatorio od cakse besce svet za=dal, dor umre' Issukras, ciunki togava' besce zatvo=rin Rai nebeski i tova' mestose vika Limbo basc=ka od onova' limbo, deto utadeha onezi deza', de=to umireha pred Issukrasta bes siunet, illi deto' umiret siga' bes krasctene. Zatova' cogase duma, ci Issukras sleze nad pacal, trebe dase rasberat tezi tri mesta'. Scto' umre' oileise Issukras, sleze=mu dusciata u pacalat od ghiavlete, da vidat i da poznajat, ci toi besce praf Sin Boxi, deto be=sce doscial na svetat, i besce stanal cilek, i um=rel na kras sas golemi make, da otkupi horata od negovite raze; ci besce artak otvoril Rai ne=beski na sicki, deto scteha da preimatnegova=ta vera, i scteha da xiveatdobre', i besce zat=voril pacalat; hem da vidat ghiavlete, ci toim besce navil, i besceghi varzal cato cuce sas zingir i nemaha veke nicacaf hokium na sve=tat. Odtam utide Issukras u Limbo, de'beha za=preni duscite na dobrite hora, deto beha umre=li

li od cakse besce svet zadal do' negovata smart, i ne teghleha nicakva' boleva, illi maka, emi toco Bo=ga ni videha, i sedeha cato u jedna' tamna tam=niza, i nadevahase i ciakaha da dodi Sin Boxi Is=sukras da stani cilek ta daghi utarve', i izvadi iz onova' mesto hubavo, viddele, i svedascto, i od jedna' tamna tamniza, deto besce, ubarnase ta stana cato jedin Rai; hortuva Issukras sas sicki onezi dusci, zaradvaghi, i rasveselighi: i receim dase ni bojat veke, zereghi besce utarval, i scoro scteha da izlezat od onova' mesto, i da idat sas nego bara=bar u Rai nebeski; zaradvahase sicki, i rasveseli=hase, i praviha alai na Issukrasta:i etto ci dade i dusciata na haidutinat, deto besce raspren na kras sas nego barabar, i toi vide' Issukrasta, i t=vardese zaradva; i tucase izvarsci Issukrastova=ta duma, detomu besce rekal: dnesca scte da badisc u Rai sas mene, zere dei Gospod, tami i Rai. Sede' Issukras u Limbo od ikindia od petak do' nedele pred zora', dor dode' vreme da vaskrasni; zere cak du=mat nai mlogo okumusce, vaskrasna malco pred zora'. Cato dode' vreme da vaskrasni utidi i u Par=gatorio, i od tuca, cak duma Sveti Toma od Aqui=no, izvadi mlogo dusci, i dadeim golemo proscctene, i drughite zaradova, i ostavighi sas golemo nade=vane da izlezat i tia colco po' scoro. Ama ni hodi Issukras u cetvartoto mesto, sanki u Limbo, deto hodat ni krastinite deza', illi deto hodeha onezi deza', deto umireha predi nego bes siunet. Sled to=

tova' izlezi Issukrastovata duscia' od tam sas sickite onezi dusci, deto izvadi iz Limbo, i iz Parga=torio, ta utidi u grobat, de' besce negovoto telo uvito sas platno, se karvavo, i uraneno, cakibesce osta=vil ama nimoxesce da ciurudissa, cak ciurudisso=vat na drughite hora telessata. Ulezi onazi bla=xena duscia' u telotosi, zbrase pak sas nei, i tekrar uxive', i vaskrasna Issukras, i dade na telotosi o=nezi cetir darove, deto sctat da imat sickite teles=sa od Blaxenite, coga vaskrasnat, sanki svetlos: da nimoxe da ciui boleva nicakva': da moxe da idi zafces de' scte': i da moxe da ulezi cade' scte' ma=car colco da e' zatvorino; i stana Issukrastovoto telo hubavo, i svedascto tolcova, ci slanzeto besce pre' nei tamno. I izlezi iz grobat macar da besce zalupin sas jedin golem camak, i muhurledissan i ni svali nito camakat, nito razvali miuhuret. Praveha alaj na Issukrasta sickite onezi dusci, deto izvadi iz Limbo, i iz Pargatorio, i mlogo od teh behase zbrali sas tehntesi telessa, i beha uxive=li i vaskrasnali cato Issukrasta. Duma Sveti Am=brozio, ci osahat scto vaskrasna Issukras namisli da idi dase pricaxi na Maikesi, dago vidi ta' po' na pret od sickite; zere cak ciu' ta' po' golema boleva, ci xialba na sarzetosi od sickite, patno besce i pona=pret od sicki dago vidi. Sedesce Blaxena Deviza Ma=ria, i sas golemo rimnuvane, i nadevane ciakasce sahatat, da vidi sinasi vaskrasnal. I etto ci dodoha cato tamam ta' mislesce tova' mlogo Anghele, deto sas pesni, i svirni praveha alai pred tehnet zar

i Gospodar Issukrasta. Ulezoha sicki, deto ta' besce, i zdravisahaja cato tehna zariza. Sled teh ulezoha Patrizite, i Prorozite, i sickija zdravisaja catp Mai=ke Boxia'. I macar sicko tova' dai docare golema rados, ama pak osctese i ni ispalnovasce sarzeto dor ni vide' Sinasi, detoise pricaza hubav, vesel, i palen sas svetlos. Catogo ta' vide' utidemu srescta sas raze=te otvorini, i cato bajaldissala od rados. Issukrasja mi=lo prigarna, I tamu rece: ah sinco moi milli, dalisiti Issukras: assam tojat Sin moja mila Maico, necase s=varsciat veke tojete salzi, nedei date vida veke xial=novita. Svarscihase artak male tojete i mojete tegh=lila i bolevi. Od dnesca natatak sicko trebe da e' vesel=ba' i rados za tebe, i za mene. Blaxena Deviza Ma=ria tekrar prigarna Sinasi, i od golema rados nimoxe=sce duma da produma. Posede' malco Issukras daja rashortuva tacise varna pre' grobat, ze' prilica od Bascsi=vanin (?) i ciacasce tuca dase pricaxi na pret na Sveta Maria Madalena taci togava na drughite.

Cak jedin Anghel ofdarli camacat, deto besce za=lupin na grobat, i isplasci soltatete, detogo vardeha. Cak utidoha Sveta Maria Madalena Madalena, i drughite Marie na grobat i od tam zanesoha habar na Apos=tolete cibesce Issukras vaskrasnal.

**Cak S: Petar i Ivan utidoha na gro=bat. Cak Issukrasse pricaza na S: M: Madalena. Poglavie. 44.**

238

Zacopaha Issukrasta, Maria Madalena i drughite dobri xeni catose varnaha u gradat, cupiha rabote mirislive, da idat da namaxiat tekrar negovoto telo. Ama zascto u petak vecer ulazesce Pasketo utidohasi doma'i ciacaka dor zamine' sabota. I macar dase svarscciovasce pasketo u sabota vecer, ciunki besce zacacilo u petak vecer, pak nisc-teha da idat u sabota vecer, zascto veke mraknovasce; emise sdu=maha da presedat i tazi nosc, taci po' zora' da stanat da idat, da izvarsciat tazi rabota. Na utre catose zazuri stanaha, zbrahase na jedno', i traghna-ha da idat na grobat, i po' pattet hortuvahasi, i ciudehase cak da odmahnat camakat, deto zalupovasce gro=bat, zascto besce tvarde golem, i neznajeha tia ci Pi= lato besce zapovedal, dase miuhurledissa. Ama na pret da stghnat tia na grobat, Issukras besce vas=krasnal, i cato tia po'nablixiha, slanzeto tamam izgrevasce, sleze od nebe jedin Anghel ta otfarli ca=makat, deto zalupovasce grobat sas golema sciamata'. Tazi sciamata' isplasci soltatete, deto vardeha grobat, i sicki padnaha na zemeta cato martvi. Xe=nite, deto utadeha na grobat, ni uplascihase od tazi sciamata', emi utidoha blizo do' grobat, i videha jedin Anghel ublecen sas beli drehi, deto sedesce na cama=kat, i receim: as znaja ci via trassite Issukrasta od Nazaret raspren na kras, ama toi vaskrasna, ne=mago tuca: uleste, i viscte mestoto, de' besce zacopan. Ulezoha u grobat, i videha dvamina Anghele, ci se=deha vatre', i tia ubleceni sas beli drehi, i svedasc=ti, i recoha na xenite: zascto' via trassite srede mar=

240

Martvite coito xivei? Ettovi mestoto deto besce nego=voto telo, siga' vaskrasna nemago tuca. Smisletesi ci toi cato besce na Galilea, recevi ci scetesce da um=re' na kras, ama pak scetesce da vaskrasni, zato=va' idete, ta daite habar na negovite Uccenizi, ama nai mlogo na Petra. Tia cato videha, i ciuha teze rabote izlezoha vanca palne sas strah i sas vesel=ba'. Soltatete, deto vardeha grobat beha' se' po' zeme=ta cato martvi, ama teh hicghi ni bi grixia, emisi traghna-ha dasi idat u grat. Apostolete behase sicki zbrali na jedno' sas necoi i drughi od uccenizite na onova' mesto, deto Issukras nai setne vecere sas teh, utidoha tuca xenite, i dadohaim habarat, deto nos=seha, ama tia, cak duma Sveti Luca, ni saidissaha=ghi emi recoha, ci sanuvali beha. Ama pak Sveti Petar, i Ivan utidoha na grobat, i xenite utidoha slet teh. Tova' vreme soltatete, deto vardeha grobat behase svestili, i cato videha sicko, detose besce docarelo, utidoha da dadat habar na beli basc Popo=vete. Duma Sveti Matea, ci tia zbraha jedin sabor za tazi rabota i dadohaim pari, dane ubadat po hal=kat, ci besce Issikras vaskrasnal, emi da reciat, ci cato tia spelo, doscle' negovite Uccenizi, tamu odkradnali teloto. I obrecohase da nastanat daim ni dodi necoi bela od Pilata zarat tazi rabota. Tazi laxia se procu' is Cifuttete: ama hubevese poznavata teh=nata laxia', zascto ciunki speha soltate cak vi=deha ci Apostolete odcradnaha Issukrastovoto te=lo? Aco pak ni speha zasctoim dadoha damu ze=mat teloto? Zatova' hubeve se vidi ci laxeha i ni=

266

Felasce tehniat scehatlik. Sveti Petar i Ivan s=tighnaha na grobat, ama Sveti Ivan stighna po' na pret, ama pak ni ulezi vatre', emi pociaca Petra. Cato dode' i toi ulezoha i dvamana, i vide=ha platnoto, sas coje' besce uvito Issukrastovoto telo, i pesckiret, sas deto behamu uvili glavata: cato vi=deha tova', povervaha ci Issukras besce naisti=na vaskrasbal, i varnahase da dadat habar habar na dru=ghite Apostole. Xenite ostanaha, pre' grobat, i Maria Madalenase oddeli malco od teh, i utide da trassi Issukrasta dode' pak ta ulezi tekrrar u grobat, i vi=de' pak onezi Anghele, deto besce videla na pret; re=cohai tia: xena' zascto' placisc? Rece ta': zasctomi sa odcradnali Issukrasta, i niznaja desago turnali. Izlezi pak od tuca, i vide' Issukrasta, ama nimoxe dago poznai, emi saka dai basccivaninat. Issukras rece: xena' zascto placisc? I ta' odgovare: odkradna=limi Gospodaret, i niznaja cadei: akosigoti zel, caxi=mi cadei, da ida dasigo zema. Tezi dumi iscazova=ha colco golema milos imasce ta' na Issukrasta, ze=re sas secogo hortuvasce od nego, i sacasce, ci secoi mislesce na nego, deto ta' tolcova milvasce. Rece Issukras na nea: Mario? Ta' togava osahatgo poz=na po' glassat, i ubarnase cade nego sas golema ra=dos, i rece: Mastore tolisi? Isca pak da idi, damu zelu=va krakata', ama toji rece: dago nibara. Recei pak da idi da caxi na Apostolete, cigo ta' besce vide=la. Tragghna ta' dasi idi palna sas radost; stighna drughite xeni, detose vrascteha u grat, i receim, cita' besce videla Issukrasta vaskrasnal. Catoja ta=

tamam tia slusciaha, etto cise pricaza Issukrasna sickite, i sickitego videha. Kleknahamu na colene, pocloniamuse, i zeluvahamu blaxenite kraka. Is=sukrasim rece: idete, recete na mojete bratje, san=ki na Apostolete, i na Uccenizite da idat na Galilea. Ni zacasneha tezi dobri xeni, emi colco po'scoro mo=xeha, zanesoha tozi habar na Apostolete.

Cak Issukrasse pricaza na dvamina Uccenizi negovi, deto utadeha na jedno' selo, detoi vicaha Emmaus. Poglavie 45

Pissova Sveti Luca Evanghelista, ci na samode' coga Issukras vaskrasna, dvamina od negovite Uccenizi utadeha na jedno' selo, detoi vicaha Emaus, dva sa=hata daleco od Ierusalem; jedinatse vicasce Cleofa; na drughietse nishai imeto, ama mlogo mudri ho=ra dumat, ci besce samzi Sveti Luca deto pissova tazi rabota. Varveha tezi Uccenizi, i hortuvaha si od detosi besce docarelo na Issukrasta na Ierusalem. Ciudehase cak Gospodin Bogh besce dal izin da storat tolcova zlo' na Issukrasta, deto besce bil tolcova do=bar; i colco bile' losci i zli popovete, i cakgu besce iz=dal Iuda, i colco beha bile' duscmane sickite cifutte, detomu dadoha tolcova goleme make: ama nai mlogose ciudeha od Issukrastovoto tarpene, daghi ponesse. Catose tia tamam hortuvaha pricazaimse Issukras cato jedin patnik, amago tia ni

poznaha i fana sas teh barabar da varvi i macar da znaesce caco' gortuvaha, pakghi popita: cakvi hurti hurti=te i teiste xialnoviti? Odgovare jedinat: toco tilisi ja=

243

jabangia od tolcova, detosa doscle' na Pasketo na Ierusalem, da niznaisc, detose docarelo tuca tezi dni? Rece Issukras: cacose docarelo? Odgovareha tia na nego: nia hortuvame od detose docare na Ierusa=lem, sanki od Issusa od Nazaret nai dobarcilek od sickite, i golem Prorok. Na tozi Issusa beli basc po=povete dadoha smart na kras. Niasc nadejah=me dnes tretiet den da vaskrasni, cak toi bescemo rekal. Iedni xeni hodiha uzarana na negovat gr=ob, i cazovat, ci videli Anghele, i rekliim ci vas= krasnal. Hodiha jedni od nascite drugare, da vi=dat dalii istina, i ni nameriha telotomu, ama ni videli Anghele. Issukrasim rece: ah glupavi, i niverni hora, niznaiteli via, ci potrarno bescena Issusa da teghli, i sas teghliloto da ulezi u nego=votosi zarsto? Taci zacaxi Issukras, taik iscaza sickite dumi od sveta kniga, i od Prorozite deto hor=tuvaha od nego; ci scetesce sanki da teghli mlogo, i da umre na kras, i na tretiet den da vaskrasni pak xif, vesel, i slaven. Tei slatcoim hortuva Is=sukras, cise zamajovahasiromassite, i dragoim besce dago slusciat; I tei sas tezi hurti stighnaha na seloto, deto utadeha. Slanzeto besce blizo hemen da zaide; i Issukrasse stori cato da scte da podmene', ama tia go zadarxiaha, i molihamuse da condissa sas teh, i toighi zaradova, ta condissa. Ulezoha u seloto, i condissaha dvaminata Uccenizi veseli dasise dobili jedin dobar drugar, fanaha da mu hiz=metuvat; nagotviha jadene, i sednaha da ja=dat. Issukras ze' lebat u razetesi; blagoslovigo, ras=

244

Rasciupigo, i podade na teh. Togavaimse otvoriha occite i poznaha coibesce patnikat: i osahat sctogo poznaha lip=saim od occite, i ostavighi sersem, i palni sas ciudene. Co=gase pak vestiha, dumahasi jedin drughi: ghercek ci po patet oscte sarzetomu cazovasce, citoi bil Issukras, catomu iscazovasce od sveta kniga. Ni zacasneha ni=cak, emise varnaha osahat na Ierusalem; i nameriha tuca Apostolete, i drughite uccenizi, ci hortuvaha, cak Issukrasse besce pricazal na Sveti Petra; i tia pricaza=ha sicko, detoimse besce docarelo po' patet, i cak beha poz=nali Issukrasta na rasciupovane od lebat.

**Cak Issukrasse pricaza na Apostolete, cato sveti To=ma ni besce sas teh, i ulezi macar da beha za=tvorini vratata; i cak sled osem dni pak=imse pricaza, i Sveti Toma besce sas teh. Poglavie 46.**

Duma sveti Ivan Evaghelista, ci Apostolete darxe=ha vratata se zatvorini, zasctose bojeha od Cifuttete, I etto ci Issukrasimse pricaza vessel, i slaven, I bes hesap hubav, i receim: mir dae'

268

sas vas: assam niboitise. Apostoletesi uplasciha, i sciasctissaha, i fanaha da mislat, da=ne badi necoi ghiaul. Issukrasim rece: zasctose boite? Visctemi razete, i krakata, zere ghiaul nema messo, ni cocali, cak vidite, ci as imam. Elate po' blizo', i barai =time. Viscte ranite, deto imah, cato beh na kras, oscite=im nosa miscianete. Zarat mlogo rabote Issukras za=darxia' miscianete od ranite, ama nai mlogo zarat dve rabote. Parvodaghi cazova na Basctasi, cogago vidi sardit na horata, i iska daghi pedepsa, i tei dago barasc=tissa sas teh. Drugo daghi cazova na sadni den na a=na

245

natemnizite za tehin po'golem sram, zascto sctat da vidat, colco teghlil i patil toi zarat teh, a tia nisa sc=teli dago milovat, i pocitat, emi hodili po'tehnite loscie voglie, i zagubilise doveca. Caza öileise Issukras ra=nitesi na Apostolete, I dadeim izin dago barat, daim iz=dravi sarzata, da vervat cii vaskrasnal, hem i nia cak duma Sveti Bernardo, da nemame esckil od vas=krassenie Issukrastovo. Cato vide' Issukras ci tia osc=tese sciubelendissovaha, popitaghi dali imaha nesc=to za jadene, i tiamu dadoha jedna' riba upecena, i malco met. Issukras jade pred teh ne zasctomu tre=bovasce jadene, emi daim caxi ci naistina besce vas=krasnal, hem da vidat, ci ni besce ghiaul. Receim pak smisletese ci ni biva dase sciubelendissate od tova' de=to vidite, zere' jedna' od oneze rabote, detovi cazah na pred da umra, besce tazi, sanki ci scteh da vaskras=na na tretiet den. Otvoriim pak akalat, i dadeim svetlos, da moxiat da rasbiret, deto beha pissali Pro=rozite, deto beha rekli, ci patno besce, Issukras da tegh=li, i da vaskrasni, i dase priczova negovata zacon po' svetat. Duhna pak srescta teh, i receim: zemete Duh Sveti, i hiökium, I coitose ispoveda na vas greho=vete, i viamughi prostiti, damu badat prosteni, a co=mughi ni prosctavati, damu ni badat prosteni. Sveti Ivan Evanghelisti duma, ci catose Issukras prica=za na Apostolete, nemasci Sveti Toma. Catose pak varna Apostolete mu recoha: ah Toma colcosi dobro' zagubil, zascto' ni bi sas nas. Da znaisc, ci nia videh=me nasciat Mastor Issukrasta vaskrasnal. Toi e' hu=bav, i sveti povice od slanzeto. Toi e' vesel, i slaven col=

246

Colco moxe dase izmisli. I macar da darxi oscite mi=scianete od ranite, pakgo ni zagrozevat, emimu oscite po' davat hubos. Toi hortuva sas nas, i jade bile' pred nas da vidime, ci nibesce ghiaul, cak nia sacahme, i da=demo izin da prosctavame grehove. Nie' veke cato na pret, emi sas sem bascka, i da sacasc, ci nie' tegh=lil niscto. Odgovare Toma, i rece: as acomu ni vida raze, i acosi ni uvra' prastite u ranatamu od gredite, osem dni, i sled osem dni catosi beha pak Apostolete najed=no, i Toma sas teh, i paksi beha vratata zatvorini cato na pret, sanki mir dae' sas vas. Pakse ubarna na Toma, i recemu: haide de' Toma, as iscam dasme pria=teli; ettoti tuca mojete rane od razete od crakata, i od gredite, baraighi cak sctesc, i nedei bi veke beverin emi badi verin. Toma cato ciu' tezi dumi od Issukrasta i poverova ci naistina besce vaskrasnal, farlise prid ne=go i rece: Gospodine moi i Boxe moi. I sas tezi dumi is=poveda ci Issukras

269

besce hem cilek, hem Gospod. Issu=krasmu rece togava: Toma ti poverova zasctome vide'; ama blaxeni sctat da badat onezi deto macar da=ne ni vidat, pak sctat da verovat u mene.

Cakse pricaza Issukras na jedni od Apostoletesi na moreto od Tiberiade: cak zbra' na Ierusalem sickite Apostole, Uccenizite, Maikesi, i drughi=te dobri xeni, na pret da vaside na nebe.

Poglavie 47.

Issukras nasc Spassitel priczase mlogopati na Aposto=

247

Tolete za cetiriset dni, deto sede' na tozi svet, dor vaside na nebe. Iednasc cazova Sveti Ivan, cise pricaza tei. Beha utiscle' dalovat riba na moreto od Teberiade s=veti Petar, Ivan, Iaco, Toma, i oscte jedin, detogo vi=caha Natanael, i behase macili sickieta nosc, ama ni beha ulovili ni jedna' riba; cato samna pak vide=ha Issukrasta na bregat, amago ni poznaha: popi=taghi toi dali imaha riba. Tia odgovareha, ci ne=maha. Issukrasim rece: farlete mrexite na desnata strana' od caicat, i uloviscite. Farliha mrexite, i ulo=viha tolцова riba, ci jedvam moxeha da fteghlat mrexite u caikat; Sveti Ivan cato vide' tova' ciugo, rece na Sveti Petra: bei, onzi, detomohortuva od bre=gat, toje' Issukras. Sveti Petar cato ciu' tova' farlise u vodata, i utide' pre' Issukrasta, zascto od golema mi=los deto imasce na nego, nimoxe' dase starpi, da idi sas caikat. Drughite Apostole utidoha na krajat sas cai=kat, Issukrasghi popita od ribata, deto beha ulovoli i nameriha ci beha sto' i pedeset i tri golemi ribe, i macar da beha tolцова duma Sveti Ivan, pakseni sadra' mrexiaata. Upecoha tuca malco riba i Issu=kras jade sas teh barabar. Pak popita tri pati Sveti Petra daligo milvasce, i tova' bi jedna' ispitgna. Deto=mu stori na pret dago stori Papa, Glava' na sickite Apostole, i negov vekilin na tozi svet. Sveti Petar otgovare I trite pati, co toigo znaesce daligo milvasce illi ne': i Issukrasmu rece dva pati : passi mojete ja=ghneta: ama tretiet patmu rece: passi mojete ov=ze. Tuca Issikrasgo stori Papa, negov vekilin na tozi svet, i Glava' na negovata Ciarqua. Ama da=se

248

Se ni fali zarat tova, zagatnamu od daleco, citrebesce dago sledi na smarta', sanki da umre' na kras cato nego Sveti Petar ciunki znaesce colco milvasce Issukras Sveti Ivana, popitago caco' sctesce da bade od nego, Is=sukrasmu odgovare sas dumi, da moxi dase useti ci sc=tesce da rece: ti nidei ima' grixia' da znaisc tolцова' zere' as aco seta' moxia da stora, toi dani umre', dordeda sada svetat. Emi tebese stoj da znaisc tova' ci sctesc da umresc na lras. Od tezi dumi Issukrastovi izlezi hurta' srede Apostolete, ci Sveti Ivan nisctesce da umre. Ama samzi Sveti Ivan duma citazi hur=ta besce tevekel \teveket?; zascto' ni rece Issukras, ci nisctesce da umre'. Slet tova' sickite Apostole, i Uccenizi sas Blaxena Deviza Maria, Sveta Maria

270

Madalena i dru=ghite dobri xeni zbrahase na jedno' na Ierusalem na tova mesto, deto naisetne vesere sas teh Issukras i beha tamam cetiriset dni, od cak besce toi vaskrasnal. I catose zbraha tuca sicki na sto' i dvaiset dusci, prica=zaimse Issukras i receim: ci negovat Bascta Nebes=ki bescemu dal sickiet hökium na nebe, i na zeme. Ucareghi pak zascto' ni beha scteli da vervat dai vas=krasnal, i zapovedaim da idat da priczovat negovoto Vanghelie po' sickiet svet, i da krasctavat onezi deto scteha da vervat: U ime Oza I Sina i Duha Sve=togo, i daghi ucciat sicko, deto besce toi teh uccil ci trebo=vasce dase verva, i dase pravi. Receim pak ci one=zi, deto niscteha da vervat, scteha dase zagubat, a deto scteha da verovat i dase krastat, scteha da na=merat Spassenie. Miscianete od onezi, deto scteha da

249

da vervat rece ci scteha da badat tezi. Sanki ci na negovo Ime scteha da ispaxdet ghiaulete, scteha da hortuvat türlü türlü jezizi, scteha da izdravevat uhanite od zamje, I aco pieha necak zehir, nisc=tesce daim stori zarar I toco da pobarat bolnite sc=teha daghi izdravat. Sicko tovase vide' izvarscino caro Apostolete fanaha da priczovat Vanghele Boxi ama siga' veke nisa potrebni tezi misciane, togava beha potrebni, zascto sveta Cerqua besce cato jed=no' mlado fidance, jedno' fidance dor nie' fanalocoren trebe dase poliva, coga' pak fani coren ni trebava mu voda' tei i sveta Cerqua dor ni besce fanala co=ren trebesce dase vidat u nea ciudessa, ama siga\ ci=unkii fanala coren veke ni trebovat tezi ciu=dessa zapoveda pak Issukras na Apostolete dani izlezat is Ierudalem, dor ni dodesce nad teh Duh Sveti. I obreceimse cak duma Sveti Matea, ci scte=sce da badi sas teh dorse svarschi svet, i tovase vidi iz=varscino na nai svetiet Sacramenat od Oltar Boxi niscite da bade eksik srede Cristianete dorse s=verschi svet i dode sadoviscite Boxi.

Kak Issukras vazide na nebe.

Poglavie 48.

Cak Issukras vazide na nebe, tei pissovat Sveti Mar=co I Sveti Luca Evangelista. Catose beha zbrali na jedno mesto sickite Apostole, Uccenizi, Blaxe=na Deviza Maria i drughite dobri xeni Issukras imse pricza, jade, i hortuva sas teh mlogo rabo=te pakim rece: idete, i uccete sickite hora, i kras=

250

Teteghi u Ime Oza, I Sina, i Duha Svetoga I as scte da bada sas vas dorse svarschi svet sanki u sveto Pri=cistene. Sled tova' izlezoha is Ierusalem, i zavedighi Issukras sicki na Betania, i iscacihasse na jedin bair. Tuca Issukras hortuva na Maikesi na Apostolete i na sickite drughi; blagoslovi sicki i catogo tamam sic=ki gledaha videha ci poleka leka se izdigasce od ze=meta, i utadesce kade nebo. Videha ci drehitemu dobivaka nof renk, i telotomu svetesse cato slanzeto videha ci iz ranite od greditemu od razete i od craka=ta izlazesce golema svetlos, i stojaha tei da gledat na gore dor dode jedin hubav, bel, i svedascti oblak taimgo skri od occite.

271

I tei utidesi Issukras na nebe od de besce doscial na tozi svet, i tam sadna na des=na strana od Gospodina Boga oza. I osahat pra=ti dvamina Anghele, i dododa na onzi bair od de' be=sce toi vaziscial, ubleceni sas beli, i svedascti drehi i nameriha ci Apostolete, i drughite hora oscte gle=daha na gore, da no' vidat necak Issukrasta, i reco=hai,: o hora od Galilea, zascto tei sciasctissani stoi=te i gledate kade nebo? Da znaite ci tozi Issukras deto via videhte ci vazide na nebe, tei scte pak da dode na sadni den da sadi svetat, cacotogo siga videh=te ci utide. I sas tova' scteha daim reciat, dase varnat na Ierusalem. Ta da ciakat Duh Sveti. Varnahase Apostolete sas Blaxena Deviza Maria i sickite drughi deto beha sas teh na Ierusalem na onova mesto, deto besce nai setne vecerel Issukras sas teh i tu=

251

Case zbraha sicki da molat Boga, i da ciacat Duh Sve=ti da dodi nad teh. Dumat jedni okumusce, ci cato vazi=de na nebe Issukras ostanahamu stepkite od krakata na jedin camak na bairat, od deto vazide.

Cak dode Duh Sveti na Sveti Apostole.

Poglavie 49.

Minali beha pedeset dni od Velikden, a od Spassov=den deset, i sickite Apostole behase zbrali na jed=no mesto sas Blaxena Deviza Maria, sas ucce=nizite, i sas drughi dobri xeni, i sicki moleha Boga i ciakaha da dodi nad teh Duh Sveti, i Issukras besceim rekal daimgo prati: ama ni besceim rekal coga. Dode desetiet den od Spassovden, i tia ...moleha Boga, i etto ci cato tamam moleha Boga, fanaha da ciujat na sarzetosi jedna ni=nadesna rados, i veselba', i tazi rados besce ha=bargiat od Duh Sveti. Duma Sveti Luca Evan=ghelista cise ciu' cato jedin golem garmesc, de=to ni dade strah nikakaf na Sveti Apostole, ne=to na onezi, deto beha sas teh, emi osteghi zara=dova. Dode pak jedin silin i golem vetar, ta napal=ni sickieta cascta, deto beha sveti Apostole sas Blaxena Deviza Maria, i dode Duh Sveti nad sic=kite, i videse na glavata od secogo cato jedin je=zik od oganm illi od plamak, i tova' besce miscian ci besce doscial Duh Sveti, i besce ghi napalnil sickite. I osahat catoghi napalni Duh Sveti, izlezoha van=ka, i fanaha da prikazovat Issukrasta i negovo=

252

To Vanghelie. I ciunki tezi dni cifuttete imaha paskete', zatova' beha doscle mlogo hora od tiur=liu tiurliu viljate, i jezizi na Ierusalem da pra=vat pasketo; tezi hora cato ciuha tazi gole=ma sciamata, i patardia, i silniet vetar, sciasc=tissahase i zamajahase, i palni sas strah spus=kahase da idat da vidat de' sctesce dase svarschi tazi rabota i utidoha deto beha sveti Aposto=lete i tia izlezoha vanka,, i fanaha da pricazo=vat Issukrasta na teh i tia makar daghi vi=deha sirimassi goli dripavi, ni izucceni na Kni=ga, i zatova daghi ni saidissova hic cilek, pak=se ciudeha i majeha, zasctoghi ciujeha, ci hor=tuvaha tei hubeve, i priczovaha tolcova dal=boke rabote, i deto nai mlogoseciudeha besce zascto' Apostolete hortuvaha na tehnietsi

272

jezik i secoi od onezi deto ghi slusciaha, rasbiresceghi na negovatsi jezik. Onezi deto poznavaha Aposto=lete dumahasi jedin drughi nilisa tezi od Galilea emi cak hortuvat nasciat jezik, catogo nisa ucili nicak. Drughi pakimse kascmereha, i dumaha, ci=... piani, Sveti Petar catu tova, izlezi zarat sickite Apostole, i rece: nie' tei cak du=mate via, nito as, nito tezi piani. Sigai zaran === vreme od piansto. Nia oscte nisme jali lep .. ne dasme pili vino, ta dasme piani öileise ... duma tei tevel emi toco recete cisei izvarscila prorokiata od ... Prorok : ci Gospodin Bogh scte da prati negovat=si

253

si Duh Sveti na hora siromassi, I deto nisase ucili na kniga, kakvisme nia, i tezi hora sc=tat da prorocuvat. Davame uileise habar na vas, ci Duh Sveti dode' dnes na nas, i dademo mudros, sarze, i covet da nemame strah od=vas, emi da priczovame Issukrasta cilek i Gospod: deto nicomu stori zlo, emi secomu do=bro: deto isdravevasce bolnite, saxivevasce ma=rtvite, i priczovasce nauka nebeska. Ama via niharni hora ni poznahtimu dobroto, e=migo gonihti, bedihti i izdadohti na Pilata i macar toi da iskasce dago pusni, via nastanah=te dago odsadi na smart. Bihtigo sas biccione, turnahtimu venez od tarni na glavata, i rapreh=tigo na kras srede dvamina haidute. Nia zaco=pahme negovoto telo, i sigavi kazovame, ci toi vaskrasna na tretiet den. Pak setne sede na to=zi svet cetiriset dni, mlogo patise pricza na nas ta hortuvahme sas nego, taci vaside na nebe, i mlogo hora od tova gradiscatego videha. Tozi Issukrasmo prati dnes Duh Sveti ta sas negov covet hortuvame nia na nasciet jezik, ama sickite od svetatmo rasbiret na teh=nietsi jezik, Tozi Issukras zapoveda na nas, da=vi kaxime, ci toi samzi, deto viago na kras ras=prehte, i deto viago kata den potapcovate sas vascite grehove, scte da dode na sadni den, da sa=di sickiet svet, i togava sctete po' golem saklet da

254

Da teghlite via od nego, nekili toi

273